POLIROM

Harald Zimmermann

Papalitatea în Evul Mediu

O istorie a pontifilor romani din perspectiva istoriografiei

HISTORIA

Colecţia *Historia* este coordonată de Mihai-Răzvan Ungureanu.

Harald Zimmermann, născut în 1926, este doctor în teologie protestantă şi istorie, absolvent al „Institut für österreichische Geschichtsforschung” din Viena, profesor la universităţile din Viena, Saarbrücken şi Tübingen (1962-1995), membru al Academiei pentru Ştiinţe şi Literatură din Mainz, membru corespondent al Academiei de Ştiinţe din Viena, *Doctor Honoris Causa* al universităţilor din Cluj-Napoca şi Bucureşti.
Domenii de interes ştiinţific: istoria Evului Mediu, istoria papalităţii medievale, istoria istoriografiei.

Lector: Pr. Ioan-Florin Florescu

www.polirom.ro

Harald Zimmermann, *Das Papsttum im Mittelalter. Eine Papstgeschichte im Spiegel der Historiographie. Mit einem Verzeichnis der Päpste vom 4. bis zum 15. Jahrhundert*, Verlag Eugen Ulmer Stuttgart, 1981

Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4, P.O. BOX 266, 700506
Bucureşti, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33, O.P. 37, P.O. BOX 1-728, 030174

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României:

ZIMMERMANN, HARALD

Papalitatea în Evul Mediu: o istorie a pontifilor romani din perspectiva istoriografiei / Harald Zimmermann; trad. de Adinel-Ciprian Dincă – Iaşi: Polirom, 2004

ISBN: 973-681-776-8

I. Dincă, Adinel-Ciprian (trad.)

262.13"04/15"

Printed in ROMANIA

Harald Zimmermann

Papalitatea în Evul Mediu

O istorie a pontifilor romani din perspectiva istoriografiei

Cu o listă a papilor din secolul al IV-lea până în secolul al XV-lea

Traducere de Adinel-Ciprian Dincă

POLIROM
2004

Cuprins

Consideraţii preliminare

După *Veacul întunecat*[1], un alt „portret istoric” conturat de prof. Harald Zimmermann are parte de o versiune în limba română. De această dată medievistul german nu se mai opreşte asupra unei perioade distincte, cea a ottonienilor, din istoria spaţiului european, aşa cum o făcuse în precedenta lucrare tradusă în româneşte, ci se străduieşte să surprindă evoluţia istorică a uneia dintre cele mai venerabile instituţii europene, papalitatea, din zorii constituirii acesteia, de-a lungul a mai multor momente de cumpănă din devenirea sa, până în pragul modernităţii, spre finalul veacului al XV-lea. Autorul o afirmă chiar din introducere, cartea de faţă nu se doreşte o analiză tradiţională a unui traseu istoric bine cunoscut pe direcţiile sale esenţiale. Prin urmare, la baza „istoriei papalităţii” pe care H. Zimmermann o propune nu se regăseşte intenţia de reconstituire cronologică sau tematică, evenimenţială sau fenomenologică, proprie atâtor realizări ale scrisului istoric de dinainte sau de după anul 1980, momentul apariţiei în limba germană, în original, a textului ce a stat la baza traducerii de faţă. Fidel propriului concept, deja menţionat în treacăt, de „portret istoric”, istoricul german cu obârşii transilvănene se străduieşte să ofere de această dată imaginea unui „autoportret” al papalităţii, analizând tocmai producţia istoriografică emanată de mediile oficiale ale curiei pontificale medievale, fie ea romană sau avignoneză.

Termenul „autoportret” este pe deplin justificat, deoarece substanţa lucrării de faţă este dată de interogarea operelor istoriografice realizate în diverse perioade ale Evului Mediu din însărcinarea pontifilor romani. Avem de a face, prin urmare, cu producţie cvasioficială, element esenţial pentru determinarea intenţiei, pe de o parte, şi a publicului-receptor, pe de altă parte[2], nu însă şi cu o lucrare omogenă. Seria de manuscrise medievale reunite începând cu anul 1724, anul primelor încercări de editare ştiinţifică, sub numele de *Liber pontificalis* reprezintă în fapt un *mixtum compositum* de scrieri de factură implicit sau explicit istoriografică : cataloage, cronografe, cronici etc. Liantul acestora l-a constituit, pe lângă tema comună, şi mediul curial în care au fost, aproape fără excepţie, redactate, şi titlul sub care amintitul convolut a circulat în Evul Mediu, acela de *Gesta pontificum Romanorum*. Alegerea unei asemenea titulaturi nu este întâmplătoare, categoria istoriografică *gesta* având o semnificaţie precisă pentru o epocă

1. H. Zimmermann, *Das dunkle Jahrhundert. Ein historisches Porträt*, Graz-Wien-Köln, 1971. Versiune românească, *Veacul întunecat*, Bucureşti, 1983.
2. F.-J. Schmale, *Funktionen und Formen mittelalterlicher Geschichtsschreibung. Eine Einführung*, Darmstadt, 1993, p. 143 şi urm.

din care nu au lipsit consideraţiile de teorie a istoriografiei, precum cele ale lui Hugo de Saint-Victor (secolul al XII-lea) sau Vincent de Beauvais (secolul al XIII-lea), în bună măsură valabile încă[3]. *Gesta* reprezenta prin urmare încă din Evul Mediu acea categorie istoriografică destinată în primul rând rememorării faptelor unui personaj anume sau a unui grup de persoane, legate între ele de un ţel comun. Evenimentul, în dimensiunea sa moralizatoare, ocupă locul central în cadrul acestui gen istoriografic, motiv pentru care a şi devenit, alături de o altă categorie istoriografică, cea a „vieţilor" (*vitae*), modul predilect de expunere a acelor evenimente văzute ca fiind ilustrative. Au luat astfel naştere *gesta* ale lăcaşurilor religioase (*Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum*, redactată de Adam de Bremen pentru glorificarea faptelor episcopilor din oraşul său), ale oraşelor (*Gesta Treverorum*, cu referire la oraşul Trier) sau, începând cu veacul al XII-lea, chiar *gesta* „politice", cum este *Gesta Dei per Francos* a lui Guibert de Nogent[4].

Prima formă de manifestare a acestui gen istoriografic medieval, ce avea însă rădăcini în Antichitatea târzie, este tocmai *Liber pontificalis*. Această lucrare eterogenă îşi are începutul sub forma unor liste de pontifi romani, cum este, de exemplu, aşa-numitul *Catalogus Liberianus*, adăpostit de cronograful roman din anul 354, „istoria pontificală" fiind apoi dusă mai departe în etape (*Catalogus Felicianus*, după 530, *Catalogus Cononianus*, după 687), între secolul al VIII-lea şi finalul celui următor înregistrându-se chiar o etapă compactă de redactare. Urmează o întrerupere ce durează până în vremea lui Grigore al VII-lea, când, în condiţii politice particulare, istoriografia pontificală cunoaşte un reviriment, atenţia diverşilor istorici concentrându-se apoi, în secolele finale ale Evului Mediu, mai degrabă într-o manieră selectivă asupra personalităţilor pontificale. Prestigiul imens de care se bucura papalitatea, ca urmare a operei de reformare a creştinătăţii apusene, a condus în plan istoriografic la o amplificare a interesului pentru istoria Scaunului Apostolic. Răspunsul la această nevoie de cunoaştere istorică nu a mai venit, paradoxal poate, dinspre mediile curiale, ci a fost formulat în diverse feluri în diferite regiuni ale Europei de obedienţă papală. Cea din urmă prelucrare medievală de care s-a bucurat convolutul istoriografic pontifical l-a avut ca autor pe Platina, bibliotecarul de la Vatican, care în anul 1479 definitiva textul unui *Liber omnium pontificum*.

Mai multe elemente îl recomandă pe Harald Zimmermann drept istoric al papalităţii medievale. Formaţia de istoric, definitivată la Viena în cadrul prestigiosului „Institut für österreichische Geschichtsforschung", i-a determinat preocuparea specială pentru prelucrarea izvoarelor, aplecarea convertită în planul istoriei papale printr-o serie de editări de documente pontificale[5] sau de izvoare narative[6]. De fapt, după cum însuşi autorul o

3. Anna-Dorothee von den Brincken, „Mittelalterliche Geschichtsschreibung", p. 214 şi urm., în *Aufriss der historischen Wissenschaften*, 5, Mündliche Überlieferung und Geschichtsschreibung, Stuttgart, 2003.
4. *Ibidem*, p. 244.
5. H. Zimmermann, *Papstregeste 911-1024* (*Regesta Imperii* II-5), Wien, 1969; sub acelaşi titlu, însă pentru perioada 896-1046, 3 vol., Viena, 1984-1989.
6. Thomas Ebendorfer, *Chronica pontificum Romanorum*, ed. H. Zimmermann, MGH, Scriptores rerum Germanicarum, nova series 16, München, 1994.

afirmă în rândurile de încheiere, cartea de faţă este rezultatul muncii de editare concretizată, parţial, doar după apariţia *Istoriei papalităţii*. Câteva studii monografice fundamentale vin să completeze activitatea de editor de surse. Este vorba în primul rând de cercetările privitoare la depunerea pontifilor în Evul Mediu sau de analizarea împrejurărilor evenimentelor ce au condus la episodul de la Canossa din anul 1077, ambele lucrări fiind de altfel menţionate în bibliografia[7] finală ataşată volumului de faţă, bibliografie în care se regăsesc şi cele mai importante articole de specialitate dedicate de autor istoriografiei ecleziastice.

Avem în faţă, prin urmare, un volum produs într-un „atelier" complex, care oferă, pe lângă informaţia istorică, un reper metodologic în meseria de istoric. Principii de critică a surselor, de comparare a acestora şi de analizare în contextul realităţilor ce le-au produs sunt împletite cu dezbateri pe marginea istoriografiei moderne. Lucrarea profesorului Zimmermann, alături de alte traduceri sau opere originale apărute în ultimul deceniu în România, vine însă şi în întâmpinarea unui interes sporit manifestat de mediile culturale de la noi pentru cunoaşterea dimensiunii istorice a Sfântului Scaun, factor deloc lipsit de importanţă în societatea contemporană.

Adinel-Ciprian Dincă

7. Deoarece o actualizare a bibliografiei lucrării originale apărute în anul 1981 nu este posibilă din mai multe motive de ordin practic şi în primul rând pentru că un asemenea demers ar fi necesitat o reformulare a întregului text al operei, dar, totodată, din dorinţa de a oferi posibilitatea cunoaşterii într-un mod cât mai eficient a literaturii de specialitate publicate până la data apariţiei traducerii de faţă, s-a optat pentru menţionarea câtorva dintre cele mai importante şi recente lucrări de referinţă, ordonate în funcţie de anul de apariţie: *Lexikon des Mittelalters*, 9 vol., München-Zürich, 1980-1998; *The Oxford Dictionary of the Popes*, ed. J.N.D. Kelly, Oxford – New-York, 1986; *Lexikon für Theologie und Kirche*, 11 vol., Freiburg in Breisgau, 1993-2001; *Dictionnaire Historique de la Papauté*, coord. Philippe Levillain, Paris, 1994; *Die Religion in Geschichte und Gegenwart*, 6 vol., Tübingen, 1998 şi urm. (în special articolul „Papalitatea în Evul Mediu", semnat H. Zimmermann, coll. 870-882); *Enciclopedia dei Papi*, ed. de Istituto della Enciclopedia Italiana, 3 vol., Roma, 2000; *Lexikon der Päpste und des Papsttum*, ed. Bruno Steinmeier, Freiburg, 2001.

Cuvânt înainte

S-ar putea spune că nu ducem lipsă de lucrări privind istoria papilor, îndeosebi cu privire la Evul Mediu. În ultimii ani au apărut diverse lucrări de specialitate, iar opere mai vechi sunt încă accesibile în librării. Acest fapt indică un interes amplificat al publicului cititor şi atrage după sine, totodată, justificarea existenţei acestei publicaţii. În cazul de faţă, nu este vorba de o repovestire a evenimentelor pe baza tuturor izvoarelor, ci, precum o afirmă chiar titlul, de oglindirea istoriei pontificale în istoriografia papală, prin urmare de conturarea unui autoportret. În mod surprinzător, o asemenea perspectivă încă nu a fost abordată, deşi ea promite să fie deosebit de interesantă, cu precădere dacă se acordă uneori atenţie şi celor ce sunt trecute sub tăcere, evenimentelor ce au fost percepute ca fiind reprezentative sau dimpotrivă, au fost privite drept fapte lipsite de importanţă, precum şi modului în care anumite pontificate sunt descrise în istoria oarecum oficială a pontifilor medievali, în biografiile aşa-numitului *Liber pontificalis*, a cărţii sau cronicii papale. Acest text se adresează contemporanilor şi posterităţii, dar în primul rând publicului căruia episcopii Romei îi erau cea mai înaltă autoritate religioasă.

Nu va rezulta doar o imagine a papalităţii medievale, ci totodată va fi aruncată o privire asupra istoriografiei pontificale, asupra valorii acesteia şi asupra modului în care aceasta a fost evaluată.

O istorie a istoriografiei pontificale de la începuturi până la momentul prezent nu a fost încă elaborată, un deziderat care nici cu prilejul de faţă nu va putea fi îndeplinit. Privind în urmă, se creează convingerea că istoria papalităţii ca gen tematic istoriografic este în fapt o descoperire a protestantismului. Desigur, istoria papilor şi preocupările istoriografice au existat mai de timpuriu, cel puţin sub forma unei istoriografii cvasioficiale, altfel această carte nu ar fi putut fi scrisă. Fireşte, *Liber pontificalis* şi continuările sale medievale reprezintă de departe mai degrabă o istorie a episcopilor Romei, marcată decisiv de particularism şi de un încântător colorit local. Însă în momentul în care pretenţiile universaliste ale papalităţii au început să se profileze şi în istorie, tot atunci şi vechea carte papală şi-a aflat, nu întâmplător, sfârşitul; au eşuat toate încercările de prelucrare, istoria papilor metamorfozându-se în istorie a Bisericii, cele două noţiuni devenind aproape identice.

Protestantismul nu putea însă permite o asemenea contagiune de planuri. Pentru doctrina protestantă, papalitatea semnifica cu totul altceva decât adevărata Biserică, era opusul acesteia. Fără doar şi poate, nu este o pură întâmplare că prima istorie

tipărită a papalităţii din epoca modernă îi aparţinea unui adept al lui Luther şi vedea lumina tiparului la Wittemberg în 1536, cuprinzând şi un cuvânt înainte al reformatorului. Este vorba de o lucrare de mici dimensiuni, *Vitae Romanorum pontificum, quos papas vocamus, diligenter et fideliter collectae*, opera lui Robert Barnes (1495-1540), fost membru al ordinului eremit al Sf. Augustin. Într-adevăr, o cărticică, dar care nu avea nimic de-a face cu Platina (1421-1481), istoricul papalităţii foarte la modă în acea vreme, lucrare pe care autorul o dedicase regelui englez Henric al VIII-lea (1509-1547) văzut ca un *defensor fidei**, pentru a-i prezenta pe papi ca *vastatores fidei***. De altfel, Luther, în cuvântul său înainte, îşi exprima bucuria în faţa unei asemenea iniţiative, pe care el însuşi nu ar fi putut-o duce la capăt, oricât de mare ar fi fost imboldul de a scrie despre „tirania papală în Biserică". Pentru reformator reiese din lectură că istoriile corespund într-o asemenea manieră cu Sfânta Scriptură, încât ele ascund în persoana papei pe anticristul care a apărut în templul lui Dumnezeu imediat după epoca martirilor.

Astfel a fost conturată tematic istoria pontificală, îndeosebi cea a Evului Mediu, epocă ce tocmai fusese definită de umanişti şi de istoricii protestanţi ai Bisericii drept regretabil interval de timp între prezent şi bunele vremuri ale începuturilor. În timp ce colegii lor catolici continuau să scrie istoria pontificală cu predilecţie ca pe o istorie a întregii Biserici, precum, pentru a numi doar un singur exemplu, alsacianul Michael Buchinger (1520-1571), specializat în controverse de ordin teologic, cu a sa lucrare *Historia ecclesiastica nova*, aparută la Mainz în 1560, pentru protestanţi istoria papalităţii era o parte, din păcate, imposibil de eliminat a istoriei Bisericii, dar abordată doar în scopul de a aduce la lumină acel *mysterium iniquitatis**** despre care profetic scria Sf. Pavel în epistola către locuitorii Tesalonicului (2 Tes. 2,7). (Pe aceeaşi linie se înscrie şi un important titlul al istoriei papale ce-l are ca autor pe hughenotul Philipp Duplessis Mornay, 1549-1623 : *Le Mystère de l'Inquité, c'est à dire Histoire de la papauté*, Saumur, 1611.) Dacă se face o inventariere a lucrărilor din domeniul în discuţie apărute în cuprinsul spaţiului german la începuturile epocii moderne, iese la iveală o preponderenţă din partea producţiei protestante şi pare astfel a fi probată teza conform căreia abordarea evoluţiei istorice a papalităţii ca gen istoriografic distinct a fost recepţionată mai degrabă în afara, decât în cuprinsul Bisericii catolice. Din nefericire, acest gen a rămas încă mult timp o scriitură istorică cu puternice valenţe polemice, până când, o dată cu iluminismul şi romantismul, fenomenul istoric al papalităţii a început să fie tratat cu mai multă luciditate, chiar dacă nu întru totul degajat de pasiuni, ajungându-se astfel la prezentarea istoriei pontificale potrivit unor ciudate proiecte de tot felul. „Fascinaţia protestanţilor faţă

* Apărător al credinţei (lat.) (n.t.).

** Distrugătorii credinţei (lat.) (n.t.).

*** Taina fărădelegii (lat.) (n.t.).

de istoria papilor” se păstrează totuşi până în ziua de astăzi. Chiar şi autorul acestei cărţi îşi mărturiseşte apartenenţa la acest mediu.

Dar, precum am afirmat-o deja, acest cuvânt introductiv al unei istorii a papalităţii medievale nu poate oferi şi o istorie a istoriografiei pontificale în epoca modernă, nici măcar într-o formă sumară. Vor fi prezentate doar caracteristicile lucrărilor de dată mai recentă, deoarece expunerea ce urmează a profitat cu recunoştinţă din plin de pe urma lor.

Lucrări ce cuprind mai multe volume au fost redactate în cele din urmă în limba germană în anii treizeci ai secolului XX. Două asemenea lucrări aparţin unor autori laici proveniţi din mediul protestant, cărora le-a răspuns un istoric catolic al Bisericii. Astfel, atât în cazul lui Johann Haller (1865-1947) de la Universitatea din Tübingen, cât şi în cel al colegului său berlinez Erich Caspar (1879-1935) este vorba de ideea de papalitate. „O istorie a papalităţii trebuie să fie şi este de dorit să fie mai mult decât o istorie a pontifilor luaţi fiecare în parte, mai precis o istorie a unei idei.” Aceste afirmaţii se pot citi în „Cuvântul introductiv” al primului volum, apărut în anul 1930, al lucrării *Geschichte des Papsttums* scrise de Caspar. Lucrarea continuă cu alte două volume redactate de autor cu maximă acribie, dar care însă nu au putut atinge decât epoca celor dintâi carolingieni. Haller îşi numea în schimb în mod caracteristic lucrarea *Das Papsttum. Idee und Wirklichkeit*. El nu vroia o simplă verificare a felului în care un concept luase sau nu forme exacte, ci pornea în primul rând de la transformarea ideii de-a lungul istoriei. A fost o expunere angajată, ce tocmai prin acest fapt s-a dovedit a fi captivantă; cu toate acestea, din păcate, prin cele cinci volume ale sale care se întind doar până la epoca avignoneză a papalităţii, lucrarea rămâne doar un proiect nedefinitivat. Nu a fost probabil o întâmplare faptul că Franz Xaver Seppelt (1883-1956) scria, de pe poziţii catolice, mai degrabă o *Istorie a papilor* (*Geschichte der Päpste*) şi, de asemenea, nu se întâmpla în mod fortuit că această lucrare a fost continuată şi, cel puţin în versiunea sa prescurtată, cuprinsă într-un singur volum, a fost adusă până în prezent. O altă situaţie faţă de continuitatea papalităţii în ciuda, într-adevăr, a personalităţilor diferite ale pontifilor, evidenţiază cercetarea din perspectivă catolică.

Dincolo de orice îndoială, contradicţia receptată nu doar de Haller dintre „idee şi realitate” rămâne o problemă de la a cărei încercare de soluţionare nu i se poate sustrage nici un istoric al papalităţii. În acest sens este suficient să se facă o scurtă trecere în revistă a câtorva dintre lucrările de dată mai recentă: expunerea din perspectivă catolică a lui August Franzen (1912-1972) şi Remigius Bäumer intitulată *Das Petrusamt in seiner Idee und in seiner geschichtlichen Verwirklichung in der Kirche* (1974), precum şi cea a protestantului Horst Fuhrmann ce poartă subtitlul *Gestalt und Gestalten* (1980), ambele cărţi fiind dedicate istoriei papalităţii în ansamblul său. Se cere totodată a se arunca o privire fugară asupra paginilor unor lucrări ce tratează papalitatea medievală, semnate de trei autori britanici: Geoffrey

Barraclough, în 1968, se interesează de papalitate *as an historical phenomenon*, supus evoluţiei şi transformării, pe care, în ciuda unui *background* protestant din perspectiva căruia scrie, speră să îl înfăţişeze într-o manieră demnă de încredere; catolicul Walter Ullmann se pronunţa vehement în 1971 într-o lucrare absolut meritorie, tradusă de altfel şi în limba germană, că papalitatea nu ar fi doar „istoria unei idei", ci este o instituţie în cadrul căreia trebuie făcută distincţia dintre oficiu şi cei ce oferă substanţă acestuia şi că în principiu este „absolut nesemnificativ" dacă „personalitatea pur subiectivă a unui pontif a avut o natură bună sau nu". Jeffrey Richards, prin lucrarea din 1979, dorea să realizeze o confluenţă între prevalenţa istoriei papalităţii ca istorie a unei idei cu rezultatele privitoare la realităţile sociale, economice şi politice a papalităţii primelor secole medievale. Un cuvânt de spus are din Franţa Marcel Pacaut prin intermediul unei istorii a papalităţii „de la începuturi până la conciliul de la Trento" (1976), în care este mai puţin vorba de papalitate ca instituţie ierarhică, nici de o analiză prosopografică a fiecărui pontif luat în parte, ci de interacţiunea dintre Roma şi creştinătate, dintre papalitate şi societatea creştină; iar drept adevăratul secret al istoriei apare credinţa, ceea ce odinioară era datorat episcopilor Romei aproape pretutindeni, ceea ce le conferea autoritate. În cele din urmă, în 1981 apare sub semnătura lui Karl August Fink de la Universitatea din Tübingen, istoric catolic al Bisericii, o expunere critică înfăţişând „papalitatea în Evul Mediu apusean" (*Das Papsttum im abendländischen Mittelalter*) fără echivoc doar ca una dintre faţetele unei mult mai bogate istorii a Bisericii medievale. Dar istoria Bisericii sau chiar istoria papalităţii ca istorie politică, istorie a puterii, nu ar trebui să fie ultimul orizont al interogaţiei istorice.

Astfel, precum s-a arătat, nu se duce lipsă de istorii ale papalităţii medievale, care să poată fi luate în considerare sub diverse aspecte. Dar şi ceea ce oamenii medievali au gândit la vremea respectivă despre papii contemporani lor promite a fi o lectură interesantă, iar astfel *Liber pontificalis* are dreptul de a trece drept cea mai demnă de citit dintre istoriile pontificale. Fie că acestea se ocupă mai mult cu papalitatea ca idee, fie că o atenţie sporită este acordată personalităţii episcopilor Romei, ambele aspecte vor fi tratate ca fiind deopotrivă îndreptăţite. Cel care adună medalii şi monede, fie că este vorba de un colecţionar, un amator cu interes pentru istorie sau de un istoric cu pasiunea colecţionarului, va acorda aceeaşi atenţie ambelor feţe ale monedei, ştiind că informaţii exclusive despre adevărata semnficaţie a piesei nu pot fi date independent nici de execuţia mai mult sau mai puţin artistică a emitentului sau de simbolistica plină de sens a monedei, dar nici de valoarea nominală exprimată în cifre şi formule. Cartea de faţă nu are menirea de a judeca cărui aspect i se cuvine o atenţie mai mare, conţinutului şi ideii sau fenomenului cu toate particularităţile sale, ci se doreşte să se reţină doar bucuria de a urmări un proces istoric.

Începuturile papalităţii medievale şi ale istoriografiei pontificale

Preocuparea istoriografică în mediul pontifical există încă din Evul Mediu. Cu un caracter cvasioficial aceasta îşi face apariţia la Roma purtând titlul *Chronica Romanorum pontificum* sau pur şi simplu *Liber pontificalis*. Începuturile acestei istoriografii pot fi urmărite până în primele secole ale Evului Mediu ; cele dintâi manuscrise păstrate până astăzi ale aşa-numitului *Liber pontificalis* datează din secolele al VII-lea şi al VIII-lea şi deschid relatarea prin corespondenţa dintre papa Damasus I (366-384) şi cunoscutul părinte latin al Bisericii, Ieronim din Stridon († 420). Acest bărbat îşi făcuse un renume ca traducător al Bibliei şi ca istoric al Bisericii. Se spune, aşadar, că el ar fi solicitat la Roma spre a se lămuri cu privire la papii anteriori, *a beati Petri apostoli principatu usque ad nostra tempora**, o expunere a vieţilor acestora, iar în urma rugăminţilor şi potrivit dorinţei papei Damasus, a şi obţinut-o. Desigur, în ambele scrieri este vorba de o construcţie fictivă inserată ulterior, care atribuie cronicii *Liber pontificalis* înalta autoritate a unui papă, iar, pentru întreaga istorie papală, se dorea să documenteze interesul unui preavenerat sfânt, cu atât mai mult cu cât Ieronim însuşi era autorul unei cărţi ce purta numele *De viris illustribus*, în rândul cărora fuseseră incluşi şi episcopii Romei. Până spre sfârşitul Evului Mediu cronica papală romană oficială stă sub semnul numelui papei Damasus, până când, în vremea Renaşterii, au fost articulate alte ipoteze cu privire la apariţia părţilor sale mai timpurii.

Nu este însă în întregime eronată datarea pentru ultimele decenii ale secolului al IV-lea, atât a începuturilor Evului Mediu, cât şi a istoriei papale. Oricum, există argumente în acest sens.

Siricius (384-399), urmaşul lui Damasus, este cu predilecţie desemnat drept „primul papă". În acest sens, determinant este faptul că în textul unui sinod ţinut la Milano în anul 390 şi adresat episcopului Romei de nimeni altul decât de episcopul milanez Ambrozie (374-397), pe atunci fără îndoială cea mai de seamă personalitate ecleziastică a Italiei, lui Siricius îi este asociată titulatura „papa"**. Această formulă apăruse anterior între titlurile episcopilor Romei, însă nu într-o manieră atât de

* De la stăpânirea Sfântului Apostol Petru până în vremurile noastre (lat.) (n.t.).

** Tată, părinte (lat.) (n.t.).

clară, nefiindu-le acestora în nici un caz exclusiv rezervată. Anterior, utilizarea amintitului apelativ reprezenta o manieră de adresare plină de reverenţă la adresa feţelor bisericeşti. Faptul că Siricius răspundea în anul 385 unei întrebări adresate din ţinuturile iberice nu printr-un simplu rescript, ci, potrivit modelului imperial, îşi făcea cunoscută decizia întregii Biserici sub forma unei decretale, dezvăluie fireşte conştiinţa de sine a papalităţii, cu atât mai mult cu cât, cu acelaşi prilej, a fost ridicată pretenţia ca *statuta sedis apostolicae** să beneficieze de o egală autoritate cu cea a canoanelor stabilite în urma conciliilor ecumenice, hotărâri ce trebuiau a fi aduse la cunoştinţa întregului corp clerical de pe tot cuprinsul Bisericii. În acest fel debutează „pretenţioasa operă legislativă" a episcopilor Romei, după cum concluziona un specialist al istoriei conciliilor. Acest moment nu apare însă din neant. Încă din 378, în contextul unui sinod roman condus de papa Damasus se vorbea în mod special despre Roma ca fiind *sedes apostolica* şi asta chiar într-o scrisoare adresată împăratului, iar apoi, doi ani mai târziu, când a fost emis la Tesalonic renumitul edict imperial prin care creştinismul era desemnat drept religie de stat în Imperiul Roman, rectitudinea mărturisirii de credinţă prescrise a fost definită făcându-se referire şi la *pontifex Damasus*: profesiunea de credinţă care se bucură de recunoaştere este cea „pe care Apostolul lui Dumnezeu, Petru, le-a transmis-o romanilor" şi pe care în acel moment Damasus şi episcopul de Alexandria (aflat întâmplător în Roma) o mărturisesc. O asemenea manieră de definire a ortodoxiei confesionale era probabil necesară luând în considerare numeroasele dispute dogmatice ale acelor vremuri, dar înainte de toate subliniază reverenţa deosebită faţă de vechea capitală imperială şi faţă de apostolul acesteia, Petru.

Într-un mod asemănător, cu o generaţie mai devreme, în cadrul unui conciliu imperial ţinut în anul 343 la Sofia, pe atunci Sardica, se luase hotărârea ca episcopul Romei – pontif în acea vreme era Iulius I (337-352) – să reprezinte instanţă de apel, în cazul în care prin decizie sinodală un episcop diecezan era depus, ceea ce, pare-se că din pricina disputelor de ordin dogmatic, nu era o raritate. Papei îi revenea decizia de a stabili dacă un nou proces trebuia să examineze corectitudinea sentinţei pronunţate. Hotărîrea conciliară a fost argumentată prin apelul la pioasa amintire a Apostolului Petru, iar faptul că Roma şi Apusul păreau de departe mai puţin contaminate de conflictele cu substanţă cristologică şi, astfel, deasupra oricărui interes părtinitor, a furnizat probabil argumentul hotărâtor. Oricum, această propunere bine intenţionată nu prea s-a dovedit eficientă, cu toate că asupra ei se va reveni ulterior, nu însă fără a-i fi cimentată autoritatea; poate de aceea a şi fost în mod fals inclusă în rândul canoanelor stabilite la Niceea.

Aprecierea deosebită de care se bucura tradiţia apostolică nu era la acel moment nici de dată recentă, nici restrânsă exclusiv asupra Romei. Ea izvora cu certitudine

* Hotărârile scaunului apostolic (lat.) (n.t.).

din dorinţa apropierii de persoana lui Cristos, dorinţă ce a stăpânit creştinătatea tuturor timpurilor, dar şi din preocuparea faţă de ambientul spiritual al vremurilor tot mai îndepărtate, dar admirate şi luate drept model, ale apostolilor, cei care îl cunoscuseră nemijlocit pe Fiul lui Dumnezeu. Succesiunea apostolică a episcopilor Romei părea să garanteze transmiterea nealterată a învăţăturii creştine în forma receptată de la Cristos. Din acest motiv „părintele istoriografiei ecleziastice", Eusebiu de Cezareea (313-339), în lucrarea sa *Historia ecclesiastica* s-a străduit, pe baza surselor, să încropească liste cronologice ale episcopilor diverselor comunităţi creştine, printre care şi a celor din Roma.

S-ar putea spune că începuturile istoriografiei papalităţii se regăsesc deopotrivă în asemenea cataloage, situaţie în care ar trebui să se coboare în timp din Evul Mediu până în secolul al II-lea, adică până la momentul la care îşi fac apariţia primele informaţii privitoare la tradiţia apostolică în Roma. Aşa-numitul *Catalogus Liberianus* trece drept cea mai veche parte a *Liber pontificalis* şi reprezintă o listă a episcopilor Romei, transmisă prin intermediul unui calendar oficial al Imperiului Roman din anul 354, listă care începe cu Petru şi se termină cu cel ce ocupa la acea vreme oficiul pontifical, papa Liberius (352-366).

Istoriografia papală oficială nu îi păstrează o amintire prea bună acestui pontif, ba mai mult chiar, el trecea drept eretic, întrucât cedase în urma exilului şi a anilor lungi de temniţă şi acceptase politica religioasă a imperiului, care, pentru a aduce linişte unei Biserici măcinate de dispute dogmatice, arăta în acea vreme simpatie faţă de doctrina ariană, anterior condamnată. Liberius şi-a răscumpărat astfel, prin supunere, dreptul de a se reîntoarce la Roma, unde între timp un alt episcop, Felix al II-lea (355-358 ; †365), condusese cu fermitate comunitatea creştină, se pare cu acceptul exilatului Liberius ; întoarcerea celui din urmă l-a determinat pe Felix să se retragă, act demn de admirat, cu toate că cei doi rivali se aflau sub presiune imperială, atât unul, cât şi celălalt fiind siliţi să-şi urmărească propriile interese.

Trebuie apreciat drept plin de semnificaţie faptul că istoriografia papală redă această „fabulă" despre Liberius şi Felix, nu însă şi onorurile atribuite Bisericii romane din vremea antecesorului Iulius şi a succesorului Damasus şi că în *Liber pontificalis* se găseşte doar o vagă însemnare cu referire la marile pretenţii papale ale lui Siricius, după ce el probabil a dat ordin ca un text al său, din cauza permanentei polemici cu ereticii, să fie păstrat în arhiva fiecărei biserici. Cele mai multe evenimente istorice îşi dovedesc relevanţa retrospectiv, doar după scurgerea unei perioade de timp, în timp ce trăitorii acelor evenimente cu greu se dovedesc capabili de a analiza fundalul întâmplărilor, făcându-i-se astfel o nedreptate unei personalităţi istorice sau alteia, neoferind contemporaneităţii cea mai clară dovadă a capacităţii critice a scrisului istoric, cel mult poate un avertisment constant în acest sens. Şi astăzi istoria papalităţii trebuie tratată şi redactată cu deosebită atenţie, fiind nevoie ca asemenea „fabule" din mediul papal să fie recunoscute ca atare, şi invers,

cercetarea nu trebuie să se lase impresionată de episoadele ce exprimă o conştiinţă de sine nemăsurată. Asemenea norme de evaluare au făcut parte fără întrerupere din instrumentarul istoriografic.

Cei ce au redactat *Liber pontificalis* s-au desprins treptat de paradigma primară a listelor de pontifi, iar din alcătuirea relatărilor lor fac parte, după precizarea numelui papei, eventual cu numărul ce arată ordinea în rândul episcopilor Romei şi, mai târziu, şi a numelui de botez utilizat mai înainte, apartenenţa etnică şi originea ; în cazul celor originari chiar din Roma apar şi date despre partea oraşului din care provenea un anume pontif, apoi, în mod obişnuit, numele şi rangul tatălui ; mai departe este precizată durata pontificatului exprimată în ani, luni şi zile, oferindu-se uneori o datare mai exactă, alteori doar aproximativă în funcţie de consulii romani sau de regii şi împăraţii ce stăpâneau în acea vreme, iar în cele din urmă erau enumerate actele mai importante emise, numărul de hirotonisiri făcute, precum şi, în încheiere, data morţii, locul de înmormântare şi durata perioadei de sedi-vacanţă pontificală. Se poate presupune că, după moartea unui papă, acest moment sau alte informaţii erau inserate în *Liber pontificalis* de către un funcţionar curial pe baza unor însemnări ce se acumulaseră de-a lungul pontificatului, instaurându-se o neîntreruptă tradiţie, după cum dă dovadă *Gesta pontificum Romanorum*. Azi ne aflăm în posesia doar a unor manuscrise eterogene mai târzii, pe baza cărora pot fi identificate, retrospectiv cel mult, diversele faze ale redactării, cum ar fi, în primul rând, cele de la începutul secolului al VI-lea şi de la sfârşitul secolului al VII-lea. Mai apoi, descrierile vieţilor pontifilor cuprinse în *Liber pontificalis*, descrieri ce devin tot mai amănunţite, se diferenţiază între ele tot mai mult în ceea ce priveşte stilul şi redactarea, fapt ce permite delimitarea diverşilor autori între ei, aceştia desigur rămânând mai departe în anonimat. În vremea carolingienilor se pare că Anastasius († 879), eruditul bibliotecar al bisericii romane, el însuşi candidat la tronul pontifical şi anti-papă (855), a fost cel care şi-a asumat descrierea pontificatelor contemporanilor săi. Acest personaj a fost privit în epoca umanismului drept autor al întregului *Liber pontificalis*, de la începuturile lucrării, prin urmare, chiar din vremea papei Damasus. Această ipoteză îi aparţine lui Bartolomeo Sacchi, numit şi Platina († 1481), de asemenea bibliotecar papal şi autor al ultimei istorii medievale a papalităţii, cronică însă întocmită deja în manieră umanistă, ce poartă interesantul titlu *Liber de vita Christi ac omnium pontificum*.

Aşa-numita *Donaţie a lui Constantin* a fost considerată în Evul Mediu, până în timpul Renaşterii drept textul ce a fundamentat dimensiunea laică a puterii papale. Umanistul Lorenzo Valla († 1457) a fost cel care a demonstrat falsitatea actului, precum şi faptul că acesta provine probabil din vremea celor dintâi carolingieni ; cu toate acestea, Valla devenea mai apoi secretar papal. Potrivit acestui document, papa Silvestru I (314-335), primul episcop al Romei de după încetarea persecuţării creştinilor în Imperiul Roman, în urma celebrului edict de toleranţă de la Milano din

313, ar fi fost cel care l-ar fi vindecat de lepră pe împăratul Constantin cel Mare (306-337). După acest episod, împăratul a primit botezul creştin la Roma şi, ca semn al deosebitei consideraţii faţă de papalitate, şi-a transferat reşedinţa din venerabila capitală imperială la Constantinopol, deoarece i se părea ca fiind cu totul nepotrivit să îşi exercite puterea imperială acolo unde fusese aşezat de Împăratul Ceresc însuşi *caput christianae religionis**. De aceea, Constantin ar fi cedat papalităţii palatul imperial de la Lateran şi oraşul Roma, ba chiar întreaga Italie şi toate regiunile de apus împreună cu drepturile şi însemnele imperiale. Că împăratul într-adevăr a acţionat în chip potrivit sau că, la urma urmelor, în această manieră ar fi putut probabil să fi acţionat un stăpânitor ce-şi revendica puterea de la Dumnezeu sunt idei ce au dat serioase bătăi de cap juriştilor din Evul Mediu şi au cauzat unele dispute inutile între avocaţii drepturilor laice şi canoniştii ce reprezentau dreptul ecleziastic. Dar dintre aceştia nu toţi vedeau cu ochi buni faptul că papalitatea îşi însuşise exercitarea unei puteri lumeşti.

Autorul pasajului ce descrie viaţa papei Silvestru în *Liber pontificalis* se lasă în mod evident condus de bucuria provocată de victoria creştinismului în Imperiul Roman când exemplifică „schimbarea constantiniană” printr-o foarte bogată enumerare a tuturor bisericilor romane devenite cu acel prilej parte a donaţiei din Roma şi din împrejurimile oraşului, desigur fără a fi la acea dată parte a *Donatio Constantini*, prin urmare a tuturor bisericilor ridicate şi măreţ împodobite prin generozitate imperială în Cetatea Eternă, în măsura în care era posibil şi cu date referitoare la bunurile şi obiectele dăruite. S-ar părea că un registru contabil substituise demersul istoriografic, iar acest spirit va umbri adeseori scrisul istoric pontifical. Este o lectură istovitoare şi înfiorător de plicticoasă, ce ar putea lăsa loc unor sarcastice reflecţii asupra lăcomiei din mediul ecleziastic, dacă nu s-ar depune un oarecare efort în sensul unei mai profunde înţelegeri a situaţiei. I se poate lua în nume de rău locuitorului Romei mândria cu care pune în valoare frumuseţile oraşului sau clericului felul în care îşi priveşte bisericile şi comorile acestora, ce acum pot fi expuse, pe când, până nu demult, acestea trebuiau ferite privirilor?

Desigur, istoricul pontifical nu-şi continuă firul relatării într-o asemenea manieră hipertrofiată, pentru care de altfel nici nu s-a mai ivit vreun prilej de îndată ce, după începuturile neobişnuite, situaţia, ca să spunem aşa, s-a normalizat. Dar a rămas un obicei ca în *Gesta Pontificum* să se atragă atenţia asupra activităţii edilitare a papilor şi, în aceeaşi măsură, să se amintească sprijinul de care s-au bucurat bisericile romane din partea împăratului.

Fără doar şi poate, a stat în natura lucrurilor ca aceste relaţii să nu poată rămâne nealterate.

Raportul papalităţii cu imperiul se prezintă astfel în Roma epocii lui Damasus: episcopul Romei era răspunzător doar în faţa împăratului însuşi, fiindu-i acestuia

* Capul religiei creştine (lat.) (n.t.).

supus direct şi nemijlocit. În orice caz, astfel se stipula într-un act sinodal din 378 drept prerogativ al *apostolica sedes** ; în mod corespunzător, era solicitată şi o stare privilegiată în faţa instanţei imperiale de judecată. Asemenea procese au avut loc atunci când împotriva lui Damasus au fost aduse unele acuzaţii calomnioase, pontiful fiind chiar ameninţat de o anchetă juridică. După cât se pare, această propunere de anchetă nu a fost acceptată la curtea imperială, întrucât în răspunsul imperial ea este ignorată printr-o elocventă tăcere. Mai apoi, în Roma, episodul a fost de asemenea grabnic acoperit de uitare ; căci ceea ce odinioară putea apărea drept un privilegiu, curând nu a mai satisfăcut în nici un fel conştiinţa de sine a papalităţii, fundamentată pe doctrina unei nemijlocite apropieri de Dumnezeu. Diametral opus a funcţionat articularea teocratică imperială, ce privea drept o datorie fundamentală grija faţă de toţi supuşii, inclusiv faţă de Biserică, iar în situaţii de pericol, implicarea directă şi corectarea abaterilor. Această divergenţă de opinii a oferit Evului Mediu prilejul de a fi martorul unor conflicte.

La început, cu greu se putea identifica ceva în acest sens. *Liber pontificalis* înregistrează astfel cu luciditate şi fără semne ale vreunei opoziţii imixtiunea curţii imperiale în sfera de interes romană cu prilejul schismei papale izbucnite la Roma în ultimele zile ale anului 418. Un anume Eulalius, ce provenea din rândul colegiului diaconilor romani, s-a ridicat împotriva lui Bonifaciu I (418-422), fost preot sfinţit în mare grabă drept papă de către adepţii săi. Astfel ies pentru prima dată la iveală contradicţiile dintre cele două trepte clericale şi confruntările dintre acestea, prin care se urmărea dobândirea influenţei în Cetatea Eternă prin poziţionarea unui candidat provenit din propriile rânduri pe tronul papal. Astfel de dispute vor reveni adeseori în secolele următoare până la reglementarea procesului alegerii pontifului Romei. Prefectul oraşului Roma, neputându-se impune în soluţionarea disputei, s-a adresat împăratului părţii apusene a stăpânirii romane ; la acel moment, reşedinţa imperială nu mai era Roma, ci de ceva vreme aceasta fusese mutată la Ravenna. Iniţial, împăratul se pronunţă în favoarea lui Eulalius, după cât se pare deoarece acesta fusese primul ales şi, spre deosebire de opozantul său şi potrivit instrucţiunilor prefectului Romei, nu grăbise obţinerea sfinţirii ca papă. Bonifaciu a fost izgonit din oraş, dar a făcut apel cu succes la curtea imperială, care a stabilit un termen pentru convocarea unui sinod de arbitraj şi, din cauza tulburărilor crescânde din Roma, ambilor rivali le-a fost interzisă intrarea în perimetrul oraşului. Cu administrarea de moment a îndatoririlor oficiului pontifical a fost împuternicit un episcop din afară. Dând dovadă de nerăbdare, în momentul în care în preajma sărbătorii Paştilor din anul 419 s-a întors de la Antium la Roma pentru a pune stăpânire pe Lateran, Eulalius şi-a atras evident dizgraţia şi a provocat o decizie definitivă în favoarea lui Bonifaciu, cel ce rămăsese în afara oraşului, dând de acolo binecuvântările pascale.

* *Scaunului Apostolic* (lat.) (n.t.).

Eulalius a fost nevoit să plece în exil în Campania, unde a şi devenit episcop de Nepi (419-423). Cursul acestor evenimente nu se cunoaşte cu atâta exactitate din relatarea parcimonioasă consemnată în *Liber pontificalis*, ci din corespondenţa dintre Ravenna şi Roma, păstrată în mod fericit, aceste scrieri oferind totodată informaţii şi asupra diferitelor împrejurări în care s-au desfăşurat evenimentele sau despre grupările de interese politice (din epocă).

Absenţa din Roma a curţii imperiale a oferit pe termen lung anumite avantaje papalităţii. Nu în ultimul rând, papa şi-a asumat în fosta capitală a imperiului rolul împăraţilor, devenind reprezentant al populaţiei oraşului. Cea mai cunoscută expresie a popularităţii de care se bucura episcopul Romei încă din această epocă timpurie este episodul întâlnirii papei Leon cel Mare (440-461) cu Attila, regele hunilor (434-453), întâlnire în urma căreia oraşul etern a scăpat de furia barbarilor ca prin minune. Acest episod a fost glorificat prin mâna măiastră a lui Rafael, cu mai mult de o mie de ani mai târziu, într-o renumită frescă din încăperile Vaticanului. Desigur, potrivit legendei, întregul merit al salvării oraşului i-a fost atribuit papei, când de fapt acesta fusese doar unul dintre numeroşii membri ai soliei romane care în anul 452 reuşea sa-l redirecţioneze pe Attila spre Mantua. *Liber pontificalis* relatează exclusiv despre Leon, cum că papa a luat asupra sa această delicată solie de dragul Romei şi cum că el a fost cel care *totam Italiam liberavit**. De acest fapt erau de altfel convinşi toţi oamenii de rând, care nu aveau cum să cunoască nici motivaţia profundă a surprinzătoarei plecări a hunilor din Italia şi, deopotrivă, într-o suficientă măsură, nici numele celorlalţi componenţi ai amintitei solii. Preeminenţa Romei a trebuit să se afirme desigur şi în interiorul Bisericii, împotriva „tradiţionalei autonomii ecleziastice" care se opunea în mod sporadic „centralismului papal" (pentru a utiliza un bine cunoscut titlu de carte) şi, în primul rând, împotriva concurenţei episcopului noii capitale şi reşedinţe imperiale, Bizanţul. Acestuia îi stătea în putere de a acţiona în calitate de cel mai de seamă episcop de curte, putând totodată juca un anumit rol şi în sfatul imperial ; în acelaşi timp însă, puterea coercitivă a împăratului era mai aproape, ceea ce-l făcea pe episcopul de Bizanţ incomparabil mai expus în comparaţie cu omologul său roman. Acest dezavantaj devenea în cele din urmă mai mare decât favoarea proximităţii imperiale, cea care de altfel determinase ridicarea iniţială a episcopului bizantin.

În anul 325, în timpul împăratului Constantin cel Mare, cu prilejul primului conciliu ecumenic de la Niceea, au fost confirmate drepturile jurisdicţionale ale episcopului de Alexandria asupra Egiptului, Libiei şi Pentapolisului, fiindu-i totodată acordate aceleaşi prerogative de care dispuneau episcopii de Antiohia şi Roma în „eparhiile" lor. Întrucât în acea vreme Bizanţul încă nu era Constantinopol (deci capitală imperială), nu putea fi vorba de o includere a episcopului său în această

* A izbăvit toată Italia (lat.) (n.t.).

înşiruire a celor mai înalţi ierarhi creştini, ce mai târziu vor purta numele de patriarhi. Cu totul altfel se petrec lucrurile deja în anul 381, cu prilejul celui de-al doilea conciliu ecumenic, la scurt timp după proclamarea creştinismului drept religie de stat*, conciliu ţinut chiar la Constantinopol. Se vorbea despre reşedinţa imperială ca fiind „Roma cea nouă”, episcopului său fiindu-i concedat rangul secund în ierarhia ecleziastică creştină, după episcopul „vechii Rome”. Ultimul pas în această direcţie a fost făcut tocmai în epoca lui Leon cel Mare, când cel de-al patrulea conciliu ecumenic, reunit în anul 451 la Calcedon, de cealaltă parte a Bosforului, fixa în cadrul întrunirii sale concluzive egalitatea de rang dintre Roma şi Bizanţ prin acel canon 28, împotriva căruia au protestat zadarnic legaţii papali aflaţi la faţa locului. Aceştia s-au străduit să demonstreze preeminenţa Romei, recurgând la modelul unei versiuni latine a actelor conciliului de la Niceea, în care canonul 6, la care se făcea referire cu precădere, era conceput special prin propoziţia sa introductivă plină de semnificaţii şi printr-o formulare corespunzătoare menite a scoate în evidenţă, şi care foloseau cuvântul „primat” cu referire la Biserica romană. Acest canon era deci privit încă în zilele împăratului Constantin cel Mare ca fiind emis şi legitimat de cel dintâi şi cel mai prestigios sinod imperial. Nu este exclus ca falsurile actelor conciliare de la Niceea să fi ajuns deja de ceva timp la Roma. Oricum, există un decret al lui Valentinian al III-lea (425-455), împăratul părţilor apusene ale Imperiului, emis în anul 445, care, făcând referire la autoritatea unui sfânt sinod, vorbeşte deopotrivă şi despre „primatul scaunului apostolic”, interpretând această poziţie ca derivând din prestigiul Romei şi din personalitatea „principelui” Petru. Acest rescript imperial cooptat până şi în codul legislativ al imperiului a fost în mod evident impus de către papa Leon, în corespondenţa căruia se regăseşte, având menirea de a oferi un sprijin autorităţii papale în confruntările sale din acea vreme, nu cu Bizanţul, ci cu Hilarius, episcopul de Arles (429-449), cel ce afirmase o preeminenţă ecleziastică a scaunului său în Gallia. Dar primii paşi semnificativi în direcţia afirmării primatului roman pot fi deja surprinşi într-o scrisoare din anul 422 a papei Bonifaciu I, adresată episcopatului tesalian, ce avea drept scop prevenirea unei opoziţii greceşti împotriva Romei şi împotriva episcopului de Tesalonic, care fusese înălţat la rangul de vicar papal. Cu acest prilej se vorbeşte, într-o formulare interesantă, de un „principat al scaunului apostolic”. Noţiunea de „primat”, recunoscută ulterior pe întreg cuprinsul Bisericii, în mod cert nu fusese încă identificată, însă un vechi termen juridic al Imperiului Roman, cunoscut tuturor şi marcat de o îndelungată devenire istorică, a fost asociat astfel cu imaginea de sine a unei Biserici încă tinere la acea dată.

De asemenea, titlul de vicar acordat episcopilor de Salonic şi Arles pentru Illyria şi, respectiv, Gallia de către Inocenţiu I (402-417) şi Zosimus (417-418) a fost

---

* Autorul face, desigur, referinţă la edictul imperial din 28 februarie 380, promulgat la Tesalonic, prin care se impunea în tot imperiul conduita ortodoxă adoptată la conciliul de la Niceea şi care va duce la proclamarea creştinismului ca religie de stat (n.t.).

împrumutat din terminologia juridico-statală romană, dar conferea tezei superiorităţii Romei o expresie atât de elocventă, încât nu s-ar fi putut găsi nici un alt cuvânt mai potrivit în vocabularul ecleziastic. Că cele două vicariate nu au avut o existenţă prea îndelungată, deoarece Arles nu s-a putut impune în Gallia, iar Illyria împreună cu Salonicul au fost în cele din urmă supuse de curtea imperială jurisdicţiei bizantine, ambele vicariate rămânând prin urmare din acest moment simple titulaturi lipsite de substrat material, este o altă istorie, ce nu se regăseşte în *Liber pontificalis*. O poziţie preeminentă a Romei nu era sub nici o formă dorită în acea vreme în Africa, după cum de altfel arată o prevedere a sinodului ţinut în anul 418 la Cartagina, potrivit căreia era interzis apelul în instanţă *ad transmarina**. Dacă se are în vedere că Biserica africană a acelei epoci avea în rândurile sale o personalitate de prim rang, precum cea a lui Aurelius Augustinus, episcopul de Hippo Regius (396-430), ce-şi are locul printre Părinţii Bisericii, voce de mare impact în confruntările dogmatice ale vremii, se poate conchide că în Africa domina mai degrabă o atmosferă propice acordării de sfaturi, şi nu de primire a acestora.

În naraţiunea istoriografică oficială din *Liber pontificalis* nu se regăseşte nimic din ce ar putea aminti de aceste rivalităţi ierarhice şi de formulările alese în asemenea împrejurări, evenimente şi expresii ce-i par istoricului papalităţii, retrospectiv privind lucrurile, drept demne de a fi tratate, dar, în acelaşi timp, fiind receptate cu un sentiment neplăcut, tocmai datorită caracterului nepotrivit spiritului creştin al acestor dispute. De asemenea, în afara textului rămân şi citate din pretenţioase scrieri papale sau excerpte din legile imperiale. Mai degrabă se manifestă interes pentru marile dispute dogmatice ce au frământat Biserica acelor vremuri şi în special pentru rolul jucat de papalitate în cadrul acestor dispute. Desigur, chiar şi aceste evenimente, ce în epocă au produs nenumărate pagini de profunde dezbateri teologice şi au suscitat atenţia întregii lumi la cel mai înalt nivel, sunt notate doar într-o formă puternic abreviată. Precum se ştie, aceste dispute încep chiar înainte de Arie din Alexandria († 336), ale cărui opinii teologice extravagante au prilejuit în 325 convocarea conciliului de la Niceea. „Cazul" său însă aproape că este trecut cu vederea de relatarea din *Liber pontificalis* în favoarea unor evenimente privite ca fiind mai semnificative, cum ar fi, de exemplu, donaţia imperială acordată Bisericii romane. Cei ce au redactat *Liber pontificalis* au omis constant tocmai acele elemente indispensabile dintr-o expunere de istorie ecleziastică, şi anume paşii ce au marcat procesul de treptată clarificare dogmatică. Este de înţeles faptul că, privind lucrurile din perspectiva epocii, nu se putea şi nici nu se dorea să se discute de o evoluţie tocmai în aceste domenii. Dar nu trebuie neglijat că papalitatea nu a jucat un rol deosebit în aceste evenimente, iar poziţia pontificală nu atinge profunzimea meditaţiei teologice a altor scrieri din epocă, cu o autoritate mai mare.

* Dincolo de mare (lat.) (n.t.).

A urmat apoi, după cum bine se ştie, disputa pelagiană, numită astfel după monahul Pelagius († după 418), originar din Britannia, împotriva căruia, de fapt a imaginii sale deosebit de optimiste privind aplecarea spre bine a naturii umane, Augustin a articulat „doctrina moştenirii păcatului originar". Episcopul de Hippo Regius a cunoscut această concepţie teologică a lui Pelagius după ce acesta, împreună cu alţi romani, a părăsit Italia găsindu-şi adăpost din calea goţilor în Africa. Faptul că Pelagius, împreună cu cel mai înfocat adept al său, Celestius (†431), un distins avocat roman, a fost judecat în anul 417 inclusiv de papa Inocenţiu I, se regăseşte şi în *Liber pontificalis*. Fusese însă trecut sub tăcere faptul că această judecată fusese pronunţată la Roma din iniţiativa africană şi că era cunoscută doar prin intermediul rescriptelor papale adresate episcopului nord-african, ce conţineau ceea ce cu un an înainte se hotărâse cu privire la pelagieni în cadrul mai multor concilii aflate sub influenţa lui Augustin ; acesta comunicase încrezător aceste decizii la Roma, unde până atunci nu se adoptase o poziţie atât de tranşantă.

Se trecea cu vederea şi faptul că, în asemenea ocazii, era cu totul îndreptăţit apelul *ad sedem apostolicam* ca la izvorul originar al adevăratei învăţături creştine, interpretare a papalităţii absolut firească în viziunea istoriografului pontifical. Nu se poate afla nimic despre conţinutul teologic al disputei sau despre motivaţia ce a dus la pronunţarea amintitei decizii, precum nici despre perpetuarea disputelor ce destabilizau Roma de ceva vreme.

Pontificatul lui Leon cel Mare (440-461) reprezintă un apogeu atât al disputelor dogmatice, cât şi al angajamentului papal în această chestiune. La Calcedon, în 451, în cadrul celui de-al patrulea conciliu ecumenic, reunit prin eforturile papei, s-a încercat să se pună capăt îndelungatei dispute cristologice prin impunerea dogmei dublei naturi, potrivit căreia Cristos era privit în aceeaşi măsură drept Dumnezeu adevărat, existenţa sa umană fiind deopotrivă considerată ca reală. Patriarhul bizantin Nestorie (428-431) susţinuse anterior caracterul uman mai pronunţat al naturii lui Cristos, doctrină care cu două decenii înainte de Calcedon, în cadrul conciliului de la Efes din anul 431, fusese condamnată, nu fără implicarea pontifului roman de atunci, Celestin I (422-432), şi a legaţilor papali, decizie ce a determinat retragerea lui Nestorie într-un aşezământ monastic din Egipt, unde de altfel şi-a găsit sfârşitul în jurul anului 451. Ulterior, cu o excesivă subliniere a dimensiunii divine a lui Cristos, egumenul constantinopolitan Eutihie († după 454) s-a situat pe o poziţie diametral opusă lui Nestorie, fapt ce de asemenea i-a atras dizgraţia. Patriarhul Flavian al Constantinopolului a căutat alianţa papei Leon împotriva puternicilor prieteni egipteni ai lui Eutihie de la curte, primind de la Roma o bine cunoscută scrisoare de învăţătură, ulterior acceptată şi de conciliul de la Calcedon. La acest conciliu, convocat de împăratul Marcian, papa a fost reprezentat de doi legaţi ce au reuşit să impună punctul roman de vedere.

O lectură destul de amănunţită poate oferi cu privire la evenimentele mai sus-amintite şi relatarea din *Liber pontificalis*, desigur, chiar dacă nu într-o manieră total

eliberată de unele deformări. Leon, se spune în cronică, ar fi găsit la debutul pontificatului său doi eretici, adică pe Nestorie şi Eutihie. Prin conlucrarea dintre împărat şi papă, la rugăminţile primului şi printr-un *praeceptus* al celui de-al doilea, a fost reunit un conciliu ce s-a bucurat de o participare deosebit de numeroasă, unde, în baza unui „tomus" elaborat de Leon, doctrina dublei naturi a lui Cristos a fost general acceptată de către episcopii reuniţi, iar asupra ambilor eretici a fost pronunţată „binemeritata" afurisenie. În cele din urmă, în urma unor rugăminţi înaintate în scris, papa ar fi validat atât sentinţa, cât şi întreg conciliul. O deosebită impresie a făcut asupra celui ce a redactat textul din *Liber pontificalis* depunerea din partea împăratului şi a împărătesei a unei mărturisiri de credinţă, episod dezvoltat chiar mai generos decât cel al scrisorii papei. Acest eveniment se vrea a fi valorizat drept o dovadă a legăturii dintre Biserică şi stat. Dimpotrivă, învăţăturile teologice ale celor doi excomunicaţi nu beneficiază de nici un fel de lămuriri, nediscutate rămânând de asemenea interesantele substraturi soteriologice ale doctrinelor, precum şi motivele judecării autorilor acestora. De altfel, nici un cuvânt „inutil" nu este irosit pentru explicarea dogmei dublei naturi, cu toate că este vorba de fapt de definirea ortodoxiei, de la care s-ar fi abătut acei eretici. Cu privire la contextul frământat al disputei şi al „sinodului tâlhăresc" patronat de demagogul patriarh Dioscur al Alexandriei (444-451) – punctul culminant al disputei constituindu-l excomunicarea acestuia, tot la Calcedon – este nevoie să fie căutate referinţe în alte lucrări. Desigur, confruntarea ierarhică dintre Roma şi Bizanţ, dintre papă şi patriarh, este cu totul trecută sub tăcere.

O dată cu Leon cel Mare istoria papalităţii se desparte de prima sa etapă. Chiar dacă nu fără dificultăţi sau nu cu totul încununat de o recunoaştere definitivă, a fost impus faptul că Roma reprezintă ceva special în cuprinsul Bisericii. Primatul afirmat de papalitate reprezenta o cerinţă ce, după toate cele întâmplate, nu mai putea fi retrasă.

În vâltoarea migraţiilor barbare

Denumirea de „epocă a migraţiilor" sub care începuturile Evului Mediu sunt cunoscute în istoriografie trezeşte imaginea unei înlănţuiri de evenimente frământate, iar ca reper fundamental în viziunea istoriografiei moderne este de cele mai multe ori prezentată, desigur, dispariţia Imperiului Roman de Apus în anul 476, când comandantul de atunci al mercenarilor de neam germanic din armata romană s-a înstăpânit în Italia şi Roma. Contemporanii au fost prea puţin conştienţi de semnificaţia pe termen lung a acestui eveniment, fapt de altfel demonstrat, printre altele, şi de *Liber pontificalis*. S-ar putea medita mult timp şi fără garanţia identificării unui răspuns acceptabil dacă această manieră istorico-ecleziastică de a trata evenimentele, din *Liber pontificalis*, a fost determinată de un interes mai scăzut faţă de istoria politică sau de convingerea puternică în continuitatea statală romană, şi aceasta într-o mai mare măsură decât în cazul altor istorici ai vremii, care oricum au consemnat pentru posteritate doar în puţine cazuri această dată atât de importantă. În fapt, romanilor le era cunoscută de multă vreme ascensiunea barbarilor până în cele mai importante poziţii din stat, precum şi stabilirea unor populaţii de neam germanic în interiorul graniţelor vechiului imperiu. Nu se conştientiza faptul că întregi provincii fuseseră *de facto*, dacă nu şi *de jure* extrase din corpul imperiului, iar despre o dispariţie a instituţiei imperiale nici nu putea fi vorba, atât timp cât în persoana împăratului din Răsărit era văzut în continuare capul întregului imperiu.

Prima menţiune a ameninţării Romei de către barbari este făcută în *Liber pontificalis* pentru perioada pontificatului lui Leon cel Mare, deşi Cetatea Eternă fusese cu o generaţie în urmă, în anul 410, cucerită de regele vizigoţilor, Alaric (395-410). Este ciudat faptul că a fost consemnată prădarea Romei de către vandalii veniţi din Africa sub conducerea lui Geiseric (428-477). Acum, în 455, spre deosebire de episodul cu Attila, regele hunilor, papei nu i-a mai stat în putere să salveze oraşul de distrugeri, biografului său nerămânându-i altă soluţie decât să consemneze cu admiraţie eforturile depuse de papă după retragerea vandalilor prădalnici pentru reîmpodobirea bisericilor romane cu obiecte de cult din argint. Doar în acest fel se poate afla câte ceva despre evenimentele acelor tulburate zile de iunie din anul 455, deşi papa, spre deosebire de puterea laică, s-a remarcat în mod deosebit, oferind prin faptele sale suficientă substanţă faimei sale ulterioare. Mai apoi, când în anul 476 Romulus Augustulus (475-476), ultimul împărat al Imperiului Roman de Apus, a fost

alungat din stăpânire şi trimis în exil de către germanicul Odoacru († 493), tronul papal era ocupat de cel de-al doilea succesor al lui Leon, Simplicius (468-483). Zadarnic s-ar căuta în *vita* sa vreo referire la transformările petrecute în viaţa politică. Abia în paginile referitoare la următorul papă, Felix al III-lea (483-492), sunt amintiţi într-un pasaj introductiv, în care, de regulă, pentru a se preciza limitele cronologice ale pontificatului, erau trecuţi împăraţii şi consulii vremii, atât Odoacru, cât şi învingătorul şi succesorul acestuia în stăpânirea Italiei, regele ostrogoţilor, Teodoric (471-526). O explicaţie suplimentară îi este refuzată cititorului.

Desigur, evenimentelor de istorie ecleziastică li se acordă o pondere aparte în cursul relatărilor din *Liber pontificalis*. Această relatare este dominată de efectele ulterioare ale hotărârilor dogmatice de la Calcedon, întrucât nu se reuşise defel să se impună doctrina dublei naturi împotriva larg răspânditului monofizism. Nedorind să rişte şi pierderea altor teritorii orientale, împăratul a fost silit să iasă în întâmpinarea doleanţelor celor ce se opuneau deciziilor luate la Calcedon, printr-o interpretare corespunzătoare a mărturisirii de credinţă definite cu acel prilej. Cel ce l-a sfătuit pe împărat în acest sens nu era altul decât patriarhul de Constantinopol din acea vreme, Acaciu (472-488). Şi Simplicius a fost nevoit la rândul său să se preocupe de problemele orientale, ce implicau nu doar o dimensiune dogmatică, ci şi una personală, întrucât în acea vreme confruntările partizane din sânul Bisericii puteau adeseori conduce la schisme sau la depunerea înalţilor ierarhi, realitate ce punea toate Bisericile regionale, printre care desigur şi Roma, în mod serios în faţa unei opţiuni partizane. Punctul nodal al confruntărilor din acea vreme era în special Egiptul, patriarhii alexandrini optând pentru un foarte angajat curs anticalcedonian. Pentru papalitate era însă esenţială păstrarea la Bizanţ într-o formă nealterată a dogmei de credinţă impuse de Leon cel Mare, iar în momentul în care curtea imperială nu s-a lăsat înduplecată de mustrările de la Roma, Felix al III-lea i-a exclus pe bizantini din comunitatea creştină. Astfel s-a ajuns pentru prima dată la o schismă de lungă durată între Roma şi Bizanţ, schismă ce în mod eronat a fost numită după patriarhul bizantin Acaciu. Dacă Italia s-ar fi găsit în acele momente în aria de competenţă efectivă a împăratului, schisma probabil nu ar fi izbucnit sau cel puţin ar fi fost mai repede înlăturată. Ruptura dintre cele două Biserici, chiar şi ulterior, a avut în permanenţă şi o motivaţie politică alături de cea religioasă.

Stăpânirea germanică era realitatea politică ce domina Italia şi Roma începând cu sfârşitul secolului al V-lea. Această stăpânire era receptată cu un gust amar nu în ultimul rând datorită faptului că, deşi creştini, noii stăpâni aparţineau confesiunii ariene, astfel încât în ochii romanilor, mândri de propria moştenire culturală şi totodată convinşi de propria corectitudine confesională, germanicii nu erau doar barbari, ci şi nişte blestemaţi de eretici. Cum s-ar fi putut suporta aşa ceva? Era de neînţeles cum împăratul, aflat la mare depărtare, la Constantinopol, ar fi putut ceda vechiul centru de greutate al imperiului şi fosta sa capitală unei astfel de dominaţii

şi că ar fi putut vreodată numi asemenea stăpâni drept reprezentanţi ai săi, întrucât atât Odoacru, cât şi Teodoric se numeau simpli guvernatori, calitate în care s-au şi bucurat de recunoaşterea imperială.

Două evenimente vin să ilustreze perfect cât de precară era situaţia acelor vremuri. Primul dintre acestea are loc în perioada de început, ca să spunem astfel, a stăpânirii romane a lui Teodoric cel Mare, cam în jurul anului 500, an în care regele ostrogot a vizitat pentru prima dată vechiul oraş de reşedinţă al împăraţilor, vizită întâmpinată festiv de senatul şi clerul roman, grupul de reprezentanţi ai Bisericii fiind condus chiar de papă, ca şi cum nu ar fi existat nici o diferenţă confesională între romani şi goţi. Cel de-al doilea eveniment petrecut aruncă o notă de umbră asupra morţii marelui rege al ostrogoţilor, survenită în anul 526, pe care de altfel romanii l-au plâns cu atât mai puţin cu cât, din porunca acestuia, episcopul lor suferise martiriul. Ambele evenimente şi-au găsit reflectarea în *Liber pontificalis*, fapt ce subliniază importanţa acestora, chiar dacă mai rămân de spus unele lucruri în plus faţă de cele considerate drept necesare de istoriografii papali contemporani evenimentelor.

La sfârşitul anului 498 contradicţiile politice şi ecleziastice ce frământau Roma au produs o nouă dublă alegere pentru tronul papal, situaţie asupra căreia, întrucât la acel moment nici un împărat nu se găsea la îndemână, trebuia să se pronunţe barbarul şi ereticul rege al ostrogoţilor. În prim-planul confruntării se aflau diaconul Symmachus (498-514), propus pentru înaltul rang de către o majoritate, dar, posibil datorită locului său de origine, Sardinia, privit de unii la Roma în continuare drept un străin, şi Laurentius (498-508), un arhiprezbiter* roman de origine aleasă, susţinut însă de un grup mai restrâns. Ambele grupări s-au adresat curţii ostrogote de la Ravenna, iar Teodoric s-a pronunţat pentru o soluţie asemănătoare cu cea adoptată cu decenii în urmă în cazul schismei dintre Bonifaciu I şi Eulalius. Astfel, în spiritul observanţei faţă de exemplul imperial anterior, câştig de cauză a avut primul hirotonit, acesta fiind Symmachus. Pe cât se pare, Laurentius a rămas mai întâi la Roma ca preot al unei biserici, iar ulterior a fost nevoit să preia păstorirea episcopiei Nocera din Campania. Susţinătorii săi însă nu s-au declarat mulţumiţi cu această rezolvare a disputei, iar atunci când li s-a arătat prilejul, Symmachus a fost acuzat la Ravenna de diverse încălcări ale legii sau defăimat cu referire la moralitatea sa. Teodoric a trebuit să-l citeze în faţa curţii, iar în cele din urmă a însărcinat un sinod cu anchetarea penibilei afaceri. În ciuda acestora, Symmachus a ştiut să se apere cu

* Arhiprezbiter (gr. *archepresbyteros* – primul între preoţi) desemnează pe şeful colegiului preoţilor, care reprezintă pe episcop în exercitarea unor obligaţii religioase şi liturgice ; în Biserica Romei funcţia era ocupată de cel mai bătrân dintre preoţi, în timp ce în Orient numirea depindea adesea de voinţa episcopului. O dată cu extinderea creştinismului în spaţiul rural, arhiprezbiterii devin şefii bisericilor comunităţilor rurale, fiind subordonaţi ierarhic arhidiaconilor (n.r.).

abilitate, atât în faţa instanţei de judecată de la Ravenna, cât şi în cadrul sinodului reunit în primăvara şi toamna anului 501 la Roma. În cele din urmă, acest proces, oricum delicat din punct de vedere politic, a fost sistat, iar pronunţarea judecăţii asupra papei (precum s-a spus) i-a fost încredinţată lui Dumnezeu.

Spre justificarea acestei proceduri au luat atunci naştere aşa-numitele „falsuri symmachiene", ce se vor dovedi de mare importanţă pentru istoria ulterioară a papalităţii. S-a „descoperit" că, se pare, chiar predecesorul lui Leon cel Mare, papă Sixtus al III-lea (432-440), nu a putut fi judecat într-un proces cu doi romani de seamă privind o proprietate, că mai mult chiar, într-un caz cu o pondere mult mai mare, al lui Marcellinus (296-304), mort precum se crede în timpul prigoanei diocleţiene, sinodul constituit la Sinuessa special spre a-l judeca pe papă i-a cedat acuzatului dreptul de a pronunţa sentinţa şi că nu mai puţin decât împăratul Constantin cel Mare, împreună cu papa Silvestru, ar fi decretat: *Nemo iudicabit primam sedem**. Prin urmare, papa nu era supus nici unei curţi de judecată pământeşti, nici măcar celei imperiale sau conciliare, acesta fiind răspunzător pentru faptele sale doar în faţa lui Dumnezeu. O asemenea viziune era mai mult decât s-a îndrăznit vreodată să se solicite în timpul vreunui împărat, fiind evident o urmare a unei îndreptăţite jene, prezentă în largi cercuri ecleziastice de când Roma nu avusese nici o reţinere de a-şi spăla rufele murdare în faţa regelui ostrogot barbar şi eretic.

Atunci când secole mai târziu a fost din nou nevoie să se facă apel la aceste „istorioare papale", fiind desigur considerate drept absolut veritabile, ca de altfel orice era păstrat din timpurile vechi în corpurile de legi şi în cărţile de istorie, motivaţia reală ce a fundamentat fabricarea acestor falsuri nu mai era nimănui cunoscută de mult timp. Generaţiile ulterioare s-au străduit să se apropie cu îngăduinţă de împrejurările care au condus la asemenea falsuri. Oricum, în Evul Mediu falsurile au fost percepute într-o manieră diferită, iar atât timp cât a primat convingerea subiectivă în autenticitatea acestora, „fabricarea" în sine nu a avut relevanţa pe care ar fi trebuit să o aibă. În acest mod s-a ajuns ca tocmai în Biblie să fie identificat fundamentul acelei teze a imunităţii pământeşti a papei, întrucât chiar Apostolul Pavel scrie că omul spiritual, înduhovnicit (categorie din care face parte şi papa) are dreptul de a judeca pe toţi şi toate, dar la rândul său, *a nemine iudicatur*** (1Cor. 2,15). În aceeaşi măsură se poate medita pe marginea metodei, potrivit căreia basme inventate sunt transformate în stâlpi ai adevărului.

Pe lângă acest episod al falsurilor, adoptarea în anul 499, în acelaşi context al schismei laurenţiene, de către un sinod roman a celui dintâi decret de alegere a papei, pare să nu fi fost considerată drept suficient de semnificativă, îndeosebi

* Nimeni nu va judeca Scaunul Romei (lat.) (n.t.).

** Să nu fie de nimeni judecat (lat.) (n.t.).

pentru că acesta a fost oricum conceput într-o manieră foarte generală şi imprecisă şi doar a amendat frământările elective şi aspiraţia vanitoasă la înalta demnitate papală. Desemnarea directă a unui *papabilis* de către antecesor, practică obişnuită a acelor vremuri, în mod cert nu ar fi trecut drept soluţia ideală ulterior, într-o epocă ce milita pentru impunerea dreptului alegerii libere.

Ultimul papă din vremea lui Teodoric cel Mare a fost Ioan I (523-526), a cărui soartă tragică a fost unul dintre elementele ce au creat imaginea regelui ostrogot în istoriografia romană, şi anume aceea de tiran crud. Desigur, o asemenea judecată este nedreaptă pentru stăpânirea lui Teodoric, care în principiu s-a dorit a fi una fundamentată pe convieţuirea paşnică dintre neamuri şi religii. În schimb, conduita diametral opusă, intolerantă a curţii imperiale faţă de arianism l-a înfuriat cu siguranţă pe regele ostrogot, determinându-l să trimită o solie la Bizanţ. Că în fruntea acesteia l-a pus pe nimeni altul decât pe papă, care de altfel se opusese zadarnic, însărcinându-l tocmai pe acesta să protesteze în faţa împăratului şi să pledeze pentru cauza ariană, era desigur pentru episcopul Romei o neplăcută povară ; totuşi, era mai degrabă vorba doar de a pune în valoare autoritatea papalităţii şi de a-l prezenta pe episcopul roman drept dovada vie a bunelor intenţii ale stăpânirii ostrogote. Ioan a fost primit în Constantinopol cu un respect aproape exagerat, întâmpinat sărbătoreşte printr-o procesiune, fiind salutat de împărat chiar prin prosternare. Apoi papei i s-a permis ca în cadrul încoronării festive ce avea loc în timpul sărbătorii pascale să fie cel ce împodobea cu o diademă fruntea imperială, care, potrivit tradiţiei, fusese anterior în timpul slujbei divine deposedată de acest însemn al autorităţii. Acest episod a intrat în istorie în mod eronat drept prima încoronare imperială săvârşită de către un pontif roman. În cele din urmă, se pare că papei i-au fost îndeplinite toate solicitările în forma în care acesta le definise, precum cu satisfacţie este redat în *Liber pontificalis*. Se pare că tocmai asemenea succese au trezit suspiciunea regelui ostrogot, şi poate nu în întregime fără de temei, cum că propriul său trimis s-ar fi lăsat implicat într-o conspiraţie a împăratului îndreptată împotriva sa. În urma celor petrecute, potrivit cronicii papale, la scurt timp după întoarcerea în Italia, Ioan şi-a găsit sfârşitul într-o temniţă din Ravenna.

Cu puţin timp înainte, în baza unor suspiciuni asemănătoare, fuseseră executaţi doi locuitori de seamă ai Romei ce mai înainte cooperaseră cu structurile de putere ostrogote. Este vorba de senatorul Symmachus şi de ginerele acestuia, Boetius, însuşi conducătorul cancelariei lui Teodoric, cel pe care Evul Mediu îl cinsteşte pentru munca sa de transmitere a erudiţiei Antichităţii. Această lipsă de încredere manifestată brusc de germanici în ceea ce-i priveşte pe romani se poate explica prin faptul că de câţiva ani schisma dintre Roma şi Bizanţ luase sfârşit în mod fericit, existând astfel teama ca romanii să-l privească din nou pe îndepărtatul împărat din răsărit, revenit la dreapta credinţă, drept stăpân îndreptăţit.

Ceva mai mult de o generaţie, mai precis 35 de ani a durat schisma acaciană, până în anul 519. Dar unele eforturi în direcţia refacerii unităţii Bisericii au existat desigur încă din primele momente ale rupturii. La ce au condus acestea subliniază într-o manieră diferită numele ambilor antecesori ai lui Symmachus.

Papa Gelasius I (492-496) trece drept unul dintre cei mai importanţi reprezentanţi ai susţinerii pretenţiilor hierocratice ale papalităţii, şi această afirmaţie se întemeiază pe scrisoarea celebră adresată împăratului bizantin Anastasius I (491-518), în care papa precizează raportul dintre puterea spirituală şi cea lumească într-o formă potrivit căreia autoritatea sacrală a episcopatului are în mod firesc întâietate în faţa puterii deţinute de stăpânitorul laic, deoarece, în cele din urmă, corpul clerical este cel care trebuie să se prezinte în faţa lui Dumnezeu şi să dea socoteală chiar şi în numele regilor şi împăraţilor. Nu este greu de imaginat ce impresie a produs împăratului o asemenea afirmaţie, în condiţiile care acesta se considera capul societăţii umane, iar conform tradiţiei cesaro-papiste a instituţiei imperiale bizantine îşi aroga şi cel mai înalt rang în cadrul Bisericii. Acum i se atrăgea împăratului atenţia că ar depinde de papi pentru mântuirea propriului suflet, într-o mai mare măsură decât ar avea aceştia nevoie de protecţia imperială în ceea ce priveşte treburile lumeşti. Pe cât de de exagerat trebuie să fi sunat asemenea afirmaţii în urechile împăratului, pe atât trebuie să fi fost de convins papa de soliditatea acestora, dacă s-a încumetat să schimbe de o asemenea manieră ordinea în baza căreia se mişca lumea acelor vremuri, desigur departe de autoritatea efectivă a împăratului, din Cetatea Eternă stăpânită şi protejată de germanici. Teoria celor două puteri, formulată de Gelasius, a devenit pe mai departe un element fundamental al concepţiei generale a papalităţii despre lume. Acesta şi-a găsit expresia în refuzul unei iniţiative imperiale ce ar fi putut duce la reconcilierea dintre Răsărit şi Apus.

Succesorul deschizătorului de drumuri Gelasius a fost Anastasius al II-lea (496-498), care în timpul scurtului său pontificat a lăsat în memoria Evului Mediu o amintire nu prea bună, trecând chiar drept eretic, deoarece, în negocierile cu emisarii bizantini, a cedat prea mult se pare din poziţia dogmatică trasată odinioară de Leon cel Mare şi din mărturisirea de credinţă calcedoniană şi pentru că, spre deosebire de înaintaşii săi, se zice, s-a arătat prea concesiv faţă de împărat. Chiar şi în dreptul ecleziastic, în forma sa dezvoltată, codificată, prin urmare, în *Decretum Gratiani*, a fost cooptat acest exemplu redat de *Liber pontificalis*, astfel încât pretutindeni şi de către oricine să se poată citi cum era judecat papa după moartea sa prematură: „Voinţa lui Dumnezeu l-a doborât". Symmachus, următorul papă, s-a reorientat, bineînţeles, pe calea trasată de Gelasius, probabil însă nu atât impresionat de soarta lui Anastasius, cât determinat de situaţia politică de ansamblu.

Refacerea unităţii între Răsărit şi Apus era datorată noii dinastii imperiale, ce prin sorgintea illyrică era orientată spre Apus, dar în special lui Iustinian I (527-565),

care, făcând dovada educației alese de care beneficiase, condusese cu inteligență destinele imperiului încă din vremea unchiului său, Iustin I (518-527), fost comandant al gărzii, înălțat la cea mai înaltă demnitate. Dorind acest lucru sau fiind silit de evenimente, Iustinian a venit în întâmpinarea opoziției crescânde față de politica ecleziastică a Imperiului. Nu este exclus ca el să fi avut de la bun început planuri mari cu privire la Occident. Oricum, mai târziu, intenția manifestă a lui Iustinian cel Mare a fost nu mai puțin decât refacerea vechiului Imperiu Roman la maxima sa extindere și prin aceasta, așadar, și recucerirea Italiei și a orașului imperial Roma.

O dată ajunsă relatarea din *Liber pontificalis* la pontificatul lui Hormisdas (514-523), marea schimbare este descrisă într-o manieră de-a dreptul dramatică ; astfel, încărunțitul împărat Anastasius ar fi răspuns cu rigiditate la energicele idei ce veneau dinspre Roma și la inițiativele papale pline de bune intenții, împăratul dorind doar să poruncească, fără a accepta în schimb să primească porunci, fiind apoi la scurt timp, parcă atins de judecata dumnezeiască, lovit de trăsnet. Noul împărat și-a anunțat apoi la Roma înălțarea în tron, la fel procedând și noul patriarh, fapt ce i-a dat papei prilejul să trimită în Bizanț o solie atent aleasă și bine instruită, în a cărei prezență au fost în cele din urmă semnate, cu prilejul sărbătorilor pascale din anul 519, documentele refacerii unității lumii creștine. În Răsărit, impunerea noii realități a determinat o serie de dificultăți, fapt ce însă iese din sfera de interes a istoriografiei papale, care descrie excesiv de amănunțit cât de onorabil au fost primiți și tratați legații papali la Constantinopol de această dată în raport cu neplăcutele experiențe trăite cu fostul împărat.

În concluzie, *Liber pontificalis* descrie cu destule detalii pontificatele din vremea schismei și din perioada domniei regelui Teodoric cel Mare. Istoriograful pontifical al acelor vremuri nu a recunoscut însă importanța unor evenimente ce stârnesc interesul istoricului de astăzi și, în consecință, nu a găsit de cuviință să le facă loc în paginele operei. În anul 525 papa Ioan I însărcinase cancelaria sa să-i comunice data exactă a sărbătorii Paștelui din anul următor, în baza acesteia urmând a fi stabilit întreg calendarul sărbătorilor. Acest fapt a prilejuit expertului consultat – este vorba de călugărul Dionisie Exiguul († 545), un erudit de formație enciclopedistă venit din Răsărit –, depășindu-și însărcinarea inițială, să introducă în tabelele pascale calculate cu anticipație pentru mai multe decenii, ca o noutate absolută, sistemul de datare orientat după nașterea lui Isus Cristos, ceea ce, în opinia lui, ar fi fost mai potrivit Bisericii decât o datare după anii de stăpânire sau chiar decât sistemul de numărare a anilor încă practicat în Imperiul Roman, de la împăratul prigonitor al creștinilor, Diocletian (284-305). Cu oarecare efort, dar (precum astăzi bine se știe) nu cu cea mai mare acuratețe, Dionisie a încercat să determine anul nașterii lui Cristos. Nu s-a dovedit a fi de mare ajutor faptul că savantul a făcut apel în munca sa la înalta autoritate a conciliului de la Niceea sau la vremuri mai timpurii și mai bine informate,

făcând trimitere chiar la un papă din secolul al II-lea. Conservatoarea cancelarie pontificală va recepta acest sistem de datare orientat în funcţie de naşterea lui Cristos doar secole mai târziu, în limitele acestei vechi practici rămânând şi istoriografia papală.

Pentru a fixa în timp debutul pontificatului lui Felix al IV-lea (526-530), succesorul nefericitului Ioan I, catalogul papal recurge la stăpânirea împăratului Iustin şi a regelui ostrogot Teodoric, menţionând că acest papă, fost membru al delegaţiei trimise de Hormisdas la Constantinopol, a fost ridicat în demnitate *iussu Theoderici regis**. O observaţie plină de conţinut, în afara căreia se cunoaşte frapant de puţin despre vreun „papă din mila goţilor".

Abundenţa de informaţii a expunerilor anterioare poate fi explicată printr-o cezură în istoriografia papală. O dată cu Felix se pare că ia sfârşit o fază de redactare a cronicii *Liber pontificalis*, informaţii de primă mână fiind la dispoziţie desigur doar cu privire la cele mai recente pontificate. Într-adevăr, sfârşitul marelui rege ostrogot şi începutul stăpânirii împăratului Iustinian cel Mare au marcat un punct de turnură şi în istoria papalităţii. Deceniile şi pontificatele ce vor urma vor fi marcate de „Bătălia pentru Roma".

* Din porunca regelui Teodoric (n.t.).

Bătălia pentru Roma

În această „Bătălie pentru Roma” a fost implicată desigur şi Biserica romană. Se observă că relatarea din *Liber pontificalis*, care în mod îmbucurător curge şi pe mai departe într-o manieră detaliată, este continuată – o dată cu noul început al istoriografiei papale determinat de cea mai recentă fază de redactare – de-a lungul mai multor decenii şi pontificate mai mult sau mai puţin neîntrerupt, motiv pentru care cele întâmplate sunt redate nemediat din perspectiva celor ce au trăit evenimentele. Soarta papilor din acea vreme lasă să se vadă acest fapt în cea mai mare măsură.

La scurt timp după moartea lui Felix al IV-lea în Roma se ajunge la o schismă. Împotriva arhidiaconului Bonifaciu al II-lea (530-532), desemnat de ultimul papă, se ridicase Dioscur, un diacon ce dispunea de foarte multe legături. Dacă se are în vedere că, pe de o parte, acesta din urmă provenea din Orient, din Alexandria egipteană, unde, de altfel, multă vreme trăise cu speranţa de a face o carieră strălucitoare, iar apoi, în timpul ultimului pontificat fusese implicat în repetate rânduri în relaţiile dintre Roma şi Bizanţ, iar pe de alta, că rivalul acestuia, care va fi de altfel încununat cu succes, Bonifaciu, era în mod cert un germanic naturalizat la Roma, fiu al unui anume Sigibuld, se poate intui cam ce fronturi scindau Biserica romană din acea vreme. În timp ce gruparea lui Dioscur se baza pe îndepărtatul împărat din Bizanţ, pentru cea de-a doua grupare era vorba de continuarea bunelor raporturi cu Ravenna şi curtea ostrogotă. După cum stăteau lucrurile, singurul care se putea impune era „primul papă german”, cum în mod greşit a fost numit fiul lui Sigibuld. Dar, deşi ca urmare a morţii premature a lui Dioscur schisma a durat doar aproximativ o lună, efectele acesteia s-au prelungit mult timp după aceea. Mult timp a creat profunde nemulţumiri faptul că pontiful victorios, pe lângă faptul că l-a afurisit pe opozantul său, acuzându-l – pentru ambiţioase intrigi în cadrul alegerilor – că a încălcat normelor elective ale lui Symmachus, prilej cu care a emis chiar şi un senat-consult la fel de percutant, i-a silit şi pe susţinătorii lui Dioscur să-şi mărturisească în scris vinovăţia. Abia cel de-al doilea succesor al lui Bonifaciu a casat aceste documente împovărătoare arzându-le şi ştergând astfel întreaga afacere. Biograful lui Bonifaciu nu s-a sfiit însă deloc să-i reproşeze pontifului de mult răposat motivaţii nedemne, incorectitudine şi ambiţie nepotrivite spiritului creştin, făcându-l vinovat de a fi recurs la proceduri necanonice. Aceste rânduri sunt un semn şi al schimbării poziţiei de pe care se scria istoriografia romană. Încă din

timpul propriului său pontificat, Bonifaciu se confrunta din ce în ce mai des cu dificultăţi, astfel încât nu a reuşit să-i asigure unui protejat al său tronul papal printr-o desemnare directă. Mai mult chiar, a fost silit să-şi declare public vinovăţia de a fi lezat dreptul electiv roman, întocmai cum plin de ură îi obligase pe adversarii săi să o facă, trebuind să ardă decretul de desemnare emis anterior în favoarea diaconului Vigilius, cel care, de altfel, după câţiva ani, în alte circumstanţe, va ocupa în cele din urmă tronul papal. Împrejurările tulburi în contextul cărora fusese împinsă Biserica romană a anilor treizeci ai secolului al şaselea nu făceau decât să înlesnească insinuarea poziţiilor partizane în naraţiunea istoriografică din *Liber pontificalis*.

Primului papă cu rădăcini germane i-a urmat cel dintâi care şi-a schimbat numele, pentru că, probabil, numele zeului păgân Mercur nu putea fi în nici un caz purtat de un cleric roman, cu atât mai puţin de un episcop creştin. Se pare că acesta este singurul motiv pentru care Ioan al II-lea (532-535) a fost socotit demn de a fi ţinut minte. Altfel, *Liber pontificalis*, în rândurile ce alcătuiesc viaţa acestuia, nu relatează mai nimic, consemnând pur şi simplu donaţia imperială de care a beneficiat Basilica Sfântul Petru, ceea ce poate nu se petrecea întâmplător, tocmai în preziua recuceririi Italiei de către împăratul Iustinian. Pe următorul papă, Agapit I (535-536), ce se trăgea din prestigioasa aristocraţie senatorială, îl regăsim apoi în drum spre Bizanţ în ambasada trimisă de către regele ostrogot din acel moment, Teodat (534-536), pentru a justifica uzurparea tronului şi pentru a preîntâmpina pe cât posibil intervenţia armatei imperiale ce se profila ameninţător după detronarea şi asasinarea fiicei lui Teodoric, Amalaswinta (535). Această misiune diplomatică nu a putut fi dusă la bun capăt, întrucât, la curtea imperială, declanşarea unui război cu ostrogoţii fusese deja decisă după victoria împotriva vandalilor şi recucerirea Africii de Nord. În afară de asta, situarea papei pe poziţii dogmatice potrivnice împăratului i-a lezat propriile interese şi pe cele ale celui ce-l investise cu misiunea diplomatică. În momentul în care Agapit şi-a găsit sfârşitul în Bizanţ, asupra sa plana deja ameninţarea de a fi depus din porunca lui Iustinian; împăratul se considera deja într-o măsură atât de mare stăpân al Romei, încât a desemnat drept succesor al lui Agapit un membru al suitei romane a defunctului papă, în persoana diaconului Vigilius (537-555), cel ce îşi făcuse apariţia pe scena istoriei cu câţiva ani în urmă.

Înainte ca Vigilius să ajungă cu rămăşiţele pământeşti ale lui Agapit la Roma, aici fusese ales drept episcop, nu fără presiunea ostrogotă şi a subsidiilor din aceeaşi direcţie, subdiaconul Silverius (536-537), fiul fostului papă Hormisdas. La acea vreme, nimeni nu găsea nimic de obiectat cu privire la faptul că un papă ar avea copii. Ca şi în vremea lui Hormisdas, stăpânirea de la Ravenna speră să poată avea raporturi bune cu Roma. Deşi a avut şi el un foarte scurt pontificat, lui Silverius îi este rezervată în *Liber pontificalis* o *vita* amănunţită, încărcată de evenimente ce stârnesc atenţia. Spre sfârşitul anului 536, bizantinii se găseau în faţa Romei, papa însuşi fiind nevoit să conducă tratativele de capitulare. Dar bizantinii nu aveau

încredere în el, iar atunci când Cetatea Eternă s-a găsit din nou sub asediu, de această dată impus de regele ostrogot Vitigis (536-540), acest papă, ridicat prin voinţa ostrogoţilor, a fost considerat capabil de o nouă trădare. Silverius este luat din biserica unde zadarnic sperase să găsească adăpost, iar în reşedinţa comandantului bizantin Belisarius († 565) i se retrag însemnele demnităţii ocupate, aplicându-i-se tunderea monahală. Biograful papei descrie umilitoarea scenă în amănunţime, relatând cum Silverius, separat de suita sa, este purtat prin încăperile palatului până în odaia de dormit a lui Belisarius, unde îl găseşte pe marele general la picioarele frumoasei şi seducătoarei sale soţii Antonina, dar care, precum se ştie din alte izvoare, avea un prost renume ; a fost întrebat de către cei doi, întinşi mai departe fără ruşine în pat şi încruntaţi, ce anume i-au făcut de el vrea să îi dea pe mâna barbarilor ; apoi, un diacon pregătit din vreme, i-a luat papei *pallium**-ul, ca semn al depunerii. După care Silverius a fost lipsit în faţa tuturor de haine şi a fost îmbrăcat cu o rasă monahală, pentru a putea în sfârşit să se aducă la cunoştinţa clerului ce aştepta afară depunerea papei, veste la auzul căreia toţi au fugit din palat. Se poate imagina ce satisfacţie a produs această scenă curtenilor libertini şi cum i-a făcut multă vreme pe romani să se înroşească de furie şi ruşine. Sau să se fi aflat firul narativ al cronicii *Liber pontificalis* sub influenţa altor sensibilităţi şi judecăţi ?

Contextul celor întâmplate este oferit din nou de politica religioasă a împăratului Iustinian, care, din necesităţi de ordin politic, dar şi ca urmare a influenţei exercitate de soţia sa, împărăteasa Teodora († 548), începuse din nou să acorde sprijin unei grupări favorabile monofizismului şi avea la dispoziţie în imperiu o Biserică servilă, supusă unei forme de cezaro-papism ce atinsese la acea vreme cele mai înalte culmi, pregătită să recunoască ceea ce formulase un sinod bizantin, şi anume că în Biserică nimic nu era permis a se petrece fără voinţa împăratului. Papa Agapit I se văzuse deja confruntat cu această realitate în momentul vizitei sale la Bizanţ din anul 536 şi a intrat în istorie drept salvator al unui împărat sedus de putere şi al unui imperiu ameninţat de erezie. În orice caz, *Liber pontificalis* povesteşte despre impresionanta îndârjire a papalităţii, care, de altfel, i-a şi asigurat triumful ce a culminat cu depunerea unui patriarh eretic şi înlocuirea acestuia cu unul animat de convingeri ortodoxe, a cărui sfinţire a fost săvârşită chiar de către papă ; un eveniment într-adevăr unic în întreaga istorie a Bisericii. Neînfricatul papă pare-se că ar fi răspuns ameninţărilor împăratului prin vorbe inspirate, cum că el considera că vine în faţa unui stăpânitor creştin, găsind în schimb un prigonitor al creştinilor, precum Diocleţian. Că împăratul ar fi putut da înapoi din prudenţă politică, rămâne un fapt ce depăşea puterea – şi intenţia – de analiză a istoriografului pontifical. În mod evident însă, în Bizanţ s-au tras învăţăminte cu referire la felul în care trebuiau trataţi papii.

---

* Obiect vestimentar care acoperă pieptul şi umerii, devenit veşmânt liturgic purtat de papă şi arhiepiscopi. Este sfinţit de papă în Catedrala Sfântul Petru într-un cadru solemn (n.r.).

În momentul în care, în anul 543, Iustinian, având intenţia de a veni în întâmpinarea monofiziţilor şi de a adopta un curs potrivnic deciziilor de la Calcedon, a condamnat prin intermediul aşa-numitului „edict al celor Trei Capitole" trei teologi antimonofiziţi din trecut, ce până nu demult ocupau un loc de cinste, dorind totodată să-şi impună edictul fără prea multe pertractări conciliare, ci doar prin obţinerea iscăliturilor capilor ierarhiei bisericeşti din Răsărit şi din Apus, papa Vigilius (537-555) a fost de asemenea chemat la Roma, fiind purtat mai mult sau mai puţin cu sila, însoţit de – în funcţie de opţiunile partizane ale fiecăruia – ocările sau binecuvântările romanilor aflaţi sub ameninţare ostrogotă şi bizantină. Papei nu i-a fost de nici un folos că acum nu mai dorea să îşi amintească de concesiile pe care din ambiţie lăsase să-i fie smulse, cu mult timp în urmă, înainte de alegerea sa. Primirea sa a fost deosebit de prietenoasă, ceea ce a măgulit din nou conştiinţa papei, ba chiar Iustinian a luat decizia organizării unui conciliu a cărui conducere ar fi revenit în parte papei, dar toate acestea nu însemnau defel că împăratul s-ar fi abătut de la intenţiile sale iniţiale. Nu l-a impresionat nici încercarea lui Vigilius de a căuta adăpost într-o biserică bizantină închinată Sfântului Petru, cu atât mai puţin refugiul simbolic la Calcedon; în cele din urmă papa a fost silit să îşi dea acordul cu cele hotărâte în cadrul conciliului constantinopolitan, cel de-al cincilea conciliu ecumenic, ţinut în şah de amintirea celor ce i se întâmplaseră lui Silverius şi de zvonurile cu privire la moartea acestuia, speriat de ştergerea sa de către conciliu din cărţile bisericeşti şi obosit de detenţiunea onorabilă de mai multe luni, lipsită de orice fast tocmai prin caracterul ei silit, care practic echivala cu o suspendare din funcţie. Ezitările papei au apărut doar după un timp, după ce i-a fost adus la cunoştinţă din mai multe direcţii, dar îndeosebi dinspre Occident, refuzul de a recunoaşte edictul imperial, cu care docil se declarase de acord la scurt timp după sosirea sa la Constantinopol. Se creease astfel o atmosferă propice dezicerii de papalitate, şi, într-adevăr, ici şi colo s-a ajuns până la schismă. Într-o asemenea atmosferă în care se găsea Occidentul, a fost probabil cel mai bine, atât pentru papă, cât şi pentru papalitate, că Vigilius, după o absenţă de aproape un deceniu, a primit din partea împăratului permisiunea plină de bunăvoinţă de a se întoarce acasă, fiindu-i acordat chiar şi un privilegiu* imperial, fără însă a mai apuca să vadă vreodată Cetatea Eternă. A murit în timpul călătoriei, în Sicilia, pe la jumătatea anului 555.

Urmaş al său a devenit, ca urmare a numirii imperiale, Pelagius I (556-561), mult timp trimis papal la curtea imperială, apoi însărcinat cu reprezentarea papei la Roma, iar în cele din urmă, consilier al lui Vigilius la Constantinopol. Despre el povesteşte *Liber pontificalis* doar că, fiind considerat la Roma vinovat pentru moartea predecesorului său, a fost nevoit să se exonereze de această bănuială într-o manieră – a jurat în biserică pe cruce şi Evanghelie – ce va deveni exemplară pentru vremurile

* În legislaţia canonică a Bisericii romane, privilegiul (lat. *privilegium* – *priva lex*) este o excepţie făcută de la lege în favoarea clerului sau a unui obiect sau loc sfânt (n.r.).

ce vor urma. El a dat totodată asigurări că a primit înaltul său oficiu fără dorinţe ambiţioase şi fără jocuri de culise simoniace ; acest fapt nu lăsa să se întrevadă şi schimbarea de atitudine a pontifului, reorientare politică ce îl transforma acum pe acesta, fost opozant înverşunat al politicii religioase a imperiului, într-un candidat pe placul basileului. Explicaţia noului episcop roman a fost acceptată, iar în acest fel se înlătură spectrul unei controverse cu Bizanţul, care în acel moment, o dată cu distrugerea regatului ostrogot, se înstăpânise din nou asupra Italiei şi Romei. Fără doar şi poate, este din nou demn de remarcat faptul că *Liber pontificalis* nu face cunoscut nimic din fundalul dogmatic al destinului lui Vigilius, şi deopotrivă atât al predecesorilor, cât şi al succesorilor săi. În mod cert, istoriograful pontifical dispunea de prea puţine informaţii în acest sens sau poate era prea puţin interesat să le obţină. Este de înţeles că cele petrecute în îndepărtatul Bizanţ trezeau romanilor mai puţine preocupări decât evenimentele de la Roma şi din împrejurimi. Dar până şi îndelungatul război al împăratului împotriva ostrogoţilor, în cursul căruia Roma şi-a schimbat în mai multe rânduri stăpânii, nu este redat decât într-o formă sever abreviată ; din tabloul rezultat, şi fără contribuţia altor izvoare, cu greu s-ar putea reconstitui o imagine corectă, cel mult cu privire la pericolul în care se găsea oraşul, când erau conturate în culori stridente efectele foametei. Integrarea Italiei în imperiu a fost încheiată prin înfrângerea regilor ostrogoţi Totila (541-552) şi Teia (552-553), încă înainte ca Vigilius să primească permisiunea de a se întoarce acasă.

Pacea nu a durat desigur prea mult. În pasajele în care este relatată viaţa papei Ioan al III-lea (561-574) se povesteşte deja despre noi incursiuni barbare în Italia. Zvonurile de mai târziu, potrivit cărora nimeni altul decât însuşi Narses, guvernatorul imperial, i-ar fi chemat pe longobarzi în Italia, ca urmare a faptului că romanii s-ar fi plâns împăratului de asprimea guvernării sale, se pare mai severă decât cea a ostrogoţilor, s-au bucurat de mare credibilitate. În vremea următorului papă – acesta preluase un nume de botez devenit de curând foarte modern în lumea creştină prin opera de la Monte Cassino a părintelui monahismului apusean –, deci în vremea lui Benedict I (575-579), asupra Romei se abătea din nou pericolul foametei ; în aceste condiţii au fost primite cu recunoştinţă transporturile imperiale de grâne ce soseau din Egipt, deşi în fapt acestea au uşurat situaţia doar pe moment. Pelagius al II-lea (579-590) a fost ales în timpul unui asediu impus Romei de longobarzi, neputându-se astfel primi obişnuitul accept de consacrare din partea curţii imperiale. Că o asemenea permisiune era necesară din punct de vedere juridic, că într-adevăr comunitatea romană şi episcopul acesteia erau supuşi dreptului imperial de control, constituie o serie de realităţi desprinse, printre altele, din *Liber pontificalis* cu acest prilej.

Edificarea unui regat al longobarzilor în Italia a reprezentat pentru Roma şi papalitate debutul unei noi epoci. Cetatea Eternă nu a mai căzut în mâinile barbarilor, ci a rămas parte a Imperiului, aflându-se însă la cele mai îndepărtate frontiere, fiind supusă unei continue ameninţări. Acest fapt a avut efecte asupra comportamentului pontifilor, marcând destinul acestora.

Grigore cel Mare şi epoca sa

În aceste vremuri tulburi, pline de transformări, îşi face loc pontificatul unui papă căruia istoriografia Scaunului Apostolic i-a conferit apelativul, foarte rar utilizat, de „cel Mare". Era a doua oară – şi cea din urmă – când un episcop al Romei era astfel păstrat în memorie, însă fără intenţia pe care istoricul o asociază în mod obişnuit atunci când recurge la asemenea formule. Epoca papei Grigore cel Mare (590-604) este privită de mulţi ca marcând debutul Evului Mediu, şi asta nu doar în ceea ce priveşte istoria papalităţii. Persoana sa este inclusă în rândurile Părinţilor latini ai Bisericii ; numele său este identificat cu primul papă medieval, fiind cel dintâi ierarh al Romei şi totodată cel din urmă reprezentant al vechii aristocraţii romane. Asemenea capului lui Ianus, privirea sa a cuprins deopotrivă trecutul şi viitorul, în el regăsindu-se atât Roma trecutului, dar şi cea pe cale de a deveni.

Astfel de consideraţii susţin semnificaţia istorică a acestui papă, aceste judecăţi provenind din lectura scrierilor sale sau din observaţiile făcute pe marginea biografiei sale. Că *Liber pontificalis* păstreză o descriere absolut insuficientă, de doar câteva rânduri, a vieţii acestui pontif, este o realitate ce cu greu poate trece drept credibilă şi nu poate fi explicată decât prin faptul că, în acea epocă marcată de griji, istoriografia papală avusese din nou de suferit, limitându-se doar la consemnarea celor absolut necesare, iar abia mai târziu încercase, în baza puţinelor fragmente transmise, să reconstituie evenimentele.

Grigore cel Mare a beneficiat de biografii veritabile doar după mai multe secole, lucrări ce într-adevăr se străduiau să contureze valoarea reală a operei şi personalităţii sale. Tocmai provenienţa acestor scrieri biografice marchează multele faţete ale semnificaţiei acestei personalităţi pontificale. Astfel, pe la anul 700, un călugăr din Mănăstirea Whitby din Northumbria scria o scurtă viaţă a acestui papă căruia anglo-saxonii îi datorau creştinarea, în centrul interesului său aflându-se desigur cu precădere istoria acestei opere de convertire, precum şi o serie de minuni petrecute cu acest prilej. Asupra vieţii aceluiaşi papă se apleacă apoi, spre sfârşitul secolului al VIII-lea, longobardul Paulus Diaconus († 799), monah la Monte Cassino, aşezământul de origine al ordinului benedictin, multă vreme istoric la curtea restauratorului Imperiului Roman în Apusul Europei, Carol cel Mare. Acest învăţat benedictin l-a privit pe Grigore ca papă-monah, ca ascet şi sfânt, ca biograf al lui Benedict din Nursia († 547), părintele monahismului occidental, pe care de altfel Grigore l-a

admirat şi al cărui model a vrut să îl urmeze. Desigur însă, lui Paulus Diaconus, ca istoric al propriului popor, îi erau totodată cunoscute strădaniile papei pentru instaurarea păcii în cuprinsul Italiei după năvălirea longobarzilor şi a câştigării acestora de partea Romei şi a Bisericii romane. Această viaţă papală redactată de autorul longobard a circulat şi în Roma, cunoscând chiar o serie de completări. Un secol mai târziu, diaconul roman Ioan Hymmonides redacta din însărcinarea papei Ioan al VIII-lea o descriere a vieţii marelui predecesor al acestuia pe tronul petrin, lucrare bazată pe izvoarele disponibile în arhiva papală. Mândria romanului conduce pana istoricului atunci când slăveşte educaţia clasică de care beneficia Grigore, dar din însărcinarea papală ce stă în spatele acestei redactări rezultă că trebuia portretizată o personalitate exemplară a istoriei pontificale. Cu dibăcie stilistică este construită şi atitudinea reverenţială faţă de Grigore, atunci când biografia sa se serveşte drept model de *Regula pastoralis*, în care însuşi Grigore schiţase portretul unui episcop creştin. Altminteri, Ioan Hymmonides avusese la dispoziţie registrele lui Grigore cel Mare, registre ce cuprindeau corespondenţa acestuia, din care încă din vremea papei Adrian I (772-795) fuseseră întocmite fragmente, deoarece acesta din urmă dorea să ia exemplul marelui papă în propriile activităţi. Până astăzi, cunoaşterea pontificatului lui Grigore se întemeiază în cea mai mare măsură pe registrele acestuia, ce dezvăluie înainte de toate vastele contacte ale papei, neîntreruptele sale imixtiuni în afacerile ecleziastice de pretutindeni, respectul manifestat faţă de personalitatea sa, autoritatea de care se bucura. Raportat la cele paisprezece volume ale registrelor ce însumează aproape o mie de scrisori, *Liber pontificalis*, cu informaţia sa parcimonioasă, stârneşte mai degrabă râsul.

Această ultimă operă relatează deloc satisfăcător ridicarea papei, cel ce-şi avea originea într-o puternică familie romană ce-i oferise mai înainte Bisericii latine pe pontifii Felix al III-lea şi, după cum se pare, pe Agapit I. În cariera de magistrat trasată de către senatorii din familia sa, Grigore a atins ca prefect al Romei cea mai înaltă treaptă. Apoi, se pare că idealul ascetic l-a impresionat într-o asemenea manieră, încât a reunit în jurul său oameni de aceeaşi convingere, în palatul ce-l avea în oraş, pentru a duce o viaţă monastică potrivit exemplului oferit de Benedict din Nursia. Părintelui monahismului apusean şi fondatorului aşezământului de la Monte Cassino i-a fost ridicat un monument în paginile *Dialogurilor* lui Grigore, lucrare ce se prezenta sub forma unei culegeri de parabole destinate predicii, închegate într-o conversaţie imaginară despre viaţa şi minunile săvârşite de sfinţii Italiei, lucrare a cărei a doua carte îi era dedicată în întregime lui Benedict. Ideile sale au avut impact în special la Roma, în momentul în care a primit discipoli ai lui Benedict, după ce longobarzii distruseseră în anul 581 Monte Cassino. Cât de mare era fascinaţia, şi deopotrivă bogăţia lui Grigore şi a familiei sale, se poate aprecia din faptul că, pe îndepărtatele sale proprietăţi risipite în diverse direcţii, a reuşit să întemeieze nu mai puţin de şapte aşezăminte monastice. Acestea au servit în aceeaşi măsură drept

modele de pietate şi centre ale erudiţiei. Pontifii romani nu au scăpat prilejul de a-şi asigura serviciul unui asemenea bărbat şi astfel Grigore a fost primit în rândurile clerului roman în vremea papei Benedict I, iar Pelagius al II-lea i-a încredinţat importanta poziţie de trimis la curtea imperială de la Bizanţ. Nu a fost deloc surprinzător că în noua sa misiune a fost urmat de prietenii săi monahi ; se înţelege de la sine cam ce impresie a făcut apariţia acestui aristocrat ascet în mijlocul societăţii de la curtea din capitală, dar şi că în oraşul de reşedinţă al împăraţilor şi-a dobândit prieteni din toate părţile imperiului. Cu atât mai firesc pare faptul că, o dată reîntors la Roma, nobilul şi diplomatul, eruditul şi ascetul, predicatorul şi scriitorul Grigore a fost ales drept papă. Se pare că el s-ar fi ferit să fie înălţat pe tronul petrin din modestie, precum îşi imaginase propriile îndatoriri expuse deja programatic în a sa *Regula pastoralis*.

Este imaginea unui păstor al sufletelor, iar tocmai de aşa ceva duceau lipsă romanii în acele vremuri. Chiar şi în predicile sale păstrate în mai multe culegeri se întâlneşte acest fapt. În plus, Grigore, chiar şi după înălţarea sa pe tronul papal, a lucrat la definitivarea unui vast comentariu iniţiat în Bizanţ ce viza Cartea lui Iov, şi al cărui nume, *Moralia*, îi trădează în mare măsură conţinutul, comentariu ce va deveni un exemplu pentru exegeza biblică medievală. Lectura tuturor acestor opere arată transformarea idealului intelectual al acelor vremuri, când o atenţie sporită se acorda în mod conştient limbii vulgare cu influenţe rustice, în dauna stilului pretenţios al straturilor sociale elevate şi când în locul consideraţiilor raţionale apar povestirile legate de fapte miraculoase. Grigore cel Mare a intrat în istorie deopotrivă drept *doctor ecclesiae*, dar şi ca *pater superstitionis*. Desigur, din *Liber pontificalis* nu ne sunt cunoscute decât titlurile lucrărilor sale, dar nimic despre conţinutul şi semnificaţia acestora. În discuţie trebuie introdus şi acel *Sacramentarium Gregorianum*, precum şi „muzica gregoriană”, noţiuni ce au contribuit la răspândirea numelui iniţiatorului acestora, depunând totodată mărturie despre strădaniile liturgice ale lui Grigore, culminând prin constituirea unei structuri de formare a clerului roman, aşa-numita *schola cantorum*.

Urmând firul istoriografiei pontificale, se poate afla că, în afara Romei, acest papă şi-a dobândit un renume cu precădere prin iniţierea unei misiuni de creştinare a anglo-saxonilor. Se spune că ar fi ajuns la această idee – potrivit unei legende apărute ulterior în Anglia – încă înainte de alegerea sa ca papă, când în piaţa de sclavi din Roma a zărit băieţandri cu păr bălai, ce i-au fost prezentaţi, în urma întrebărilor sale, drept „angli” şi pe care viitorul papă ar fi avut intenţia ca prin creştinare să-i facă îngeri*. Se pare că Grigore manifestase dorinţa de a întreprinde personal această călătorie de convertire în Anglia, lucru ce însă nu i-a fost permis de

* Joc de cuvinte bazat pe asemănarea fonetică dintre *angli* (anglii de neam germanic stabiliţi pe actualul teritoriu al Angliei) şi *angeli* (îngeri) (n. t.).

către romani. Pentru adevăratul mers al lucrurilor însă trebuie menţionate şi alte elemente ale contextului, chiar şi de natură politică, în primul rând legătura dintre regatul iuţilor din Kent, în sud-estul Angliei, şi regatul franc de dincolo de Canal, unde creştinismul avea deja o veche tradiţie, legătură manifestată mai ales prin căsătoria regelui din Kent, Ethelbert († cca 616), cu o prinţesă francă. Cuceritorii germanici ai Angliei stabiliseră deja contactul cu creştinismul prin intermediul populaţiei celtice autohtone şi al misionarilor irlandezi. Totodată, papa Grigore a fost cel care, nu se ştie din ce motive, a trimis în Kent în anul 596 câţiva monahi conduşi de priorul Augustin († cca 609), prin această decizie activitatea misionară intrând sub oblăduirea Romei. Papa a menţinut controlul acestei activităţi prin intermediul unei corespondenţe neîntrerupte cu trimisul său, sfinţit arhiepiscop de Canterbury, oferindu-i acestuia din urmă în permanenţă sfaturi utile. Dificultăţile de mai târziu, ce au făcut necesară reluarea chiar de la bază a creştinării Angliei şi a organizării ecleziastice a teritoriului său, nu diminuează cu nimic meritul lui Grigore, întrucât recomandările acestuia s-au păstrat mulţumită consemnărilor din registrele de cancelarie, putându-se astfel înregistra succese misionare şi în alte părţi unde se dorea urmarea acestor sfaturi.

Istoriografia papală notează cu satisfacţie că Grigore cel Mare a inserat în titulatura pontifilor romani formula de devoţiune *servus servorum Dei**. Această formulă a fost interpretată drept o dovadă a smereniei sale exemplare, a măreţiei gândirii sale, exemplul său trebuind fără îndoială să rămână de acum înainte în amintirea fiecărui episcop roman. Totuşi, Grigore însuşi nu a făcut decât să urmeze un exemplu străin, deoarece, încă înaintea lui, diverşi episcopi, nu însă ai Romei, au utilizat formulări asemănătoare, iar nou izbucnita dispută cu Bizanţul, ce viza tocmai titulatura, interpretată încă de către vechea istoriografie ca motivaţie a alegerii amintitei titulaturi pontificale, pare pur şi simplu să pună în valoare o demonstraţie de politică ecleziastică. Pelagius, predecesor al lui Grigore, atrăsese deja atenţia – poate prin intermediul împuternicitului său de la Constantinopol – declanşând astfel un scandal asupra faptului că patriarhul bizantin manifestă intenţia de a-şi atribui titlul de „ecumenic", prin care se exprimau astfel pretenţii universaliste. Această problemă nu era în acea vreme o noutate, ci, dimpotrivă, avea deja o vechime de aproape un secol. În vremea lui Grigore cel Mare însă s-a luat în mod serios în considerare posibilitatea unei intervenţii împotriva acestui curs al lucrurilor, iar papa a făcut acest lucru, deşi patriarhul atacat şi criticat de către el era Ioan al IV-lea Postitorul (582-595), un adept al aceloraşi concepţii de viaţă şi pietate, numărându-se chiar printre prietenii papei din Bizanţ. Accentuarea modestiei pontificale faţă de patriarh prin titulatura *servus servorum Dei*, pe care Grigore o folosise încă înainte de alegerea sa ca papă şi pe care a păstrat-o şi după aceasta, nu era cu totul onestă

* Slujitor al slujitorilor lui Dumnezeu (lat.) (n.t.).

în raport cu pretenţiile universaliste comparabile din partea papalităţii, iar protestul roman la Bizanţ nu a servit desigur la nimic, ci, dimpotrivă, nu a contribuit decât la tensionarea suplimentară a relaţiilor dintre Răsărit şi Apus.

Papa se înfăţişa romanilor drept „slujitor al lui Dumnezeu" şi pe motiv că el era cel ce se îngrijea, spre exemplu, şi de pacea oraşului lor, aflat sub ameninţarea longobarzilor, preocupare manifestată adeseori chiar împotriva voinţei guvernatorilor şi comandanţilor militari delegaţi de împărat, pe cât de războinici, pe atât de lipsiţi de orice putere. Iniţial, se pusese mare speranţă tocmai în aceştia, după cum arată şi o însemnare din *Liber pontificalis*, în care, povestindu-se vizita unui exarh la Roma, sunt de asemenea înşiruite toate localităţile recuperate prin luptă de către înaltul funcţionar din mâinile longobarzilor, localităţi situate în jurul Romei sau pe drumul ce leagă Roma şi Ravenna. Roma însăşi s-a văzut mai apoi, în anul 593, supusă asediului regelui longobard Agilulf (590-616), fiind lăsată de izbelişte de trupele bizantine. În aceste condiţii, papa îşi pune în valoare bunele relaţii pe care le avea îndeosebi cu Teudelinda, regina catolică a longobarzilor († 628), acţiune ce de altfel a fost încununată de un succes mai mare decât cel al trupelor bizantine. S-a ajuns apoi în repetate rânduri la armistiţii, pentru ca, în cele din urmă, în vremea succesorului lui Grigore, Sabinian (604-606), să fie consemnată în *Liber pontificalis* încheierea păcii, moment fericit ce însă nu a mai apucat să fie trăit tocmai de către iniţiatorul său.

Pacea nu era desigur definitivă, fapt ce poate fi lecturat în paginile ulterioare ale cronicii papale, dar era o pace de care Roma avea tocmai în acele momente mare nevoie, după cum arată *vita* lui Sabinian, în care este vorba din nou de o foamete îngrozitoare ce lovise oraşul, tragedie ce îl determină pe episcopul roman să scoată la vânzare către populaţie rezervele de grâne ale Bisericii. Acest episod este completat de biografii de mai târziu ai lui Grigore cel Mare spre slava eroului lor, observând critic că, deoarece Sabinian nu dăduse fără plată cele ce aparţineau Bisericii, potrivit exemplului marelui său înaintaş, nu putuse deveni risipitor din pură generozitate. Pe bună dreptate s-au ridicat proteste din rândul poporului, trebuind ca însuşi răposatul Grigore să-i apară mustrător în vis nevrednicului său urmaş în demnitatea papală. O dovadă a bunei amintiri pe care Roma o păstrase marelui ei păstor.

Împăratul Mauriciu (582-602) continua să urmărească vechea politică de restaurare promovată odinioară de Iustinian, plan care se dovedea însă din ce în ce mai mult o simplă iluzie. Faptul că Grigore l-a recunoscut drept împărat pe succesorul şi ucigaşul lui Mauriciu, un subofiţer pe nume Phokas care dobândise tronul prin rebeliune şi lovitură de stat, dovedindu-se în scurt timp a fi un tiran (papa i-a trimis o scrisoare în care îi ura un bun început de domnie, punând chiar să i se ridice noului împărat un monument la Roma – toate acestea fiindu-i luate în nume de rău papei) nu poate fi interpretat decât ca fiind efectul mai degrabă al realismul politic util Romei, decât al autorităţii morale a papalităţii.

Faţă de succesorii lui Grigore, papii Bonifaciu al III-lea (607) şi Bonifaciu al IV-lea (608-615), uzurpatorul a ştiut să îşi arate atitudinea binevoitoare în diverse moduri,

precum se poate citi şi în *Liber pontificalis*. Lui Bonifaciu al III-lea îi oferă în dar Panteonul din Roma, al cărui rol este cu acest prilej modificat, devenind sub numele Sancta Maria Rotunda un loc de comemorare a tuturor martirilor, iar înaintea acestui episod îi era confirmat aceluiaşi papă primatul roman. Faptul că această confirmare venea tocmai din partea unui tiran ale cărui mâini erau pătate cu sânge, nu a scăpat istoriografiei polemice de mai târziu. Dar nu se întâmpla pentru prima oară ca pretenţiile Romei să dobândească recunoaştere din partea împăraţilor ; pentru papalitatea Evului Mediu fundamental era mai puţin edictul unui împărat contestat, ci faptele binecuvântate ale unui papă precum Grigore, care romanilor le exprima într-o mai mare măsură imaginea de stăpân decât oricare dintre împăraţi.

Sub tirania bizantină

Şi în perioada următoare de un secol şi jumătate aproape toate evenimentele narate de *Liber pontificalis* se petrec în contextul raporturilor dintre Roma şi Bizanţ, ceea ce face ca istoria papilor din această perioadă să fie cu atât mai interesantă, acest context complex stârnind interesul istoriografilor pontificali încă din acea vreme mai mult decât orice. Văzut în ansamblu, în această perioadă are loc un lent, dar continuu proces de treptată înstrăinare între papalitate şi Imperiu, de desprindere a Romei de Bizanţ sau invers, proces condiţionat de tot mai evidenta pierdere a interesului împăraţilor bizantini faţă de Occident (aceştia nu se mai numeau latineşte *imperator*, ci greceşte *basileus*) ; procesul de alienare este determinat însă înainte de orice de raţiuni dogmatice. În cele din urmă trebuie constatat că într-o nouă etapă a ameninţării Romei de către longobarzi, papii nu îşi mai îndreaptă aşteptările în direcţia împăratului, ci se orientează în sensul identificării unor noi protectori.

Mai întâi *Liber pontificalis* înşiruie o serie de grave ingerinţe ale puterii de stat în Biserică. Răsturnarea ucigaşului Phokas în Răsărit de către Heraclius (610-641), celui căruia de altfel imperiul îi datorează reînnoirea sa, a stârnit tulburări şi în Italia. Exarhul Ioan I (611-616) este ucis la Ravenna; noul exarh, Eleutherius (616-620), restabileşte ordinea, dar sfârşeşte prin a se răzvrăti el însuşi; deşi este proclamat împărat, „marşul spre Roma" pe care îl iniţiase se încheie înainte de a fi ajuns în Cetatea Eternă printr-o revoltă a trupelor şovăielnice, care-l ucid şi-i trimit împăratului de la Bizanţ capul său.

Cartea papală descrie evenimentele din timpul pontificatelor lui Deusdedit (615-618) şi Bonifaciu al V-lea (618-625), despre care altfel nu ar fi prea multe lucruri de consemnat. Deusdedit este cel dintâi papă de la care se păstrează o bulă de plumb, cu care erau sigilate înscrisurile papale. Aceasta îl reprezintă pe Bunul Păstor ca simbol al papalităţii, fiind diferită atât de bulele inscripţionate apărute la scurt timp după aceea, cât şi de bulele intrate în uz din vremea disputei pentru învestitură, acestea din urmă prezentând drept semn distinctiv înfăţişări ale apostolilor. Episcopii romani au continuat să fie activi în toată această epocă tulbure, sau cel puţin se poate presupune acest lucru, având în vedere că izvoarele nu dezvăluie nimic în acest sens. Istoricul pontifical îşi va continua consemnările apoi cam două decenii mai târziu, în timpul unei lungi – dar deloc neobişnuite pentru acel moment – vacanţe a tronului papal, cauzată de confirmarea imperială ce s-a lăsat mult aşteptată a alesului Severin

(638-640) ; episodul narat cu acest prilej îl are în prim-plan pe Mauritius, comandant al oraşului din împuternicire imperială ; pentru a fi în stare să plătească solda trupelor sale, acesta a ordonat prădarea palatului Lateran, ce încă nu intrase în posesia noului papă. Exarhul Isachius soseşte grabnic de la Ravenna, dar găseşte de cuviinţă să treacă de partea jefuitorilor, ba chiar trimiţându-i şi împăratului la Bizanţ o parte din pradă, încercând astfel cu şiretenie să-şi asigure bunăvoinţa acestuia. Înţelegerea dintre cei doi, Mauritius şi Isachius, nu era însă menită să reziste. Mauritius s-a întors împotriva superiorului său, învinuindu-l pe exarh, pe drept sau pe nedrept, de uzurpare a demnităţii imperiale. Miliţiile romane au fost însă înfrânte de către contingentele din Ravenna, ceea ce pentru Mauritius a însemnat chiar pierderea capului, deşi încercase să găsească adăpost într-o biserică. Puţin mai târziu, pedeapsa divină pentru nelegiuirea la care se făcuse părtaş l-a ajuns în cele din urmă şi pe exarh, potrivit relatării din *Liber pontificalis*, sub forma unui fulger. Toate acestea se petreceau în contextul tulbure ce a urmat morţii împăratului Heraclius, ce corespunde cu debutul pontificatului lui Teodor I (642-649), în a cărui *vita* pot fi citite toate cele prezentate mai sus. În vremea următorului papă, Martin I (649-653), se petrece un nou act de nesupunere faţă de împărat din partea unui exarh pe nume Olympios (649-652), care este proclamat chiar împărat la Roma. Soarta nemiloasă a nefericitului papă de care este vorba acum a fost pecetluită tocmai de către această uzurpare, întrucât i-a fost adusă acuza participării la conspiraţie, trebuind să ispăşească o vină pentru care principalul responsabil nu mai putea fi pedepsit, deoarece murise în Sicilia la scurt timp după ce generase tulburările.

Punctul culminant al implicării Romei în destinul imperiului a fost atins o dată cu vizita făcută de împăratul Constans al II-lea (641-668), nepot al lui Heraclius, în fosta capitală. Acesta a fost de altfel şi cel din urmă basileu ce s-a străduit să transforme puterea imperială mai degrabă nominală în Italia într-o autoritate efectivă, intenţionând în acest sens chiar mutarea de durată a propriei reşedinţe în Occident. În acest context trebuie privită prezenţa împăratului la Roma în vara anului 663. *Liber pontificalis* prezintă cu mândrie în paginile dedicate vieţii papei de atunci, Vitalian (657-672), primirea festivă a înaltului oaspete la porţile oraşului şi în bisericile vizitate cu bunăvoinţă de împărat sau masa festivă de la Lateran. Nimeni nu îşi mai aducea aminte de când la Roma nu mai putuse fi văzut un împărat şi, preţ de două secole, nici un altul nu va mai veni în Cetatea Eternă, iar până la viitoarea venire a unui împărat bizantin se vor mai scurge şapte sute de ani. Şederea lui Constans al II-lea timp de 12 zile la Roma a rămas însă o amintire urâtă, lucru ce se leagă de porunca basileului ca multe obiecte de preţ să fie transportate din Roma la Bizanţ, nici chiar lăcaşurile de cult nefiind cruţate de acest jaf. În cele din urmă, în acest fel poate fi apreciat cât de puţin valora Roma în ochii monarhului bizantin, mai degrabă o amintire istorică împrospătată cu fugare impresii de călătorie, o simplă curiozitate decât un atribut al titulaturii imperiale. Astfel, dominaţia imperială exercitată din

nou în mod direct a fost receptată în Italia mai degrabă ca o apăsare, cel puţin de către populaţia căreia îi fuseseră impuse o serie de impozite extraordinare, în urma cărora se pare că familii întregii au ajuns la sapă de lemn. Nu este deci de mirare că toate speranţele puse în instituţia imperială s-au dizolvat. Cu amară satisfacţie notează în cele din urmă istoriograful papal din vremea papei Adeodat (672-676) că, la scurt timp după asasinarea împăratului la Siracuza, în Sicilia, comorile adunate în acest loc de la Roma şi din întreaga Italie deveneau pradă pentru piraţi, petrecându-se în acest fel un „jaf al jefuitorilor".

Incidente politice de acest fel constituiau o parte componentă a istoriei oraşului Roma pe care istoriografia ecleziastică nu dorea să le lase neconsemnate. Evident, ceea ce se petrecea în Roma atingea în permanenţă Biserica romană şi papalitatea ; în spatele acestei bogăţii de evenimente spectaculoase şi deopotrivă dramatice stau însă raţiuni de o altă factură decât politică. Erau din nou aduse în discuţie dispute dogmatice în care şi papii au fost implicaţi.

Reformatorul Imperiului bizantin, împăratul Heraclius, s-a văzut la rândul său confruntat cu problema convingerilor monofizite ale unei mari părţi a supuşilor săi şi cu pericolul rezultat dintr-o asemenea opţiune confesională, îndeosebi după succesul său repurtat în provinciile răsăritene ale imperiului, eliberate astfel de sub ocupaţia persană. Basileul a urmat sfatul patriarhului bizantin Sergiu (610-638), promulgând în anul 638, după o serie de negocieri unioniste, un edict privind religia în imperiu, aşa-numitul *Ekthesis pisteos*. Doctrina dublei naturi era recunoscută, putându-se însă vorbi de o singură voinţă ce acţiona în Cristos, deci de monotelism, făcându-se astfel o concesie teologiei monofizite. Mai înainte fusese discutat monoenergismul, învăţătura despre unica „energie" ce determină ambele naturi ale lui Cristos ; aceasta a fost însă criticată, iar acum noua formulă de compromis a monotelismului întrunea şi acceptul papei din vremea aceea, Honorius I (625-638). Patriarhul, dovedind o inteligentă viziune asupra situaţiei, se adresează papei, care, încântat şi măgulit de faptul că astfel i se recunoaşte autoritatea, răspunde potrivit aşteptărilor capului Bisericii Orientale. Această scrisoare este păstrată sub forma unei copii încă din secolul al IX-lea. Desigur, *Liber pontificalis* nu pomeneşte nimic despre această epistolă, lucru perfect inteligibil având în vedere desfăşurarea ulterioară a evenimentelor. Această istorie a papilor nu face decât să prezinte o apologie a lui Honorius, descris drept constructor cu simţ artistic şi măreţ promotor al bisericilor din Roma. În ceea ce priveşte subtilităţile teologice însă, este foarte probabil că acest pontif ce provenea din Campania nu era suficient de iscusit pentru a recunoaşte capcana ce i se întinsese.

Dimpotrivă, teologii versaţi au descoperit de îndată gravele dificultăţi pe care acest compromis izvorât din raţiuni politice le putea provoca, precum şi tentativa de a modifica, cât mai discret posibil, mărturisirea de credinţă consfinţită. Opoziţia a căpătat contur în diverse părţi ale imperiului, drept spirit dirigent al acesteia

afirmându-se un fost secretar imperial, un oarecare călugăr Maxim, numit mai târziu şi „Mărturisitorul", bun cunoscător al practicilor obişnuite la curtea bizantină. Fiind nevoit să se refugieze din Răsărit, Maxim găseşte ascultare în Occident, iniţial în Cartagina, unde a reuşit să determine convocarea mai multor sinoade ale Bisericii africane ce s-au pronunţat împotriva edictului imperial, în aceste împrejurări fiind implicat chiar guvernatorul Grigore care a fost proclamat împărat (646-647). Vocea sa s-a făcut auzită şi la Roma, unde, de altfel, în aceste vremuri îşi găsiseră adăpost mai mulţi refugiaţi din Orient, care au reuşit să acceadă chiar şi la cele mai prestigioase demnităţi ecleziastice, în cursul deceniilor ce vor urma nu rare fiind cazurile în care reprezentanţi ai acestei „disidenţe orientale" au ocupat chiar tronul petrin. De exemplu, papa Ioan al IV-lea (640-642) era originar din Dalmaţia şi, potrivit mărturiei mai multor izvoare, printre care şi *Liber pontificalis*, s-a străduit să facă ceva pentru patria sa, cum ar fi răscumpărarea dalmaţilor căzuţi în robia slavilor barbari, ce invadaseră în acele vremuri arealul balcanic. Alte surse istorice demne de crezare relatează cum monotelismul a fost respins de către un sinod roman şi cum papa a afirmat, poate cu conştiinţa nu întru totul curată, într-o scrisoare adresată Bizanţului, că ar fi înţeles eronat sensul teologic al noii învăţături. Succesorul său, Teodor I (642-649), avea de asemenea o descendenţă orientală, fiind fiu al unui episcop palestinian. Acestuia i-a fost dat să trăiască triumful de a-l vedea destituit pe Pyrrhos, succesorul lui Sergiu în demnitatea de patriarh al Bizanţului (638-641); în împrejurările tulburi ce s-au succedat după moartea lui Heraclius, convins la Cartagina de către Maxim Mărturisitorul de eroarea afirmaţiilor monoteliste, Pyrrhos s-a declarat la Roma, într-o memorabilă transformare de opinie, împotriva decretului *Ekthesis*, ce fusese publicat sub egida sa. Consecinţa acestui fapt a fost imediata sa recunoaştere la Roma drept patriarh legiuit, bucurându-se astfel de onorurile cuvenite. S-a dovedit în curând însă că abjurarea sa nu fusese pe de-a întregul sinceră, fiind chiar retractată atunci când repatrierea sa a putut fi în acest mod răscumpărată. Această a doua retractare a atras după sine afurisenia pontifului dezamăgit că fusese atât de credul, la fel procedând şi cu următorul patriarh, Pavel (641-653). Drept urmare a unei mişcări de opoziţie tot mai răspândite în Bizanţ, dar şi a pierderii teritoriilor orientale în favoarea cuceritorilor mahomedani, regiuni puternic impregnate de confesiunea monofizită, a fost abandonată şi doctrina promulgată de *Ekthesis*, devenită inutilă în noile împrejurări, tânărul împărat Constans al II-lea interzicând în anul 648 printr-un nou edict, *Typos*, ce viza religia în imperiu, orice discuţie suplimentară ce ar avea drept temă noţiuni ca monoenergismul sau monotelismul. La Roma însă nu s-a dat crezare acestor transformări.

Astfel, următorul papă, este vorba de Martin I (649-653), cu prilejul unui conciliu reunit în toamna anului 649, prin urmare la scurt timp după întronizarea sa petrecută fără accept imperial, a luat o serie de decizii deosebit de severe împotriva măsluirii eretice a credinţei creştine, hotărâri – a căror putere fusese amplificată şi prin

pronunţarea anatemei – care au fost făcute pretutindeni cunoscute. Reacţia promptă a curţii imperiale a fost de a-l însărcina urgent pe exarhul Olympios cu restabilirea ordinii de drept la Roma, determinând deopotrivă adunarea conciliară să recunoască sub semnătură edictul *Typos* emis cu un an în urmă. Se pare că se avea în vedere şi o înlăturare a papei care, cum s-a precizat, nu se bucura de recunoaşterea împăratului, doar că Olympios a fost făcut conştient de intenţiile rele din spatele acestei acţiuni de o întâmplare miraculoasă, în momentul în care soldatul căruia i se poruncise uciderea lui Martin a fost lovit de orbire, nemaifiind în stare să îşi găsească victima în biserică. Aceasta este istoria puţin verosimilă a aşa-numitei „crime din catedrală", pusă la cale, dar neînfăptuită. Dar pe exarh într-adevăr „orbirea" l-a condus la uzurparea demnităţii imperiale. Va muri la scurt timp după aceea, în lupta împotriva sarazinilor – cum erau numiţi în Apus musulmanii – ce începuseră pe atunci să lanseze incursiuni de pradă asupra Italiei, acesta fiind şi prilejul celei dintâi menţiuni a Islamului în istoriografia pontificală, fără să fie desigur vorba de o justă înţelegere a acestui fenomen istoric. Moartea violentă a lui Olympios a fost valorizată în *Liber pontificalis* drept o simplă pedeapsă pentru păcatele săvârşite.

„Execuţia" papei era însă doar amânată. Următorul exarh, pe nume Teodor Calliopa (652-666), nu a întâmpinat nici o dificultate în transpunerea în faptă a unei decizii stabilite de mult. Martin a fost atras cu promisiuni de la Lateran, unde în ambientul ecleziastic avea garantată o anume siguranţă, în reşedinţa romană a demnitarului bizantin, fiind arestat şi trimis la Constantinopol, unde i s-a intentat un proces. Sentinţa pronunţată, corespunzătoare acuzaţiei de înaltă trădare, prevedea pedeapsa cu moartea, transformată însă în exil la intervenţia patriarhului bizantin Pavel, cel pe care nu demult papa îl anatemizase la Roma. Fostul episcop al Romei se stingea din viaţă în jurul anului 655 la Cherson, în Crimeea, iar în 662 murea şi cel cu care împărtăşise aceleaşi idei, Maxim Mărturisitorul, ambii fiind consideraţi martiri de către Biserică.

Cele descrise mai sus nu au reprezentat însă deloc un final al disputelor. Efectele acestora, în special cele pe termen lung, vor avea o semnificaţie deosebită.

Mai întâi, trebuie avut în vedere că locuitorii Romei au primit cu mare nemulţumire maniera brutală în care le fusese tratat episcopul, putându-se astfel citi în *Liber pontificalis* că aceştia l-au oprit pe papa Eugen I (654-657) să accepte anunţul fratern la intrarea în funcţie trimis de patriarhul bizantin Petru (655-666), deoarece textul nu trata fără echivoc, ci doar sub forma „unor formulări obscure", chestiunile voinţei şi energiei din perspectivă cristologică. Desigur, nu au fost în stare oamenii de rând să facă asemenea aprecieri şi să acţioneze în consecinţă, ci elementele educate, iniţiaţii în problematica teologică. Opoziţia acestora nu se îndrepta pur şi simplu împotriva Bizanţului, ci, de fapt, îl viza pe pontiful promovat încă înainte de moartea lui Martin, în urma recomandărilor bizantine, cel care de multă vreme îşi exprimase acordul, prin scrierile sale, la curtea imperială faţă de o formulă dogmatică de

compromis caracterizată de imprecizie, acord pe care însă acum, sub presiunea romanilor, fusese silit să-l retragă.

Şi mai pline de semnificaţie au fost cele petrecute în cadrul conciliului constantinopolitan reunit în anii 680 şi 681 din iniţiativa împăratului Constantin al IV-lea (668-685) în vederea ştergerii definitive a regretabilei dispute confesionale, conciliu ce poartă de fapt numele de primul conciliu trulan, potrivit locului de întrunire a şedinţelor conciliare, *Trullos*, sala cupolei din palatul imperial. Invitaţia la această adunare ecleziastică îi fusese adresată papei Donus (676-678), însă abia succesorul acestuia, Agatho (678-681), a putut să îşi trimită delegaţii solicitaţi în modul cel mai supus cu putinţă în oraşul imperial, în concordanţă cu importanţa programului conciliar, fiind vorba de o delegaţie statală, bine instruită de către un sinod roman rapid convocat cu puţin timp înainte.

Relatarea oferită de cartea pontificală redevine foarte bogată în amănunte, mergând până la precizarea cu exactitate a datelor calendaristice, ba chiar până la redarea cu fidelitate a discuţiilor. În mod cert, scribului i-au stat la dispoziţie informaţii de primă mână din Constantinopol, acolo unde, bineînţeles, s-au petrecut mai multe decât acesta doreşte să povestească. Astfel, pot fi retrăite într-o anumită măsură cele întâmplate: primirea festivă a legaţilor papali la Constantinopol, prima audienţă acordată acestora de către împărat, căruia i-a fost înmânată o scrisoare de avertisment din partea papei, întreaga atenţie manifestată de basileu faţă de oaspeţii romani, la reşedinţa acestora din locuinţa apocrisiarului* papal, onorurile acordate acestora la procesiuni, la slujbele divine, în şedinţele conciliare.

Şedinţele conciliului au durat din noiembrie 680 până în septembrie 681. Legaţii papali au ocupat un loc de cinste, alături de tronul imperial, fiindu-le acordată şi permisiunea de a deschide dezbaterile sinodale. Reprezentanţii papei au solicitat, potrivit afirmaţiilor din *Liber pontificalis*, ca susţinătorii monotelismului să fie nevoiţi să prezinte o justificare a propriei interpretări a mărturisirii de credinţă fundamentată pe texte cu autoritate incontestabilă, lor revenindu-le, prin urmare, sarcina argumentării propriilor afirmaţii dogmatice. Aşa ceva era, desigur, greu de realizat, ieşind la iveală tocmai contrariul, şi anume că documentele şi cărţile prezentate erau de fapt falsuri eretice.

Astfel, pertractările conciliare au condus în martie 681 la depunerea – descrisă şi în *Liber pontificalis* – a conducătorului monoteliţilor, este vorba de patriarhul

---

* Apocrisiar (gr. *apochrisis* – răspuns ; lat. *responsum*) era un însărcinat (*responsabilis*) al patriarhilor la curtea imperială sau al mitropoliţilor la curtea patriarhilor. Papii trimiteau clerici pentru a rezolva probleme legate de Biserica Romei, pentru a rezolva probleme de disciplină în diecezele locale sau pentru a se implica în dispute religioase. După căderea Imperiului Roman de Apus (476) şi mai ales în timpul controverselor dogmatice care au afectat Biserica Răsăriteană apocrisiarii au deveniţi reprezentanţi permanenţi ai Scaunului Apostolic la curtea imperială din Constantinopol, fiind cei mai importanţi trimişi ai papei (n.r.).

Macarie al Antiohiei, care nu s-a lăsat convins de eroarea propriei cauze ; în plus, acesta urma să fie exilat la Roma, în timp ce susţinătorii săi, în măsura în care nu se supuseseră deja, au fost siliţi să ia calea exilului spre alte locuri. La încheierea conciliului s-a pronunţat anatema şi asupra unor susţinători ai teologiei monoenergismului şi monotelismului, morţi de mult, încă din vremea patriarhului Sergiu şi a papei Honorius. În mod cert, legaţii papali nu au putut împiedica anatemizarea numelui răposatului papă. Dezbaterile de mai târziu referitoare la infailibilitatea papei au cunoscut contraargumentul sintetizat în renumita formulă *causa Honorii*, furnizat tocmai de deciziile din primăvara anului 681.

Nici *Liber pontificalis* nu a putut ocoli cu totul acest episod penibil. Astfel, celui ce a redactat paginile dedicate vieţii papei Agatho, mort în timpul conciliului, pare să nu îi fi fost cunoscută apariţia chestiunii lui Honorius în dezbaterile conciliare (este adevărat însă că asemenea discuţii apar abia într-o fază mai târzie a desfăşurării conciliului), în schimb în *vita* următorului papă, Leon al II-lea (682-683), se găseşte şi numele lui Honorius printre ereticii condamnaţi de conciliu. Ce e drept, numelui nu îi este asociată şi titulatura papală. Într-o manieră similară se procedează şi cu scrisoarea lui Leon adresată împăratului, prin care era confirmată primirea actelor sinodale şi sancţionarea deciziilor conciliare. Cel ce parcurge această scrisoare poate recunoaşte fără nici o dificultate cine este de fapt în acest context cel numit Honorius. Dimpotrivă, acest personaj ar fi greu de identificat pentru cititorul neavizat al cărţii pontificale, fapt pentru care cu greu este satisfăcută necesitatea de informaţie istoriografică. În mod clar a fost depus un efort pentru a se masca faptul că Honorius ar fi fost pontif roman. Şi în lucrarea ce poartă numele *Liber diurnus*, o culegere ce reuneşte modele de întocmire a celor mai diverse acte şi documente ale cancelariei pontificale, se găseşte un asemenea exemplu al mărturisirii de credinţă din epoca aflată în discuţie ce constituia actul de prezentare al unui papă nou ales către împărat şi creştinătate, cuprinzând şi dezicerea de toţi ereticii, printre care şi Honorius, bineînţeles nici în acest caz nefiindu-i menţionat titlul papal.

Oricum, vechea formulă de anunţare a alegerii papale nu a rămas prea mult timp în uz. Din şirul diverselor dovezi de bunăvoinţă ale curţii imperiale faţă de o papalitate atât de supusă, face parte şi o modificare a prevederilor specifice procesului de desemnare a papei. Potrivit celor afirmate în *Liber pontificalis*, se pare că Agatho ar fi obţinut o diminuare a taxelor ce în mod normal trebuiau achitate cu prilejul confirmării alegerii. Unui succesor al său, papei Benedict al II-lea (684-685), după o nouă sedi-vacanţă interminabilă, i s-a acordat dreptul, concedat şi anterior cu un singur prilej, ca în viitor papa să poată lua confirmarea de la exarhul din Ravenna, care, de altfel, era substitutul împăratului în Italia. Nu este deci vorba despre o consacrare a candidatului la tronul papal imediat după alegere, aşa cum se poate citi în cartea pontificală. În cazul aceluiaşi papă se poate constata că episcopul de Ostia, asistat de alţi doi cardinali-episcopi, avea datoria de a îndeplini hirotonisirea.

Papalitatea primeşte în această perioadă, mai exact în vremea papei Ioan al V-lea (685-686), din îngăduinţa imperială, chiar scutirea de taxe pentru posesiunile din sudul Italiei şi e greu de crezut că cele petrecute mai apoi şi consemnate chiar de istoriografia papală contemporană evenimentelor cu vădită satisfacţie, ba chiar în repetate rânduri în biografiile lui Donus, Agatho şi Leon al II-lea, să fi fost doar rodul unei coincidenţe. Tocmai în acei ani fusese anulată poziţia de favoare de care se bucurau structurile ecleziastice din Ravenna, reşedinţa administraţiei imperiale din Italia, arhiepiscopul ravennat fiind silit din acest moment să se supună Romei, unde şi primea consacrarea, recunoscându-se în acest chip apartenenţa diecezei sale la provincia ecleziastică romană.

Se pare că în aceste vremuri decisive ia sfârşit o etapă rezumativă de redactare a cronicii *Liber pontificalis*, precum demonstrează şi cataloagele papale ce continuă până la pontificatul lui Konon (686-687). Nici o adăugire nu a fost operată ulterior în conţinutul biografiilor papale. S-ar putea însă observa că biografii papali s-au străduit să surprindă mai bine caracteristicile personalităţilor papale ; aceştia doreau evident mai mult decât să consemneze pur şi simplu date precum originea, cariera şi perioada pontificală, adică vechile structuri stereotipe ale redactării.

Grupările partizane din Roma pot fi surprinse în interesante instantanee, atunci când, după moartea lui Ioan al V-lea, se povesteşte despre unele tulburări schismatice. Candidatul clerului pentru tronul papal era arhiprezbiterul Petru, în timp ce preotul Teodor se bucura de susţinerea vulgului. Vârstnicul Konon era fără doar şi poate un candidat de compromis prin care ambele grupări s-au anulat reciproc şi pe care îl recomanda pare-se tocmai totala sa lipsă de interes pentru afacerile lumeşti. Acest bătrân pios şi simplu cu greu era în stare, din cauza sănătăţii precare, să-şi exercite funcţia, pe care, oricum, potrivit aşteptărilor, nu a ocupat-o prea multă vreme. În momentul morţii sale, drept candidaţi se prezentau Teodor, promovat între timp arhiprezbiter, şi arhidiaconul* Pascal, de partea fiecăruia situându-se colegiile din care proveneau, cel al prezbiterilor, respectiv cel al diaconilor. În plus, Pascal stabilise un contact cu Ravenna, făcându-i exarhului promisiuni de natură financiară în schimbul susţinerii candidaturii sale. Pentru a preîntâmpina o confruntare ameninţătoare, nobilii şi miliţiile din Roma au decis în mod înţelept în favoarea candidatului neroman. Pascal şi-a ispăşit uneltirile simoniace închis într-o mănăstire, iar exarhul,

* Arhidiaconii erau diaconi aleşi pentru a sluji în mod direct papei. Începând din sec. al IV-lea slujirea lor ia un caracter juridico-eclezial. În sec. al VIII-lea, erau, după episcop, autoritatea în materie de disciplină dintr-o dieceză. În această perioadă în Răsărit rolul lor dispare, în schimb în Apus, acesta creşte tot mai mult, ameninţând chiar autoritatea episcopului. După sec. al XIII-lea sinoade locale încep să limiteze autoritatea arhidiaconilor. În 1553, Conciliul de la Trident, prin prevederile sale pune capăt statutului de cvasiindependenţă a arhidiaconului (n.r.).

sosit prea târziu, şi-a înaintat zadarnic solicitările următorului papă, deja întronizat, Sergiu I (687-701). Acesta provenea, ca şi Konon, din Sicilia, fiind de fapt un sirian educat la Roma, unde, ca urmare a erudiţiei sale, a putut face o remarcabilă carieră ecleziastică.

Tema centrală a pontificatului său, prelungită şi în vremea succesorilor săi, a fost din nou relaţia conflictuală dintre Roma şi Bizanţ. În cadrul unui al doilea conciliu trulan, convocat în anul 692, fuseseră luate unele hotărâri influenţate desigur de către împăratul Iustinian al II-lea (685-711), hotărâri ce se remarcau prin caracterul pronunţat antiroman şi situarea pe poziţii de totală contradicţie cu practicile occidentale. Cu toate că papa nu fusese invitat, iniţiatorii conciliului declarându-se mulţumiţi cu prezenţa apocrisiarului pontifical, sau poate tocmai din acest motiv, Romei i-a fost solicitată recunoaşterea în scris a documentelor ultimului conciliu, ceea ce însă Sergiu a refuzat. Porunca arestării neascultătorului pontif a eşuat însă de această dată încă de la bun început, întrucât locuitorii Romei şi-au protejat episcopul de ofiţerul imperial însărcinat cu îndeplinirea misiunii imperiale, pe care papa l-a luat sub protecţia sa, salvându-l de mulţimea furioasă. *Liber pontificalis* povesteşte cu satisfacţie acest episod, cum bizantinul s-a ascuns sub patul papei uitând de orice demnitate, implorând îndurare cu lacrimi în ochi. Răsturnarea lui Iustinian a stopat pentru moment orice altă încercare de acest gen. Cât de revoltaţi erau însă romanii împotriva imperiului, reiese şi din faptul că exarhul trimis de noul basileu la Roma a găsit recunoaştere doar după intervenţia împăciuitoare a papei Ioan al VI-lea (701-705). Apoi, lui Iustinian i-a reuşit în anul 705 redobândirea tronului cu ajutor din partea bulgarilor, şi, aşa cum în Bizanţ s-a răzbunat crâncen pe opozanţii lui, tot aşa a vrut ca şi Roma să cunoască în sfârşit supunerea faţă de voinţa imperială. După ce papa Ioan al VII-lea (705-707) a lăsat decretele conciliare ce-i fuseseră din nou trimise spre a fi acceptate şi semnate să se întoarcă la Bizanţ aşa cum veniseră, Constantin I (708-715) a fost chemat în mod energic la curtea basileului. Ce-i drept, *Liber pontificalis* relatează despre unele acte de violenţă la care se dedase împuternicitul imperial în Italia şi în Roma, menite să inspire teamă, dar se poate da însă crezare aceleiaşi surse, potrivit căreia călătoria întreprinsă de Constantin în Bizanţ, ultima prezenţă a unui episcop roman în noua Romă pentru mai bine de un mileniu, a fost un adevărat succes. Papa a fost întâmpinat pretutindeni cu cel mai mare respect, aşa cum şi fusese poruncit; astfel, la intrarea în Constantinopol, în întâmpinarea oaspetelui ieşea însuşi patriarhul în fruntea unei procesiuni fastuoase, iar în Nicomedia avea loc memorabila întâlnire cu basileul, care i-a sărutat papei picioarele în cadrul ritualului oriental al prosternării. Constantin obţinea în curând permisiunea de a se întoarce acasă, având şi confirmarea privilegiilor Bisericii sale, pentru a afla spre sfârşitul anului 711, la scurt timp după plecarea de la Constantinopol, despre o nouă răsturnare, de data aceasta fatală, a împăratului, fapt pe care biograful pontifical

îl nota nu fără o anumită tristeţe, deoarece *Liber pontificalis* îl prezintă elogios pe basileul asasinat drept creştin şi ortodox, când de fapt acesta era pretutindeni urât pentru tirania sa. Nu se pomeneşte nimic în cartea pontificală despre vreo rezolvare prin vizita papală la împărat a problemelor curente. Şi nici nu se poate presupune că lupul s-ar fi transformat dintr-o dată într-un miel blând. În Bizanţ se ştia cel mai bine prin ce mijloace se putea obţine docilitate din partea Bisericii. Oricum, nu are prea mare importanţă ce preţ i-a fost cerut atunci papei, în raport cu exemplul acelei scene de salut pe care biograful papal o transmite posterităţii.

Disputa iconoclastă şi pericolul longobard

Ultimul act al acestui deosebit de dramatic proces de separare dintre Roma şi Bizanţ, dintre papalitate şi imperiu, s-a jucat dîn nou pe un fundal dogmatic. Este limpede că îndelungata dispută iconoclastă a însemnat înstrăinarea definitivă şi reciprocă dintre Apusul şi Răsăritul creştin. După răsturnarea lui Iustinian, cu care de altfel se şi încheie dinastia imperială a heraclizilor, în imperiu s-a ajuns, în vremea basileului Philipikos (711-713), la o reintroducere a monotelismului, ceea ce desigur a provocat la Roma proteste şi diverse acte de exprimare a ortodoxiei. Chiar şi biograful papal consemnează cu satisfacţie nedisimulată grabnica înlăturare a împăratului eretic şi recunoaşterea de către noul basileu, printr-o solie trimisă la Roma, a celor hotărâte în cadrul primului conciliu trulan. Scurta domnie a acestui basileu se încheie în mănăstire, nici succesorului său nefiindu-i dat să ocupe prea mult tronul, fapt pe care însă cartea pontificală nu îl relatează decât în biografia papei Grigore al II-lea (715-731). Slăbiciunea internă din imperiu a fost un bun prilej pentru musulmani de a ataca teritoriul bizantin, astfel încât însăşi capitala Constantinopol a fost supusă timp de un an (717-718) unui asediu concertat al flotei califului şi al unei armate de uscat ce traversase Asia Mică. S-au evidenţiat în acest fel nu doar lacunele defensive din provinciile răsăritene, ci şi lipsa de fidelitate faţă de imperiu de care dădea dovadă populaţia ce trăia în acele regiuni. Un impact aparte dinspre propaganda religioasă islamică pare să fi fost resimţit de către grupurile de adepţi ai monofizismului. Mahomedanii, monoteişti foarte stricţi, luau în derâdere cu precădere mulţimea de sfinţi ai Bisericii creştine şi naivele reprezentări ale acestora şi ale Fiinţei Divine sub forma de icoane, în a căror veneraţie se regăsea o mare încărcătură superstiţioasă, toate acestea în locul unei adorări a lui Dumnezeu în spirit şi adevăr.

Astfel s-a ajuns în Bizanţ la iconoclasm, în vremea lui Leon al III-lea Isaurul (717-741), împărat ce provenea din provinciile orientale periclitate, cu a căror probleme politice şi religioase era familiarizat. Basileul a urmat exemplul califului atunci când a interzis venerarea imaginilor religioase în cuprinsul stăpânirii sale. Ceea ce s-a petrecut în Răsărit a trezit de asemenea şi atenţia istoriografiei pontificale: edictul imperial ce a culminat cu arderea publică a icoanelor aduse de plebea mituită, cu pedepse aspre ce au lovit pe iconoduli, depunerea patriarhului Germanus (715-729) pentru nesocotirea măsurilor imperiale şi refuzul papei de a saluta ridicarea în demnitatea patriarhală a lui Anastasius al III-lea (729-753), un supus fidel al basileului.

Viaţa de care beneficiază Grigore al II-lea în *Liber pontificalis* este una dintre cele mai amănunţite dintre cele ce au fost redactate, păstrându-se chiar două versiuni de redactare, una fiind alcătuită în timpul vieţii papei pe baza celor trăite în mod direct, iar cea de-a doua prezentând o cizelare stilistică ceva mai târzie. Chestiunea iconoclastă pare să nu fi preocupat defel pe autorii istoriei papale, nici în aspectele teologice, nici în cele pastorale ale problemei. Opoziţia manifestată de papă în raport cu împăratul este mai degrabă descrisă ca fiind motivată politic, fiind propriu-zis declanşată de impozitele solicitate de împărat, ce vizau deopotrivă şi posesiunile Bisericii. În altă ordine de idei, revin în atenţie aceleaşi povestiri despre atentatele nereuşite asupra papei, cel ce trecea drept liderul spiritual indiscutabil al întregii Peninsule Italice ce se revoltase împotriva împăratului, ceea ce poate şi era adevărat. În orice caz – şi probabil nu întâmplător –, Grigore este primul roman ce revine după mult timp în rândul episcopilor Cetăţii Eterne. Modul în care se dorea înlăturarea sa este, în ciuda scenelor palpitante, în fapt doar o rememorare a altor situaţii similare, motiv pentru care lectura este mai degrabă plictisitoare, stârnind mirarea mai mult incompetenţa organelor statale, decât aceeaşi salvare miraculoasă a papei.

Mai întâi a fost trimis la Roma cu porunci precise un ofiţer bizantin, ce a primit sprijin pentru executarea acestora nu doar din partea înalţilor funcţionari imperiali din fosta capitală, cum de la sine se înţelege, deci din partea ducelui şi a cancelarului acestuia, ci a avut un complice chiar din rândurile clerului roman. Ucigaşul a fost însă împiedicat de la îndeplinirea planului de o subită îmbolnăvire. Clericul complotist şi cancelarul au fost ajunşi de dreptatea vulgului, iar ducele s-a refugiat într-o mănăstire, îmbrăcând rasa monahală. Atunci a intervenit exarhul din Ravenna, dar atacul său a putut fi respins cu ajutorul longobarzilor. Pretutindeni în Italia a fost refuzată din acest moment supunerea faţă de ducii numiţi de împărat, în unele cazuri ajungându-se chiar la desemnarea unor duci ai locului, Veneţia servind drept exemplu în acest sens. Ducele Romei Eutychius a fost asasinat, romanii au cucerit provincia Campania, ce rămăsese fidelă împăratului, exarhul din Ravenna împărtăşind de asemenea soarta ducelui roman. Succesorul său, Eutihie (727-751) – acesta va fi de altfel şi ultimul guvernator bizantin al Italiei – a sosit la Ravenna dinspre Napoli. Nici acestuia nu i-a reuşit înlăturarea papei, fie prin arestare, fie prin asasinat, încercări în cursul cărora se pare că se străduise să aţâţe şi nobilimea din Roma printr-un mesager pe care mai apoi însuşi Grigore a fost nevoit să-l salveze de furia populară. Ceea ce însă i-a reuşit exarhului a fost o alianţă cu Liutprand, regele longobarzilor (712-744). Această alianţă a condus la cucerirea Romei. Chiar în acele momente însă, în Tuscia romană se ridica un pretendent la tronul imperial, papa fiind cel care îi va oferi exarhului sprijin militar pentru înfrângerea rebeliunii, spre marea nedumerire, pare-se, a acestuia.

Trebuie presupus că această unire amiabilă a forţelor dintre exarh şi papă fusese realizată sub imboldul unui pericol care ameninţa ambele părţi în mod diferit, pe de o parte prin ocuparea Romei, pe de altă parte prin uzurparea tronului. Dacă autorul cărţii pontificale regretă că în noile condiţii Roma nu a fost iertată de împărat, aceasta ne duce cu gândul că încă se mai năzuia la bunăvoinţa împăratului. De asemenea, trebuie dată atenţie şi afirmaţiei din *Liber pontificalis* potrivit căreia papa ar fi reacţionat prin mustrări la depunerea lui Germanus şi la alegerea noului patriarh, deoarece continua să spere la o reconsiderare a poziţiei basileului. Fără a lua măsuri mai severe ori fără a avea puterea de a întreprinde ceva de acest gen, Grigore nu şi-a abandonat poziţia. Astfel ia sfârşit pontificatul său. Chiar după moartea lui Grigore al II-lea a fost ales ca papă, după toate aparenţele *per inspirationem**, un preot ce provenea din Siria, sub numele de Grigore al III-lea (731-741). Asemănarea de nume dintre ultimii doi pontifi a adus cu sine şi încetăţenirea treptată a numeralelor ordinale ataşate numelor papilor. Se pare că aceasta a fost şi ultima dată când o alegere pontificală romană a fost prezentată exarhului, deoarece consacrarea nou-alesului papă survine doar cinci săptămâni mai târziu. *Liber pontificalis* nu oferă nici o explicaţie în acest sens, în schimb tratează la începutul descrierii vieţii pontifului, în mod îmbucurător din nou bogată în amănunte, calităţile eruditului personaj, evidenţiată fiind cu precădere cunoaşterea mai multor limbi străine, pentru a dezvolta în continuare formula obişnuită de datare a pontificatului printr-o constatare că acele vremuri erau dominate de persecuţie.

Prin aceasta se aveau desigur în vedere disputa iconoclastă ce continua şi fricţiunile cu Bizanţul pe această temă. Se zice că Grigore ar fi trimis împăratului la scurt timp după alegerea sa o scrisoare de mustrare, dar preotul trimis în acest sens la Constantinopol nu s-a încumetat să-şi ducă la îndeplinire sarcina şi s-a întors acasă. Cât de mare trebuie să-i fi fost teama sau fascinaţia faţă de basileu! Cât de mare a fost însă supărarea papei se poate citi în *Liber pontificalis*. Pe bietul laş l-a salvat de la depunerea cu care îl pedepsise sinodul reunit în acest scop doar intervenţia poporului, dându-i-se totodată prilejul să mai facă o încercare de a-şi îndeplini misiunea iniţială. De data aceasta, trimisul papal a fost capturat în Sicilia de către funcţionarii imperiali, oprit de a se înapoia acasă şi trimis în exil. Nu i-a mers mai bine nici unei a doua, nici chiar unei a treia delegaţii ce ar fi trebuit să comunice împăratului şi patriarhului bizantin decizia luată în cadrul unui conciliu la care participaseră trimişi din toată Italia, decizie ce condamna iconoclasmul şi excomunica pe cei ce distrugeau icoanele. Împăratul a răspuns măsurilor luate la Roma prin confiscarea patrimoniului pontifical din Italia meridională şi din Sicilia, fapt care este însă cunoscut doar din petiţii ulterioare, putându-se astfel intui cât de afectată a fost papalitatea, deşi cartea

* Prin inspiraţie divină (lat.) – expresie a principiului unanimităţii. Este vorba de alegerea în mod spontan, fără consultări preliminarii, a unui candidat unic (n.r.).

pontificală nu lasă să se înţeleagă nimic în acest sens. Interesul istoriografiei papale faţă de evenimentele din Răsărit era în creştere, ceea ce arată cât de importante erau efectele iconoclasmului în Bizanţ, deşi punctul culminant al disputelor generate din aceste motive nu fusese încă atins.

Un nou pericol atrage în aceste momente atenţia papilor şi a biografilor pontificali. Este vorba de pericolul reprezentat de longobarzi, ai căror principi se aflau nu departe de Roma, însă, în primul rând, de pericolul constituit de năzuinţa regilor longobarzi, de a-şi extinde stăpânirea asupra întregii Peninsule Italice. Merită remarcat cât de puţină importanţă a acordat până la acest moment istoriografia pontificală longobarzilor, orientându-se în schimb aproape cu exclusivitate asupra relaţiile dintre Roma şi Bizanţ, ca şi cum peisajul politic din Italia nu ar fi fost întru totul modificat, ca şi cum marele Imperiu Roman ar fi fost încă intact. Iluzia aceasta s-a risipit abia târziu. Prima menţiune a unui nume longobard în paginile dedicate descrierii vieţii papei Ioan al VI-lea (701-705) este prilejuită de atacul întreprins asupra Romei de către Gisulf I (686-703), principele longobard al Beneventului. De această dată papa reuşea prin daruri să răscumpere pe cei căzuţi în captivitate şi să-l oprească pe conducătorul germanic. Mai apoi, biograful papei Ioan al VII-lea (705-707) ţinea să transmită vestea cea bună a restituirii de către regele longobard Aribert al II-lea (701-712) a unor teritorii ale papalităţii situate în părţile septentrionale ale peninsulei, eveniment care însă, în contextul luptelor ce se dădeau în acea vreme pentru tron, nu poate fi altfel interpretat decât drept un calcul politic. Regele Liutprand (712-744), prin care se şi impune o nouă dinastie, a confirmat în repetate rânduri această donaţie, ba chiar în cadrul unei întâlniri din afara Romei cu Grigore al II-lea s-a prosternat în faţa papei şi i-a sărutat acestuia picioarele, moment ce corespunde cu includerea papalităţii în marea alianţă dintre rege şi exarh. Dacă până la un punct situaţiile conflictuale au putut fi înlăturate pe cale amiabilă, lui Liutprand i s-a ivit un prilej de declanşare a războiului atunci când mult prea independentul duce Trasamund al II-lea de Spoleto (724-739), atacat fiind de către rege, a găsit azil şi sprijin tocmai în Roma, la papa Grigore al III-lea. Ce consecinţe a avut această conduită omenoasă, dar din punct de vedere politic lipsită de înţelepciune, se va vedea abia în timpul următorului pontificat.

Într-o însemnare deosebit de interesantă, redactată într-o epocă mai târzie, inserată însă în viaţa lui Grigore, este notată prima solicitare de ajutor venită din partea papalităţii periclitate şi adresată regatului franc. Grigore al III-lea i-ar fi trimis cheia mormântului Sfântului Petru puternicului majordom Carol Martel (715-741), gest simbolic menit a-l mişca pe cel ce *de facto* era stăpânitor al francilor şi a-l determina să elibereze Biserica romană de presiunea longobarzilor. Este un eveniment de o importanţă epocală, dar conştientizarea acestui fapt va deveni limpede doar după câţiva ani, într-un moment în care a şi fost inclusă însemnarea amintită, pe fondul unor relaţii consolidate dintre Roma şi Bizanţ, în timp ce istoriograful contemporan

solicitării papale considera un asemenea pasaj drept periculos din punct de vedere politic, ba chiar inutil, dezamăgit fiind de atitudinea lui Carol Martel, care nu ţinuse seama de dorinţele papei în ceea ce-l priveşte pe regele Liutprand, a cărui valoare ca aliat i se părea majordomului franc a fi mai mare decât cea a unei legături cu Roma.

Papa putea într-adevăr să nutrească speranţa unui ajutor din partea francilor, având în vedere excelentele relaţii ale Bisericii france cu Roma. Cu siguranţă, primul contact dintre papalitate şi regatul franc fusese stabilit înaintea anului 739. Contactele tradiţionale ce existau deja la acel moment sunt legate de numele monahului anglo-saxon Winfrid, cel care după o rodnică activitate misionară la nord de Alpi era hirotonisit în anul 722 la Roma de către papa Grigore al II-lea drept episcop misionar sub numele de Bonifaciu († 754). Până şi istoriografia papală a considerat, poate din simplă curiozitate, că trimiterea anglo-saxonului în regatul franc merită măcar o succintă însemnare, pentru a pierde, desigur, apoi din vedere succesele acestuia, deşi „apostolul germanilor" a trimis la Roma numeroase scrisori pe această temă. Cărţii pontificale nu îi sunt cunoscute scrisorile de recomandare trimise de papă lui Carol Martel, prin care au şi debutat în anul 722 relaţiile dintre papalitate şi carolingieni, fiindu-i de asemenea necunoscută ridicarea lui Bonifaciu la rangul de arhiepiscop, precum şi faptul că acesta, tocmai în 739, cu prilejul celei de-a treia vizite pe care a făcut-o la Roma, fusese numit legat papal. Fără îndoială, activitatea lui Bonifaciu va atinge apogeul abia în deceniul următor, atunci când în vremea fiilor lui Carol Martel, Carloman (741-747) şi Pepin (741-768), în urma unor sinoade generale ale regatului, Biserica francă a fost reorganizată şi reformată.

În acest deceniu, al cincilea al celui de-al şaptelea secol creştin, Roma abandonase orice speranţe într-un ajutor venit din partea francilor, astfel încât eforturile papei Zaharia (741-752) se concentrează în direcţia încheierii unei păci cu longobarzii. Aceste strădanii s-au concretizat în forma a numeroase călătorii la curtea regală longobardă, asupra cărora *Liber pontificalis* oferă relatări amănunţite, deoarece Zaharia îşi găsise, se pare chiar printre apropiaţii săi, un biograf foarte harnic, care a primit permisiunea de a-l însoţi pe papă în călătoriile sale, trăind în acest fel în mod direct evenimente în care papa fusese implicat; astfel, pontiful se întâlnea la Terni în anul 742 cu Liutprand, călătorea în 743 la Pavia, capitala longobardă, în cursul căreia s-a trecut şi pe lângă reşedinţa ameninţată a exarhului, Ravenna, sau salva în 749 Perugia de ameninţarea acelui rege Ratchis (744-749), care apoi a renunţat nu doar la cuceriri, ci chiar la întreaga sa stăpânire pentru a deveni monah la Monte Cassino, convins se pare tocmai de mustrările papei. Evenimentele cu adevărat relevante pentru mersul istoriei nu se găsesc însă în paginile pe care biograful papal le umple cu descrieri de festivităţi şi chiar cu redarea unor discuţii, pagini ce pot fi parcurse în grabă. Asemenea evenimente se petrec abia în ultimul an al pontificatului lui Zaharia, fiind făcute cunoscute de către alte izvoare, deoarece din motive necunoscute, biografia din *Liber pontificalis* îşi întrerupe cursul în anul 749.

În anul 750, Pepin, majordomul ce guverna în acel moment regatul franc, a trimis la Roma, potrivit analelor regale, o solie fastuoasă cu misiunea de a întreba dacă este sau nu drept să fie numit rege cel ce nu are nici o putere regală ; dacă nu ar fi mai bine ca acest titlu să îi fie dat celui ce i se cuvine. Din partea papei a sosit răspunsul dorit, ceea ce a condus la detronarea ultimului rege merovingian, Childeric al III-lea (743-751), şi la alegerea drept rege a lui Pepin în noiembrie 751, care astfel datora demnitatea sa regală autorităţii papale. În contextul dat, această realitate nu putea rămâne fără urmări.

Papa Zaharia a fost ultimul grec ce a ocupat tronul petrin sau cel puţin a fost cel din urmă numit ca atare în mod expres de către vechea istoriografie pontificală. *Liber pontificalis* relatează încă o dată, şi acest fapt nu trebuie să producă mirare, că alegerea pontifului şi preluarea oficiului au fost anunţate la Constantinopol după, şi nu înainte de celebrarea consacrării. Trimisul papal, se spune, ar fi găsit pe tronul basileului un uzurpator, dar în cele din urmă a putut să îşi ducă la bun sfârşit misiunea de îndată ce împăratul legiuit a recucerit capitala. Este vorba de Constantin al V-lea (741-775), cel în timpul căruia iconoclasmul a atins apogeul şi pe care din acest motiv bizantinii îl vor apostrofa, spunându-i „Copronimul", ceea ce s-ar traduce cu aproximaţie prin „murdarul"*. Bineînţeles că din îndepărtata Romă biografului lui Zaharia nu aveau cum să îi fie cunoscute asemenea amănunte ; el consemnează însă cu mare satisfacţie restituirea din bunăvoinţa imperială a unor părţi ale patrimoniului Bisericii romane. Există însă totodată toate motivele să se presupună că relatarea din cartea pontificală, în ceea ce priveşte evenimentele mai sus narate, nu corespunde adevărului, că au fost adică operate unele retuşuri, deoarece nu mai era de mult o practică obişnuită înştiinţarea alegerii papale la Bizanţ, iar acel uzurpator pe care trimisul papal l-a întâlnit la Constantinopol îşi întemeiase scurta domnie pe unele cercuri de interese cu orientare iconodulă, astfel încât se anunţa o schimbare de direcţie promiţătoare în politica religioasă a imperiului, ceea ce la Roma nu putea fi decât salutată. Se pare că se mizase pe acest uzurpator, dar după răsturnarea sa s-a făcut la timp o rapidă reorientare în direcţia învingătorului. Este evident că în acea perioadă s-au făcut eforturi mutuale în direcţia detensionării raporturilor. În cadrul acestor strădanii se înscriu şi dovezile de bunăvoinţă manifestate de Constantinopol faţă de Roma, dar şi cele în sens opus, vizibile în faptul că pontiful roman de origine greacă s-a implicat în problemele periclitatului exarhat al Ravennei şi că acelaşi papă, lucru amintit cu vorbe de laudă şi de *Liber pontificalis*, a căutat, prin traducerea *Dialogurilor* lui Grigore cel Mare să le readucă aproape grecilor instituţia papală prin intermediul unei personalităţi a istoriei.

---

* În conformitate cu tradiţia creştină, numele de *Copronimul* se referă la un fapt real din viaţa împăratului : în timp ce era botezat, şi-a făcut nevoile în cristelniţă (n.r.).

Alianţa cu dinastia carolingiană

Marea schimbare s-a produs abia în vremea următorului pontificat, schimbare în urma căreia nu peste multă vreme romanii şi episcopii lor se vor regăsi într-un alt imperiu ce-şi trăgea deopotrivă numele de la oraşul Roma, desigur cu mai mare îndreptăţire decât acel *Imperium Romanum* al bizantinilor, deoarece acum actul încoronării, dus la îndeplinire chiar de către papă, trebuia să aibă loc chiar la Roma. Istoria ulterioară a papalităţii, în Evul Mediu şi mai apoi, a fost marcată de faptul că, din acest moment, papalitatea va aparţine în totalitate Occidentului, integrată ca vârf ierarhic în destinul politic al teritoriilor şi popoarelor din această parte a Europei. Mult mai importantă decât permanenta rememorare a pretenţiilor universaliste pontificale, care oricum nu puteau fi în vreun fel limitate, apare implicarea de durată a episcopilor Romei, mai mult sau mai puţin puşi în umbră de către Bizanţ, în marile evenimente istorice şi rolul excepţional pe care aceştia deseori au fost capabili să-l joace, astfel încât Roma a căpătat o importanţă cu adevărat centrală. Nici un fapt istoric nu are o relevanţă mai mare în devenirea papalităţii decât cel petrecut la mijlocul secolului al VIII-lea. Desigur, asemenea judecăţi de valoare aparţin unei generaţii ulterioare de istorici, nu istoriografilor pontificali contemporani evenimentelor.

Cu privire la aceste evenimente, *Liber pontificalis* pune din nou la dispoziţie, în mod ideal, descrierea deosebit de bogată în amănunte a vieţii unui papă. Prezentarea pontificatului lui Ştefan al II-lea (752-757) este transmisă chiar în două versiuni, una dintre acestea făcând uz de o serie de invective la adresa longobarzilor, pe când în a doua redactare asemenea consideraţii fiind eliminate şi evitate cu multă scrupulozitate, fapt ce pune în lumină situaţia politică incertă în care se găsea Roma la acel moment. Pericolul longobard a fost cu adevărat motivul care în acele momente a silit papalitatea să adreseze o nouă solicitare de ajutor regatului franc devenit între timp carolingian, prilejuind apoi atât de importanta alianţă dintre papi şi monarhii carolingieni. Această nouă ameninţare longobardă este generată de către regele acestei seminţii germanice, Aistulf (749-756), care, spre deosebire de fratele şi predecesorul său, avea înclinaţii mult mai puţin pioase, după alungarea exarhului bizantin din Ravenna în anul 751, regele longobard demarând chiar preparativele necesare cuceririi Romei. Fosta capitală imperială nu putea aştepta nici un ajutor dinspre Bizanţ, ba dimpotrivă, autoritatea pontificală era solicitată pentru redobândirea teritoriilor pierdute de către împărat în favoarea longobarzilor.

Cea mai mare parte a acestei *vita* de care beneficiază Ştefan este consacrată călătoriei pe care pontiful o întreprinde între 753-754 iniţial la curtea longobardă de la Pavia, iar de acolo, în ciuda ameninţărilor lui Aistulf, dar şi sub escorta sigură a solilor regelui Pepin, în regatul franc. Se zice că o spadă de foc ar fi apărut pe cer pentru a arăta drumul înspre singurul loc din care ar fi putut veni ajutorul împotriva tiraniei longobarzilor. Acest episod a fost precedat de apelurile zadarnice ale legaţilor papali din Bizanţ, iar apoi, aproape ca un act disperat, a survenit înştiinţarea tainică a regelui francilor înfăptuită din porunca papei de către un pelerin aflat din întâmplare la Roma, la care regele răspunde printr-o invitaţie oficială la curtea carolingiană adresată lui Ştefan. Desigur că relatarea oficioasă din *Liber pontificalis* omite, din nou, să dezvăluie pe deplin cele petrecute, neputându-se astfel aprecia la o valoare justă cât de îndrăzneaţă a fost decizia ce a determinat schimbarea politicii papale.

Ştefan al II-lea fusese – precum ni se povesteşte în primele pagini ale biografiei sale – crescut şi educat la Lateran, după ce papa Grigore al II-lea se îndurase de copilul rămas orfan atât de devreme. Astfel, a fost bine informat cu privire la direcţiile politice ale papalităţii încă din acele zile tulburi ale binefăcătorului său, despre dificultăţile din relaţia cu Bizanţul şi despre ameninţarea Romei de către longobarzi, precum şi în ceea ce priveşte şansele unei alianţe cu francii. Îl întâlnim mai apoi pe Ştefan la începutul pontificatului său acţionând la curtea longobardă din însărcinare imperială, iar în continuare rămâne o chestiune deschisă discuţiei dacă spectaculoasa sa călătorie în regatul franc nu survine în urma unei înţelegeri cu trimisul bizantin, venit de puţin timp în Italia pentru a transmite unele porunci ale împăratului, inclusiv papei. Nici biograful papal nu a fost dispus să redea toate amănuntele celor petrecute.

Curiozitatea istoricului nu se lasă satisfăcută nici de relatarea incompletă furnizată de către biograful papal în ceea ce priveşte cele şase luni de şedere ale lui Ştefan în regatul franc, cu atât mai mult cu cât această relatare poate fi completată de alte surse doar în foarte puţine puncte, fapt pentru care am fi datori să ne arătăm recunoscători pentru povestirea plină de culoare, cum ar fi dramatica traversare a Alpilor în plină iarnă prin teritoriul longobard ostil, călătorie atât de solicitantă, încât la finalul acesteia papa cade la pat, lovit de o boală grea. O reală plăcere produce lecturarea pasajelor ce descriu istorica întâlnire dintre papă şi rege, întâlnire petrecută în ziua Bobotezei din anul 754, în palatul din Ponthion. Pepin a ieşit în întâmpinarea înaltului său oaspete preţ de trei mile, i s-a prosternat şi i-a sărutat picioarele, preluând şi datoria mareşalului, adică a purtat o vreme calul pontifului de frâu. Istoria oficială a papilor – preocupată aici, ca de altfel de fiecare dată, să păstreze neştirbită demnitatea papalităţii, efort inutil, dar poate nu lipsit de semnificaţie – ţine desigur sub tăcere faptul că în ziua următoare, în atmosfera sărbătorească din capela palatului, rolurile au fost complet schimbate, adică papa era cel ce se

arunca plin de umilinţă în faţa tronului, pentru a implora printre lacrimi ajutorul puternicului rege al francilor.

La fel de greu de înţeles este motivul pentru care *Liber pontificalis* nu pomeneşte nimic în legătură cu două întâmplări de mare semnificaţie, nu doar pentru evoluţia ulterioară a evenimentelor, petrecute de asemenea în timpul prezenţei papei în regatul franc. Este vorba în primul rând de renumita „donaţie a lui Pepin", prin care se fondează *de facto* statul papal, mai exact spus de acea promisiune făcută de rege papei chiar la Ponthion şi reînnoită cu prilejul dietei reunite de Paşti la Quierzy, promisiune ce prevedea ca cea mai mare parte a teritoriilor bizantine din Italia centrală aflate sub ocupaţie longobardă – în primul rând fostul exarhat al Ravennei, precum şi, desigur, ducatul Romei – să fie cedate papei. Acest episod este cunoscut pe de o parte prin intermediul reînnoirilor documentare ale acestei *donatio*, acte oferite de împăraţii apuseni în momentul încoronării, iar pe de altă parte dintr-o notiţă a cărţii pontificale ataşată unei *vita* pontificale de mai târziu, potrivit căreia Carol cel Mare a confirmat prevederile donaţiei în dorinţa de a urma exemplul tatălui său. În fapt, a fost o „donaţie ieftină", un preţ mic plătit de viitorul împărat, deoarece avea drept obiect un teritoriu străin, ce urma a fi cucerit. La acea dată situaţia nu putea fi însă descrisă într-o asemenea manieră, deoarece se prea poate ca anumite calcule politice să fi sugerat o soluţionare a problemelor într-un mod ce ar fi condus la instaurarea păcii în Italia şi la detensionarea relaţiilor dintre factorii de putere. Papa Ştefan era probabil în stare să argumenteze justeţea acestei donaţii. Se prea poate ca acea „pragmatică sancţiune" a împăratului Iustinian cel Mare din anul 554, deci la acel moment veche deja de două veacuri, prin care papalităţii îi erau concedate prerogative supreme în Italia, să fi servit drept punct de referinţă, în orice caz mai degrabă decât „donaţia lui Constantin", deoarece pretenţiile deosebite cuprinse în aceasta din urmă erau în dezacord cu mult mai moderatele concesii ale lui Pepin. Nimeni nu poate şti dacă ideea acestui fals, este vorba de pretinsa donaţie constantiniană, exista deja în momentul călătoriei lui Ştefan înspre regatul franc sau textul este întocmit abia ulterior, imediat după încheierea şederii la curtea lui Pepin sau chiar mai târziu, de îndată ce perspectiva asupra derulării evenimentelor a permis acest lucru. În acest sens, tăcerea din biografia papei Ştefan este deplină. Rareori însă tăcerea unui istoric a aruncat în dezbateri atâtea generaţii ulterioare de colegi de breaslă.

Să i se fi părut biografului pontifical, ne putem întreba în mod îndreptăţit, atât de lipsit de semnificaţie faptul că papa Ştefan l-a consacrat cu pompă la Saint-Denis pe regele francilor drept *Patricius Romanorum*, făcând astfel din el protectorul Cetăţii Eterne în locul împăratului sau al împuterniciţilor acestuia, îndeosebi al acelui *dux* al Romei ce beneficia de asemenea de titlul de patriciu?

Acest episod este povestit de un izvor istoric de provenienţă francă, dar şi de corespondenţa papală, epistolele papilor desemnându-l pe regele franc al momentului

cu această titulatură. Ce motive l-au determinat pe biograful lui Ştefan să treacă sub tăcere acest eveniment? Să fi acţionat episcopul Romei din însărcinare imperială în momentul în care a acordat monarhului carolingian respectivul titlu sau, din contra, din proprie iniţiativă, ori cel puţin să fi depăşit limitele ce-i fuseseră dictate iniţial dinspre Constantinopol prin inserarea atributului *Romanorum* – desigur neobişnuit în Bizanţ – cuvânt ce era expresia unei ancorări a lui Pepin nu faţă de Bizanţ şi de curtea imperială, ci faţă de Roma şi papalitate, în acest fel regele devenind *defensor ecclesie*, protector – căci acesta ar fi rolul unui *patricius* – al Bisericii romane, dar deopotrivă al întregii Biserici, ceea ce l-ar pune într-o postură identică cu a împăratului? Probleme peste probleme!

Fără doar şi poate, numai simplă nu a fost câştigarea unei implicări politice şi militare în Italia din partea francilor şi nu doar a regelui acestora. Regele Pepin era dator să se revanşeze faţă de episcopul Romei pentru contribuţia papalităţii la înălţarea sa pe tronul regal. Însă în rândul potentaţilor franci exista o puternică grupare ataşată de principiul amiciţiei tradiţionale cu longobarzii, în sprijinul căreia soseşte din Italia chiar fratele regelui, Carloman, cel a cărui abdicare, determinată de o pioasă aplecare înspre viaţa monastică, fusese anterior reţinută cu satisfacţie în cartea pontificală, mai cu seamă că intrarea în mănăstire a acestuia se petrecuse la Roma. În biografia lui Ştefan se presupune că regele Aistulf ar fi fost cel care l-ar fi instigat în mod diabolic pe Carloman în ideea de a tulbura rezultatele politicii papale, pentru a nota mai departe că fostul rege ce abdicase cândva nu s-a putut impune din nou, slavă Domnului, sfârşindu-şi la scurt timp zilele în claustrul unei mănăstiri france, acolo unde fratele său în înţelegere cu papa poruncise să fie izolat, pentru ca, în acest fel, să îşi respecte voturile monastice.

După zadarnice tratative cu regele Aistulf au fost deschise ostilităţile armate, ambele confruntări succesive din anii 755 şi 756 încheindu-se cu victoria francilor. În acest context, un trimis bizantin se înfăţişează cu solicitarea retrocedării cuceririlor în favoarea basileului, însă Pepin transmite că el nu poate lua ceea ce aparţine Sfântului Petru, ceea ce cu pioşenie îi fusese dat acestuia. Alături de privilegiul regal ce consfinţea donaţia au fost depuse de către un însărcinat al lui Pepin la mormântul Sfântului Petru la Roma şi cheile oraşelor cucerite, a căror completă enumerare pare să fie deosebit de importantă pentru biograful papal. În ciuda acestor realizări, promisiunile de la Quierzy nu au putut fi pe de-a-ntregul îndeplinite, în primul rând datorită faptului că regatul longobard continua să existe, ceea ce va prilejui pe viitor unele conflicte. Oricum, nefericitul rege Aistulf nu mai era în viaţă, lovit în timpul unei vânători – potrivit cărţii pontificale – de mâna lui Dumnezeu. Fratele său, Ratchis, în dorinţa de a salva regatul, a părăsit viaţa de mănăstire, dar papa s-a bazat mai mult decât pe aplecarea pioasă a regelui-monah, pe asigurările unui nou candidat la tron în persoana ducelui Desiderius (756-774), vecinul Romei în Toscana, care, de altfel, s-a şi impus mulţumită implicării papale. A fost însă o nouă dezamăgire pentru

Roma, astfel încât la nici două decenii, cărţii pontificale îi va fi dat din nou să aducă în atenţie războaiele cu longobarzii. Însă biograful lui Ştefan a găsit potrivit să îşi încheie lucrarea cu observaţia că papa ar fi murit după ce Dumnezeu i-a permis împlinirea fericită a tuturor planurilor, cu precădere a extinderii statului, a *res publica*.

Acestui pontificat i s-a păstrat la Roma o bună amintire, motiv pentru care succesorul lui Ştefan a fost chiar fratele şi consilierul acestuia, Paul I (757-767); desigur, această succesiune nu a decurs fără dificultăţi, întrucât a existat un contracandidat în persoana arhidiaconului roman, grec după nume, Teofilact. Posibila sa orientare grecofilă pare să nu fi fost suficient de puternică spre deosebire de facţiunea electivă romană. Crescut la Lateran asemenea fratelui său, Paul a dus mai departe politica de amiciţie faţă de franci, trimiţându-i regelui, care era deopotrivă şi *Patricius Romanorum* o înştiinţare a alegerii sale. Aceste fapte nu sunt surprinse în *Liber pontificalis*, unde de altfel debutul pontificatului este pentru ultima dată localizat cronologic potrivit vechiului obicei al menţionării basileului aflat atunci pe tron, ca şi cum nici tensiunile politice, nici disputele dogmatice nu ar fi determinat raporturile dintre Roma şi Bizanţ. Întrebarea este dacă într-o asemenea formulare se reflectă pur şi simplu conservatorismul unui istoriograf de şcoală veche, sau este vorba de o măsură de prevedere în nişte vremuri tulburi, sau de divergenţe de opinie între pontif şi biograful său. Cronica papală furnizează descrierea unei perioade lipsite de tulburări, faima papei datorându-se menţionării activităţii sale constructive şi a operei sale caritative. Faptul că deja existau probleme din partea regelui Desiderius este desprins din corespondenţa pontifului trimisă curţii monarhilor franci.

În cele din urmă, la Roma situaţia va deveni tensionată, iar împrejurările de atunci pun în lumină în mod ideal instabilitatea situaţiei. Papa Paul fusese bolnav o lungă perioadă înainte de a-şi da sfârşitul, iar în acele momente, sau poate chiar mai devreme, din rândul plebei romane se făcuseră auzite o serie de nemulţumiri. Şi nobilii îşi exprimau opoziţia faţă de papă, ba, mai mult, chiar se spune că ar fi fost plănuit un atentat ce-l avea pe pontif drept ţintă. După moartea papei, la Lateran s-a înstăpânit ducele Toto de Nepi († 768) şi, cu toate că a primit asigurări privind participarea la alegerile papale sau măcar respectarea sfatului său, nu a îngăduit desfăşurarea unor alegeri normale, ci a orchestrat întronizarea fratelui său Constantin, care nici măcar nu făcea parte din corpul clerical, fapt pentru care a şi fost hirotonisit în mare grabă. Constantin al II-lea (767-768) s-a putut menţine pe tronul petrin timp de treisprezece luni în ciuda acestor iregularităţi. Asemenea predecesorului său, el a trimis protectorului carolingian un anunţ oficial al alegerii sale, în care de altfel dobândirea demnităţii papale era înfăţişată ca fiind expresia unei alegeri populare, căreia el i-a dat curs fără tragere de inimă şi cu toată modestia, motiv pentru care la curtea carolingiană s-a considerat că o eventuală intervenţie ar fi lipsită de temei. Le rămânea oare opozanţilor papei o altă opţiune decât să se adreseze duşmanului tradiţional, longobarzilor?

Primicerul* Cristof († 772), conducătorul cancelariei şi chiar al politicii papale în vremea ultimelor două pontificate, înlăturat de Constantin şi aflat se pare în pericol de a-şi pierde viaţa, reuşea să se refugieze din Roma sub pretextul retragerii de pe scena politică într-o mănăstire, obţinând fără prea mari dificultăţi, dar prin negarea conduitei sale politice de până atunci, alianţa regelui longobard Desiderius în vederea unei intervenţii în Cetatea Eternă. Roma a fost astfel cucerită de către armele germanicilor, iar după ce ducele Toto a căzut în luptă, Constantin s-a făcut nevăzut, refugiindu-se din biserică în biserică. În acest timp, longobarzii l-au făcut papă pe un monah roman pe nume Filip (768). Acest protejat al regelui pare să fi fost depăşit de situaţie ; astfel, după numai o săptămână, Filip era silit să cedeze în faţa unei noi revolte romane şi să facă loc lui Ştefan al III-lea (768-772), ales datorită sprijinului lui Cristof, cel ce revenise la Roma.

Nici Constantin, nici Filip nu au avut parte de biografii în *Liber pontificalis*. Informaţiile privitoare la soarta lor sunt oferite doar de biografia lui Ştefan al III-lea şi se referă cu precădere şi deosebit de amănunţit la procesul în care a fost judecat nefericitul Constantin. Acesta era deja de mult timp inofensiv, ba chiar fusese atins de justiţia populară într-un mod îngrozitor, orbit, apoi închis într-o mănăstire, dar, din motive temeinice, se dorea un proces oficial în faţa unui sinod. În acest sens a fost chemată şi o delegaţie care să reprezinte regatul franc ; impunătoarea delegaţie şi-a făcut într-adevăr apariţia la Roma sub conducerea celor mai înalţi demnitari ecleziastici. Faptul că aproape întreg protocolul sinodal a fost inclus în istoria papilor este un martor evident al importanţei atribuite conciliului. Adunarea întrunită la mijlocul lunii aprilie a anului 769 nu a întărit doar condamnarea lui Constantin, depunerea acestuia ca urmare a uzurpării tronului papal şi – ceea ce era mai problematic – invalidarea întregului său pontificat ; în scopul evitării pe viitor a unor tulburări asemănătoare, a fost redactat un regulament privitor la alegerea papală, prin care dreptul electiv, pasiv sau activ, era limitat la clerul roman. Laicilor le rămânea doar un drept de aprobare ce putea fi exprimat înaintea întronizării alesului. Se făcea astfel un nou pas în sensul clericalizării în Biserică ; astfel poate fi înţeleasă această reglementare pe baza evenimentelor precedente.

Probabil nu întâmplător apare pentru prima dată în *Liber pontificalis*, mai exact în biografia papei Ştefan al III-lea, titulatura de cardinal, pentru aşa-numiţii episcopi suburbicari** din imediata vecinătate a Romei, după ce acelaşi prestigios titlu fusese ocazional în uzul limbajului corespondenţei papale adresate clerului roman de mai

* Conducător al unor congregaţii sau fraternităţi religioase (n.r.).

** Episcopiile suburbicare erau dieceze din imediata apropiere a Romei. În secolul al XII-lea, numărul lor a fost stabilit la şapte : Albano, Frascati, Palestrina, Sabina, Ostia, Porto şi Santa Rufina. Episcopii acestor dieceze alcătuiau ordinul episcopilor-cardinali (se numeau aşa fiindcă duminica oficiau Mesa în *cardo* – „axul" ecleziastic, biserica episcopală din Roma) (n.r.).

bine de două secole şi jumătate. Reglementarea electivă din 769 constituie un moment premergător al mult mai renumitului decret privind alegerea papei din 1059 prin care alegerea era concedată exclusiv colegiului cardinalilor şi îndeosebi cardinalilor--episcopi.

Potrivit mărturiei cărţii pontificale, în cadrul conciliului a fost dezbătută şi spinoasa chestiune a interzicerii cinstirii icoanelor. A fost adoptată o poziţie antibizantină intransigentă, context ce a influenţat modul în care au fost datate actele conciliare. În locul menţionării basileului aflat pe tron, s-a folosit formula *Christo regnante**, o „datare politică" de mare semnificaţie. Dar invitaţia adresată protectorilor carolingieni ai Romei era menită a fi o contrapondere a influenţei regelui longobard, care nu a putut fi totuşi împiedicat să trimită la Roma propria delegaţie episcopală. Urmaşii lui Pepin, este vorba de cei doi fii ai acestuia ce-şi împărţeau stăpânirea, Carol cel Mare (768-814) şi Carloman (768-771), au înţeles desigur foarte bine apelul conţinut de invitaţia conciliară.

La fel de bine pare să fi apreciat situaţia la scurt timp şi regele Desiderius. Dacă se poate pune temei pe relatarea conţinută de cartea pontificală, deşi anumite lucruri sunt din nou trecute sub tăcere, ceea ce l-a speriat pe Desiderius, determinându-l să-şi apere propriile interese la Roma, ar fi fost o nouă solicitare de ajutor adresată regilor franci de către Cetatea Eternă. Desiderius s-a deplasat cu mare viteză în direcţia Romei, suita sa înarmată abandonând intenţia declarată anterior, de a face pur şi simplu un pelerinaj la basilica Sfântului Petru. Cu ajutorul lui Paul Afiarta († 772), administrator financiar papal, ce lucra pentru regele longobard de mai multă vreme, oraşul a putut fi ocupat. Primicerul Cristof s-a văzut nevoit ca după o scurtă rezistenţă să se predea regelui, în ochii căruia trecea desigur drept trădător. A fost însă răpit de către rivalii săi locali şi orbit, astfel încât, în urma groaznicelor mutilări, a murit. Însuşi papa Ştefan pare să fi fost înţeles cu Desiderius, contribuind la prăbuşirea puternicului Cristof, jucând oricum un rol trist în această poveste, cu toate că *Liber pontificalis* evidenţiază poziţia ingrată a papei, mai întâi în palatul de la Lateran, la discreţia lui Cristof, iar apoi, după o evadare reuşită, într-o situaţie nu mai puţin precară în tabăra longobardă de la basilica Sfântului Petru. Biograful său se trădează însă prin menţionarea unor promisiuni pe care Desiderius le-ar fi făcut papei, ceea ce-l face pe pontif complice al regelui longobard. Aceste evenimente aveau loc în primăvara anului 771. Ştefan va aştepta atât împlinirea promisiunilor regale, în scurtul răstimp de până la sfârşitul pontificatului său, cât şi o schimbare a situaţiei ce înlocuise tutela primicerului cu cea a trezorierului său, prin urmare facţiunea favorabilă francilor cu gruparea romană ce-i susţinea pe longobarzi.

* Cristos domnind (lat.) (n.t.).

Un nou Imperiu Roman

Aceasta era adevărata poziţie în care se găsea papalitatea la mijlocul secolului al VIII-lea, între împăraţii bizantini şi carolingieni, între regele longobarzilor şi nobilii Romei, între pretenţii vechi şi noi speranţe, între diverşi protectori. Până şi istoriografia papală pare să fi receptat anul 774, ce a marcat intrarea Romei în regatul franc, drept un eveniment epocal, fapt pentru care, o dată cu acest an, se încheie şi o etapă de redactare. Biografia următorului papă, Adrian I (772-795), se sfârşeşte, în partea sa istorică, în mod semnificativ, tocmai în 774.

Dar până la acest moment, cel ce a consemnat evenimentele şi-a dat în mod evident silinţa de a prezenta în modul cel mai fidel posibil fundalul şi întâmplările ce au pregătit acest ev al transformărilor.

Aflăm astfel că noul pontif provenea dintr-o familie prestigioasă, poate de origine greacă, dacă ar fi să ne luăm după numele purtat de tatăl, mort de timpuriu, şi de fratele acestuia, cel care a ocupat şi demnităţile de consul şi duce al Romei, pentru ca, în cele din urmă, să posede cea mai prestigioasă poziţie laică din Curia pontificală, aceea de conducător al cancelariei şi de şef al notarilor. *Liber pontificalis* ne spune că în urma unei educaţii bune, dar în primul rând pioase, primite de asemenea în casa unchiului, viitorul papă a activat iniţial ca notar, înainte de a intra în rândul corpului clerical.

Adrian şi-a început pontificatul prin rechemarea din exil a celor alungaţi de către tulburările politice din ultima vreme, un act de reconciliere pare-se, aşa cum laudativ subliniază şi biograful papei. Dar se va vedea în curând că în spatele acestei măsuri se aflau alte intenţii. Când au devenit cunoscute infracţiunile săvârşite încă din vremea lui Ştefan al III-lea de către cel mai puternic om al momentului la Roma, *superista** Paul Afiarta, i-a fost intentat un proces imediat ce s-a ivit un moment prielnic, adică atunci când Paul se găsea la curtea longobardă. Procesul de la Roma s-a încheiat prin condamnarea acestuia şi a tuturor colaboratorilor săi, sentinţa vizând exilarea lor la Constantinopol. Arhiepiscopul de Ravenna a primit poruncă de la Roma de a-l aresta pe principalul vinovat în momentul în care acesta se îndrepta spre Cetatea Eternă şi de a executa sentinţa amintită, adică de a-l expedia la curtea basileului.

* Comandantul militar al gărzii Palatului Lateran (n.r.).

S-a dat curs acestei sentinţe. Ea arată că prietenul longobarzilor şi adepţii săi treceau drept trădători la curtea imperială, acolo unde Adrian avea încă legături sau căuta să reînnoade relaţiile cu Bizanţul.

Arhiepiscopul de Ravenna, cunoscut pentru opţiunile sale politice francofile, nu a respectat-însă poruncile primite de la Roma şi a ordonat ca Afiarta să fie executat, după toate aparenţele pentru că la Veneţia, aflată încă sub stăpânirea nominală a basileului şi de unde fostul comandant trebuia să fie trimis în Răsărit, se plănuia ca el să-i fie cedat regelui Desiderius în schimbul fiului dogelui veneţian, ţinut prizonier de către longobarzi. Acest episod nu a contribuit în nici un caz la ameliorarea raporturilor Romei cu regatul longobard. De altfel, papa încă de la începutul pontificatului său solicitase lui Desiderius restituirea unor teritorii, servindu-se în acest scop şi de *superista*, care însă acţionase la curtea longobardă mai degrabă în interesul regelui, decât ca reprezentant al papei, astfel încât cererile Romei au rămas zadarnice, pentru ca în cele din urmă efectul să fie chiar opus, noi teritorii fiind ocupate în apropiere de Roma şi în cuprinsul exarhatului de Ravenna.

Contradicţiile s-au amplificat, atingând un punct culminant în momentul în care Desiderius s-a amestecat într-o dispută privind tronul regatului franc, prilej cu care a încercat să-l atragă pe papă de partea sa. El i-a solicitat acestuia să acorde consacrarea regală fiilor răposatului rege al francilor Carloman, după ce văduva acestuia, care-i era soră, se refugiase în cuprinsul stăpânirii longobarde şi după ce Carol cel Mare îşi alungase soţia, de asemenea soră a regelui longobard. Prin aceste acte, Desiderius se simţea în mod firesc profund lezat. Având în vedere circumstanţele în care Carol a dobândit demnitatea regală, el devenea aliatul firesc al unui papă aflat sub ameninţarea directă a regelui longobard. În urma solicitării de ajutor din partea lui Adrian, în vara lui 773, s-a ajuns, după obişnuitele preliminarii, inutile solii de pace expediate în toate direcţiile, la deschiderea ostilităţilor, finalizate abia un an mai târziu prin cucerirea capitalei longobarde Pavia şi depunerea învinsului Desiderius. Titlul de rege al longobarzilor a fost preluat de către Carol. Regatul francilor şi cel al longobarzilor se găseau acum sub acelaşi sceptru, sub forma unei uniuni personale, Italia era integrată stăpânirii carolingiene, puterea acestui *Patricius Romanorum* întinzându-se până la porţile Romei şi chiar în cuprinsul Cetăţii Eterne.

În timpul asediului capitalei Pavia, prin urmare încă înainte de sfârşitul războiului, Carol fusese pentru scurt timp, în perioada Paştilor anului 774, la Roma, din dorinţa de a vizita lăcaşurile apostolice, aşa cum subliniază *Liber pontificalis*, care de altfel şi relatează în amănunt evenimentul : despre primirea sărbătorească şi despre toate festivităţile, dar cu o atenţie aparte asupra confirmării „donaţiei lui Pepin", înfăptuită de Carol după ce purtase o discuţie lămuritoare cu papa, confirmare depusă cu pompă în lunea Paştilor la mormântul Sfântului Petru. Din păcate, acest act ne este din nou cunoscut doar prin intermediul unui excerpt întocmit de către biograful papal.

Regele a rămas în atenţia relatării istoriografului pontifical şi după ce s-a întors pe câmpul de luptă, la Pavia. O dată cu căderea oraşului, în luna iunie a anului 774, urmată de exilarea lui Desiderius în nord, în regatul franc, se întrerupe brusc şi relatarea evenimentelor politice din biografia lui Adrian I. Urmează chiar mai multe pagini dedicate activităţii papei la Roma: fondarea de biserici şi mănăstiri, referiri la donaţiile altor oameni în beneficiul Bisericii romane, povestiri legate de opera caritativă şi culturală a papei, ştiri locale ce au fost adunate, dar care nu au mai fost prelucrate ca o continuare a biografiei papale. Cine ştie ce motive au determinat această realitate, poate moartea sau îndepărtarea autorului, căruia nu i s-a mai putut găsi un succesor vrednic, dotat cu aceleaşi aptitudini istoriografice, sau poate avem de a face cu o motivaţie de ordin politic. Oricum, este surprinzător că nu s-a mai acordat atenţie, ori aceasta a fost exprimată foarte anemic, marilor evenimente de pe scena politică.

Au existat desigur fapte relevante din punct de vedere istoric şi după evenimentele anului 774, iar istoricul de astăzi, nu doar cel al papalităţii, este conştient de semnificaţia pe care acestea o poartă. Nu este însă nevoie să se mai insiste asupra acestei chestiuni, ci să se ajungă o dată cu istoriograful papal la concluzia cu care se încheia evoluţia politică.

Există însă încă un episod ascuns printre multe povestiri neinteresante în paginile cronicii *Liber pontificalis*, mai exact în biografia lui Adrian, episod ce sub nici o formă nu poate fi trecut cu vederea. Astfel, se poate citi cum papa, asemenea unui propovăduitor al credinţei, a trimis doi legaţi la Bizanţ pentru ca prin ei şi prin epistolele ce le fuseseră încredinţate să se atragă curţii atenţia asupra reintroducerii cultului icoanelor. Cu acest prilej ar fi fost convocat degrabă un conciliu la Niceea, unde dorinţa papei a şi fost acceptată şi ridicată la rang de decret. Legaţii papali ar mai fi primit şi o scrisoare imperială plină de bunăvoinţă, pe care Adrian, ca şi în cazul decretelor conciliare, a pus să fie tradusă în latineşte, urmând ca ambele texte astfel tălmăcite să-şi găsească locul în biblioteca pontificală. Dar lucrurile nu au decurs în mod cert atât de simplu şi lipsit de probleme în cadrul celui de-al şaptelea conciliu ecumenic reunit la Niceea în anul 787, în vremea împărătesei Irina (780-802): influenţa papei nefiind atât de mare precum lasă să se creadă *Liber pontificalis*, Adrian nu a fost în nici un caz elementul determinant al noii orientări în politica religioasă bizantină, ce a condus la Niceea, după depăşirea anumitor dificultăţi, la ridicarea interdicţiei de a venera icoanele. Mai degrabă evenimentele s-au petrecut exact invers, în sensul că împărăteasa a fost cea care a câştigat de partea măsurilor sale sprijinul autorităţii papale, fapt demn de reţinut, având în vedere evoluţia istorică anterioară. Nu trebuie trecut cu vederea nici faptul că papa Adrian, prin originea sa şi prin măsurile luate în perioada de debut a pontificatului, putea fi privit drept un prieten al Bizanţului. Nici biograful său nu voia să lase deoparte noile contacte dintre Răsărit şi Apus, ba şi-a permis chiar o serie de retuşuri ale relatării

sale, poate tocmai pentru că nu era foarte bine informat asupra contextului în care se desfăşurau evenimentele. Ruşinos a fost însă pentru papalitate cursul ulterior al evenimentelor, întrucât traducerea de care au beneficiat la Roma actele conciliare era, din cauza slabelor cunoştinţe lingvistice, atât de slabă, că nu s-a putut da expresie diferenţei de nuanţă dintre *adorarea* lui Dumnezeu şi *venerarea* icoanelor, consecinţa fiind o greşită înţelegere a decretelor sinodale. Carol cel Mare, prea puţin impresionat de conduita papei, contrară propriilor opinii, a poruncit ca în regatul franc să se ia atitudine în scris împotriva conciliului, profitând de faptul că poziţiile romane erau definite neinspirat, fără o suficientă informare prealabilă. Demersul imperial izvora desigur din dorinţa de a nu se ceda nimic în faţa autorităţii papale. Scrierile au fost făcute publice sub propriul nume al lui Carol, fiind intitulate *Libri Carolini*, iar ulterior, în 794, în cadrul unui conciliu al regatului franc reunit la Frankfurt, a fost respins caracterul ecumenic al sinodului grec. Regele francilor se simţea deopotrivă nu numai protector al Romei, ci şi apărător al dreptei credinţe. Acesta a fost un important pas în sensul edificării imperiului lui Carol.

Liber pontificalis trece sub tăcere atât penibila corespondenţă purtată de curtea carolingiană cu Roma, acele *Libri Carolini* şi conciliul de la Frankfurt, cât şi următoarele vizite ale lui Carol la Roma, ambele petrecute cu prilejul Paştilor din anii 781 şi 787, cu toate că ambele au avut importanţa lor, chiar dacă nu pentru papalitate în mod direct. În sensul transpunerii în faptă a acelei *promissio* făcute de Pepin, are loc donarea unor noi patrimonii în beneficiul papalităţii, ceea ce fără îndoială s-ar fi integrat de minune în relatarea biografului papal, de obicei atât de interesat de problematica posesiunilor Bisericii romane. Acest episod este însă învăluit într-o tăcere deplină. Concomitent, dispare definitiv şi practica datării diplomelor pontificale şi a epistolelor particulare din arealul aflat sub stăpânirea directă a Romei prin numirea împăratului bizantin, ceea ce aruncă o lumină edificatoare asupra situaţiei din acele vremuri, făcând loc printre altele supoziţiei că deja în vremea lui Adrian se purtau discuţii pe marginea refacerii Imperiului Roman de Apus.

În nici un caz cronica papală nu îşi conduce direct cititorul către biografia succesorului lui Adrian, Leon al III-lea (795-816). Paginile ce o alcătuiesc constituie cea mai extinsă *vita* din partea veche a cronicii pontificale, însă doar aproximativ o zecime din text rememorează evenimente relevante din perspectivă istorică, în timp ce restul lucrării, în mod asemănător biografiei lui Adrian, este compusă dintr-o enumerare a măsurilor papale luate pentru împodobirea şi renovarea construcţiilor din Roma şi desigur cu precădere a bisericilor şi mănăstirilor, înşiruire alcătuită cu o exactitate proprie unui contabil. S-ar putea recunoaşte pana aceluiaşi istoric căruia i se face probabil o nedreptate reproşându-i-se lipsa unui talent istoriografic, putându-se mai degrabă bănui că el a vrut cu orice preţ să nu lase impresia că Leon

al III-lea şi-a dobândit locul în istorie doar prin încoronarea unui nou împărat în Apusul continentului, deci doar datorită acelor evenimente ale anilor 799 şi 800, despre care oricum se povesteşte într-o amplă intercalare în mijlocul înşiruirii lăudabilelor fapte romane ale papei. Dacă într-adevăr Leon a rămas în amintire doar din aceste motive, cel ce-i citeşte biografia din cartea pontificală va sesiza intenţia expresă a istoriografului de a prezenta încoronarea imperială a lui Carol cel Mare, atât de importantă pentru evoluţia istorică ulterioară, drept un efect al hazardului.

Interesanta succesiune de evenimente ce a premers încoronarea imperială capătă o formă coerentă începând cu primăvara anului 799. La 25 aprilie, în timpul unei procesiuni religioase desfăşurate în apropiere de San Lorenzo in Lucina, episcopul Romei fusese ţinta unui atentat urzit de cei mai de seamă reprezentanţi ai aristocraţiei prezente în rândurile aparatului funcţionăresc al curiei. Este vorba de primicerul Pascal, un nepot al fostului papă Adrian, şi de Campulus, cel ce ocupa demnitatea de *saccellarius*, diriguitorul finanţelor pontificale. Nu se ştie nimic cu privire la raţiunile ce au declanşat revolta, putându-se presupune cel mult o mişcare de opoziţie faţă de o proastă gestiune a funcţiilor sau faţă de politica papei. *Liber pontificalis* descrie cu acurateţe perfidia atentatorilor care s-au apropiat de papă în cursul procesiunii ce abia începuse, pe care au şi împrăştiat-o cu vorbe făţarnice şi cu armele pe care le purtaseră sub veşmintele sărbătoreşti, neadecvate unui eveniment pios. În timp ce oamenii înspăimântaţi încercau să se pună la adăpost, Leon a fost trântit la pământ şi bătut cu brutalitate ; intenţia iniţială de a-l lăsa să moară în stradă a fost abandonată, papa fiind închis la început în mănăstirea grecească San Silvestro in Capite, iar apoi în mănăstirea Sfântului Erasm de pe Monte Celio. Veşmântul pontifical i-a fost sfâşiat înaintea altarului din capela conventului, ceea ce simboliza depunerea sa, papa urmând a fi pedepsit şi pentru cine ştie ce fapte ale sale prin scoaterea ochilor şi tăierea limbii, mutilare ce avea însă ca scop principal, potrivit practicii din acea vreme, şi anularea idoneităţii sale pe viitor. Faptul că papa s-a însănătoşit în urma mutilărilor suferite a fost interpretat în cartea pontificală drept o minune dumnezeiască. Iniţiatorii revoltei nu au fost capabili să tragă toate foloasele de pe urma acţiunii lor şi nu au improvizat un alt papă, fapt ce se explică prin fuga lui Leon din mănăstirea în care era închis, evadare facilitată de trezorierul său. Refugiul iniţial a fost dincolo de zidurile Romei în biserica de la Vatican, mai apoi sub protecţia liniştitoare a ducelui longobard de Spoleto în teritoriile acestuia, ceea ce stârneşte mirarea istoricului modern.

În noile condiţii, papa se putea adresa lui Carol în calitatea acestuia de *Patricius Romanorum*, solicitându-i regelui franc protecţie. Ca urmare a acestei cereri de ajutor, trimişi ai lui Carol l-au dus în grabă pe nefericitul pontif la curtea francă. Întâlnirea cu regele survenea în iulie 799 la Paderborn, în plină campanie împotriva păgânilor saxoni, papei fiindu-i acordate toate onorurile datorate. Cu toate că şi

duşmanii episcopului alungat al Romei au trimis soli regelui, cu grave acuze la adresa lui Leon, decizia întrunită în consiliul regal prevedea că afacerea trebuia cercetată la locul faptei, nu înainte ca papa să se fi întors la Roma. În mijlocul unei impozante suite din care făceau parte şi cei mai înalţi demnitari ai regatului, papa se întorcea acasă, fiind întâmpinat de poporul de rând, venit în număr mare, cu multă bucurie încă din afara zidurilor oraşului, la Pons Milvius. La 29 noiembrie, pontiful roman celebra liturghia în catedrala Sf. Petru, iar o zi mai târziu intra din nou în stăpânirea palatului de la Lateran. Comisia regală însărcinată cu cercetarea plângerilor împotriva lui Leon a pronunţat o sentinţă favorabilă episcopului Romei, respingând justificările atentatului şi ale depunerii papei, astfel încât atentatorii şi complicii acestora au fost arestaţi şi expediaţi în regatul franc. Hotărârea definitivă îi era rezervată lui Carol, în calitate de protector al Bisericii romane.

Această decizie, remarcabilă prin caracterul ei absolut original, survenea un an mai târziu în cadrul unui conciliu desfăşurat în basilica Sfântul Petru, adunare prezidată de Carol. Cei reuniţi în cadrul sinodului au stabilit în urma dezbaterilor, făcându-se în mod cert referinţă la aşa-numitele „falsuri ale lui Symmachus”, că *sedes apostolica* nu poate fi judecat de nimeni în afara lui Dumnezeu, după care papei i-a fost solicitată prestarea unui jurământ solemn pe mormântul Sfântului Petru, pe cele patru evanghelii, care a şi fost rostit în public la 23 decembrie, în baza căruia Leon declara că are conştiinţa curată, că nu ştiuse nimic de acuzele rostite împotriva sa.

Două zile mai târziu, la 25 decembrie 800, avea loc în timpul slujbei Naşterii Domnului, din nou în basilica Sfântul Petru, în dreptul mormântului apostolului, încoronarea lui Carol, oficiată de Leon al III-lea în uralele poporului roman: „Augustului Carol, cel de Dumnezeu încoronat drept mare şi iubitor de pace împărat al romanilor, viaţă şi victorie!”.

Contextul derulării evenimentelor este limpede, cel puţin din perspectiva celor narate de cartea pontificală. Doar că istoriograful nu vroia să creeze impresia că lucrurile ar fi stat ca şi când un episcop roman plin de recunoştinţă, în dorinţa de a se revanşa faţă de un *Patricius Romanorum*, l-ar fi făcut pe acesta *Imperator Romanorum*. Dar imediat după Naşterea Domnului, Carol a putut pronunţa, de data aceasta în baza autorităţii imperiale, sentinţa împotriva celor ce urziseră atentatul şi care acum se acuzau reciproc. Sentinţa îi găsea vinovaţi de lezmaiestate şi prevedea pedeapsa cu moartea, comutată la intervenţia papală în exilare în regatul franc.

S-a scris mult, ba chiar foarte mult despre cele petrecute la Roma în cursul acelei memorabile zile de Naşterea Domnului, tocmai pentru că izvoarele istorice contemporane evenimentelor nu spun prea multe, lăsând multe enigme neelucidate. Se poate presupune că ar fi existat un plan imperial dezbătut în cele din urmă la Roma, mai ales dacă se ia aminte că în regatul franc şi în anturajul lui Carol se vorbea deja de ceva timp fără nici o rezervă de un *imperium christianum* condus de acesta. Aflăm

de la Einhard († 840), biograful lui Carol, că regele s-ar fi arătat nemulţumit, afirmând că nu ar fi intrat în biserică dacă ar fi ştiut ce urma să se întâmple. Să fie vorba de un simplu act de modestie sau a fost o critică la adresa încoronării imperiale, mai exact la momentul şi felul în care aceasta a fost înfăptuită, rezerve critice impuse de precauţiunile datorate Bizanţului şi poporului franc, care se putea simţi marginalizat în dauna romanilor, ori poate avem de a face cu o respingere, din partea unui stăpânitor ce se simţea împuternicit direct al lui Dumnezeu, a unei concepţii imperiale în care papei îi revine rolul deosebit de important de a îndeplini actul încoronării?

Pe biograful papal nu îl preocupă asemenea probleme. Acestuia nu îi este cunoscut nici faptul că papa Leon datase documentul său din 798, cel dintâi care ni s-a păstrat de la Leon, după anii domniei lui Carol, nici faptul că după evenimentele din anul 800 împăratul nu a mai venit niciodată la Roma, ci dimpotrivă, papa, atunci când situaţia i-o cerea, aşa cum se întâmpla în 804 când au fost necesare unele discuţii pe marginea unor chestiuni ecleziastice, era nevoit să călătorească la reşedinţa carolingiană. Atenţia biografului lui Leon este atrasă – lucru perfect normal pentru mentalitatea sa – mai degrabă de bogatele daruri sub formă de aur, argint şi pietre preţioase pe care Carol cel Mare le oferise principalelor biserici ale Romei cu prilejul încoronării sale, printre care, pentru catedrala Sfântul Petru, o coroană din aur masiv şi o pafta de aur ce avea numele său inscripţionat, pentru Lateran, o cruce de aur bătută cu pietre preţioase, purtată din acest moment din ordinul papei la procesiuni; ulterior a fost furată, fiind totuşi substituită din dărnicia papală de o alta. Astfel ajunge istoriograful nostru din nou la tema sa favorită, relatarea ultimei părţi a pontificatului devenind un adevărat inventar al darurilor primite de papă.

Aceste pagini nu merită o atenţie deosebită, poate totuşi cu o excepţie. Se consemnează în două locuri cum că papa a amenajat la Lateran, pentru scopuri pe care azi le-am numi „de imagine", o mare sală festivă împodobită cu mozaicuri. Construcţia debuta în 799, pentru ca până la finalul anului sala să poată fi pusă la dispoziţia acelei comisii pe care Carol o trimisese la Roma pentru a ancheta cauzele ce au dus la atentatul asupra lui Leon şi la depunerea acestuia. Ce impresie trebuie să fi făcut asupra trimişilor regali, iar mai apoi asupra lui Carol însuşi la sosirea acestuia la Roma! Nu se ştie exact data la care au fost finalizate acele atât de relevante imagini de pe pereţii sălii, cunoscute doar sub forma unor desene târzii şi care încă dau de gândit istoricului de astăzi. Cert este că aceste fresce aveau funcţiunea unei predici pilduitoare. În stânga absidei puteau fi văzuţi Sfântul Petru, cel dintâi între apostoli, şi Sfântul împărat Constantin, îngenuncheaţi în faţa lui Cristos, unul primind un *pallium*, celălalt un *labarum*. De-a dreapta absidei însă Leon primea *pallium*-ul, şi Carol un simbol al înfeudării, steagul, din mâinile Sfântului Petru. În acest fel dorea Leon să fie înţeleasă reînnoirea imperiului! Această imagine a rămas pentru multe generaţii un tablou cu adevărat istoric! Cu totul alte impresii

transmite ştirea, de asemenea păstrată de două surse, că Leon ar fi poruncit împodobirea acelei *confessio** din catedrala Sf. Petru cu două plăci din cel mai bun argint şi de o apreciabilă greutate pe care se putea citi *Credo* în latină şi greacă. Asta se petrecea în momentul în care nişte călugări franci de la Ölberg îi înfăţişau papei spre judecată disputa lor confesională cu grecii din Ierusalim, dispută generată de întrebarea dacă ar fi corect sau dimpotrivă, după cum li se aduseseră deja acuze, ar fi chiar eretic, ca în al treilea articol al simbolului de credinţă constantinopolitan** să se mărturisească faptul că Sfântul Duh purcede nu doar de la Dumnezeu-Tatăl, ci *ex Patre Filioque* („de la Tatăl şi de la Fiul"). Călugării, urmând practicile locului, ar fi utilizat cuvântul *Filioque* în practica liturgică, tulburându-se liturghia şi generându-se confuzie. Chiar şi împăratul a fost pus la curent şi, după lungi discuţii contradictorii, în cadrul unui conciliu reunit la Aachen în anul 809 sub conducerea lui Carol s-a pronunţat o decizie în favoarea congregaţiei monahale din Ölberg. Leon ştia foarte bine că disputatul cuvânt nu exista în textul original al simbolului credinţei, că acesta fusese introdus în practica liturgică a Bisericii apusene în timp, în urma unor meditaţii de ordin teologic apărute izolat, dar intrate în uz pretutindeni, această practică fiind preluată inclusiv de către capela palatină imperială, nu însă şi de către Roma. Acest fapt are valoarea unui protest, ceea ce probabil a şi fost, dacă papa, care nu avea puterea de a-şi impune voinţa împotriva puternicului împărat, a făcut public conţinutul original al mărturisirii de credinţă chiar în *Confessio Petri*. Potrivit cărţii pontificale, acest fapt se întâmpla din dragoste faţă de ortodoxie şi pentru protejarea dreptei credinţe. Dar acestea erau desigur şi intenţiile lui Carol, atunci când sprijinea victoria concepţiei opuse în Occident. Împotriva Romei s-au ridicat la scurt timp şi apoi în tot Evul Mediu reproşuri din partea Bisericii greceşti, cum că ar fi lepădat dreapta credinţă. Foarte discretă este şi relatarea protestului papal faţă de împărat, relatare din care sunt omise absolut toate aspectele neplăcute. Felul în care aceasta decurge este un indicator al situaţiei existente în acel moment între împărat şi papă, pentru realităţile din imperiu şi din Roma.

---

* Iniţial *confessio* desemna mormântul unui martir (lat. *confessor*), apoi, altarul ridicat pe acest mormânt, biserica în care se afla un altar ridicat pe mormântul unui martir sau biserica în care s-au adus moaştele unui martir. Cea mai importantă *confessio* este *Confessio Petri*, ridicată de Constantin cel Mare deasupra mormântului Sfântului Petru (n.r.).

** Partea a doua a *Crezului* a fost adoptată la sinodul al II-lea ecumenic de la Constantinopol, din 381 (n.r.).

Roma în imperiul carolingian

Refacerea imperiului în Apus, survenită în urma încoronării la Roma a regelui franc Carol cel Mare (768-814), nu a fost percepută de către istoriografia papală în mod evident ca un eveniment de o importanţă covârşitoare. Modul în care sunt abordate biografiile pontifilor romani nu cunoaşte nici o modificare. Acolo unde se manifestă izolat interesul faţă de evenimentele fiecărui pontificat în parte nu trebuie să ne aşteptăm să se facă referire la o întâmplare care se pierde tot mai mult în trecut, faţă de care creşte nu doar îndepărtarea în timp. Normal ar fi fost ca relaţiile noului Imperiu Roman cu Roma, ca oraş ce dădea imperiului propriul nume, fiind şi reşedinţa celor ce îndeplineau actul încoronării, papii, să constituie o nouă temă a istoriografiei pontificale din acea vreme, aşa cum de altfel se şi întâmplă în paginile lucrărilor moderne. Dimpotrivă, *Liber pontificalis* adoptă o atitudine deosebit de rezervată tocmai în acest sens. În spatele unei asemenea poziţii s-ar putea ascunde o anume mândrie, propria importanţă locală ce devansa însemnătatea unui imperiu totuşi străin şi îndepărtat, preferând să se vorbească despre politica de mare anvergură în cadre universale, faţă de modul cum se vorbea despre frumuseţea şi bogăţia bisericilor romane. Nu este deloc exclus ca la baza acestei atitudini să stea şi o anumită dezamăgire, deoarece imperiul era roman doar prin nume, în nici un caz în concordanţă cu titulatura oficială de când Carol cel Mare se pusese de acord cu Bizanţul să renunţe la Roma ca parte a titulaturii sale pentru a nu leza pretenţiile împăratului răsăritean, care se dorea a fi singurul reprezentant al tradiţiei vechiului imperiu. Nu a fost de la început clar nici că încoronarea imperială i-ar fi revenit în mod natural papei pentru că, în evidentă negare a pretenţiilor romane şi papale, Carol îşi încoronase propriul fiu, pe Ludovic, la Aachen, desemnându-l drept coregent şi succesor. Legătura reciprocă dintre imperiu şi papalitate, ce din perspectivă istorică pare foarte naturală, trebuie să fi fost însă mai degrabă produsul unui îndelungat exerciţiu. Să fie oare nevoie ca istoricul contemporan să se apropie cu mare atenţie de promiţătoarele evenimente ce marcau legătura dintre papă şi împărat sau, din contra, să scrie despre lipsa de putere a papalităţii şi atotputernicia imperială, despre respectul sau lipsa de consideraţie arătată faţă de Roma de către noii stăpânitori, care de altfel rareori se făceau văzuţi în oraşul încoronării lor? Toate aceste fapte trebuie avute în vedere, nepermiţându-se ca ideea ce fundamentează istoria pontificală să fie alterată de atitudinea reţinută a cronicii papale.

În orice caz, *Liber pontificalis* ne propune pentru veacul al nouălea câteva biografii demne de toată atenţia. Se poate imediat observa o anumită plăcere a portretizării personalităţilor papale luate în parte, chiar dacă fiecare relatare debutează printr-o amplă descriere a carierei papei aflat în atenţie. Se pare că primele însemnări în baza cărora era încropită ulterior biografia unui episcop roman erau făcute imediat după momentul alegerii papale, neputându-se altfel explica cum Valentin, care a ocupat demnitatea pontificală în vara anului 827 pentru mai puţin de o lună, a beneficiat de o prezentare atât de amplă, evident gândită în momentul întocmirii ei ca o parte a unei biografii mai cuprinzătoare, care însă a trebuit să fie întreruptă de moartea surprinzătoare a papei, eveniment cauzat de viaţa mult prea opulentă a acestuia, amănunt pe care de altfel, ulterior, biograful dezamăgit nu a mai dorit să-l ţină secret. Şi în ce priveşte alte biografii se poate desprinde următoarea constatare : s-a recurs la rezumarea evenimentelor petrecute de-a lungul unui pontificat, nefiind posibilă povestirea în totalitate a acestora. Însă cei ce au redactat cartea pontificală nu au putut rămâne fideli acestui principiu rezumativ, spre exemplu în ceea ce priveşte înşiruirea donaţiilor de care beneficiaseră aşezămintele ecleziastice romane. Cu atât mai deranjant devine în aceste ample biografii renunţarea masivă la inserarea evenimentelor politice, fapt prin care se distorsionează imaginea istoriei papilor.

Acest tip de abordare se face deja simţit în biografia lui Leon al III-lea. Este de la sine înţeles refuzul biografului pontifical de a relata noile revolte din Roma ce au izbucnit în anul 815 şi care au aruncat o umbră asupra ultimelor momente ale pontificatului unui papă care probabil nu pe nedrept îşi făcuse atâţia duşmani – şi nu doar în plan politic –, în ciuda mai multor lucruri bune făcute de acesta pentru Roma, puse în valoare de *Liber pontificalis*. Biograful lui Leon al III-lea a preferat să treacă sub tăcere nu doar duritatea personajului său, absolut nepotrivită cu demnitatea papală, duritate neostoită nici de ameninţarea pedepsei capitale, dar şi deloc plăcuta intervenţie romană pe care regele Italiei şi ducele de Spoleto au înfăptuit-o din însărcinarea împăratului Ludovic cel Pios şi în urma căreia papa s-a văzut silit să solicite iertarea curţii imperiale prin intermediul unei solii, care a avut misiunea şi de a justifica faptele papei. Se pare că abia în vremea succesorului lui Leon, Ştefan al IV-lea (816-817), situaţia a reintrat pe un făgaş normal, cel puţin asta reiese din reîntoarcerea la Roma a celor exilaţi în regatul franc, după cum povesteşte cronica pontificală.

Pontificatul următorului papă, Pascal I (817-824), este din nou martorul unor tulburări ce ne sunt cunoscute din alte informaţii decât cele puse la dispoziţie de către istoriografia pontificală oficială. Doi înalţi demnitari romani erau asasinaţi în anul 823 în palatul de la Lateran, însuşi papa fiind învinuit măcar de complicitate. Încă o dată legaţii papali au dat fuga la curtea împăratului, neputând însă să oprească trimiterea unei comisii de anchetă la Roma, care însă nu a reuşit să clarifice împrejurările în care se petrecuse respectiva crimă, fără îndoială, politică, întrucât

Pascal a refuzat să-i dea pe făptaşi pe mâna justiţiei laice, deoarece aceştia făceau parte din *familia sancti Petri*, fiind prin urmare supuşi doar jurisdicţiei ecleziastice. Reprezentanţii imperiali au fost nevoiţi pe de o parte să se declare mulţumiţi cu jurământul public prestat de către papă după modelul lui Leon al III-lea, prin care pontiful elimina orice bănuială ce plana asupra sa, pe de altă parte neavând totodată altă soluţie decât să accepte explicaţia lui Pascal, şi anume că cei ucişi se făcuseră vinovaţi de lezmaiestate, fiind prin urmare pedepsiţi în mod just. În paginile biografiei pontificale acest episod compromiţător este cu totul trecut sub tăcere, nepomenindu-se de altfel nimic nici cu privire la faptul că, imediat după moartea papei, petrecută la scurt timp după evenimentele amintite mai sus, s-au reaprins luptele dintre diferitele grupări romane, ceea ce a condus chiar la o schismă căreia nu i s-a putut pune capăt decât în urma intervenţiei unor *missi* imperiali. Un indiciu sigur al transformărilor politice de la Roma este permisiunea acordată unor exilaţi, ţinuţi captivi din raţiuni de stat în regatul franc, de a se întoarce în Cetatea Eternă, ba, mai mult, aceştia fiind cu generozitate despăgubiţi pentru pierderile suferite chiar din patrimoniul ecleziastic. Biografului îi pare mai important să scrie despre eforturile edilitare ale lui Pascal de a împodobi bisericile sau să descrie miraculoasa descoperire a unor relicve, relatare ce conţine şi prezentarea ceremoniei de depunere a acestora. O satisfacţie plină de recunoştinţă transpare din fiecare pagină.

Cititorul trebuie însă la rândul lui să îşi exprime recunoştinţa pentru inserarea în cadrul unei lecturi atât de monotone a unei istorioare care arată o foarte plăcută dimensiune umană a lui Pascal. După cum singur afirmă, cel ce a redactat *vita* papei nu a dorit să treacă sub tăcere felul în care Pascal ar fi condus în mod direct de-a lungul unei întregi nopţi operaţiunile de stingere a unui incendiu declanşat la *schola anglorum*, nu departe de Vatican, venind în grabă la locul căzut pradă focului cu picioarele goale, trezit fiind din somn, implicându-se mai apoi exemplar şi în reconstruirea acestui aşezământ de găzduire şi îngrijire a pelerinilor englezi.

Ar fi trebuit totuşi ca întâmplări mult mai încărcate de semnificaţie să fie aduse în discuţie, cu precădere în ceea ce priveşte raporturile nu prea îndepărtate dintre papalitate şi imperiu.

Din sfera acestor relaţii face parte şi călătoria întreprinsă de Ştefan al IV-lea în toamna anului 816 în regatul franc, la Ludovic cel Pios, care cu acest prilej a şi fost încoronat de către papă cu o coroană a împăratului Constantin, adusă de la Roma. Se prea poate ca acesta să fi fost adevăratul motiv al vizitei pontificale, mai exact de a impune împăratului dreptul papal de a efectua încoronarea.

Într-adevăr, este foarte posibil ca piosul Ludovic să fi fost fascinat de presupusa diademă a sfântului împărat, Constantin trecând drept fondatorul acelui *imperium christianum* al cărui exemplu trebuia urmat, primul creştin ce ocupase tronul imperial, întrecându-l pe restauratorul imperiului, Carol, cel ce era adeseori celebrat ca un „al

doilea Constantin". Încoronarea săvârşită de papă nu reprezenta însă un act cu valoarea fundamentală, ci doar o obişnuită festivitate de încoronare generată de un prilej deosebit. Astfel, se păstrau cadrele unei mai vechi cutume, deoarece Ludovic, doar un an mai târziu, potrivit exemplului oferit odinioară de tatăl său, îşi încorona la Aachen propriul fiu, pe Lothar (817-855), ridicându-l la rangul de coregent. Nu era însă suficient şi din punctul de vedere al papalităţii, care de altfel nu a scăpat prilejul apărut la momentul în care împăratul Lothar a preluat stăpânirea asupra Italiei. La invitaţia papei, Lothar sosea la Roma în anul 823, de Paşti, prilej cu care era săvârşită de către papa Pascal, în catedrala Sfântul Petru, o a doua încoronare. Abia în acest moment s-a instituit acea practică respectată de-a lungul întregului Ev Mediu, în baza căruia cel ce aspira la demnitatea imperială trebuia să primească simbolul autorităţii, coroana, la Roma, din mâinile papei. Cu greu s-ar putea imagina cum asemenea perspective de viitor erau încă destul de neclare pentru istoriograful acelor vremuri, cum încoronarea ceremonială a unui împărat, petrecută la Reims sau la Roma, cu diadema primului împărat creştin sau înaintea mormântului celui dintâi între apostoli, nu era considerată de *Liber pontificalis* ca fiind suficient de semnificativă pentru a fi consemnată; totuşi, aşa au stat lucrurile.

Referinţele parcimonioase existente în cartea papală asupra călătoriei lui Ştefan al IV-lea la curtea carolingiană transmit starea de mulţumire produsă de primirea plină de consideraţie de care s-a bucurat episcopul Romei la Reims, dar, după cum precizează biograful, şi datorită satisfacerii tuturor cererilor pontificale. Aceste doleanţe îndeplinite nu reprezintă în primul rând altceva, se poate presupune, decât confirmarea acelor donaţii acordate Bisericii romane de către suveranii carolingieni încă înainte ca stirpea să-şi fi însuşit coroana imperială. Actul imperial emis cu această ocazie nu se mai păstrează, conţinutul său fiind redat sub forma unei reînnoiri din anul 817 de care a beneficiat succesorul lui Ştefan, Pascal, transmisă la rândul ei prin intermediul unei transcrieri conţinute de paginile unei culegeri de drept canonic întocmită spre finalul secolului al XI-lea, acest text fiind totodată şi cel mai vechi privilegiu imperial emis în beneficiul papalităţii care ne este astăzi cunoscut. Stârneşte din nou mirare modul în care vechea istoriografie pontificală percepea lucrurile, neconsiderând acest document ca fiind demn de a fi măcar menţionat în biografia lui Pascal. Cu câtă plăcere se îngrijea însă să înşiruie bogăţiile Romei şi ale bisericilor sale, aşa cum, de exemplu, era înregistrată mai înainte dărnicia lui Constantin cel Mare! Se creează în acest fel impresia că Roma nu era întru totul mulţumită cu cele obţinute, evident mai puţin decât se dorea, fapt pentru care se preferă să nu se spună nimic despre relaţia de dependenţă faţă de imperiu, menţinându-se o oarecare distanţă.

Această diplomă privilegială emisă de împărat nu oferea nici o reglementare referitoare la drepturile imperiale, lăsând deschise îndeosebi chestiunile ce priveau alegerea papei. Împăratul Ludovic cel Pios le cedase romanilor acest din urmă drept,

atrăgând atenţia cu smerenie că demersul electiv trebuia să se desfăşoare în concordanţă cu normele juridice ale Bisericii. Abia schisma ce a urmat morţii lui Pascal a produs o schimbare, în sensul că, la momentul celei de-a doua prezenţe a împăratului Lothar la Roma, prilej cu care acesta a poruncit unele cercetări ale evenimentelor ce au tulburat Roma şi au încălcat legile, romanii au trebuit să-i jure că se vor îngrijii ca pe pe viitor papa să fie consacrat doar în prezenţa unor *missi* ai împăratului, după depunerea unui jurământ de fidelitate. Papa Eugen al II-lea (824-827) a prestat un asemenea jurământ, iar înainte de aceasta înştiinţase cu supunere curtea imperială despre alegerea sa, aşa cum odinioară se obişnuia să se trimită solii asemănătoare la Bizanţ sau la Ravenna.

Astfel, raportul dintre imperiu şi papalitate evoluase în anii 823 şi 824 în sensul unei reciproce dependenţe : împăratul avea nevoie de încoronarea romană oficiată de papă, papa avea nevoie de confirmare din partea împăratului. Desigur, lucrurile ar putea fi schiţate în acest fel, dar starea acestora nu trebuie percepută ca fiind una stagnantă, dimpotrivă. Un sfert de veac mai târziu, împăratul Lothar îşi trimitea fiul, pe Ludovic al II-lea (850-875), la Roma pentru a fi încoronat ca împărat de papa Leon al IV-lea (847-855), în timp ce, pe de altă parte, papa omisese să aducă la cunoştinţa curţii carolingiene alegerea sa, beneficiind de consacrarea papală în lipsa acceptului imperial, fapt pus de *Liber pontificalis* pe seama situaţiei generate de ameninţarea Romei de către sarazini, context în care o prea îndelungată vacanţă a tronului pontifical era inadmisibilă.

Pericolul sarazin este cu adevărat o temă centrală a istoriei romane din acea vreme. Ameninţarea arabă îşi are începuturile în zilele papei Grigore al IV-lea (827-844), despre care *Liber pontificalis* reţine că ar fi poruncit fortificarea portului Romei de la Ostia, dând apoi noului oraş numele, ce însă nu va rămâne prea mult în uz, de „Gregoriopolis". Dar şi această *vita* rămâne dezmăgitoare în ceea ce priveşte nararea evenimentelor politice. Ne-ar fi plăcut să ştim punctul de vedere roman asupra zadarnicei încercări a lui Grigore de a media între împăratul Ludovic cel Pios şi fiii săi rebeli. În 833, papa trecea Alpii alături de Lothar, pentru ca în Alsacia, în momentul iminentei declanşări a bătăliei, papa să intre în tabăra adversă unde însă a fost primit cu ostilitate, privit ca mesager al lui Lothar. Papa a fost serios ameninţat, fiind nevoie de intervenţia adversarilor bătrânului împărat, care au atras atenţia că *prima sedes* nu poate fi supusă vreunei jurisdicţii. După ce Ludovic a fost capturat, papa s-a văzut silit să se întoarcă acasă cu mare tristeţe, dacă este să dăm crezare biografiei împăratului, pentru că *Liber pontificalis* nu dezvăluie nimic legat de acest episod, preferând să se refere la grija purtată de Grigore Romei şi bisericilor acesteia.

Cu mult mai interesantă este, din mai multe motive, biografia următorului papă, Sergiu al II-lea (844-847). Aceasta începe cu istoria vieţii papei încă din copilărie. Nu sunt ignorate nici frământările ce au caracterizat perioada de debut a pontificatului,

atunci când, în cursul alegerii pontifului, un diacon pe nume Ioan, aflat în fruntea unei mulţimi rebele înarmate, a pus stăpânire pe Lateran, de unde a fost în cele din urmă izgonit. Noul papă a arătat clemenţă faţă de acest uzurpator care fusese între timp condamnat la moarte de către un conciliu, dar reverberaţiile acestor întâmplări au fost mai profunde. Împăratul s-a simţit îndreptăţit să poruncească anchetarea celor petrecute, deoarece la Roma fusese înfăptuită consacrarea lui Sergiu fără a se aştepta acordul şi trimişii împăratului. Lothar l-a însărcinat în acest sens în mod expres pe fiul său mai mic Ludovic, cel ce conducea de altfel afacerile imperiale în Italia. Acesta era însoţit tot din porunca tatălui, în calitate de consilier, de unchiul împăratului, episcopul Drogo de Metz (823-855), cu certitudine unul dintre cei mai importanţi principi ai Bisericii din vremea sa.

Liber pontificalis descrie cum armata imperială s-a apropiat de Roma prădând şi săvârşind tot felul de silnicii, stârnind groază, însoţită fiind şi de furtuni puternice, ca într-un tablou apocaliptic. Totuşi, Sergiu şi-a întâmpinat înaltul oaspete cu onoruri imperiale, permiţându-i însă să intre în catedrala Sfântul Petru doar după ce acesta a dat asigurări asupra bunelor sale intenţii. Concluziile comisiei de anchetă au fost anticipate de faptul că Ludovic a dovedit înţelegere pentru cele impuse de papă, fiind apoi chiar încoronat de către acesta ca rege al Italiei. Totodată a fost convocat un sinod, iar *Liber pontificalis* îi înşiruie pe episcopii participanţi care sosiseră la Roma o dată cu Ludovic, începând cu Drogo, ca şi cum toate spiritele malefice trebuiau adânc întipărite în memorie cu numele, împotriva acestora preasfântul papă trebuind să-şi apere drepturile în dispute dure ce au durat mai multe zile. Rezultatul acestora se pare că a fost un compromis, însă Ludovic s-a ferit să solicite romanilor depunerea unui jurământ de fidelitate, deoarece încă nu era împărat, pentru ca în cele din urmă să îşi îndrepte trupele spre Pavia ; senatul şi poporul Romei l-au considerat pe Sergiu salvatorul ce-i scăpase de o asemenea plagă şi de tiranie. Accente mai duşmănoase faţă de puterea laică protectoare a Romei nu-şi mai găsiseră de multă vreme locul în vechea istoriografie pontificală.

Biografia lui Sergiu suferă apoi o elegantă schimbare de planuri, deoarece totul trebuia rezumat, neputându-se povesti întregul curs al celor petrecute. Astfel, atenţia se îndreaptă spre faptele papei la Roma în beneficiul bisericilor romane, fără a se omite însă să se amintească în fugă o inundaţie distrugătoare, revărsarea Tibrului petrecându-se la scurt timp după retragerea trupelor regelui.

Partea finală a biografiei se păstrează în două versiuni, dintre care cea mai scurtă, mai comprimată, este cu certitudine şi cea mai recentă. Dar şi partea mai veche şi mai extinsă pare să fi fost redactată după moartea lui Sergiu, întrucât cel puţin într-un manuscris firul relatării se transformă brusc, critica înlocuind lauda. Sergiu este prezentat drept un bătrân măcinat de podagră, motiv pentru care cu greu îşi mai putea mişca braţele şi picioarele, dar a cărui limbă era cu atât mai ascuţită la mânie. Fiind ţinut la pat, s-a văzut silit să lase lucrurile să evolueze de la sine, pierzând

astfel controlul asupra guvernării Bisericii romane şi a situaţiei acesteia, ba mai mult, devenind la scurt timp dependent pe de-a-ntregul de fratele său, care nu numai că ocupase scaunul episcopal de Albano în urma unor practici simoniace, ci preluase în mod asemănător şi guvernarea Romei de la împărat. Nepotismul şi simonia au înflorit curând pretutindeni. Sarazinii au apărut astfel ca o pedeapsă divină. Nu au fost luate în serios avertismentele marchizului de Toscana, care guvernase insula Corsica aflată de mult sub ameninţarea duşmanilor şi care cunoştea aceste ameninţări ce veneau dinspre mare, şi astfel în vara anului 846 sarazinii au cucerit Ostia şi Porto, au luat cu asalt nordul Romei, au jefuit Vaticanul, iar biserica Sfântul Petru a fost profanată, devenind grajd pentru cai. Relatarea ia sfârşit amintind adunarea în pripă, dar mult prea tardivă a miliţiilor romane pe Câmpul lui Nero, moment în care se şi încheie biografia lui Sergiu, care se stinge din viaţă la începutul anului următor. În asemenea vremuri nu exista nici tihna, nici plăcerea de a acorda atenţie muzei istoriei.

Pericolul sarazin umbreşte şi următorul pontificat, cel al lui Leon al IV-lea (847-855), şi *vita* acestuia din *Liber pontificalis*, care debutează încă o dată cu tinereţea atât de promiţătoare a viitorului papă. Numele papei a fost imortalizat de măsurile de apărare întreprinse de acesta, în urma cărora părţile Romei aflate în dreapta Tibrului au fost înconjurate de ziduri – fiind astfel întemeiat „oraşul lui Leon" sau „cetatea leoniană" – biograful papal trecând sub tăcere sprijinul financiar venit din partea împăratului şi a întregului regat franc. Acelaşi biograf însă glorifica activităţile edilitare ale papei, din Roma şi din afara acesteia, de grija papală bucurându-se în acea vreme şi alte oraşe aflate în cuprinsul puterii papale. În momentul în care în anul 849 sarazinii stabiliţi în Sardinia s-au îndreptat asupra Italiei centrale din nou cu gând de pradă, au fost respinşi la Ostia, la vărsarea Tibrului, de către un contingent al romanilor condus de papă, sprijinit de trupe din Campania aflate sub comanda principilor napolitani. Deoarece raporturile dintre Roma şi imperiu erau în continuare încordate, nu se pomeneşte nimic de faptul că şi împăratul luase o serie de măsuri de combatere a inamicului necreştin.

Datorită pericolului ce plana asupra Romei în acele momente, consacrarea lui Leon nu s-a săvârşit în baza acceptului imperial, ceea ce pare să nu fi produs fricţiuni, pentru că avem ştiri, chiar dacă nu din *Liber pontificalis*, potrivit cărora, cu prilejul încoronării imperiale a lui Ludovic al II-lea din anul 850, vechiul pact a fost reînnoit iar papa a trebuit din nou să presteze jurământul solicitat. Se pare că papa a învăţat să aprecieze într-o mai mare măsură ajutorul împăratului, atunci când a depus la curtea imperială o plângere îndreptată împotriva unui comandant militar roman, acuza fiind de conspiraţie cu grecii în vederea refacerii stăpânirii bizantine în Cetatea Eternă. Această acuză s-a demonstrat a nu fi foarte sigură, aducându-l totuşi pe ofiţer în pragul condamnării la moarte şi prilejuind imediat un nou marş al trupelor imperiale spre Roma. Nu trebuie să ne îndoim de existenţa unei anumite

opoziţii faţă de papă la Roma, din rândul căreia făcea parte şi cardinalul Anastasius, devenit apoi atât de renumit. Să punem deci punct biografiei lui Leon, fără alte excursuri suplimentare, şi să ne amintim de începutul acestei cărţi şi de cercetările cu privire la istoriografia medievală a papalităţii.

Papalitatea şi istoriografia pontificală în vremea lui Anastasius Bibliothecarius

Într-o lucrare de factură istoriografică este pe de-a-ntregul justificată alegerea lui Anastasius drept punct de plecare al unui nou capitol din istoria papalităţii, cu toate că se ştie astăzi prea bine că teza potrivit căreia acestui învăţat cardinal i-ar fi revenit meritul de a fi redactat întregul *Liber pontificalis* nu mai este de mult timp valabilă. Dar biografiile papilor contemporani lui sunt fie produse ale activităţii sale, fie cel puţin scrise sub influenţa sa. În primul rând însă personalitatea sa este cea care a produs o figură luminoasă pentru Roma acelor vremuri.

Cele mai multe amănunte legate de viaţa sa ne sunt cunoscute din *Viaţa* lui *Benedict al III-lea* (855-858), din cauza adversităţii dintre acesta din urmă şi Anastasius, cel ce refugiat din Roma şi chiar excomunicat în lipsă de mai multe ori de către papa Leon al IV-lea, fusese ales mai apoi antipapă. Legaţii aflaţi sub conducerea episcopului-cardinal Rodoald de Albano (853-864), care se îndreptau spre curtea imperială pentru a duce ştirea alegerii lui Benedict ca episcop al Romei, au fost câştigaţi de partea sa de către episcopul Arsenius de Orte (848-868), personaj ce se bucura de mare trecere la curte, fiind totodată în strânsă legătură de rudenie cu Anastasius, unchi pare-se sau chiar tată al acestuia. Solii imperiali l-au însoţit pe Anastasius apoi la Roma ca pe candidatul la tronul petrin dorit de către cea mai înaltă autoritate lumească. La Roma, Benedict a fost arestat, fără a se reuşi timp de trei zile să se înfrângă opoziţia cardinalilor care se opuneau consacrării colegului lor excomunicat, acestei atitudini adăugându-i-se şi o procesiune favorabilă lui Benedict, organizată de romanii coalizaţi. În cele din urmă, partida imperială a trebuit să cedeze, iar Anastasius, abandonat, a fost scos din rândul clerului, fiind găsit vinovat de uzurpare şi condamnat să fie închis într-o mănăstire. În schimb, Benedict, acum liber, a fost purtat în triumf la catedrala Sfântul Petru unde, potrivit celor prescrise, a fost consacrat în prezenţa trimişilor imperiali.

Această „afacere" a lui Anastasius lipseşte din câteva dintre manuscrisele ce au transmis *Liber pontificalis*, fapt de mai mare interes decât cele povestite de biografia lui Benedict, în ciuda implicaţiilor politice ale acestor evenimente: despre o solie a împăratului bizantin la Roma ori despre pelerinajul unui rege englez la mormântul Sfântului Petru, precum şi despre darurile nepreţuite schimbate între Răsărit şi Apus. Episodul lui Anastasius a fost aparent şters în momentul în care acesta nu a

mai fost nevoit să-şi sfârşească ambiţioasa viaţă între zidurile unei mănăstiri. În timpul succesorilor lui Benedict el va ocupa din nou prestigioase poziţii în administraţia curială, pentru ca, în cele din urmă, să fie numit bibliotecar* al Bisericii romane. Cu acest titlu ataşat propriului nume a intrat Anastasius Bibliothecarius în istorie drept un bărbat de o excepţională erudiţie. De pe urma învăţăturii sale a beneficiat nu doar papalitatea, ci şi împăraţii carolingieni. În acea vreme biblioteca adăpostea şi arhiva, eruditului bibliotecar fiindu-i astfel în mod firesc încredinţată sarcina de a redacta corespondenţa politică a Curiei, misiune pretenţioasă care alături de aptitudini stilistice solicita şi o profundă cunoaştere a evenimentelor şi a contextelor în care acestea se derulau, chestiuni în care desigur notarii curiali sau ai oraşului nu erau iniţiaţi. Nu a fost prin urmare eronat faptul că în Anastasius a fost văzut autorul lui *Liber pontificalis*, calităţile sale potrivindu-se perfect unui asemenea demers istoriografic. Cel puţin în privinţa biografiilor papilor contemporani lui, Nicolae I şi Adrian al II-lea, diferite de cele obişnuite ale altor pontifi, se păstrează convingerea că ar fi fost scrise de pana lui Anastasius. Fostului antipapă i-ar putea fi poate iertată, datorită valorii operei sale istorice, încercarea, din fericire pentru adevărul istoric nu cu totul reuşită, de a retuşa propria viaţă. Asemenea măsuri nu priveau doar ambiţioasa perioadă din tinereţe, ci şi unele momente de mai târziu, deoarece Anastasius s-a aflat pentru o lungă perioadă în dizgraţia lui Adrian al II-lea, pentru că fratele sau vărul său o răpise în martie 868 pe fiica papei. Ameninţat fiind cu întemniţarea şi judecarea de către împărat, acesta a preferat să-şi ia singur viaţa, nu înainte de a ucide pe tânăra răpită şi pe mama acesteia. Această înspăimântătoare tragedie, atât de plină de învăţăminte pentru istoria papalităţii şi pentru situaţia din Roma acelor vremuri, nu a fost redată de către *Liber pontificalis*. În timp ce *Viaţa* lui Adrian îl aminteşte pe Anastasius în calitate de bibliotecar, lăudându-i erudiţia, îndeosebi cunoştinţele de limbă greacă prin intermediul cărora a participat la tratativele desfăşurate în acest timp cu Bizanţul, biografia pontifului premergător trece complet sub tăcere rolul jucat de Anastasius în cursul pontificatului. După o serie de formule introductive, această biografie a lui Nicolae dobândeşte dintr-o dată un alt aspect, atât ca stil, cât şi în ceea ce priveşte calitatea relatării, influenţată evident de corespondenţa pontificală. Cu certitudine acesta a fost momentul în care Anastasius a redevenit activ în cadrul Curiei, oferindu-i-se şansa de a activa ca istoriograf pontifical.

Bunul renume al pontificatului lui Nicolae I (858-867) nu se regăseşte doar în cronica pontificală, ci este datorat evenimentelor şi personalităţii pontifului, cel pe care, la scurt timp după stingerea din viaţă, romanii au început să-l venereze ca pe un nou Ilie şi căruia istoriografia de mai târziu i-a asociat atributul, atât de rar întâlnit în istoria papilor, de „cel Mare". Provenind din părinţi deopotrivă pioşi şi

* Funcţie în administraţia Bisericii, care îi conferea o putere de influenţă pe lângă papă (n.r.).

educaţi, a activat în cadrul Curiei în calitate de cleric încă din zilele lui Sergiu al II-lea. Se pare că în vremea celui din urmă pontificat a ghidat politica pontificală în direcţia detensionării relaţiilor cu membrii dinastiei carolingiene. Adrian al II-lea (867-872), succesorul lui Nicolae, era, dimpotrivă, mai degrabă „un moştenitor fără voie" : născut într-o familie de seamă ce dăduse deja Bisericii doi papi, pe Ştefan al IV-lea şi pe Sergiu al II-lea, fiu al unui cleric ajuns ulterior chiar episcop, căsătorit înainte de a-şi fi început cariera clericală şi apoi ridicat pe tronul papal prin voinţa tumultuoasă a vulgului, după cum afirmă *Liber pontificalis*. El nu a mai continuat ceea ce iniţiase înaintaşul său, dar ambele pontificate sunt străbătute de un fir tematic unitar, fapt pentru care ambele trebuie să fie tratate unitar.

Nicolae I era, după cum afirmă analele france, candidatul dorit de împărat care de data aceasta a putut să-şi impună voinţa, poate pentru că revenise în grabă în Cetatea Eternă la scurt timp după ce i-a fost anunţată moartea lui Benedict al III-lea, deşi tocmai părăsise oraşul după ce îşi petrecuse acolo sărbătorile de Paşti. *Liber pontificalis* face cunoscută prezenţa lui Ludovic al II-lea la desemnarea şi consacrarea noului papă, însă interpretează alegerea pontificală unanimă, realizabilă sub influenţa de netăgăduit a împăratului, drept expresie a inspiraţiei divine. Dar faptul că, plin de modestie, Nicolae s-a opus preluării înaltei demnităţi, nu trebuie să fie interpretat obligatoriu drept un *topos* biografic. Festivităţile ce au urmat întronizării sunt amplu descrise, în cadrul acestora fiind organizat şi un bal în onoarea împăratului, acesta prestându-i papei serviciul de mareşal, ajutându-l adică să încalece şi purtându-i un timp calul de frâu, atunci când Nicolae a venit în tabăra imperială din afara Romei pentru a-şi lua rămas-bun înaintea plecării lui Ludovic.

O atenţie specială se acordă drepturilor împăratului şi cu prilejul tumultuoasei alegeri a lui Adrian al II-lea, petrecută în toamna anului 867, consacrarea papei survenind abia după confirmarea decretului de alegere. Reprezentanţii imperiali la Roma au vegheat asupra respectării procedurii, ceea ce nu era absolut deloc pe placul plebei entuziaste, deoarece acest lucru nu însemna altceva decât o lungă amânare a festivităţilor.

Această armonie existentă între episcopii romani şi membrii dinastiei carolingiene nu a rămas însă netulburată.

La vremea aceea încă exista vechea dispută între Roma şi Ravenna, în care a fost atras şi împăratul prin cererea de ajutor adresată lui la Pavia de către arhiepiscopul ravenat, cel ce fusese excomunicat de Roma pentru nesupunere. Nicolae I a evitat însă să-l irite pe Ludovic al II-lea, fie printr-o solie explicativă, fie prin represalii la adresa petentului, alegând în schimb calea intervenţiei directe şi mergând în persoană la Ravenna pentru restabilirea ordinii, măsură prin care a şi obţinut supunerea arhiepiscopului. Aceste evenimente se derulau la sfârşitul anului 861. *Liber pontificalis* oferă o descriere amănunţită a episodului, un semn al ponderii pe care problema o căpătase. Rezumativ sunt prezentate în schimb neînţelegerile ivite între papă şi

arhiepiscopul Hincmar de Reims (845-882), primatul Bisericii franceze medievale, dar care, retrospectiv privind lucrurile, posedă o semnificaţie considerabilă, deoarece cu acest prilej papalitatea şi-a arogat pentru întâia oară prerogativul ca în calitate de înaltă instanţă ecleziastică să judece procesele privitoare la episcopi. Hincmar îl depusese pe sufraganul său Rothad de Soisson (833-869), însă acesta a înaintat un apel Romei. Drept urmare a acestui protest, Rothad a fost invitat de către papă să se prezinte la Curie pentru a-şi susţine personal cauza. La Roma, el a obţinut nu doar recunoaşterea papală, ci şi casarea sentinţei pronunţate anterior împotriva sa, fapt petrecut în vremea sărbătoririi Naşterii Domnului din anul 864. În paginile dedicate vieţii papei se remarcă faptul că judecata pronunţată în Franţa contravenea decretelor vechiului conciliu de la Sardica, prilej cu care trebuie remarcate cunoştinţele uimitoare de drept canonic ale biografului, dar, după toate probabilităţile, Rothad însuşi a fost cel care adusese cu sine la Roma aşa-numitele „Decretale pseudoisidoriene", acel compendiu juridic, la acea dată întocmit nu demult, ce reunea numeroase falsuri în baza căruia papalitatea era îndreptăţită să ia decizii în *causae maiores*, din rândul acestora făcând desigur parte şi cele privitoare la episcopi. Procesul lui Rothad este prima mărturie certă a receptării „Decretalelor" la Roma, unde aceste teze falsificate din cu totul alte motive au fost folosite cu bună-credinţă şi timp îndelungat pentru sprijinirea pretenţiilor papalităţii. Acelaşi registru juridic a fost adus în discuţie, de data aceasta fără succes, cu prilejul următoarelor dispute cu Hincmar de Reims, dispute generate de apelul înaintat de un alt episcop francez, chiar nepotul primatului. Probabil tocmai pentru că în acest caz voinţa papală nu s-a mai putut impune, episodul nu a mai fost inclus în biografia papei Adrian.

Au existat însă probleme şi mai incitante în ambele pontificate. În vremea aceea s-a petrecut răsunătorul scandal al regelui Lothar al II-lea (865-869) al Lotharingiei (Lorenei), fratele împăratului Ludovic al II-lea. Lothar îşi repudiase în 857 soţia, pe Teutberga, femeie nobilă, dar care nu se bucura de afecţiunea soţului ei şi din pricină că nu-i zămislise acestuia vreun urmaş ; Lothar s-a căsătorit cu Valdrada, concubina sa de mulţi ani. Papa a fost rugat să desfacă mariajul încheiat doar din raţiuni politice, cu toate că un accept în acest sens fusese dat de un sinod loren prezidat de îngăduitorii arhiepiscopi Teutgaud de Trier (847-869) şi Gunther de Köln (850-870), ba chiar şi Teutberga fiind de acord. După ce însă s-a pus la adăpost în partea apuseană a imperiului, ea a adresat un protest papalităţii. În aceste condiţii, Nicolae şi-a trimis legaţii la Metz, aceştia procedând spre sfârşitul lui 863 la anularea decretului sinodal favorabil lui Lothar şi la depunerea celor doi arhiepiscopi responsabili cu emiterea actului amintit. Totul era, desigur, în fapt o afacere politică la cel mai înalt nivel, întrucât în Franţa se spera la preluarea moştenirii carolingienilor lipsiţi de succesori, în timp ce Lothar avea sprijinul fratelui său, împăratul. Acestuia din urma i s-au adresat şi cei doi arhiepiscopi privaţi de propriile demnităţi şi se ştie că din această pricină, la începutul anului 864, Ludovic a plecat în fruntea trupelor

spre Roma. Demonstraţiei de forţă papa i-a răspuns doar prin procesiuni, obţinând în cele din urmă deturnarea obiectivului campaniei imperiale. Se înţelege de la sine că la Roma nu exista nici un interes ca un asemenea conflict să fie făcut public, fapt pentru care periculoasa turnură a evenimentelor este trecută sub tăcere, aceeaşi soartă împărtăşind-o şi derularea ulterioară a chestiunii în vremea lui Adrian al II-lea. Abia în timpul pontificatului acestui blând papă vor obţine atât cei doi arhiepiscopi, cât şi regele Lothar ridicarea sancţiunilor. Faptul că toţi trei au murit la scurt timp după aceasta a fost interpretat de unii autori într-o notă dramatică, drept urmare a nesincerităţii penitenţei lor.

Însă relaţia dintre Roma şi Bizanţ a fost fără dubiu tema centrală a ambelor pontificate, care a şi determinat firul narativ al biografiilor papilor Nicolae I şi Adrian al II-lea. În acest context un rol semnificativ a fost jucat şi de Anastasius Bibliothecarius, imediat după ce Nicolae I l-a adus în anturajul său. Relatarea primilor ani ai pontificatului acestui papă se consumă prin rememorarea diverselor evenimente de importanţă locală, cum ar fi donaţiile de care beneficiaseră bisericile sau cele două revărsări ale Tibrului din toamna lui 860. Apoi, dintr-o dată, sunt aduse în atenţie întâmplări de mare relevanţă din punct de vedere politic şi istoric.

La Roma sosise în acea vreme o fastuoasă solie bizantină încărcată cu daruri bogate din partea basileului Mihail al III-lea (842-867). Solia aducea şi o epistolă a lui Fotie, noul patriarh bizantin (858-867), care nu era altceva decât o invitaţie la un conciliu ce urma să fie găzduit la Constantinopol, în cadrul căruia urma să fie discutată din nou chestiunea cinstirii icoanelor. De fapt, era vorba de o recunoaştere de către papalitate a lui Fotie, care ocupase demnitatea patriarhală (fără să fi fost înainte membru al corpului clerical) în urma unei revolte ce-l depusese pe fostul patriarh, Ignaţiu (847-858), membru al familiei imperiale. Gestul noului cap al Bisericii constantinopolitane de a se adresa plin de speranţă papalităţii se leagă de faptul că Ignaţiu fusese mult timp în permanent conflict cu Leon al IV-lea şi cu Benedict al III-lea, lucru cunoscut la Bizanţ, nu însă şi de către cel ce redactase biografiile celor doi pontifi amintiţi. Spre deosebire de mândria exagerată a lui Ignaţiu, eruditul Fotie ar fi meritat categoric bunăvoinţa Romei, însă papa Nicolae a crezut de cuviinţă să speculeze ocazia astfel ivită, căutând să impună primatul papal la Bizanţ, unde acesta era tot mai contestat în ultima vreme. Date legate de cursul acestor evenimente se pot afla nu din *Liber pontificalis*, ci din corespondenţa papilor, dezvoltată cu ajutorul lui Anastasius până la dimensiunile specifice unui tratat.

Dimpotrivă, istoria papală nu face decât să prezinte cum au fost trimişi cu naivitate la curtea basileului episcopii Rodoald de Porto şi Zaharia de Anagni pentru a cerceta din însărcinare papală disputa, ei urmând apoi să prezinte un raport despre cele aflate. De la bun început, *Liber pontificalis* vede în Fotie doar un *pervasor**

* Uzurpator (lat.) (n.t.).

nelegitim al patriarhatului, şi asta din cauza evenimentelor ulterioare şi în baza scrisorilor papale încredinţate legaţilor. Relatarea istoriografică, de altfel structurată cronologic, face trimitere la momente ulterioare ale biografiei papale, dar imediat se poate citi că ambii episcopi trimişi la Bizanţ şi-au depăşit competenţele, lăsându-se ademeniţi prin mită. După cum se va afla mai târziu, Fotie a fost recunoscut de către aceştia, în această decizie un rol important jucând şi convingerile potrivnice Romei ale fostului patriarh Ignaţiu, dar şi respectul arătat de adversarii acestuia faţă de papă. Şi totuşi, o dată întorşi acasă, legaţii au fost dezavuaţi de către Nicolae. *Liber pontificalis* afirmă că papa nu şi-a putut crede ochilor şi urechilor aflând cele relatate de trimişii săi şi văzând textele conciliare bizantine. În aceste condiţii, noi scrisori papale ce reclamau o decizie definitivă cu privire la schismă au luat calea Răsăritului. În ceea ce-i priveşte pe cei doi episcopi-legaţi, ambii au fost pedepsiţi cu pierderea demnităţilor lor.

Aceasta este versiunea mult abreviată a relatării celor petrecute, întrucât sentinţa de mai sus fusese pronunţată abia în vara lui 863, după ce se întrerupseseră toate negocierile cu Bizanţul. Biografia lui Nicolae nu reţine că acest *pervasor* Fotie fusese depus şi excomunicat prin decizie pontificală, nici că în vara anului 867 acesta a dat un răspuns în cadrul unui sinod bizantin în forma depunerii papei, disputa privind tronul patriarhal degenerând prin urmare într-o schismă între Răsărit şi Apus.

Adrian al II-lea a moştenit această situaţie, preocuparea de a „petici" cât de cât ruptura devenind tema aproape exclusivă a pontificatului său. Nu a fost meritul papei, ci întâmplarea a făcut ca o nouă rebeliune în Bizanţ să pună capăt vieţii basileului Mihail, patriarhul Fotie pierzându-şi în acelaşi context scaunul patriarhal. Noul împărat, Vasile I (867-886), fost asociat la tron, asasinul predecesorului său, beneficiind de sprijinul ecleziastic al patriarhului Ignaţiu, care a fost reinstalat, nu îşi putea permite din raţiuni de politică externă şi internă să rişte un conflict cu Roma şi cu Apusul. Astfel, o delegaţie mixtă ce cuprindea reprezentanţi ai ambilor patriarhi s-a adresat Romei pentru identificarea unei ieşiri din criză. Faptul că în urma unei furtuni pe mare s-au putut salva doar partizanii lui Ignaţiu, a fost privit de către biograful papei drept o judecată divină. Din acest motiv istoricul povesteşte pe larg, redând cu fidelitate chiar discuţiile prin care bizantinii s-au dezis de Fotie în cadrul unui sinod roman din 869, prilej cu care a survenit şi teatrala condamnare a conciliului acestuia : actele conciliare au fost aruncate la pământ, călcate în picioare şi împunse cu spadele, înainte de a fi încredinţate flăcărilor. Legaţii papali au luat apoi din nou calea Bizanţului, pentru a asista la un nou conciliu. Paginile din *Liber pontificalis* reconstituie atmosfera festivă a preluării încă de la Salonic şi a primirii solilor romani în oraşul imperial, precum şi audienţele acordate acestora de către basileu şi patriarh. Mult mai puţin amănunţite sunt informaţiile despre conciliul constantinopolitan ce a ţinut până în martie 870, încheiat prin recunoaşterea, în urma

a nu mai puţin de zece şedinţe sinodale, a sentinţei papale privitoare la Fotie, recunoaştere bazată pe actele, mai noi, dar şi mai vechi, unele chiar din vremea lui Nicolae, aduse de la Roma. Atenţia biografului papal a fost atrasă de un episod simptomatic: basileul a făcut în aşa fel încât să dispară decretele conciliare ce purtau semnăturile participanţilor când i-a fost explicat că prin acestea Biserica răsăriteană ar intra în puterea celei apusene. Doar intervenţia hotărâtă a trimişilor apuseni a determinat publicarea acestora.

În cadrul delegaţiei romane îl regăsim şi pe Anastasius Bibliothecarius, nu însă în calitate de împuternicit al papei, ci al împăratului Ludovic al II-lea. Anastasius a servit drept translator, îngrijindu-se încă de la Constantinopol de traducerea decretelor conciliare în latineşte; precum se va arăta la scurt timp, acesta a fost un demers fericit, deoarece legaţii papali, care primiseră o escortă prea puţin puternică din partea basileului furios, au căzut în mâinile unor tâlhari, pierzând o dată cu bagajele şi actele autentice ale conciliului; probabil acest jaf nu a fost un simplu rod al întâmplării.

Papalitatea a privit această adunare ecleziastică, atât de favorabilă Romei, drept cel de-al optulea conciliu ecumenic, acordându-i prin urmare cea mai mare atenţie. Faptul că în Răsărit evenimentul nu s-a putut bucura de aceleaşi onoruri se explică întru totul prin redobândirea, la nici un deceniu mai târziu, după moartea patriarhului Ignaţiu, de către rivalul său a demnităţilor, putând astfel să convoace în 879 un nou conciliu constantinopolitan, ale cărui acte finale, ce apărau mai eficient punctul de vedere al spaţiului greco-ortodox, au dat de gândit Romei.

Un nou motiv de adversitate s-a ivit între Roma şi Bizanţ o dată cu convertirea bulgarilor. Ambii biografi ai pontifilor Nicolae I şi Adrian al II-lea au dedicat acestei probleme un spaţiu relativ extins. Se poate citi astfel despre o solie a ţarului bulgar Boris (852-889), care, deşi preluase numele de Mihail – cel al naşului său de botez, basileul –, solicita în anul 866 misionari de la Roma. Această decizie avea şi un considerabil substrat politic: mai exact, ţarul avea intenţia de a obţine în acest mod independenţa faţă de Bizanţ, manevră ce nu a trecut neobservată la curtea constantinopolitană. Aceasta nu a fost în stare să-l împiedice pe Nicolae I să trimită misionari în Bulgaria, deci în vechiul areal misionar al Bizanţului, însă atunci când aceşti emisari romani, potrivit instrucţiunilor primite, au dorit să călătorească mai departe, spre capitala imperiului răsăritean, au fost primiţi la fruntarii cu multă duşmănie, transmiţându-li-se mesajul că împăratului nu-i este de nici un folos prezenţa lor, iar dacă ei într-adevăr ar îndrăzni să călătorească spre capitală dinspre Bulgaria, nu le va fi dat nici să-l întâlnească pe basileu, nici să mai revadă vreodată Roma. De altfel, nici papa nu a procedat tocmai înţelept în ceea ce priveşte doleanţele bulgarilor, prin faptul că, din anumite scrupule dictate de raţiuni canonice, a refuzat să-l delege pentru o perioadă mai îndelungată în Bulgaria pe conducătorul delegaţiei misionare, episcopul-cardinal Formosus de Porto, viitorul papă Formosus (891-896), prin

urmare un om al Bisericii deosebit de bine pregătit, să-i acorde titlul de arhiepiscop şi să-l facă astfel cap al Bisericii bulgare supuse Romei, după cum şi solicitase, desigur din raţiuni de prestigiu, ambiţiosul ţar al bulgarilor. Ţarul s-a simţit chiar ofensat că nu i-a fost oferit nici măcar un alt cardinal, ci doar un subdiacon roman ; acest lucru l-a şi determinat să accepte din nou supunerea faţă de bizantini. Boris-Mihail a folosit prilejul oferit de conciliul constantinopolitan pentru a-şi trimite propriii reprezentanţi ; astfel, în biografia lui Adrian este relatată cuvânt cu cuvânt discuţia aprinsă pe care legaţii papali au trebuit să o poarte în faţa împăratului cu solii bulgari care au ridicat problema ariei de jurisdicţie ecleziastică din care făcea parte Bulgaria. Se pare că spiritele au fost destul de încinse în această dispută. Legaţii nu au reuşit să obţină nici propria linişte, nici salvgardarea drepturilor Romei sau măcar amânarea luării unei hotărâri într-o situaţie ce depăşea misiunea lor iniţială. Vicarii patriarhilor răsăriteni prezenţi la conciliu au decis din raţiuni politice într-un mod potrivnic papei.

Biografia lui Adrian al II-lea din cartea pontificală sfârşeşte cu relatarea întoarcerii misionarilor romani din Bulgaria. Concomitent însă, la Roma revenea şi ultimul legat papal trimis lui Boris, încărcat de darurile deosebit de bogate ale ţarului, ceea ce a stârnit suspiciunea că în întreruperea misiunii un oarecare rol ar fi jucat şi mituirea reprezentantului pontifical. Întregul adevăr asupra acestei chestiuni va fi dezvăluit doar de Cristos în zilele de apoi, era de părere biograful papal. Acestea sunt şi cuvintele ce marchează finalul abrupt al biografiei lui Adrian al II-lea.

O epocă întunecată

Prin cuvintele inspirate cu care se încheie biografia lui Adrian al II-lea se pune capăt totodată celei mai vechi părţi din *Liber pontificalis*. În manuscrisele acestei lucrări istoriografice urmează doar fragmentul unei *vita* pontificale inserate la treisprezece ani mai târziu, după derularea a trei pontificate deloc lipsite de importanţă, ce însă nu beneficiaseră de o prelucrare istoriografică. Dar chiar şi pana următorului biograf rămâne fără vigoare după descrierea unui singur an de pontificat. Istoricii papali şi-au pierdut apoi plăcerea de a scrie pentru mai bine de două secole.

Când în cele din urmă, la mijlocul secolului al XII-lea, începea o nouă fază de redactare a cronicii *Liber pontificalis*, totul se petrecea în condiţii vitrege, pe fondul unei schisme papale ce-l determina pe istoriograf să caute în trecut justificări în folosul propriei grupări. Pe aceste baze, de mai mare interes erau cele întâmplate în vremurile mai recente ori chiar foarte apropiate, pentru care şi starea izvoarelor era destul de bună. Pentru vremurile demult apuse nu stăteau la dispoziţie decât fragmente ale unor cataloage pontificale primitiv concepute, ce conţineau doar numele, originea, anii pontificatului, cel mult o scurtă caracterizare sau câteva însemnări în maniera analelor, din care se putea obţine doar o imagine foarte fragmentară asupra trecutului. Istoriografii au trebuit să se declare mulţumiţi cu aceste realităţi, şi astfel noul *Liber pontificalis* marchează de la bun început o perioadă întunecată a istoriei papalităţii. Tocmai din cauza acestei sărăcii de surse istorice, mai târziu, un cardinal care era şi istoric al Bisericii, numea veacul al X-lea drept un *saeculum obscurum*, ba chiar drept o epocă malefică, de plumb şi fier, generalizare ce nu îşi găseşte cu siguranţă un corespondent decât poate în istoria Romei. În istoria papilor, aceste vremuri grele depăşesc limitele veacului al X-lea, începând mai devreme şi întinzându-se timp mai îndelungat.

În ultimele decenii ale secolului al IX-lea, în Roma se dădeau lupte pustiitoare între diverse grupări : un papă a căzut victimă unui asasinat în propriul său palat, legitimitatea succesorului său a fost contestată, un al treilea şi-a găsit sfârşitul în încercarea de a fugi din Roma, un altul a fost deshumat, resturile pământeşti trebuind să compare în faţa unui tribunal, iar pontiful care prilejuise un asemenea proces macabru a fost răsturnat de furia plebei şi aruncat în cele din urmă în temniţă. Trecerea în veacul următor, al X-lea, a fost umbrită de o schismă papală, la sfârşitul căreia doi pontifi şi-au dat sufletul în temniţă în intervalul unui singur an. A urmat

apoi epoca pornocraţiei, a „guvernării târfelor romane", numită astfel deoarece în acele vremuri două femei de neam nobil, mamă şi fiică, au condus prin bărbaţii lor oraşul, Biserica şi papalitatea, încă un papă fiind ucis în temniţă – sufocat cu o pernă – pentru a face loc fiului celei mai tinere dintre femeile amintite, fiu deopotrivă al unui fost papă, după cum se zvonea. Fratele său a guvernat apoi Roma şi statul papal, moştenit în continuare de propriul fiu ridicat pe tronul petrin, care, se înţelege de la sine, a dus o viaţă mai degrabă lumească, atras în mai mare măsură de femei, vin şi plăceri lumeşti, decât de demnităţile conferite lui prin consacrare. Zvonurile care circulau cu privire la Roma au fost la fel de nocive pentru prestigiul papalităţii ca şi scandalurile în sine.

Au apărut însă speranţe de transformare în bine a situaţiei de îndată ce în anul 962 tronul imperial, vacant de mai bine de o generaţie, cunoaşte o reconsolidare, împăratul luând astfel decizia de a se a implica în frământările romane. O dată înlăturat nevrednicul papă, romanii i-au garantat împăratului dreptul de a-şi exprima voinţa în momentul desemnării episcopului Romei. Şi în istoriografia pontificală se pot remarca schimbări dătătoare de speranţe. Un singur lucru nu i-a reuşit împăratului, decât temporar, şi anume să stingă rivalităţile dintre familiile romane, generate de competiţia pentru tronul petrin; astfel, la începutul celui de-al unsprezecelea veac creştin, demnitatea papală a fost apanajul unei dinastii ce a instituit trei papi în mod succesiv.

Până la acest moment însă împăraţii s-au străduit să dea curs sarcinii de protectori ai Romei, procedând după cum erau obişnuiţi cu episcopiile germane, adică numindu-şi candidaţii doriţi în demnitatea pontificală. În rândul acestor papi din bunăvoinţa imperială se găsea la acel *fin de siècle* şi un tânăr văr al împăratului, pe care doar această calitate îl recomandă pentru tronul papal, devenind în acest fel primul papă de origine germană. Însă în acest şir de pontifi vom regăsi la trecerea dintre secolele al X-lea şi al XI-lea şi pe eruditul sfătuitor al împăratului, geniul desăvârşit al acelor vremuri, cu siguranţă cel mai potrivit pentru a ocupa cea mai înaltă demnitate a creştinătăţii, cel a cărui fenomenală învăţătură era pretutindeni admirată, fiind mai târziu interpretată, împreună cu ascensiunea sa din nimic, dintr-un necunoscut sătuc francez, drept rezultat al unui pact cu diavolul.

În cele din urmă, un împărat a numit succesiv patru episcopi germani ca papi, începând cu anul 1046, după spectaculoasa depunere a trei pontifi ce-şi disputau între ei tiara. Această conduită imperială a fost înţeleasă la Roma drept cea mai cruntă tiranie, oricât de mult ar fi servit respectivele măsuri Bisericii romane, deoarece reforma acesteia luase fiinţă în momentul în care *Patricius Romanorum* a făcut uz de drepturile sale sau chiar şi le-a depăşit. Libertatea Bisericii era ceea ce mişcarea reformistă a acelor vremuri a dorit să redobândească, şi nu doar la Roma, unde în curând vor veni şi papi ale căror fapte vor fi demne de a fi consemnate. Astfel s-a primenit şi interesul faţă de istoria pontifilor Romei, dar şi istoriografia papală.

Poporul roman a găsit însă propria cale de a exprima amintirea acelor timpuri neprielnice, printr-o legendă atestată încă din secolul al XIII-lea : în acele vremuri, fie în secolul al XI-lea, fie în cel de-al IX-lea, s-ar fi întâmplat ca tronul papal să fie ocupat chiar de o femeie, de fapt o tânără din Mainz sau din Anglia, pe nume Agnes sau Ioana – există diferite relatări –, educată la reputata şcoală filozofică a Atenei, de unde a venit la Roma în straie bărbăteşti în compania magistrului şi iubitului ei. Aici a făcut carieră ocupând funcţii în cancelarie, a urmat apoi demnitatea de cardinal, iar în cele din urmă a fost aleasă papă, pentru ca în sfârşit, în plină stradă, în timpul unei procesiuni, din cauza unei pierderi de sarcină, să fie desconspirată şi să moară. Ce imagine a papalităţii trebuie să fi existat la un moment dat, dacă o asemenea istorie, probabil fictivă, şi-a putut face apariţia !

O dată făcută această fugară trecere în revistă, trebuie să revenim şi să adăugăm nume şi date exacte, pentru ca panorama celor petrecute între secolele IX-XI să obţină o formă concretă. Nu trebuie însă trecut cu vederea cât de incompletă era istoriografia pontificală a acelor vremuri.

Cel care pe la mijlocul secolului al XII-lea îşi asuma reluarea redactării cărţii papale se numea Petrus Guillermus şi era bibliotecar la mănăstirea Saint-Gilles, nu departe de gurile de vărsare ale Rhônului. Motivaţia ce l-a împins pe Guillermus să-şi înceapă activitatea de istoric va fi mai târziu dezvăluită, însă se ştie că iniţial, la începutul muncii sale, autorul îşi propunea să continue vechea carte papală după pontificatul lui Adrian al II-lea, şi anume prin *Viaţa* succesorului acestuia, papa Ioan al VIII-lea (872-882). Bibliotecarul mănăstirii franceze notează un fapt consemnat şi de alte surse, şi anume că în vremea ultimul pontif amintit, Anastasius Bibliothecarius era încă în viaţă şi activ ; această menţiune este, din partea lui Petrus Guillermus, un act de respect faţă de colegul său roman. Acest călugăr istoric al papalităţii a mai consemnat prestigioasa călătorie întreprinsă în Franţa de Ioan al VIII-lea, moment semnificativ din perspectiva autorului relatării, deoarece, cu acel prilej, papa adoptase o poziţie favorabilă mănăstirii în disputa acesteia cu episcopul de Nîmes, în a cărui arie de competenţă se găsea. De la Genova la Arles papa călătorise cu o corabie, iar la destinaţie a fost întâmpinat de abatele unui aşezământ monastic situat în apropiere, care i-a şi prezentat o serie de rugăminţi ale sale. Privilegiul papal emis în aceste circumstanţe a fost bine păstrat în mănăstire, fapt pentru care a şi fost reprodus cu fidelitate în *Liber pontificalis* ; în schimb, asupra celorlalte evenimente petrecute de-a lungul prezenţei papale în Franţa se păstrează o tăcere deplină, fapt relevant pentru limitatele posibilităţi de informare ce stăteau la dispoziţia istoricului papilor, călugăr într-o mănăstire din sudul Franţei.

Să nu fi existat şi alte abaţii mai importante, care timp de mai bine de două secole de istorie ecleziastică să se fi făcut demne de cel puţin o menţiune ? Este vorba mai întâi de toate de abaţia de la Cluny, aşezământ burgund întemeiat în anul 910, care la scurt timp intra într-un strâns contact cu papalitatea ca mănăstire aflată în aria de

jurisdicţie directă a Romei, şi de al cărei nume se leagă, într-un mod asemănător şi cu cel al altor mănăstiri din Lotharingia, un curent reformator căruia nu-i poate fi minimalizată semnificaţia istorică.

Turneul francez al papei, din anul 878, fusese prilejuit de faptul că după moartea fără urmaşi a împăratului Ludovic al II-lea şi stingerea ramurii italiene a dinastiei carolingiene, unchiului lui Ludovic, Carol cel Pleşuv, sosit în Italia din Franţa în urma unei decizii luate în pripă, îi fusese dat să poarte coroana imperială, însă doar pentru foarte scurt timp (875-877). Astfel, papalitatea se vedea din nou confruntată cu necesitatea de a căuta un protector imperial pentru Biserica romană. Iniţial, acesta a fost identificat în persoana fiului lui Carol, Ludovic Bâlbâitul (877-879). Scopul, rămas neatins, al călătoriei lui Ioan al VIII-lea era de a-l câştiga de partea sa pe acest Ludovic, deoarece regele francez se pare că nu voia sau nu se simţea în stare să se aventureze în Italia ; de altfel, el avea să moară un an mai târziu. Tocmai atunci ar fi avut papalitatea mai mare nevoie de ajutorul său. În cadrul conciliului francez de la Troyes, prezidat de papă, în august 878, prioritate nu aveau problemele bisericeşti ale Franţei, cum ar fi nesemnificativa dispută locală din regiunile meridionale, dintre Nîmes şi Saint-Gilles ; mult mai importantă pentru papă era situaţia precară în care se găsea Roma.

Se pare că nu puţine erau plângerile papei, deoarece plecarea sa din Roma aducea aproape a fugă. În primăvara anului 876, o serie de înalţi demnitari curiali de viţă nobilă au fost acuzaţi de conspiraţie în vederea răsturnării pontifului roman, dar învinuiţii s-au putut sustrage la timp prin fugă procesului şi condamnării care-i ameninţau. Din Spoleto şi Toscana şi-au pregătit întoarcerea acasă şi, într-adevăr, la începutul anului 878, ducele de Spoleto şi marchizul Toscanei ocupau Roma. Împotriva unei asemenea ameninţări venite din vecinătate, dar şi împotriva pericolului la care era din nou supus statul papal din partea sarazinilor, ajutorul unui împărat de dincolo de Alpi ar fi fost cu adevărat salvator. În momentul în care a devenit evident că regele francez nu era pregătit să îşi asume o asemenea sarcină, papa Ioan al VIII-lea a trebuit să se declare mulţumit cu ajutorul contelui provensal Boso de Vienne, cel care îl întâmpinase pe papă la Arles şi care îl însoţise în tot cuprinsul Franţei, până la întoarcerea în Italia. Contele a fost numit chiar fiu adoptiv al papei. Dar când Boso a preferat să devine rege al Burgundiei (879-887), în loc să se angajeze într-o campanie italiană, au fost deschise tratative cu ramura răsăriteană a carolingienilor, moştenitorii lui Ludovic al II-lea, şi, astfel, în cele din urmă, Carol cel Gras de Suabia (876-887) primea în 881, la Roma, coroana imperială. Noul împărat nu i-a mai putut fi papei de mare ajutor, deoarece acesta din urmă a fost ucis în palatul său la sfârşitul lui 882 de propriile rude, iniţial otrăvit, iar pentru că otrava nu-şi făcea suficient de repede efectul scontat, lovitura de graţie a fost administrată cu un ciocan.

Acesta era înfricoşătorul început al unor timpuri malefice. Se poate lesne înţelege de ce un asemenea episod s-a dorit a fi grabnic dat uitării. Istoricului medieval îi era

poate şi mai puţin limpede decât urmaşului său modern cât de multă nevoie de protecţie era necesară papalităţii din acea perioadă sau, dintr-o altă perspectivă, cum putea dispunea papa în asemenea momente de coroana imperială. Un biograf roman contemporan evenimentelor ar fi întocmit probabil altfel decât călugărul francez *vita* lui Ioan al VIII-lea, pe baza registrelor papale de cancelarie ce se păstrează până astăzi, pentru ca, prin documente şi epistole, să fie pus în lumină vastul orizont diplomatic al papei, ce ajungea până departe în Bizanţ. Simptomatice sunt numeroasele turnee politice întreprinse de papă în Italia meridională, pentru a încheia o alianţă defensivă împotriva inamicului păgân, iar în nord, în căutarea unui protector, pentru ca, în cele din urmă, să sfârşească neajutorat la Roma.

Cel care i-a urmat, deşi a condus puţin, a fost Adrian al III-lea (884-885) ; acesta a murit în nordul Italiei, unde se refugiase de la Roma pentru a-i cere din nou împăratului ajutorul. În această vreme a fost pusă la cale şi dusă la îndeplinire şi înlăturarea în mod violent a acelei clici nobiliare ce stăpânise Roma atâta timp. Conspiraţia împotriva lui Ioan al VIII-lea nu a făcut decât să-i grăbească sfârşitul. Grigore, marele maestru al curţii pontificale, a fost ucis în pronaosul bisericii Sfântul Petru de către alţi membri ai Curiei, ginerele său, George de Avenitin, trezorier al papei, a fost orbit. Istoriografia papală nu omite de această dată ca măcar printr-o scurtă însemnare să reţină cum soţia lui George a fost alungată goală din oraş, cu lovituri de bici. Despre soarta acestor nobili se poate consulta un scurt catalog al papilor contemporani cu evenimentele, iar destinul trist al lui Adrian al III-lea este prezentat chiar în vechea carte pontificală, în cadrul biografiei succesorului său Ştefan al V-lea (885-891). Biografia acestuia din urmă era inserată în *Liber pontificalis* după o pauză de aproape un deceniu şi jumătate.

Este, desigur, vorba doar de un fragment ce îşi concentrează atenţia asupra carierei papei sau asupra deosebitei griji pe care el o purta bisericilor romane, interesându-se însă şi de activitatea sa caritabilă şi pastorală în beneficiul unei populaţii lovite cumplit de ciumă ; autorul paginilor biografice merge până acolo încât redă unele dintre predicile papei. Din ce motiv acest istoric îşi întrerupe lucrarea din chiar primul an pontifical, rămâne un fapt necunoscut. Ar fi avut suficiente subiecte de tratat, atât din împrejurimile Romei, cât şi din ţinuturile mai îndepărtate. Istoricul de azi al papilor este uimit cum un eveniment atât de important ca misiunea lui Chiril şi Metodiu în ţinuturile slave din Pannonia şi Moravia Mare nu este amintit nicăieri în istoriografia pontificală, deşi cei doi fraţi fuseseră la Roma în anul 869 pentru a primi şi din partea papalităţii, nu doar dinspre Bizanţ, un accept pentru opera lor misionară, pe care, de altfel, o şi începuseră, deşi renumitul inventator al alfabetului chirilic a murit chiar în Cetatea Eternă, iar mai apoi papa Ioan al VIII-lea îl lua sub protecţia sa pe Metodiu, sfinţit între timp arhiepiscop tocmai la Roma, papa fiind nevoit chiar să-l scoată pe acest „apostol al slavilor” din închisoarea în care fusese aruncat de Biserica germană, concurentă în creştinarea

teritoriilor locuite de slavi. După stingerea din viaţă a lui Metodiu, survenită în anul 885, Ştefan al V-lea a trebuit ca în cele din urmă să adopte o poziţie în problema aprig disputată a utilizării limbii slave în liturghie, fapt de la sine înţeles în practica misionară a lui Metodiu, în timp ce la Roma şi în întreg arealul occidental se impusese limba latină. Dezbaterile pe marginea acestei teme nu şi-au găsit desigur o finalizare la momentul respectiv.

În vremea pontificatului lui Ştefan al V-lea s-a petrecut şi un alt eveniment care sub nici o formă nu poate fi trecut sub tăcere, deoarece a avut consecinţe pe termen lung; mai exact, după depunerea în 887 a împăratului Carol cel Gras, prea bolnav pentru a mai fi capabil să guverneze, imperiul s-a atomizat definitiv, context în care, la începutul anului 891, ducele Wido de Spoleto a fost încoronat împărat la Roma. Pentru câţiva ani, coroana lui Carol cel Mare a fost purtată de un personaj ce nu făcea parte din dinastia carolingiană, Roma intrând sub protecţia unui mai vechi duşman al papalităţii. Lucrurile nu aveau în aceste condiţii cum să se termine bine, iar următorul pontificat a fost un exemplu în acest sens.

Numele papei Formosus (891-896) este îndeaproape asociat cu întreaga epocă, nu pentru că acest pontif ar fi lăsat o amprentă de neşters în istoria papalităţii, ci pentru că numele său a devenit un simbol al situaţiei în care se găsea papalitatea la acel moment. Despre originea pontifului nu se ştie nimic exact, deoarece acesta îşi face apariţia în istoriografia papală în calitate de cardinal de Porto, poziţie ce-i fusese conferită de către Nicolae I în 864 în locul lui Rodoald de Porto, cel care astfel fusese pedepsit pentru că îşi depăşise competenţele ca legat papal la Bizanţ. La scurt timp, Formosus a fost însărcinat cu o misiune în Orient, prilej cu care, după cum ştim, a avut cele mai bune auspicii pentru a ajunge arhiepiscop al bulgarilor. În calitate de candidat pentru tronul papal, a făcut parte din gruparea potrivnică lui Ioan al VIII-lea, motiv pentru care până la moartea acestuia a fost alungat din Roma, nerecunoscându-i-se nici statutul de cardinal. Pare-se că în ochii unora Formosus trecea drept o personalitate remarcabilă. Mai târziu i s-a reproşat că ar fi avut ambiţii nemăsurate, iar inamicii săi au atras atenţia că dreptul ecleziastic interzice fundamental ca o episcopie să fie cedată de dragul alteia, pentru că, în acest fel, ar fi ruptă acea uniune mistică ce leagă pe episcop de dieceza sa. Din aceste motive, cardinalul de Porto nu ar fi putut deveni nici arhiepiscop în Bulgaria, nici papă la Roma. Desigur că în acea perioadă principiul interdicţiei strămutării nu mai funcţiona atât de limitativ, deoarece chiar papa Marinus I (882-884) a anulat judecata pronunţată de antecesorul său Ioan al VIII-lea împotriva lui Formosus, cu care fusese coleg în misiunea din Bulgaria; Formosus a şi fost de faţă la alegerea papei în calitate de episcop de Cerveteri, în Latium. Amintitul principiu canonic a fost probabil doar un pretext pe care duşmanii lui Formosus l-au utilizat din raţiuni politice, cu scopul de a justifica anularea măsurilor adoptate de Formosus în cursul pontificatului. Se avea în vedere, după cum se pare, în primul rând politica acestuia faţă de coroana

imperială. La scurt timp după ce a urcat pe tronul papal, în anul 892, Formosus l-a încoronat din nou pe Wido ca împărat, prilej cu care şi fiul acestuia, Lambert, a fost numit coregent (892-898), apoi însă, în momentul în care apăsarea foştilor duci de Spoleto a devenit insuportabilă, a fost chemat în Italia şi încoronat ca împărat Arnulf, rege al teritoriilor france de răsărit (887-899), descendent al dinastiei carolingiene. Această încoronare imperială avea loc la Roma în anul 896. În preajma morţii lui Formosus, la Roma, unde împăratul Arnulf stătuse atât de puţin, s-au făcut simţite unele conflicte ce au anunţat vremurile tulburi ce urmau să vină.

În opt ani au urmat opt papi şi despre majoritatea lor *Liber pontificalis* nu reţine nimic ; doar puţine însemnări stau la dispoziţie pentru a putea caracteriza situaţia.

Un tumult popular l-a propulsat pe tronul papal ca succesor al lui Formosus pentru doar două săptămâni pe Bonifaciu al VI-lea (896), un preot ce fusese exclus din rândul clerului. Acestuia i-a urmat duşmanul înverşunat al lui Formosus, Ştefan al VI-lea (896-897), până la acea dată episcop de Anagni, consacrat, se pare, în această demnitate cu de-a sila de către Formosus, pentru a-i potoli astfel ambiţia şi pentru a i se bloca alte planuri de mărire. El a purtat acel macabru proces al resturilor trupeşti ale fostului pontif, care cu greu te face să te decizi ce a fost mai îngrozitor, profunda ură a celui ce a organizat farsa juridică sau lipsa de reacţie a celor ce au luat parte la reuniunea conciliară, de altfel impunătoare, în cadrul căreia au fost condamnate osemintele lui Formosus. Trebuie însă avut în vedere şi faptul că răposatul papă a fost mai degrabă un stăpânitor neîndrăgit, ba chiar rău, care merita să plătească pentru anumite păcate. Contradicţiile politice nu constituie o explicaţie suficientă pentru asemenea antipatii, active şi dincolo de moarte, îndeosebi dacă este vorba de chestiuni relativ minore cum ar fi simpatia faţă de un împărat sau altul şi nici măcar cu privire la o schimbare de grupare sau curs politic, în care de altfel Formosus a şi fost implicat. Defunctul papă a fost scos din sicriu şi reaşezat pe tronul său, pentru ca apoi să se procedeze la depunerea oficială marcată de deposedarea de veşmintele şi atributele pontificale, după pronunţarea unei sentinţe rezultate din „disputa" juridică dintre acuzatori şi apărătorul instituit formal. O mare încărcătură simbolică o are faptul că, în continuare, cadavrului sperjurului pseudo-papă, cum era considerat Formosus după pronunţarea sentinţei, i s-a retezat mâna cu care depusese jurământul, a fost apoi târât de picioare din biserica în care se reunise conciliul şi îngropat în locul unde erau de regulă înhumaţi străinii necunoscuţi ce muriseră la Roma ca pelerini, nu pentru mult timp însă, pentru că un nou val de ură a făcut ca trupul lui Formosus să fie din nou dezgropat şi azvârlit în Tibru. Nu este greu de înţeles de ce, pe de o parte, istoriografia papală preferă să păstreze tăcerea asupra acestor întâmplări, iar pe de altă parte, locuitorii romani au perceput surparea venerabilei basilici de la Lateran în timpul pontificatului lui Ştefan al VI-lea drept o pedeapsă divină pentru profanarea cadavrului. Maleficul pontif Ştefan a fost la rândul său depus şi apoi sugrumat în temniţă. Partizanii lui Formosus au revenit astfel la putere.

Însă şi papa Ştefan avea prieteni puternici, iar unul dintre ei, care mai târziu va ocupa şi tronul papal, i-a dedicat un epitaf fastuos, cu o inscripţie funebră apologetică.

Este vorba de Sergiu al III-lea, propulsat în cea mai înaltă demnitate ecleziastică apuseană de către adepţii săi în anul 898, fără însă a reuşi să se impună, motiv pentru care a fost nevoit să-şi găsească salvarea în exil, de unde nu va primi permisiunea să se întoarcă decât în anul 904. Între timp, la Roma un alt sinod anulase sentinţele din „procesul cadavrului", iar actele scrise ale acestuia au fost arse, lucru desigur regretabil pentru curiozitatea istoricului de mai târziu. Nişte călugări pioşi pescuiseră din Tibru resturile pământeşti ale lui Formosus şi le păstraseră cu sfinţenie până când au fost reînhumate cu fast în biserica Sfântul Petru. Papa Ioan al IX-lea, învingătorul lui Sergiu, a ţinut împreună cu împăratul Lambert un mare conciliu la Ravenna, în cadrul căruia au fost subliniate drepturile imperiale la alegerea papei şi participarea necesară a trimişilor acestuia la consacrarea pontificală, toate acestea având drept scop declarat eliminarea unor eventuale tulburări în procesul de desemnare a papei. După moartea împăraţilor Lambert şi Arnulf, papa Benedict al IV-lea (900-903) l-a încoronat la Roma, în februarie 901, ca împărat pe fiul lui Boso, regele Burgundiei, sub numele de Ludovic al III-lea (890-928), pe care însă inamicii săi italieni l-au capturat la scurt timp, l-au orbit şi l-au trimis acasă, unde şi-a petrecut restul vieţii fără a mai fi implicat în evenimente deosebite, rămânând cunoscut ca Ludovic cel Orb. La următoarele alegeri papale au ieşit din nou la iveală contradicţii dure. Nu s-a putut ajunge la un acord, fiind ales până la urmă Leon al V-lea (903), un *forensis**, cum îl numeşte cartea pontificală, un pelerin străin care atrăsese atenţia prin pioşenia sa, dar care totuşi a fost aruncat în temniţă din porunca unui cardinal cu numele, în acest context total nepotrivit, de Cristofor (903-904). Acesta intenţiona să-l recheme din exil pe Sergiu al III-lea, crezând că astfel se va aşterne liniştea la Roma.

Sergiu al III-lea a reconstruit biserica de la Lateran, dând mărturie posterităţii asupra faptei sale printr-o inscripţie, motiv pentru care nici noua carte pontificală nu putea trece peste acest eveniment, alte întâmplări din vremea acestui pontificat fiind însă date uitării. Disputa formosiană a continuat să reţină atenţia până târziu, în vremea lui Ioan al X-lea (914-928), pontif ce venea de la Ravenna, unde fusese arhiepiscop, iar mai înainte, episcop de Bologna, ceea ce într-un catalog papal era privit drept ilegal ; ba mai mult, un istoric contemporan evenimentelor a răspândit un zvon urât, cum că Ioan şi-ar fi datorat numirea unei mai vechi relaţii amoroase cu Teodora, soţia lui Teofilact, consul al Romei la acea dată. Astfel începea la Roma epoca guvernării femeilor, iar Marozia, fiica Teodorei, senatoare a Romei, a stat în spatele morţii violente a destoinicului papă. Nici vorbă ca asasinatul să fi fost determinat de

* „Cel din afară" (lat.) (n.r.).

brusca reamintire a faptului că alegerea papei se făcuse nu tocmai în concordanţă cu principiile canonice, aşa cum este de părere catalogul papal, ci pentru că politica purtată de papă nu mai era în acord cu cea a nobilei doamne. Papa realizase o coaliţie împotriva sarazinilor din Italia meridională, pe care i-a şi înfrânt în 915 pe râul Garigliano, lângă Gaeta, dar ceea ce a produs nemulţumiri la Roma a fost conduita faţă de coroana imperială. În acelaşi an în care s-a repurtat victoria împotriva sarazinilor, la Roma a fost încoronat regele Italiei Berengar de Friuli (888-924), iar după asasinarea acestuia, Ioan al X-lea avea intenţia de a-i oferi coroana contelui provensal Hugo, pe care îl şi chemase în Italia. Clica ce stăpânea Roma nu dorea un împărat, fie în Burgundia, fie în Friuli, şi cu atât mai puţin la Roma, nelăsându-se înlăturată de pe poziţiile pe care le deţinea nici de către Petru, fratele papei, care preluase controlul în Cetatea Eternă în numele papei şi pe care regele îl făcuse marchiz de Spoleto-Camerino. După răsturnarea lui Petru şi a papei, regele Hugo a încercat să câştige Roma şi coroana imperială printr-o căsătorie cu Marozia, care astfel în 932 ajungea să îşi sărbătorească ce-l de-al treilea sau al patrulea mariaj. Din mâinile fiului acesteia ar fi urmat Hugo să primească coroana. Acest fiu nu era altul decât papa Ioan al XI-lea (931-936), pe care noul *Liber pontificalis* îl numeşte fără vreo oprelişte, dar probabil în mod eronat, drept fiul lui Sergiu al III-lea. Toate planurile lui Hugo s-au dus de râpă prin revolta romană condusă de un alt fiu al Maroziei, Alberic, astfel încât provensalul a trebuit să se declare mulţumit cu titlul regal (926-948), în timp ce Roma şi statul papal deveneau pentru mai mult de două decenii un fel de principat laic condus de prinţul Alberic (932-954), realitate deloc dăunătoare Bisericii datorită orientării reformiste în plan ecleziastic de care noul stăpân al Romei a dat dovadă. Nimeni altul decât abatele Odo (927-942) din aşezământul reformist de la Cluny a fost chemat la Roma pentru reorganizarea vieţii monastice din statul papal, acesta servind şi drept mediator al păcii între Hugo şi Alberic.

Însărcinări papale a primit de asemenea şi Flodoard († 966), arhivar la Reims şi istoric al Bisericii, care s-a folosit de prezenţa sa la Roma şi pentru a face o serie de cercetări ştiinţifice. Lucrarea sa istorică organizată în trei părţi şi intitulată *De Christi triumphis* este, de fapt, prin ultimele sale trei cărţi sau capitole, în bună măsură o istorie a papilor, bazată pentru părţile mai recente pe epitafe, pe care Flodoard le transcrisese de pe mormintele pontifilor. Lucrarea este o remarcabilă soluţie istoriografică şi în ceea ce priveşte concepţia: istoria papilor ca martor al triumfului lui Cristos în această lume. Există desigur unele rezerve, deoarece elogiile la adresa morţilor nu pot oferi o imagine obiectivă asupra personalităţilor. Desigur, opera lui Flodoard nu contribuie la amplificarea cunoştinţelor despre papii din acea vreme, cel mult în ceea ce priveşte raporturile dintre Reims şi Roma, pe care istoricul francez le cunoştea bine. Îl înţelegem însă pe pelerinul venit la Roma, atunci când, în încheierea lucrării sale, povesteşte cu emfază despre audienţa pe care i-o acordase papa, desigur fără să devină conştient de faptul că adevăratul stăpân al Romei era Alberic.

Roma în sistemul ecleziastic imperial

Papii acelei „epoci princiare" erau desigur dependenţi de Alberic, fiind în fapt „creaţii" ale acestuia. Tot ce a mai fost în stare *Liber pontificalis* să reţină cu privire la aceştia este faptul că toţi proveneau din Roma. Abia după ce Alberic, aflat pe patul de moarte aşezat cu pioşenie în catedrala Sfântul Petru, i-a pus pe romani să jure că la prima sedivacanţă îl vor înălţa pe tronul petrin pe tânărul său fiu Octavian şi după ce acesta din urmă, sub numele de Ioan al XII-lea (955-964), nume mult mai potrivit pentru un prelat, a început să guverneze mai degrabă în manieră laică decât într-un mod potrivit unui papă, au început să apară primele rezistenţe serioase la Roma. Consecinţa acestor fapte a fost chemarea regelui german Otto cel Mare (936-973) şi încoronarea imperială a acestuia la 2 februarie 962, eveniment ce va imprima un nou curs istoriei papale. Roma redevenea o parte a stăpânirii imperiale, iar Biserica romană şi papii s-au văzut cuprinşi la scurt timp în structurile ecleziastice din imperiu.

Liber pontificalis nu surprinde cu exactitate semnificaţia momentului, în ciuda relatării amănunţite pe care o face acestuia. Ceea ce se poate citi despre Ioan al XII-lea nu este de fapt decât o apologie a intervenţiei lui Otto la Roma, scrisă împotriva unui papă depus în cele din urmă de către împărat, o „antibiografie", parcă rătăcită din cadrele publicisticii politice în istoriografia pontificală. Expunerea faptelor nu este nici obiectivă, nici completă. De exemplu, nu se suflă nici un cuvânt despre campania italiană a lui Otto, petrecută cu mai mult de un deceniu înainte, în cadrul căreia regele de atunci dorise sa ajungă şi la Roma. Fusese chemat în ajutor de către Adelheid († 999), tânăra văduvă a lui Lothar (948-950), fiul şi succesorul regelui Hugo, împotriva şicanelor noului rege al Italiei, Berengar al II-lea de Ivrea (950-963). Adelheid devenea mai apoi cea de-a doua soţie a viitorului împărat. Dacă atunci lui Otto i se refuzase politicos, dar ferm vizita la Roma, prezenţa lui a fost puternic dorită o dată ce Berengar ameninţa să devine periculos pentru papalitate, cu atât mai mult cu cât se nimerise ca şi campania pontificală ce viza sudul peninsulei să se încheie prost. Nu doar romanii s-au plâns de episcopul lor, ci şi vocile supuşilor lui Berengar s-au făcut auzite dincolo de Alpi. Dezbaterea provocată de afirmaţiile divergente redate de izvoarele istorice, referitor la cine l-a chemat de fapt pe Otto în Italia, opoziţia antipapală sau pontiful ce căuta sprijin, este o chestiune ce nu apare în istoriografia acelor vremuri, cu toate că opoziţia manifestă faţă de papă poate fi foarte bine percepută drept un răspuns. De la bun început, Ioan al XII-lea

apare drept un stăpân nevrednic, dedat la deşertăciunile vieţii, pe care Otto zadarnic îl mustrase şi-l somase să-şi îndrepte viaţa atunci când s-a stabilit la Roma. Nu se scapă însă nici un cuvânt despre faptul că prin încoronarea festivă a lui Otto, îndeplinită chiar de rău famatul papă, se împlinea chiar o înnoire a demnităţii imperiale.

Îl regăsim apoi pe Otto ca *imperator* în a doua sa campanie italiană şi pe papă refugiindu-se din calea lui tocmai în Campania pentru a se ascunde, după cum se pare, în munţi, ca fiarele, în timp ce la Roma clerul şi vulgul îi cereau împăratului un nou papă, pentru ca apoi, după ce Otto le cedase plin de încredere alegerea, să-l desemneze pe protonotarul Leon. Ne stau la dispoziţie şi izvoare istorice mai bune cu privire la conciliul roman întrunit la sfârşitul lui 963, în cadrul căruia s-a decis pe de o parte depunerea în absenţă a lui Ioan al XII-lea, care fusese invitat zadarnic să ia parte la adunarea sinodală, iar pe de altă parte alegerea lui Leon al VIII-lea (963-965), care nici măcar nu făcea parte din rândul clerului. Istoriograful papal este în mai mare măsură interesat de succesiunea rapidă a evenimentelor, în dimensiunea superficială a acestora. Cu ajutorul adepţilor săi din Roma, care, iată, se pare că încă aveau putere, Ioan a reuşit să recucerească Cetatea Eternă de îndată ce împăratul a părăsit-o, fiind acum rândul lui Leon să fugă. Ioan murea însă cu puţin înaintea declanşării reacţiei imperiale. Factorii de putere din Roma s-au străduit în noile condiţii să-l determine pe Otto să-l accepte pe noul lor ales, diaconul Benedict (964), în locul lui Leon, a cărui înlăturare se pare că nu fusese tocmai nejustificată. Zadarnic însă, pentru că împăratul nu-l putea lăsa de izbelişte, fie şi numai din raţiuni de prestigiu personal, pe pontiful ales sub protecţia sa, şi astfel, printr-un asediu, i-a silit pe romani să capituleze, să i-l predea pe Benedict şi să-l impună din nou pe Leon; în acest timp, fostul diacon a trebuit să ia calea exilului, în ţinuturile reci din nord, la Hamburg.

De altminteri şi Leon a murit la scurt timp. Succesorul acestuia, ales cu acordul împăratului, Ioan al XIII-lea (965-972), fost episcop de Narni şi chiar fiu al unui episcop*, după cum afirmă *Liber pontificalis*, a trebuit să înfrunte o nouă rebeliune a Romei, nou prilej de campanie pentru Otto. Cartea pontificală povesteşte despre o curte de judecată draconică, în faţa căreia împăratul şi papa i-au târât pe insurgenţi. Conducătorii au fost spânzuraţi, iar consulii romani au fost exilaţi, trupul lui Rotfred, răposatul conte de Campagna, fost comandant al închisorii papale şi asasinat cu puţin timp înainte, fiind deshumat; dar Petru, prefectul oraşului, a avut parte de cel mai groaznic tratament: a fost atârnat de părul capului de statuia ecvestră a lui Marc Aureliu, care la acea vreme era considerată drept un monument al lui Constantin cel Mare,

* Ioan al XIII-lea era nepotul nobilei romane Teodora. Fiica acesteia, Teodora, se căsătorise cu consulul Ioan, care ulterior a intrat în cler şi a devenit episcop. Din această căsătorie Ioan a avut cinci copii, printre care şi viitorul papă (n.r.).

dar care era totuşi fără sfială folosit ca „stâlp” al infamiei, a fost pus să încalece de-a-ndoaselea un măgăruş, fiind apoi purtat spre deliciul vulgului de-a lungul oraşului până la temniţă.

Este frapant că în *Liber pontificalis* nu se spune nimic despre alte evenimente din cursul acestui pontificat şi de asemenea nimic despre încoronarea ca împărat a lui Otto al II-lea (961-983), înfăptuită în ziua de Naşterea Domnului în anul 967 de către pontiful repus în drepturi. Istoria silniciilor continuă însă. Următorul papă a fost înlăturat şi strangulat în castelul Sant'Angelo. Acestea se întâmplau la îndemnul unui diacon cunoscut sub numele de papă ca Bonifaciu al VII-lea (974-985) şi pe care un catalog papal prefera să-l numească ironic Malifatius. Acesta nu s-a putut însă impune şi a fost nevoit să se salveze fugind în cuprinsul puterii bizantine, scăpând astfel de intervenţia rapidă a împuterniciţilor imperiali, dar şi de papa Benedict al VII-lea (974-983), cel ce fusese ales de către o grupare potrivnică lui. Bonifaciu a revenit la Roma după ani de zile, din porunca lui găsindu-şi sfârşitul tot la Sant'Angelo încă un papă, Ioan al XIV-lea (983-984), înainte ca el însuşi să fie ajuns de moarte, iar cadavrul tiranului să fie profanat de furia populară.

Chiar şi astfel de însemnări parcimonioase lasă să se întrevadă puternicele grupări şi facţiuni ce-i separau pe romani la începutul existenţei Imperiului Romano-German. Alături de diverse facţiuni nobiliare, pe lângă adepţii casei princiare şi ai opozanţilor acesteia, alături de cercuri ecleziastice a existat şi o partidă imperială ce îşi îndrepta speranţele spre Bizanţ, şi nu în direcţia regelui german încoronat la Roma, cel ce se simţea şi acţiona ca urmaşul de drept al protectorilor carolingieni ai Romei. Dacă, pe de o parte, unele grupări îl chemau în ajutor, altele nu vedeau deloc cu ochi buni amestecul său în afacerile romane.

Nicăieri în istoriografia papală nu se spune că în momentul încoronării din februarie 962 a fost reînnoit şi vechiul pact carolingian dintre papă şi împărat şi, o dată cu acesta, desigur, nu doar confirmarea existenţei statului papal, ci şi a drepturilor imperiale legate de alegerea şi consacrarea papei. Înaintea procesului intentat lui Ioan al XII-lea şi înainte de desemnarea lui Leon al VIII-lea se spune, conform unei mărturii contemporane, că romanii ar fi trebuit să-i garanteze sub jurământ lui Otto că pe viitor se vor feri să purceadă la alegerea şi consacrarea unui papă fără consensul şi consultarea prealabilă a sa şi a fiului său. Nu există nici un motiv să ne îndoim de validitatea acestei afirmaţii documentare, în urma căreia procesul de desemnare a papei era asemuit celui practicat la alegerea episcopilor din spaţiul german. Din punctul de vedere al împăratului, instituirea unei asemenea conduite era importantă mai înainte de orice pentru următorul motiv : în acea vreme, demnitarii ecleziastici îndeplineau şi sarcini administrative, fiind deci esenţial ca de la Roma aceştia să nu primească alte ordine sau sugestii decât cele care erau pe placul curţii imperiale. Astfel, influenţa imperială la Roma şi asupra papalităţii înregistrează un curs permanent ascendent, un prim punct culminant fiind atins fără

îndoială prin alegerea lui Ioan al XIV-lea. Cu excepţia unui singur catalog pontifical roman, nici un izvor istoric nu vorbeşte despre o alegere, ci despre o numire directă din partea împăratului, care se pare că pur şi simplu l-a „delegat” la Roma pe preţuitul său arhicancelar italian, episcopul Petru de Pavia. La acel moment, interdicţia canonică a strămutării, în ciuda căreia un episcop străin de Roma a putut totuşi să devină papă, deoarece oficiul roman reprezenta altceva decât orice altă demnitate ecleziastică, nu mai constituia o problemă. Este adevărat că la începutul secolului Ioan al X-lea, fostul arhiepiscop de Ravenna, fusese acuzat de apărătorii lui Formosus că a încălcat prescripţiile canonice; între timp însă, Ioan al XIII-lea şi Benedict al VII-lea schimbaseră episcopiile de Narni şi de Sutri cu Roma. Era rândul unui episcop de Pavia să treacă acum în Cetatea Eternă. Ioan al XIV-lea este de altminteri şi primul caz cert, după mult timp, de schimbare a numelui în condiţiile înălţării pe tronul lui Petru. Se prea poate, fără însă a se cunoaşte cu siguranţă, ca Octavian să fi avut încă de la naştere şi un al doilea nume, biblic, acela de Ioan, pe care l-a folosit apoi ca papă în dauna celui imperial antic pe care i-l dăduse ambiţiosul său tată, Alberic. Aşa cum, cu secole în urmă, un nume de divinitate păgână era cu totul nepotrivit pentru un pontif roman, se arată în cazul lui Ioan al XIV-lea că un papă nu putea purta, desigur, din cu totul alte motive, nici numele de Petru.

De la primenirea ottoniană a instituţiei imperiale, Roma făcea parte din nou din imperiu, fiind supusă puterii împărăteşti. Reversul era evidenta fascinaţie a Romei faţă de împăraţi. Otto al II-lea murea la Roma după ani îndelungaţi în care luptase pentru Italia şi era înmormântat în catedrala Sfântul Petru, singurul împărat căruia i s-a acordat această onoare. Fascinaţia exercitată de Roma este deosebit de pregnantă îndeosebi în cazul lui Otto al III-lea (983-1002), cel care şi-a dedicat scurta lui viaţă ideii de *Renovatio imperii Romani*, voind să-l depăşească pe Carol cel Mare şi să îşi transfere reşedinţa în oraşul împăraţilor romani din Antichitate. Se plănuia o guvernare a imperiului în consens cu papa, care nu avea menirea să ofere doar un sprijin sistemului ecleziastic imperial prin autoritatea sa, ci trebuia să fie pătruns de aceleaşi idealuri. Oportunitatea de a impune un asemenea pontif în acord cu împăratul s-a ivit la scurt timp după ce Otto al III-lea s-a eliberat de îndelungata tutelă şi şi-a asumat de sine stătător stăpânirea.

Chiar în acea vreme romanii l-au alungat pe papa Ioan al XV-lea (985-996), pontif urât de cler şi de oamenii de rând pentru nepotismul şi dezinteresul de care dădea dovadă. Din exil, papa a cerut ajutor tânărului rege, murind însă înainte de a-şi întâlni protectorul. În aceste condiţii, Otto îl desemna ca papă pe vărul său Bruno de Carintia, sub numele pontifical de Grigore al V-lea (996-999), de care a şi fost încoronat cu diadema imperială la Roma. Buna înţelegere dintre cei doi veri germani nu a fost chiar exemplară, în primul rând pentru că Grigore era prea preocupat se pare să-şi câştige simpatia romanilor, ceea ce l-a aruncat în tabăra adversă împăratului. Oricum, nu şi-a atins obiectivul, dimpotrivă, a fost izgonit, iar

stăpânirea Cetăţii Eterne a fost preluată de consulul roman Crescentius, sub protecţia căruia a fost ales papă un grec din sudul Italiei, Ioan al XVI-lea (997-998). Acest pontif, considerat antipapă nu a fost defel inclus în noul *Liber pontificalis*. Doar câteva cataloage papale îl amintesc pe el şi rebeliunea romană, a cărei cumplită reprimare înfăptuită de către împărat este mult mai plastic descrisă de alte mărturii istorice. Ioan a fost orbit, mutilat şi batjocorit prin oraş, iar Crescentius a fost azvârlit de pe zidurile castelului Sant'Angelo, unde se baricadase. După moartea timpurie a lui Grigore, tânărul papă german, Otto l-a urcat pe tronul papal pe sfătuitorul şi magistrul său Gerbert d'Aurillac, al cărui nume ca episcop al Romei, Silvestru al II-lea (999-1003), amintea de legenda vremurilor idealizate ale împăratului Constantin cel Mare, un adevărat model pentru Otto. Înţelegerea dintre cei doi nu a decurs chiar fără probleme şi nu a fost de durată, fiind întreruptă de moartea, neaşteptat de timpurie, a împăratului.

Istoriografia papală a acelor vremuri furnizează, fapt cu totul regretabil, doar informaţii nesatisfăcătoare şi lipsite de conţinut despre acest papă venit din Aquitania. Gerbert dobândise prestigiu încă din vremea lui Otto cel Mare atât la curtea papală, cât şi la cea imperială, după ce sosise la Roma ca membru al unei solii spaniole. A stârnit admiraţie cu ştiinţa lui fenomenală, pe care o datora erudiţiei de formaţie maură. Ar fi putut obţine uşor atunci un loc la curte, dar tânărul francez s-a îndreptat spre Reims, unde, în vremea aceea, fiinţa pe lângă catedrală o renumită şcoală, unde Gerbert nu numai că putea acumula cunoştinţe, dar avea şansa de a face carieră ca profesor. În vremea lui Otto al II-lea a activat pentru scurtă vreme ca abate al mănăstirii benedictine de la Bobbio, din Italia de Nord, a fost apoi *scholasticus* la Reims, ajungând chiar să fie ales arhiepiscop al locului, dar nu s-a putut impune din raţiuni politice, deoarece contracandidatul său provenea din dinastia regală carolingiană. A fost nevoit să se refugieze, dar a fost primit cu bucurie de Otto al III-lea, care la prima ocazie l-a şi propulsat în poziţia de arhiepiscop de Ravenna, pe care apoi a schimbat-o cu tronul petrin. S-a spus mai devreme că Gerbert a fost geniul universal al acelei epoci, ultimul căruia i s-a atribuit stăpânirea la perfecţie a disciplinelor clasice, aşa-numitele *artes liberales*, ba, mai mult, uimea prin cunoştinţele de matematică, precum şi prin cele din domeniul medicinii şi al muzicii, fiind şi un strălucit stilist şi un elocvent orator, calităţi dovedite chiar şi când era vorba de chestiuni ştiinţifice. Există o legendă ce pune toate aceste cunoştinţe pe seama unui pact cu diavolul, căruia Gerbert se pare că îi datora ascensiunea „de la R, prin R, la R", adică de la Reims, prin Ravenna, la Roma. Legenda spune că aici urma bietul călugăr să devină nespus de bogat, nu ca papă, ci pentru că, prin magie, ar fi reuşit să aducă la suprafaţă din lumea subpământeană comorile ascunse ale lui Augustus. Potrivit pactului cu diavolul, el nu ar fi avut voie niciodată să celebreze liturghia în Ierusalim, ceea ce Gerbert credea că îi va fi uşor de evitat, deoarece Palestina, aflată în mâinile mahomedanilor, era un ţel aproape de neatins pentru creştini. Subtila viclenie

drăcească a ieşit la iveală atunci când Silvestru a intrat, în timpul unei procesiuni, în biserica romană cu hramul „Sfânta Cruce din Ierusalim". Astfel, sufletul papei i-a revenit necuratului, iar trupul cu membrele mutilate se spune că, potrivit ultimei dorinţe a papei, trebuia să fie târât prin tot oraşul de către animale, iar acolo unde acestea s-ar opri, acolo să fie îngropat. Acest loc de înmormântare s-a dovedit a fi chiar biserica de la Lateran, dar osemintele tot nu şi-au găsit liniştea. Din acel moment, mai spune legenda, zgomotul produs de ciocnirea oaselor şi umezirea sarcofagului anunţă moartea fiecărui papă aflat în oficiu. Aceasta este legenda lui Silvestru, în vreme ce catalogul papal şi *Liber pontificalis* vorbesc cu zgârcenie despre acest *doctor* din Aquitania, despre papa cel învăţat.

Fără a avea de departe aceeaşi faimă, la fel de abruptă este cariera ucenicului de cizmar roman Petru Rât-de-Porc, de la funcţia de episcop-cardinal de Albano la tronul pontifical, numele său schimbându-se în Sergiu al IV-lea (1009-1012).

După moartea timpurie a împăratului Otto al III-lea, familia Crescenti îşi redobândise puterea la Roma, controlând până şi papalitatea. Apoi, conţii de Tusculum, descendenţi ai principelui Alberic, şi-au asumat o preeminenţă în cadrul nobilimii romane pentru circa o jumătate de secol. După conflicte de scurtă durată şi după o schismă papală ce nici măcar nu a fost consemnată de *Liber pontificalis*, s-a instaurat pentru mai bine de trei decenii ceea ce s-a numit „papalitatea tusculană". În timp ce capul familiei, contele Alberic al III-lea († 1044), acţiona în Roma după bunul său plac în calitate de consul, doge şi comite-palatin al Lateranului, tronul papal a fost ocupat pe rând de fraţii mai tineri ai acestuia, întâi Teofilact, adică Benedict al VIII-lea (1012-1024), apoi Romanus, fost consul şi duce al Romei, care a devenit Ioan al XIX-lea (1024-1032). În cea mai înaltă demnitate a Bisericii catolice a fost apoi propulsat propriul nepot al lui Alberic, adică fiul lui Teofilact, sub numele de Benedict al IX-lea (1032-1044). Nimeni nu pare să fi luat atitudine faţă de aceste practici, dar, oricum, istoriografia papală este considerabil rămasă în urmă, deşi ar fi existat suficiente de consemnat, şi bune, şi rele, cu privire la aceste pontificate. Un exemplu ar fi cele două încoronări imperiale ale regilor germani – care nu s-au preocupat prea mult de soarta Cetăţii Eterne – înfăptuite cu fast la Roma în anii 1014 şi 1027 ; între acestea, spectaculoasa vizită papală la nord de Alpi, din 1020, sau alte subiecte, cum ar fi revoltele antibizantine din Italia meridională, campaniile imperiale şi mercenarii normanzi, iniţiativele pline de promisiuni pentru o reformă ecleziastică, lansate de diferite sinoade.

Doar papa Benedict al IX-lea, ales la o vârstă foarte tânără, a beneficiat de o atenţie aparte, deoarece pontificatul său şi-a atras numeroase critici. Trebuie însă extras din alte izvoare istorice ceea ce s-a întâmplat atunci cu adevărat. *Liber pontificalis* spune doar că Benedict al IX-lea a fost alungat din oraş, papă devenind episcopul Ioan de Sabina ca Silvestru al III-lea (1044-1046). Acesta s-a dovedit a fi însă un papă nedrept, motiv pentru care a fost la rândul său gonit, pentru ca, la

începutul lui 1045, Benedict al IX-lea să fie reaşezat în drepturile sale. Alte izvoare dau mărturie despre luptele grele prin care tusculanilor (fraţii papei, pentru că probabil în aceste vremuri de criză murise şi tatăl lor Alberic) le-a reuşit recucerirea oraşului, dinspre Trastevere. Conducătorii acestei revolte romane împotriva conţilor de Tusculo pot fi identificaţi în persoanele unor membri ai familiei Crescenti, stăpâni ai unor posesiuni în Sabina. Se spune că tânărul papă ar fi avut intenţii de căsătorie, motiv pentru care pare să îşi fi pierdut de tot cheful de a mai păstori Roma şi Biserica apuseană. Astfel, el a cedat tronul papal naşului său, preotului Ioan Graţian, descendent al unei bogate familii romane, contra unei considerabile sume de bani. O asemenea afacere ce avea drept obiect, cum spuneam, tronul pontifical, era desigur în primul rând împotriva legii, *Liber pontificalis* consemnând că Grigore al VI-lea (1045-1046) şi-a pierdut însă pe bună dreptate demnităţile cumpărate, prin intervenţia împăratului, care l-a şi trimis pe fostul papă în exil dincolo de Alpi.

Regele german din acel moment, Henric al III-lea (1039-1056), a fost numit împărat într-un mod cam precipitat, dar lui i s-au adresat şi cererile de ajutor ca moştenitor al imperiului şi deci ca protector al Romei. El sosea astfel în Italia însoţit de trupele sale, şi în cadrul sinoadelor de la Sutri şi de la Roma dinaintea Naşterii Domnului din anul 1046 îi deposeda de drepturi pe toţi cei trei papi aflaţi la acel moment în competiţie. Lui Grigore al VI-lea nu i-a fost de nici un folos faptul că i-a ieşit regelui în întâmpinare, nu pentru a-i ura bun venit, ci pentru a încerca să-l atragă de partea sa. A fost în cele din urmă silit să renunţe în mod dramatic la demnităţile sale. Cel instituit în locul său, fost episcop de Bamberg, va purta ca pontif numele de Clement al II-lea (1046-1047), fiind cel ce cu prilejul sărbătoririi Naşterii Domnului, în anul 1046, l-a încoronat pe Henric ca împărat. De la romani, dinastul german preluase totodată printr-o diademă şi obligaţiile unui *Patricius Romanorum*, prin care erau justificate retrospectiv în acest fel imixtiunile sale în istoria Romei şi a papalităţii.

Roma însă nu era încă o stăpânire lipsită de probleme. În timp ce Clement al II-lea murea în afara oraşului deja în anul 1047, probabil otrăvit, Benedict al IX-lea, cel ce se sustrăsese prin fugă judecăţii imperiale, era reintrodus în drepturile papale. Următorul papă, din nou un german, Damasus al II-lea (1047-1048), fost episcop de Brixen, a trebuit, după numirea sa survenită în urma unor rugăminţi venite dinspre Roma, să fie pus în stăpânirea reşedinţei sale prin forţa armelor. A supravieţuit doar trei săptămâni acestui eveniment. Istoriografia papală de mai târziu, ataşată de ideile reformei ecleziastice, a interpretat sfârşitul brusc al acestui pontif drept o pedeapsă binemeritată trimisă de Dumnezeu, deoarece cel astfel pedepsit fusese un intrus. Abia succesorului său, Leon al IX-lea (1048-1054), fost episcop de Toul, i-a fost dat să aibă un pontificat de mai lungă durată, după ce s-a reuşit izgonirea definitivă a conţilor de Tusculo, care însă iniţial nu s-au dat bătuţi, deoarece în 1055 îl întâlnim din nou menţionat documentar ca papă pe Benedict

al IX-lea, înainte de a se retrage în călugărie la mănăstirea Grottaferrata, patronată de familia sa, unde a şi murit.

Cu privire la Leon al IX-lea, *Liber pontificalis* mai consemnează doar că ar fi murit după încheierea cu succes a unei campanii îndreptate împotriva normanzilor prădalnici din sudul Italiei. Alte cronici mai bine informate dau însă de ştire că papa ar fi fost de fapt înfrânt – pentru că a fost înşelat de trupele germane sau pentru că nu a aşteptat ajutorul unui contingent german, nu se ştie prea bine – şi luat prizonier, permiţându-i-se să revină la Roma doar pentru că era bolnav de moarte.

Cel mai important eveniment din perspectiva istoriei Bisericii petrecut în timpul acestui pontificat nu a atras cu certitudine atenţia romanilor în aceeaşi măsură în care a stârnit interesul istoricilor moderni, pentru că efectele sale nu puteau fi pe de-a-ntregul întrevăzute. Este vorba de schisma dintre Biserica romano-catolică şi cea greco-ortodoxă, pronunţată definitiv în anul 1054, atunci când legatul Humbert de Moyenmoutier († 1061), episcop-cardinal de Silva Candida, trimis la Bizanţ pentru tratative privind o alianţă îndreptată împotriva normanzilor, după o neplăcută dispută cu patriarhul constantinopolitan Mihail Cerularie (1043-1058), a depus o bulă de excomunicare pe altarul catedralei Sfânta Sofia, act căruia i s-a răspuns în cadrul unui conciliu bizantin prin aruncarea unui blestem asupra latinilor. Deoarece la acea dată, la 16 iulie 1054, tronul papal era vacant încă din aprilie, după moartea lui Leon al IX-lea, cel ce-l trimisese în misiunea răsăriteană pe Humbert, validitatea măsurii cardinalului este cel puţin problematică. Monahul loren fusese oricum cel mai de seamă consilier al papei, pe care acesta îl adusese cu sine la Roma chiar din Lotharingia. Se pare că a fost unul dintre biografii lui Leon, deoarece acest pontif a beneficiat de mai multe biografii, semn că activitatea sa ca papă, zelul său reformator manifestat la Roma, dar şi numeroasele călătorii produseseră o bună impresie, fiind subliniat că el intrase în oraşul celui dintâi dintre apostoli nu ca stăpân, ci cu picioarele goale ca un pelerin; nefiind mulţumit doar cu numirea imperială, îşi dorea să fie primit şi de romani printr-un fel de alegere. Ulterior, scrisul istoric din mediile pontificale a preluat şi a amplificat aceste afirmaţii, fără a se preocupa de veridicitatea sau de gradul de probabilitate al acestora. Nobilul alsacian Leon ar fi fost prin urmare un om simplu, căruia a trebuit să i se explice cum împăratul a dorit să-l ducă pe căi greşite şi astfel ar fi putut deveni în loc de apostol, apostat. Toată lumea a admirat apoi modestia acestui papă-pelerin, iar când el le-a cerut romanilor să-şi aleagă prin propria decizie un episcop şi un păstor al sufletelor, răspunsul unanim ar fi sunat: „Pe tine şi pe nimeni altul vrem!". *Liber pontificalis* nu are nici o consemnare despre asemenea întâmplări, doar obişnuitele laude ale feluritelor virtuţi ale lui Leon.

Să ne oprim şi noi aici.

Epoca reformei gregoriene

O nouă epocă din istoria papalităţii se anunţă. Aceasta stă sub semnul reformei, iar Leon al IX-lea trece pe bună dreptate drept cel ce a iniţiat-o, pentru că prin el şi prin reformatorii de provenienţă lorenă ce l-au urmat ideile transformatoare au fost implantate în reşedinţa papală şi prin aceasta în chiar centrul Bisericii. Impunerea acestor principii pe întregul cuprins al Bisericii nu putea, se înţelege, să aibă loc într-un mod absolut lipsit de convulsii. Semnele timpului s-au bucurat de atenţie şi din partea scrisului istoric papal din acea vreme.

În prim-plan nu mai apare Humbert de Moyenmoutier în calitate de consilier al lui Leon al IX-lea, ci Hildebrand, fără de care, se pare, papa nu ar fi întreprins nimic. Acest Hildebrand nu este însă nimeni altul decât viitorul papă Grigore al VII-lea. Era un tânăr cleric atunci când luase calea exilului german împreună cu Grigore al VI-lea, Leon fiind cel ce l-a readus la Roma. De numele său se leagă apoi o nouă epocă din istoria Bisericii şi a papalităţii, perioada „reformei gregoriene". Sigur că aceasta mai poartă şi numele de „epocă a disputei pentru învestitură" şi nu va trece mult până când această nouă temă va primi o formă articulată în *Liber pontificalis*. Cu privire la cel de-al patrulea din şirul de papi de provenienţă germană, Victor al II-lea (1054-1057), anterior episcop de Eichstätt, cartea pontificală nu reţine mai nimic, cu toate că el era cel căruia împăratul Henric al III-lea, aflat pe patul de moarte, îi încredinţase imperiul şi pe moştenitorul acestuia, propriul său fiu, regele-copil Henric al IV-lea (1056-1106), gest de încredere rămas fără consecinţe serioase din pricina morţii timpurii a papei. În ceea ce-l priveşte însă pe succesorul lui Victor, papa Ştefan al IX-lea (1057-1058), de asemenea un loren adus la Roma de Leon al IX-lea, primul papă după multă vreme ce nu-şi datora înaltul oficiu unei numiri imperiale, se consemnează că el ar fi fost, ca să zicem aşa, cel ce a deschis disputa pentru învestitură, prin faptul că l-a numit pe împărat eretic, deoarece acesta acorda învestitura.

Această judecată este justă, deşi nu întru totul exactă. Tocmai în acele luni ale scurtului pontificat al lui Ştefan al IX-lea, Humbert de Moyenmoutier începuse redactarea ultimei părţi a cărţii sale, *Adversus simoniacos**, în care învestitura laică, adică procesul de instalare în oficiu a unui cleric de către un laic, cum ar fi un rege

* *Împotriva celor vinovaţi de simonie* (lat.) (n.t.).

sau împărat, era definită drept crimă blestemată şi erezie, comparabilă cu fapta acelui mag Simon din Samaria, primul eretic cunoscut în istoria timpurie a Bisericii, care zadarnic încercase să cumpere cu bani de la Sfântul Petru slujirea de apostol. Cu adevărat, acesta a fost debutul conflictului pentru învestitură, deoarece toată ordinea societăţii urma să se dezintegreze dacă regelui nu-i mai era permis să încredinţeze demnitarilor bisericeşti competenţe administrative din sfera laică, şi asta pentru că membrii corpului clerical, spre deosebire de demnitarii laici, aveau ştiinţă de carte şi respectau celibatul, ceea ce nu transforma funcţiile lor în bunuri ereditare. Din cauza unor asemenea necesităţi de guvernare, regele nu putea conferi funcţiile în cadrul Bisericii decât celor ce se bucurau de încrederea sa. Până în momentul la care ne referim, această practică nu fusese criticată. Humbert însă nu făcea trimitere la structurile imperiului, ci era vorba de eliberarea Bisericii şi a clerului de sub tutela influenţelor laice. Pentru Roma şi papalitate această libertate a fost atinsă printr-un decret privind alegerea papei, adoptat în cadrul unui conciliu lateran din anul 1059, prin care dreptul de alegere a papei era conferit colegiului cardinalilor fără a se face vreo referire concretă la cele ce reveneau împăratului în calitate de *Patricius Romanorum*. Cu puţin înainte izbucnise o schismă papală, urmată de alegerea unui papă în afara Romei, ceea ce era în dezacord cu toate cutumele de până la acea dată, dar care, o dată înfăptuită, era nevoie să fie şi justificată, chiar retrospectiv. Acesta este contextul ce prilejuise decretul electiv amintit mai sus.

Toate acestea sunt însă foarte puţin cunoscute de autorul cronicii pontificale, la fel stând lucrurile şi cu lucrarea polemică a lui Humbert sau cu fundalul cultural--politic în care manifestul anti-simoniac este redactat. Ceva mai generoasă este opera istorică aşa-numită *Annales Romani*, păstrată doar fragmentar, ale cărei prime părţi scrise în vremea pontificatului lui Grigore al VII-lea tratează evenimentele începând din anul 1044. Această lucrare are la bază un catalog al pontifilor romani care reunise tot felul de ştiri istorice din Roma şi care avea drept ţel expunerea istoriei papilor din acea vreme aşa cum era ea percepută din perspectiva unui antigregorian. Avem deci de a face cu o mostră de scris istoric papal şi cu partizanatul pe care acesta îl incumbă într-o epocă plină de incertitudini. În acest context trebuie amintit în primul rând episcopul Bonizo de Sutri († 1094), care în calitate de exilat aflat în grija contesei Mathilda de Toscana († 1115), deci a puternicei protectoare a lui Grigore, scria pentru acesta din urmă, iar în argumentaţiile pe care le construia obişnuia să facă apel şi la istorie. Astfel au luat naştere anumite pasaje din lucrarea sa istorică intitulată *Liber ad amicum* sau din cea cu tentă canonistică, *Liber de vita christiana*, care mai târziu a fost utilizată ca o bine venită sursă de inspiraţie pentru un *Liber pontificalis* revizuit. Desigur că la Bonizo toată istoria recentă a papalităţii este scrisă în jurul personalităţii centrale a acelei epoci, Grigore al VII-lea, perceput drept diriguitorul afacerilor politice ale papalităţii cu mult înainte de urcarea pe tronul papal.

Disputa pentru învestitură reprezintă un nou episod de schisme papale în istoria Bisericii latine, care se succed începând din 1058 aproape fără încetare timp de mai bine de o jumătate de secol ; nici măcar un papă nu a scăpat de opoziţia unui antipapă. Se dovedeşte în acest fel cât de dure erau confruntările, dar şi cât de dificil le era credincioşilor siliţi să se decidă asupra unei poziţii.

Istoria primelor două schisme din epoca decretului electiv – premisa şi efectul acesteia s-ar putea spune – poate fi urmărită cu ajutorul relatării antigregoriene din analele romane. Evenimentele sunt prezentate după cum urmează : Hildebrand a fost însărcinat de romani să aducă de la curtea regală germană nominalizarea unui succesor pentru pontiful muribund Ştefan al IX-lea ; trecând însă prin Florenţa i-ar fi propus tronul petrin episcopului de acolo, Gerardo, cu care s-a înapoiat la Roma, aducând cu sine importante sume de bani. Fidelii împăratului de la Roma, înfuriaţi de cele petrecute, l-ar fi promovat ca papă pe episcopul-cardinal Ioan de Velletri sub numele de Benedict al X-lea (1058-1059), care, *volens-nolens*, a trebuit să primească alegerea şi în favoarea căruia romanii au fost câştigaţi cu bani. Deoarece începutul pontificatului lui Benedict poate fi calculat cu o aproximaţie de câteva zile după moartea lui Ştefan survenită la Florenţa, declanşarea schismei s-a petrecut mai degrabă invers decât se aştepta : Benedict a fost cel dintâi ales, fiind sprijinit, după cum o arată şi numele său pontifical, de câteva familii nobiliare din împrejurimile Romei, ale căror nume au fost reţinute de analele romane, conduse de conţii de Tusculo, care tocmai recuceriseră printr-o lovitură fulgerătoare controlul în Cetatea Eternă. Hildebrand ajungea într-adevăr ca legat papal în Germania şi, potrivit prevederilor testamentare ale lui Ştefan, amintite şi de *Liber pontificalis*, alegerea canonică a papei a avut loc abia după întoarcerea cardinalului, în vara anului 1058, la Siena, unde fugiseră cardinalii luaţi prin surprindere de evenimentele de la Roma. Cartea pontificală a păstrat în memorie şi rolul deosebit jucat de Hildebrand în promovarea episcopului florentin, dar propriu-zis despre acesta din urmă, Nicolae al II-lea (1058-1061), nu avea de ştire decât că era burgund de origine. *Annales Romani*, dimpotrivă, oferă un tablou detaliat al acelei „bătălii pentru Roma" : Hildebrand a scindat poporul din Roma cu ajutorul banilor puşi la dispoziţie de un evreu convertit şi a mărşăluit dinspre Trastevere şi insula Tiberina în oraşul dominat acum de crime şi vărsări de sânge. Susţinătorii lui Benedict au fost înfrânţi, el însuşi trebuind să îşi caute scăpare la familia nobililor Crescenti, nu departe de Tivoli, în timp ce la Roma Nicolae era instituit în funcţie, nu fără un nou apel la mită. Se ştie din alte mărturii că acest eveniment avea loc la sfârşitul lui ianuarie 1059, motiv pentru care uneori anii pontificatului lui Nicolae al II-lea se calculează începând cu această dată, deşi decretul papal emis la scurt timp după aceea oferea legitimare celor recent petrecute. Mai exact, o alegere efectuată de cardinali era validă chiar dacă aceasta trebuise să se desfăşoare în afara Romei, şi alesul îşi putea exercita de îndată toate prerogativele papale, chiar dacă întronizarea sa la Roma trebuia să fie amânată din diverse motive. Analele

romane prezintă şi starea de spirit existentă în Cetatea Eternă la acel moment, afirmând că mulţi romani i-ar fi jurat credinţă lui Nicolae al II-lea cu mâna stângă, deoarece dreapta aparţinea lui Benedict al X-lea.

Soarta lui Benedict a stat încă multă vreme în atenţia analistului. Acesta povesteşte despre cele două asedii asupra oraşului Galeria, unde se refugiase pretendentul partidei tusculane. Asediatorii erau mercenari normanzi tocmiţi de Hildebrand tocmai în acest scop. Apoi, la vremea strânsului recoltelor, după supunerea protectorilor săi, Benedict s-a văzut silit să abdice, totuşi nu înainte de a-i blestema pe romani de la înălţimea zidurilor oraşului, pentru că l-ar fi făcut papă împotriva voinţei lui. I s-ar fi acordat permisiunea de a-şi duce viaţa mai departe într-o casă din Roma, proprietatea familiei sale, dar apoi, împotriva asigurărilor date sub jurământ, a fost arestat şi dus spre judecată în faţa unui sinod reunit la Lateran în primăvara anului 1060, deoarece adversarii săi aveau nevoie de o depunere în cadru legal, însoţită de mărturisirea publică a culpei. Feluritele acte de umilire a lui Benedict, prilejuite de nimeni altul decât de Hildebrand, sunt redate în detaliu, analistului fiindu-i cunoscut şi faptul că după şederea silnică într-o mănăstire, a urmat o graţiere produsă treptat, astfel încât nefericitul om a reuşit să-i supravieţuiască marelui său duşman Hildebrand. Cel care în această schismă a fost desemnat drept antipapă s-a dovedit până la urmă a fi învingătorul.

Într-un mod asemănător au stat lucrurile şi în următoarea „bătălie pentru Roma”, declanşată câţiva ani mai târziu, asupra căreia, de această dată, ne-a parvenit şi relatarea din *Liber pontificalis*, ceea ce ne permite să facem o comparaţie cu cele scrise de analiştii romani. Trebuie spus, dacă mai era nevoie, că diferenţele nu sunt deloc neglijabile.

Grupările nobiliare par să fi tras învăţămintele necesare din ultimele evenimente, având de această dată grijă să menţină relaţii bune cu curtea germană. Nu poate fi altfel perceput gestul nobilimii de a-i trimite tânărului rege Henric al IV-lea o diademă menită a-i aduce aminte de drepturile ce derivau din poziţia de *patricius*, solicitându-i deopotrivă nominalizarea unui nou papă în locul muribundului Nicolae al II-lea, prin urmare în totală lipsă de concordanţă cu decretul electiv al chiar acestui pontif; aceasta este versiunea din *Annales Romani*, în care Hildebrand apare din nou ca făuritor de papi împotriva celor dorite de romani. Mai exact, el l-ar fi adus la Roma pe Anselm, episcopul de Lucca, ca papă sub numele Alexandru al II-lea (1061-1073). Nu era altceva decât un răspuns la iniţiativa romană, în timp ce în opinia exprimată de *Liber pontificalis* totul s-ar fi petrecut exact invers, adică romanii nemulţumiţi ar fi solicitat ajutorul germanilor împotriva întru tot lăudabilului Anselm şi l-ar fi impus pe Honorius al II-lea (1061-1064), fostul episcop Cadalus de Parma. Bonizo este şi mai bine informat, relatând că împărăteasa, mamă şi regentă a minorului Henric, ar fi fost convinsă că nimeni nu putea fi papă fără acceptul împăratului, chiar şi după decretele lui Nicolae. Nicăieri însă nu se spune nimic despre alegerea lui

Honorius în cadrul conciliului reunit la Basel, ceea ce însemna deja un avantaj în raport cu candidatul cardinalilor. Adevărul este însă că Alexandru a fost întronizat la Roma înaintea lui Honorius, eveniment ce se va dovedi determinant în decizia luată mai târziu cu privire la schismă, amănunt reţinut doar de Bonizo, nu şi de *Liber pontificalis* sau *Annales Romani*. Aceasta din urmă dă la iveală însă o serie de imagini relevante despre cum Roma a fost o perioadă reşedinţa ambilor papi, unul stabilit pe Capitoliu şi la Lateran, altul la castelul Sant'Angelo şi la Vatican, dând ordine susţinătorilor lor încleştaţi în aprige lupte pe străzile şi în pieţele oraşului, explicând prin epuizarea resurselor financiare retragerea lui Honorius la Parma. În schimb, *Liber pontificalis* se mulţumeşte să rezume că după multe crime şi fapte rele ce nu au mai putut fi suportate nici la Roma, nici la curtea imperială, Alexandru şi-a păstrat oficiul în toată splendoarea şi gloria sa. În opinia lui Bonizo, Hildebrand a fost cel care ar fi reuşit să imprime convingerea că drepturile istorice ale împăratului nu se situează deasupra dreptului canonic în vigoare. Astfel, s-a putut pronunţa o decizie asupra schismei în conciliul de la Mantua din 1064. Probabil nimeni nu a dat importanţă faptului că în episcopia sa, Parma, Cadalus a continuat să păstorească până la stingerea din viaţă, survenită abia în 1071, şi să se intituleze „papa Honorius". Atât această schismă, cât şi cea a lui Benedict al X-lea au fost afaceri de importanţă locală, ce nu au atins ordinea apuseană în ansamblu.

Nu după mult timp lucrurile vor sta cu totul altfel. Se va atinge un punct culminant în momentul în care Henric al IV-lea, major şi stăpân pe tronul său, precum şi alţi suverani ai Europei, se vor vedea confruntaţi cu o serie de revendicări formulate în sensul reformei şi care puneau sub semnul întrebării toate acele *consuetudines* existente, papi precum Grigore al VII-lea şi Urban al II-lea atrăgând atenţia întregii lumi.

A înţelege şi a descrie aceste personalităţi a fost o sarcină dificilă în toate epocile, astfel încât în locul unor biografii mulţumitoare există doar un mare număr de studii particulare ce aşteaptă să fie prelucrate. Poate că tocmai acei contemporani ce au aşternut cele câteva rânduri biografice păstrate au intuit propriile limite în a aborda obiectiv faptele celor doi papi, protagonistul principal al episodului de la Canossa, Grigore al VII-lea şi iniţiatorul cruciadei, Urban al II-lea. *Vita* de care a avut parte Urban în *Liber pontificalis*, de exemplu, este într-adevăr scurtă, iar o altă descriere a vieţii sale nu există.

Marele Grigore al VII-lea (1073-1085) făcea obiectul unei biografii ample, redactată de priorul augustian de origine germană Paul de Bernried, scrisă în 1128 ca urmare a unei vizite întreprinse la Roma. Lucrarea era concepută prin utilizarea cu predilecţie a documentelor din cancelaria papală. Şi autorii lui *Liber pontificalis* s-au aplecat pentru a închega descrierile pontificatelor lui Grigore al VII-lea şi Urban al II-lea asupra aceluiaşi tip de surse cu caracter oficial, şi în special pentru primul, mai puţin pentru cel de-al doilea, expunerea a fost alcătuită din citate extrase din

epistolele şi actele păstrate în registrele aflate în arhiva pontificală. După cum se poate deduce, rezultatul a fost obţinerea unor portrete papale de-a dreptul deosebite. Doar Bonizo mai dă un strop de culoare expunerilor evenimenţiale.

În biografia lui Grigore din *Liber pontificalis* se poate citi – după obişnuita introducere în stilul caracteristic istoriografiei papale – o versiune rezumată a protocolului oficial asupra alegerii lui Hildebrand ca papă, subliniat fiind caracterul absolut lăudabil al pontifului, dar bineînţeles că se trece cu vederea contextul confuz în care alegerea fusese celebrată şi faptul că aceasta nu se perfectase conform tuturor prescripţiilor decretului de alegere a papei. Cardinalul Hugo Candidus, mai târziu – din motive personale – unul dintre cei mai înverşunaţi duşmani ai papei, ar fi agitat plebea din Roma, potrivit afirmaţiilor lui Bonizo, instigând-o să îl aclame pur şi simplu pe arhidiaconul Hildebrand ca papă, deoarece un alt candidat mai potrivit nu exista, situându-se în acest fel cu un pas înaintea alegerii cardinalilor. Grigore însuşi a atribuit propria promovare inspiraţiei divine, accentuând că ar fi preluat suspinând povara demnităţii pontificale, aşa cum la vremea sa fusese trimis în exil alături de Grigore al VI-lea şi cum mai târziu, tot împotriva voinţei sale, s-a întors la Roma împreună cu Leon al IX-lea. Biograful papal nu va pierde ocazia ca într-un pasaj ulterior să includă şi această confesiune. Este de neimaginat că Grigore ar fi putut să spere sau chiar că ar fi putut să îi solicite lui Henric al IV-lea să nu îi recunoască alegerea, aşa cum vrea Bonizo să ne facă să credem, deoarece lui Grigore consensul imperial i se părea absolut lipsit de relevanţă la o alegere papală, în special una precum cea care se produsese, motiv pentru care nici nu a trimis la curte vreo solie pentru a anunţa promovarea sa. Dar, probabil, felul în care şi-a ales numele pontifical, după nefericitul papă Grigore al VI-lea, a fost o demonstraţie.

Autorul biografiei din *Liber pontificalis* sare apoi de la debutul biografiei la atentatul nelegiuit din 1075 pe care Cencius, fiul prefectului Romei, l-a încercat asupra papei în basilica Santa Maria Maggiore în timpul slujbei de Naşterea Domnului. Maleficul plan a eşuat deoarece romanii s-au ridicat în apărarea episcopului lor, l-au pus în libertate şi au nimicit castelul lui Cencius. Atentatorul a găsit azil la regele Henric, ceea ce, după opinia biografului, a condus la conflictul dintre rege şi papă, tema de căpătâi a biografiei lui Grigore. Conflictul a evoluat repede în direcţia unei lupte deschise. O serie de consilieri ai lui Henric au fost ameninţaţi cu excomunicarea pe motiv de urzeli simoniace încă din primăvara lui 1075, ceea ce a creat repede resentimente, fiind pregătit astfel drumul care a dus la Canossa, dramaticul apogeu al pontificatului. Însuşi Henric a fost excomunicat în cadrul unui sinod reunit în timpul Postului Mare, în anul 1076 ; măsura excomunicării, realizată printr-o rugăciune a papei, s-a dovedit a fi foarte eficientă. Textul decretului de excomunicare poate fi citit în biografia papală ; mai trebuie însă adăugat că, în ianuarie 1076, în dieta de la Worms, regele îl declarase depus pe papă şi îi solicitase să se retragă. Bonizo ne relatează plastic ce furtună de proteste s-a stârnit la solicitarea solului imperial în

sinodul roman amintit, când acesta i-a cerut papei să părăsească tronul petrin şi i-a invitat pe cardinali să se prezinte în faţa regelui pentru a li se comunica numele viitorului episcop roman. Această obrăznicie era pe punctul de a se termina tragic pentru reprezentantul curţii germane, dacă papa nu l-ar fi luat pe ambasador sub protecţia sa. Nici una dintre biografiile papei nu dezvăluie posterităţii motivele, ca urmare a celor povestite de cardinalul Hugo în dieta de la Worms, pentru care Hildebrand era învinuit şi privit în Germania ca „fals călugăr", şi nu ca papă legiuit. Din contra, Bonizo îşi dă toată silinţa să justifice, prin apel la precedente istorice, deposedarea de drepturi a unui rege de către un pontif roman. Şi *Liber pontificalis* vine, prin pasaje decupate din scrisorile papale, în special în întâmpinarea posibilelor critici aduse măsurilor papale, cum că un rege impus din graţie divină nu poate fi excomunicat şi că atunci, ca întotdeauna, pentru un papă mai potrivită ar fi o atitudine paşnică. Dar, în continuare, se povesteşte cum Henric a fost adus în cele din urmă la supunere. Poate fi retrăită penitenţa făcută la Canossa pe timp de iarnă, redată de Grigore printr-o descriere autentică înglobată în textul unei scrisori expediate în Germania – şi folosită mai apoi de biograful său – în care este redat cu fidelitate şi jurământul pe care regele a fost nevoit să îl depună în faţa papei. O bogată paletă coloristică a fost angajată de-a lungul timpului în redarea acelei scene a umilinţei regale în faţa papei la Canossa, astăzi trebuind ca imaginea populară pe alocuri exagerată să fie filtrată cu atenţie. Lui Grigore i s-au adus în acele momente reproşuri că ar fi procedat ca un tiran crud, dar papa şi-a asumat fără teamă acuzele pentru a-i face pe susţinătorii săi din Germania să înţeleagă cu ce situaţie extremă fusese nevoit să se confrunte la Canossa, nerămânându-i pur şi simplu nici o soluţie decât să pronunţe ridicarea excomunicării, deşi toată afacerea ar fi trebuit să fie limpezită în cadrul unei diete germane. Descrierea pe care o dă Bonizo, cu regele penitent, desculţ, stând pentru trei zile în zăpadă şi viscol, reprezintă unul dintre izvoarele principale ale episodului de la Canossa, ba chiar fiind depăşit ca „dramatism" de alte cronici. Întâlnirea regelui cu papa din ianuarie 1077 în castelul Mathildei a marcat o schimbare în istorie. Nu este deci de mirare că istoricii moderni, asemenea contemporanilor evenimentului, i-au acordat atâta atenţie.

Episodului de la Canossa i-a urmat conflictul pentru tronul german, deoarece principii nu s-au arătat mulţumiţi de absolvirea regelui şi l-au ales drept contra-rege pe ducele Suabiei, Rudolf de Rheinfelden (1077-1080). *Liber pontificalis* îl apără pe papă de acuzele că ar fi declanşat războiul civil din regatul german. Henric a dat la scurt timp dovadă că actul de penitenţă nu fusese decât un compromis necesar din punct de vedere politic. În cele din urmă este din nou excomunicat, tot în cadrul unui sinod reunit în Postul Mare în anul 1080, interdictul asupra regelui fiind comunicat din nou sub forma unei rugăciuni.

Faptul că în mijlocul acestor dispute politice este amintit şi cazul *scholasticului* francez Berengar de Tours († 1088), care a trebuit în anul 1079 să facă o dezminţire

a învăţăturii sale despre Taine, pare aproape de necrezut. În acest fel însă se poate cel puţin observa că totuşi ceea ce preocupa pe toată lumea pretutindeni erau problemele teologice, şi nu doar controversele politice.

În iunie 1080 sinodul imperial de la Brixen îl proclamase ca papă - de fapt antipapă - pe arhiepiscopul Wibert de Ravenna, sub numele de Clement al III-lea (1080-1100). În *vita* lui Grigore doar scrisorile papale amintesc aceste întâmplări, fie avertizând asupra pericolului reprezentat de rivalul său, fie cerând ajutor împotriva acestuia. Propulsarea lui Clement era privită drept o continuare a schismei lui Cadalus. Din izvoarele ce i-au stat la dispoziţie, istoricul papal readuce la lumină evenimentele din toamna anului 1083, când Grigore al VII-lea, în toiul asediului la care regele Henric supusese Roma, reunea la Lateran un conciliu în care se spune că ar fi predicat pentru statornicia în credinţă nu cu voce omenească, ci cu glas angelic. Continuarea celor întâmplate trebuie refăcută fără apelul la registrele papale, care, greu de crezut că în mod pur întâmplător, se încheie chiar în acest an. Autorul nostru se opreşte la un moment despre care multe ar mai fi putut şi ar mai fi trebuit să fie dezvăluite. El se grăbeşte însă să îşi încheie lucrarea biografică cu o referire potrivită temei sale, cum că ar mai fi multe de spus, dar ar lua timp să se rememoreze toate cele făcute Romei de Satan şi Anticrist. Cele trei campanii ale lui Henric asupra Romei şi îndelungatul asediu la care fusese supus oraşul sunt menţionate ; la fel şi întronizarea lui Wibert, înfăptuită în cele din urmă, sau felul cum Grigore rezistase în castelul Sant'Angelo asediului impus de romanii nestatornici, după cum le era obiceiul. De teama de a nu fi surprins de trupele normande venite în ajutorul papei, Henric a părăsit în cele din urmă Roma. Biograful ne oferă un rezumat al cuvântării de despărţire pe care împăratul a adresat-o romanilor, cărora le-a încredinţat patetic coroana şi le-a promis că se va întoarce curând. Promisiunea nu s-a adeverit, Dumnezeu însuşi îngrijindu-se de asta, opinează cu pioşenie autorul povestirii, deoarece Henric nu a mai ajuns vreodată la Roma. Aceasta este concluzia triumfătoare a unui gregorian convins, care, fără să vrea, ne permite să datăm, ceea ce nu este puţin, momentul la care a fost scrisă lucrarea, adică după moartea împăratului, survenită în 1106. Satisfacţia provocată de eliberarea papei se amestecă cu alte sentimente, deoarece nu a putut fi trecut sub tăcere modul cumplit în care normanzii au jefuit Roma, au dezonorat femeile şi au incendiat clădirile. Apoi ruinele s-au prăbuşit definitiv în urma unui cutremur de pământ, iar populaţia a suferit amarnic de foame.

După cum se ştie, papa, eliberat din castelul Sant'Angelo, a refuzat să-şi însoţească salvatorii la Salerno, acolo unde îşi va şi găsi sfârşitul în decurs de un an de zile, sfârşit preamărit de biograful său. Dar nu s-au păstrat în lucrarea acestuia acele cuvinte rostite pe patul de moarte şi care au dat atât de furcă multor generaţii de istorici : „Am iubit justeţea şi am urât nedreptatea, de aceea mor în exil". Aceasta este cea mai cunoscută versiune şi reprezintă, de fapt, parafrazarea versetului unui

psalm (44,9) cu un final cu totul diferit. Exprimă oare aceste cuvinte resemnarea sau sfinţenia papei ? Biografia pontifului nu lasă defel să se întrevadă asemenea gânduri. I se poate certifica autorului lor că a selectat inspirat documentele şi afirmaţiile lui Grigore, pentru a realiza un portret al „eroului" său. Din registrul istoriografic al lui Grigore nu lipsesc doar ultimele sale cuvinte, ci şi tezele celebrului document *Dictatus papae* din 1075, în care papa a formulat concepţia sa privind maiestatea oficiului pontifical, egală cu cea a împăratului, ba chiar superioară. Chiar şi cine nu cunoaşte aceste teze, ci doar istoria pontificatului lui Grigore, înţelege totuşi că acea epocă a fost un prim apogeu al papalităţii hierocratice.

Liber pontificalis îl prezintă pe Urban al II-lea (1088-1099) drept urmaş al lui Grigore al VII-lea, continuatorul politicii ecleziastice a acestuia, deşi, între pontificatele celor doi, tronul lui Petru fusese ocupat pentru scurt timp de un fost abate de Monte Cassino, rămas în istorie sub numele de Victor al III-lea (1086-1088) ; acesta a fost aplecat mai degrabă spre împăcarea cu împăratul, motiv pentru care perioada sa este privită de aceeaşi lucrare istoriografică drept nesemnificativă şi deci aproape trecută sub tăcere. Întorcându-ne la caracterizarea lui Urban al II-lea din *Liber pontificalis*, noul papă nu a fost aşa cum este zugrăvit de istoriografia oficială a papilor, ci a fost mai conciliant şi a ferit pe cât posibil Biserica de conflictele timpului, realităţi ce apar chiar şi în biografia sa aproape în fiecare pasaj. Ca exemplu poate fi adus cazul arhiepiscopului de Milano care a fost depus de un legat papal pentru că primise învestitura de la Henric al IV-lea, dar care, după ce a schimbat tabăra, a fost iertat de papă ; în mod asemănător au stat lucrurile şi cu un episcop francez învestit de regele său, care de asemenea a beneficiat de înţelegere după ce a jurat că va rupe orice contact cu cei ce încălcau normele papale privind învestitura ; ba chiar şi un cleric decăzut din drepturi de către antipapa Wibert a primit din partea lui Urban al II-lea speranţe că va fi din nou hirotonisit. Aceasta a fost strategia aleasă pentru a se consolida pretutindeni obedienţa faţă de Roma. Că de fapt, în cele şase concilii pe care le prezidase, Urban nu a făcut decât să finalizeze ceea ce începuse Grigore al VII-lea, rămâne doar o afirmaţie lipsită de substanţă din partea biografului papal. Acesta pare atât de fascinat de marele Grigore, încât până şi epocala faptă a lui Urban ce l-a făcut demn de a fi reţinut de posteritate, proclamarea cruciadei în conciliul de la Clermont din anul 1095, a fost prezentată drept transpunerea în faptă al unui mai vechi proiect al lui Grigore, ceea ce până la un punct este adevărat, doar că la Clermont se depăşiseră toate ideile de până atunci. Chiar cu acest eveniment debutează *vita* lui Urban din *Liber pontificalis*, în Franţa, locul de baştină al pontifului. El activase o vreme la Reims înainte de a deveni prior la Cluny, de unde a mers apoi la Roma. Nu a avut parte de aceeaşi soartă ca Grigore al VII-lea, de a muri în exil, însă şi-a trăit ultimele clipe într-un pericol asemănător, în castelul lui Pierleoni de pe insula Tiberina, trupul său trebuind să fie purtat peste Trastevere, în afara oraşului frământat de dispute politice, până la catedrala Sfântul Petru, în timp

ce în Ţara Sfântă – scrie biograful său – se obţineau victorii asupra păgânilor spre lauda lui Dumnezeu şi a vicarului său. Şi în istoriile Bisericii şi ale papalităţii se scria cu bucurie despre fapte de arme şi victorii în ţinuturile Sfântului Mormânt înainte de a fi fost pronunţată judecata finală, judecata istoriei şi a Stăpânului istoriei !

Noi lupte şi crize

Faptul că, la scurt timp după dispariţia pontifului roman Urban al II-lea, murea la Ravenna şi antipapa Clement nu a fost suficient pentru a se pune capăt marii schisme latine, deoarece susţinătorii lui Wibert de la Roma şi-au făcut simţită din nou prezenţa în oraş şi s-au îngrijit să îi găsească celui ce-l încoronase pe Henric al IV-lea un succesor. Chiar şi disputele principiale pe marginea drepturilor de învestitură ale suveranilor continuă de-a lungul mai multor pontificate. În vremea lui Pascal al II-lea (1099-1118) apar izolat şi unele semne ce lăsau să se întrevadă modalităţi de rezolvare a conflictelor. Acele vremuri nu erau însă cu certitudine pregătite pentru cele ce se întrezăreau din tratativele, prilejuite de o încoronare imperială, purtate de papă cu regele Henric al V-lea (1106-1125), fiul lui Henric al IV-lea. S-a ajuns la o nouă criză ce a culminat cu dramatica arestare a lui Pascal, iar următorul papă s-a trezit la rândul său pribeag; altă schismă a apărut în vremea lui Grigore (al VIII-lea)* (1118-1121), înainte de a fi în sfârşit posibilă încheierea păcii în timpul lui Calixt al II-lea (1119-1124). Istoriografii vremii au dat măsura talentului lor şi nu este de mirare că biografiile din *Liber pontificalis* redevin ample, existând acum alături de analele urbane romane şi alte relatări demne de luat în considerare.

Demn de remarcat este că în aceste cronici, de fapt, tema de căpătâi nu este într-o prea mare măsură nici efortul pentru aplanarea acelui conflict de principii, nici căutarea unor soluţii de stingere a disputelor într-o formulă acceptabilă de compromis sau apropierea punctelor de vedere şi renunţarea la diferenţele de păreri, pe scurt, toată paleta de probleme care îi fascinează astăzi pe istorici. Interesul istoriografului din acele vremuri a fost reţinut cu precădere de luptele dintre grupările locale romane. Acest curent va contrabalansa pentru o jumătate de veac universalismul papalităţii.

În acele momente la Roma existau familii nobiliare situate de partea cauzei papale sau imperiale, ale căror obiective politice erau coagulate doar în jurul dorinţei de a-şi impune supremaţia în Cetatea Eternă şi de dobândire a unei cât mai mari puteri de influenţă în Biserica romană. Idealuri măreţe erau cultivate doar de puţini, iar aceştia aveau de suferit din acest motiv. Chiar şi în cadrul Curiei domina o anumită indecizie; alături de mai vechi perspective stăteau idei noi, în special cele ce respirau aerul reformei. Principiile vechi se uzaseră. Prin urmare, nu trebuie să ne

* Numeralele ordinale din numele antipapilor au fost redate între paranteze rotunde (n.r.).

mire numărul mare de conflicte şi schisme. După moartea lui Calixt al II-lea s-a ajuns la o dublă alegere impusă de un tumult popular, astfel că pontificatul lui Honorius al II-lea (1124-1130) a fost urmat de izbucnirea unei schisme ce l-a opus pe Anaclet al II-lea (1130-1138) lui Inocenţiu al II-lea (1130-1143), ruptură cu ecouri în tot Apusul.

Până şi istoriografia papală oficială a fost atinsă de aceste evenimente, deoarece în aceste vremuri frământate a apărut ideea unei rescrieri a cronicii pontificale.

Paternitatea biografiei lui Pascal al II-lea i-a fost atribuită cardinalului Petru de Pisa. Lucrarea însă se limitează doar la relatarea evenimentelor locale din Roma, orizont prea îngust pentru eruditul cardinal. Paginile biografice dedicate papilor din această perioadă i se datorează cardinalului Pandulf, un susţinător al lui Anaclet. Însă partizanatul său, convertit în plan istoriografic, făcea necesar un efort de prelucrare a cronicii papale, precum cel realizat în Franţa, locul de refugiu al inamicului lui Anaclet, Inocenţiu al II-lea, de către Petrus Guillermus, bibliotecar la Saint-Gilles. Câteva decenii mai târziu, era rândul cardinalului Boso să primească însărcinarea de a continua şi de a întocmi o nouă versiune a cronicii, moment ce însă a rămas neobservat la Roma. În această nouă fază de redactare se poate citi felul în care s-au derulat evenimentele în istoria papalităţii şi a Romei după 1130. Se poate spune încă din acest moment, anticipând analiza ce va urma, că şi pontificatele ulterioare s-au aflat tot sub semnul preeminenţei nobiliare. Tocmai aceasta a fost trăsătura definitorie a secolului al XII-lea: alături de imperiu şi papalitate, şi „poporul", adică nobilii din Roma, a determinat soarta oraşului.

În biografia lui Pascal scrisă de Pandulf se descrie la început, cu acurateţe, alegerea papei, nu fără a se sublinia caracterul demn de laudă al celui ales, care a refuzat, dintr-o modestie proprie mediului monastic în care se formase vreme îndelungată, înalta cinste ce-i fusese de altfel, după cum se spune, prezisă la mare distanţă de Roma de către un vizionar. Îi regăsim apoi pe romani uniţi şi pregătiţi prin orice jertfă materială şi de sânge, împreună cu normanzii, să stârpească schisma clementină, moment asupra căruia din fericire relatarea din *Liber pontificalis* este completată de cele narate de *Annales Romani*.

Rolul de antipapă a fost preluat mai departe, consecutiv, de doi episcopi-cardinali, dar care, fiecare la rândul său, aveau să cadă în mâinile propriilor inamici, unul în timp ce căuta să-şi salveze viaţa la curtea imperială germană, altul, vândut literalmente lui Pascal de către unul dintre propriii prieteni. Ambii aveau să îşi petreacă restul zilelor în mănăstiri din sudul Italiei. Numele acestor antipapi meteorici nu este nevoie să fie readuse în atenţie. Cel de-al treilea antipapă de după Wibert a fost preotul Maginulf, care şi-a luat numele Silvestru al IV-lea (1105-1111) şi care avea să joace un rol mai important, deoarece, de această dată, partida imperială s-a implicat mai mult. Propulsarea sa era datorată în mare măsură marchizului de Ancona, a cărui cavalerie ocupase de altfel Roma, ucigându-i pe susţinătorii lui Pascal şi silindu-l pe papă să fugă. Silvestru nu s-a putut menţine însă prea mult în oraş, fiind

la rândul său nevoit să se pună la adăpost, iniţial la Tivoli, apoi la Osimo, sub protecţia marchizului. A continuat să reprezinte un pericol serios pentru poziţia lui Pascal, în acest sens dând mărturie şi *Liber pontificalis*, care îl ponegreşte, numindu-l mag ce ar fi încercat să obţină tronul lui Petru cu ajutorul diavolului, acelaşi diavol ce-l dusese mai înainte în iad pe „ereziarhul" Clement/Wibert. În baza altor mărturii ne este cunoscut cum Pascal a poruncit ca trupul lui Wibert să fie exhumat şi aruncat în Tibru, pe motiv că, se pare, fuseseră înregistrate acte miraculoase la mormântul acestuia. Un asemenea episod nu poate să nu stârnească mirarea, fiind totodată un semn al profundelor sentimente de ură ce dominau disputele ecleziastice din acele timpuri.

Liber pontificalis nu scapă nici un cuvânt în acest sens, amintind doar cucerirea aşezării unde îşi găsise sfârşitul Clement, Civita Castellana, dar şi seria de acţiuni ale papei în împrejurimile Romei, cum acestea au beneficiat de cele mai bune semne prevestitoare, felul cum au fost încununate de succes şi, nu în cele din urmă, reîntoarcerea în încă tulburata Romă. Toate acestea sunt, precum am mai spus-o, evenimente de impact local, asupra cărora atenţia nu trebuie să zăbovească prea mult, dar din a căror cauză, din nefericire, în acest demers istoriografic organizat în jurul Romei, au de suferit cele mai importante fapte ale papei, care sunt aproape în întregime lăsate la o parte.

Un loc absolut marginal îl ocupă călătoria întreprinsă de Pascal spre nord, spre Franţa, şi nu – potrivit intenţiei iniţiale – spre Germania, pentru a media o împăcare în disputa privind tronul regatului salian dintre Henric al IV-lea şi Henric al V-lea, dintre regele cel bătrân şi fiul său nesupus, vizită ce plănuia deopotrivă să abordeze şi chestiunea învestiturii. Într-o singură propoziţie sunt amintite, pe scurt, conciliul pe care papa l-a ţinut la Troyes în 1107 şi, cu ceva mai multă generozitate, conciliul premergător din toamna anului 1106, reunit la Guastalla, în cadrul căruia şi-au făcut apariţia şi solii germani, împotriva cererilor acestora fiind pronunţată o nouă interdicţie privind învestitura. Pentru cronicarul din acea vreme, obişnuit cu asemenea probleme, mult mai interesant pare să i se fi părut faptul că, în timpul celui dintâi sinod al acestui spectaculos turneu pontifical, reunit la Florenţa, în prezenţa unei mari mulţimi de oameni ce dăduseră năvală de pretutindeni, s-a disputat aprig teza emisă de episcopul local, cum că tocmai s-ar fi născut anticristul ce anunţa cea din urmă vârstă a lumii. Istoriograful papei iroseşte două propoziţii cu relatarea acestui moment, pe când următoarelor două concilii nu le-a fost acordată decât una singură. Cronicarul nu pare foarte bine informat nici în ceea ce priveşte dramaticele evenimente ale anului 1111, asupra cărora oricum nu dorea să insiste deoarece, în opinia lui, s-ar ajunge prea departe dacă s-ar povesti tot ce întreprinsese vechiul duşman al Bisericii împotriva acesteia. Se păstraseră în secret atât negocierile pe care le purtaseră solii germani la Roma, cât şi tratatul de la Sutri, în baza căruia Henric al V-lea se obliga să renunţe la acordarea învestiturii, dacă şi Biserica, la rândul său, avea să-i înapoieze *regaliile*, adică drepturile concedate acesteia de către

coroană spre administrare. În ziua ce fusese stabilită pentru celebrarea încoronării imperiale, în catedrala Sfântul Petru a fost făcut public cu mari onoruri şi acest tratat secret, fiecare locuitor al Romei putând astfel să ia aminte la soluţia radicală care ar fi trebuit să pună capăt tensiunilor privind învestitura, soluţie ce reprezenta nu mai puţin decât o separare între stat şi Biserică. Cronicarul pontifical alege să treacă totul sub tăcere, fapt ce desigur trebuie pus în legătură cu protestele şi criticile pe care papa a trebuit să le suporte, cum că ar fi ratificat o jefuire a Bisericii, că ar fi lezat principiul inalienabilităţii bunurilor bisericeşti, că ar fi luat ceea ce fusese dăruit lui Dumnezeu, că ar fi devenit în acest fel eretic. Din pricina unor astfel de reproşuri s-a ajuns ca părţii adverse să-i fie atribuită absolut toată vina. Jafuri şi silnicii au însoţit drumul prin Italia spre Roma al lui Henric al V-lea pentru a fi încoronat. Cu toate că în oraş a fost primit cu toate onorurile şi aclamat, s-ar fi dezis de jurământul prestat anterior, arestându-l pe papă împreună cu toţi cardinalii şi jefuindu-i literalmente până la piele. Nu se aminteşte nici un cuvânt despre valul de indignare declanşat în tabăra Bisericii la citirea tratatului sau despre refuzul papei de a-l încorona pe rege, ceea ce a condus, după cum spuneam, la arestarea lui Pascal şi a apropiaţilor săi chiar în mijlocul bisericii. Clericul-biograf reţine mai departe faptul că în acea duminică de 12 februarie a anului 1111, în toate bisericile drept temă pentru predică servise anunţarea patimilor lui Isus. O perioadă de patimi se anunţa şi pentru papă, care, în cele din urmă, după mai bine de două luni de zile, ceda solicitărilor împăratului doar pentru a obţine punerea în libertate a celor închişi împreună cu el. Privilegiul pe care papa îl emitea cu această ocazie, prin care era confirmat dreptul laic de învestitură şi de care beneficia în primul rând Henric, în sfârşit încoronat împărat în mod legiuit, a intrat în istorie sub numele de „Privilegiul smuls”, dar nu a intrat şi în atenţia istoriografiei papale, care se fereşte să amintească reapariţia lui Silvestru al IV-lea, antipapa susţinut de împărat. Excursul istoriografic pontifical încheie acest întreg capitol jalnic prin constatarea că Romei şi Bisericii romane i-a fost dat să cunoască o nouă perioadă de pace, cel puţin pentru câţiva ani, doar după plecarea lui Henric. Cât de interesant ar fi să cunoaştem mai îndeaproape acida dispută publicistică ce a urmat tratatului de la Sutri şi să reflectăm astfel asupra concepţiei în baza căreia papa se arăta dispus să renunţe la unele posesiuni bogate, fiind se pare mult înaintea contemporanilor lui în ceea ce priveşte înţelegerea fiinţei Bisericii şi a adevăratei căi prin care trebuiau urmate învăţăturile lui Cristos, concepţie marcată de acel ideal de pauperitate aflat la acea dată doar în primele sale momente de exprimare! Ar fi de dorit să putem aduce dovezi în sprijinul argumentării respectului de care acest papă cu gândire monastică se bucura din toate părţile pentru nedreptăţile pe care le suferea!

Cronicarul însă trece mai departe în fugă, ajungând la sfârşitul zbuciumat al acestui pontificat. Cu cât naraţiunea ia o mai mare amploare, cu atât devine mai pregnant partizanatul cronicarului. După ce pontificatul lui Pascal al II-lea, în

preajma evenimentelor de la Sutri, căpătase o semnificaţie de principiu, conflictele pentru putere din Roma din ultimele momente ale prezenţei lui Pascal pe tronul lui Petru capătă o tentă din ce în ce mai meschină. Prilejul pentru o asemenea măsurare a forţelor a fost oferit de moartea prefectului oraşului şi numirea în funcţia astfel devenită vacantă a fiului acestuia, pe cât de tânăr, pe atât de plin de ambiţii, pe care papa însă, probabil pe bună dreptate, s-a ferit să-l recunoască, pentru ca apoi tânărul nobil, prin adevărate presiuni ale întregii familii şi ale susţinătorilor acesteia, să se vadă impus în funcţie. La momentul la care asemenea solicitări neruşinate au ajuns să producă până şi tulburări ale procesiunilor religioase, iar papa şi-a văzut din nou viaţa şi libertatea ameninţate, acestuia nu i-a mai rămas nici o altă soluţie decât să părăsească Roma din nou. Aceste evenimente se desfăşurau de Paşti, în anul 1116. În oraş s-a ajuns la lupte de stradă, iar la scurt timp bătălia s-a extins şi în afara zidurilor. Împăratul era cel căruia ar fi trebuit să-i revină sarcina restabilirii ordinii, el fiind invitat la Roma în acest sens. S-a ivit însă un nou conflict, schiţat în *Liber pontificalis* cu fidelitate, chiar cu dialoguri. Motivul era următorul: cine ar fi fost persoana cea mai îndreptăţită, în absenţa papei, şi după cum era obiceiul la o asemenea ocazie festivă, să-i aşeze împăratului coroana pe cap şi totodată să celebreze şi încoronarea ca împărătească a tinerei soţii, de origine engleză, a acestuia? Această onoare a fost în cele din urmă atribuită unui portughez stabilit de ceva vreme la Roma, arhiepiscopul de Braga, Mauritius Burdinus, nimeni altul decât viitorul antipapă Grigore (al VIII-lea). După ce împăratul a părăsit oraşul încoronării sale, papa Pascal nu s-a mai reîntors la Roma decât pentru a-şi da sfârşitul, în ianuarie 1118.

Gelasius al II-lea (1118-1119), succesorul lui Pascal, a avut un pontificat scurt, dar bogat în evenimente agitate, murind în exil în timp ce Roma se afla în mâinile antipapei pus de împărat, Grigore (al VIII-lea). *Liber pontificalis* nu se înşală când priveşte şi această schismă drept continuarea aceleia izbucnite între Grigore al VII-lea şi Clement (al III-lea), deşi declanşarea acesteia din urmă era produsul unor factori diferiţi. Dar aceeaşi sursă omite să amintească ceva despre faptul că în acea vreme romanii – în baza unei analize juridice – adoptaseră împreună cu Henric o poziţie ostilă papei ales pur şi simplu de cardinali, fără voia poporului. Însă biograful lui Gelasius se întoarce în excursul său până în zilele lui Urban al II-lea pentru a-i face celui pe care îl vedea drept adevăratul pontif roman o prezentare potrivită, reţinând cum Gelasius fusese adus de la Monte Cassino pentru a ocupa funcţia de cancelar al Curiei. Dacă scrisul istoric din ambianţa curială s-a evidenţiat în acele vremuri printr-o îmbunătăţire în ceea ce priveşte stilul, un rol trebuie să fi avut şi activitatea exemplară a cancelarului; ştim oricum, pe baza unei însemnări apreciate drept autentice, că viitorul papă Gelasius a fost cel care a reintrodus la Roma eleganţa oratoriei şi scrierii, ba chiar a reformat arta versificării, de mult uitată în Cetatea Eternă, poate din vremea lui Leon cel Mare. Cui anume îi datora Gelasius al II-lea alegerea sa ca papă nu este foarte clar, şi asta în ciuda faptului că Pandulf are grijă să

reţină o listă consistentă de electori. În cadrul acestei înşiruiri de persoane pot fi însă depistate o serie de nereguli, ceea ce face ca întreaga listă, împreună cu toate însemnările suplimentare ce o însoţesc, să nu fie altceva decât o probă „fabricată", cu ajutorul căreia se putea demonstra canonicitatea actului alegerii.

Adunarea electivă reunită într-un aşezământ monastic de pe Palatin a fost împrăştiată de către Centius Frangipani, însuşi pontiful ales cu această ocazie trebuind mai apoi să fie eliberat din detenţie de către membrii familiei Pierleoni. Acestea şi erau, de altfel, cele două familii nobiliare care dădeau la acea vreme tonul în politica romană. Un gest de protest, o „filipică" am putea-o numi, se regăseşte doar la Pandulf. Întrucât Gelasius avea doar rangul de diacon, consacrarea sa pontificală nu a putut fi imediat dusă la bun sfârşit, iar când împăratul, chemat de susţinătorii săi la Roma, a sosit în oraş, Gelasius a părăsit în cea mai mare grabă reşedinţa papală, ceea ce a oferit un prilej foarte nimerit pentru promovarea la scurt timp a antipapei Grigore. După modelul biblic, *Liber pontificalis* afirmă că această din urmă alegere s-a petrecut într-un mod asemănător închinării la idolii păgâni. Pandulf reţine episodul părăsirii Romei de către papă, considerând de mare importanţă nu doar faptul că încoronarea pontificală a lui Gelasius se va petrece la Gaeta, oraşul său de baştină, dar şi că acesta a fost prilejul cooptării pontifului în rândul corpului clerical. Demnă de remarcat este însă şi descrierea plastică, la persoana întâi plural, a fugii, chiar de sub nasul gărzilor imperiale. Din sudul peninsulei, Gelasius a mai venit la Roma doar pentru o scurtă perioadă, când a fost din nou molestat de Frangipani, oraşul devenind în opinia lui asemenea Sodomei şi Gomorei sau Babilonului şi Egiptului, un oraş pe care oricine ar trebui să-l părăsească. Această a doua „evadare" din Roma a avut drept ţintă mai întâi Pisa, unde se spune că papa ar fi predicat despre mesajul psalmilor mai bine decât Origen, de acolo a călătorit în Provence, la Saint-Gilles, eveniment de mare importanţă nu doar pentru Petrus Guillermus, bibliotecar al mănăstirii de acolo şi cronicar al papilor, şi în cele din urmă la Cluny, unde Gelasius, la sfârşitul lui ianuarie 1119, la un an de la alegerea sa, a murit, tot acolo fiind şi înmormântat. Gelasius îşi exprimase speranţa în momentul în care părăsise Cetatea Eternă că se va reîntoarce în vremuri mai bune, fapt care s-a dovedit a fi adevărat doar în ceea ce-i priveşte pe însoţitorii săi şi pe noul papă.

Acesta s-a numit Calixt al II-lea (1119-1124), era fostul episcop Guy de Vienne şi a fost ales la doar câteva zile de la decesul lui Gelasius, chiar între zidurile respectabilei abaţii de la Cluny. *Liber pontificalis* subliniază cât de demn de respect era caracterul noului pontif prin accentuarea înrudirii acestuia cu dinastiile regale din Apus. Se ştie că noul papă a fost cu adevărat o personalitate foarte puternică; a procedat cu mare prudenţă în ceea ce priveşte acceptarea demnităţii pontificale conferite lui prin simpla alegere făcută de către însoţitorii predecesorului său, înainte de a primi acceptul romanilor. Prin urmare, într-adevăr, abia un an mai târziu a plecat spre Roma, din nou prin Saint-Gilles, primirea sa în Cetatea Eternă întrecând în fast şi strălucire orice altă primire ce mai fusese cuiva făcută vreodată.

Despre sfârşitul antipapei Grigore (al VIII-lea) *Annales Romani* este mai bogată în amănunte decât *Liber pontificalis*. Acesta fugise la Sutri unde a rămas luni de zile fără a atrage atenţia asupra sa. Abia în aprilie 1121 a fost cucerit şi micul oraş, după un asediu de doar o săptămână. I-au fost smulse veşmintele pontificale, iar drept straie i-au fost date piei miţoase de oaie ; nefericitul a fost apoi purtat prin Roma, călare de-a-ndoaselea pe un jalnic animal ce servea de obicei la transportul căzii de baie a papei, ba mai mult, fiind şi batjocorit prin jocuri de cuvinte ce asociau numele său, Burdinus, cu un măgar*. A fost în cele din urmă închis într-o mănăstire din Apulia.

Calixt al II-lea iniţiase unele negocieri privind stingerea conflictului pentru învestitură încă de la Reims, deci înainte de plecarea spre Italia şi Roma. Dar *Liber pontificalis* nu le consemnează, aşa cum omite să amintească şi că la sfârşitul anului 1119 încheierea acestei păci atât de mult aşteptate a eşuat încă o dată. Doar tangenţial este amintită şi acea delegaţie papală din Germania, care în septembrie 1122, a realizat aşa-numitul concordat de la Worms. Conţinutul acordului dintre papalitate şi imperiu putea fi însă citit pe tabla afişată din porunca papei în biserica de la Lateran. Atât de puţin interes mai exista faţă de ceea ce reprezenta odinioară de fapt tema centrală a istoriei papilor, adică raporturile cu împăraţii ! La fel de puţin semnificativ părea să fie faptul că suveranul obţinuse dreptul de a conferi episcopilor, după alegerea canonică, învestirea cu *regalii* prin sceptru. O excepţie de la această regulă face cronicarul papal Pandulf, care, într-o singură propoziţie, menţionează conciliul de la Lateran pe care Calixt l-a dedicat sărbătoririi şi confirmării păcii obţinute ; era primul conciliu papal ce a obţinut recunoaşterea ecumenicităţii. Mai important pentru Pandulf era evident să-i treacă în revistă pe cei promovaţi de Calixt la rangul de cardinal, nelăsând la o parte nici propria consacrare ca subdiacon.

Această panoramă liniştită a unei Biserici apusene a fost înlocuită la Roma după moartea pontifului Calixt al II-lea de noi scene de luptă. Din cronica lui Pandulf reies cu şi mai mare claritate aceste realităţi, deoarece, fiind unul dintre partizanii papei Anaclet al II-lea, membru al familiei Pierleoni, pontificatul premergător, cel al lui Honorius al II-lea (1124-1130), i se păruse cel mai mare rău posibil, în timp ce, evident, în varianta lui *Liber pontificalis* îngrijită de Petrus Guillermus toate invectivele tind să dispară, naraţiunea devenind în cele din urmă atât de redusă, încât aproape că nu ne spune nimic. Bineînţeles că şi după părerea lui Pandulf ar fi fost mai bine ca biografia lui Honorius nici să nu fi fost scrisă, să rămână acoperită de tăcere, decât să se încredinţeze mărturiei scrierii cele petrecute la Roma în acea vreme ; cronicarul spune mai departe că oricum nu avea intenţia de a lăsa posterităţii mărturia amănunţită a unor fapte ce îi erau cunoscute lui Dumnezeu.

Lambert de Ostia, viitorul papă Honorius al II-lea, fusese în calitate de legat papal membru al soliei ce încheiase concordatul de la Worms. Pandulf îl prezintă drept un parvenit din cele mai de jos straturi ale societăţii, care, deşi şcolit, era greu

* Lat. *burdo*, catâr (n.r.).

de cap precum un bou, priceput în a folosi cu şiretenie lăcomia şi venalitatea oamenilor, necioplit şi deopotrivă aspru cu toată lumea. O imagine plină de duşmănie, departe de orice urmă de obiectivitate! Drept argumentare a caracterizării de mai sus se oferă descrierea deosebit de amplă a felului în care Honorius, printr-un tumult popular, a dobândit tronul papal. Asupra acestui episod cronicarul insistă mai mult decât asupra întregului pontificat. Primele gânduri ale electorilor par să se fi îndreptat spre cardinalul Saxo, foarte îndrăgit de mulţime, un fost coleg al lui Lambert în delegaţia de la Worms, dar cu care nu împărtăşea sub nici o formă aceleaşi principii. Alesul cardinalilor a fost mai apoi vârstnicul lor coleg Teobald, zis şi *Buccapecus*, adică bot de oaie, un candidat pentru situaţii de urgenţă, care voia să-şi ia numele de Celestin al II-lea, ba chiar şi îmbrăcase veşmintele pontificale, când familia Frangipani şi adepţii acesteia au distrus festivităţile. Încă nu dispăruseră acordurile imnului *Te Deum laudamus*, când în locul acestuia s-a înălţat un cânt de suferinţă. Teobald a fost grav rănit, iar electorii au fugit, astfel încât Lambert a fost ales papă nu prin harul insuflat cardinalilor, ci prin puterea laicilor. Cu toate că şi-a ales numele de Honorius, numai onorabilă nu a fost epoca sa, afirmă Pandulf. Teobald-Celestin a renunţat la orice pretenţie la demnitatea pontificală. Cardinalii, după o opoziţie cu adevărat vehementă, şi familia Pierleoni au cedat *volens-nolens* politicii faptului împlinit promovată de clanul Frangipani. Pandulf descrie apoi cu multă răbdare răsplata de care a beneficiat fiecare. Dar cronicarul nu-i uită nici pe cei ce fuseseră destituiţi de papă; doi abaţi ai aşezămintelor de la Cluny şi de la Monte Cassino în acelaşi an, mai apoi un cardinal. Dar pe cine nu a iritat politica nebunească a papei, în frunte cu Roger al Siciliei (1113-1154), întemeietorul regatului normand din Italia meridională şi din Sicilia?! Toţi sunt cuprinşi în cadrul acestui posomorât tablou. Biograful papal trece însă sub tăcere adevărurile politice şi transformările în plan ecleziastic ce se ascundeau în spatele acestor întâmplări, crizele monahismului de pretutindeni şi apariţia unor elemente noi în cadrul structurilor normande. Pentru a-şi scurta cât mai mult expunerea, cronicarul trece direct la boala ce l-a lovit pe papă şi la nedemnul sfârşit al acestuia. Moartea sa survenea nu în palatul de la Lateran, ci, în mod simbolic, în mănăstirea ridicată pe *Clivus scauri** – locuitorii Romei au prins cu siguranţă sensul jocului de cuvinte al lui Pandulf –, prin *scaurus* atrăgându-se atenţia că un şchiop nu putea să se caţere pe tronul lui Petru fără efort, în acest caz fără ajutorul familiei Frangipani, alături de al cărei castel protector, amenajat în incinta Colosseumului, se găsea chiar mănăstirea de care aminteam. Pontiful muribund a fost dus prin oraş către mănăstirea în care îşi va afla la scurt timp sfârşitul într-un mod demn de milă, aproape tocmai de locul unde îşi începuse ascensiunea, nu însoţit de splendoarea potrivită unui papă, ci în grabă, pe o năsălie, acoperit cu nişte simple bucăţi de pânză. Se poate lesne închipui cum a descris Pandulf izbucnirea schismei ce a urmat între prietenii familiei Frangipani şi partida celor grupaţi în jurul numelui

* În latină „Dealul şchiopului"; aluzie la felul cum mergea Honorius (n.t.).

de Pierleoni. Cei dintâi se înţeleseseră încă din noaptea morţii lui Honorius, deasupra năsăliei pe care acesta agoniza, asupra lui Inocenţiu al II-lea (1130-1143), pe care de altfel l-au şi purtat în primele clipe ale dimineţii la Lateran pentru oficierea întronizării, mai înainte chiar ca răposatul pontif să fi fost măcar îngropat creştineşte. Erau încălcate astfel nu doar practicile religioase, ci şi o convenţie electivă anterioară conform căreia doar o comisie a cardinalilor ar fi putut să se pronunţe asupra idoneităţii unui candidat. Din aceste raţiuni, capul grupării potrivnice, ambiţiosul cardinal Petru Pierleoni, părăsise simbolic colegiul electiv atunci când lucrurile au luat o turnură defavorabilă; desigur, trebuie să se fi simţit ameninţat de familia Frangipani şi determinat să iniţieze în mod iute unele negocieri. Familia Pierleoni nu a acceptat însă de această dată precipitata alegere a lui Inocenţiu al II-lea, împotrivindu-i acestuia încă în aceeaşi zi un antipapă, ales prin respectarea întregii proceduri, în persoana lui Petru Pierleoni, care şi-a luat numele de Anaclet al II-lea (1130-1138). De partea acestuia din urmă se găseau şi majoritatea cardinalilor, din rândul lor făcând parte la scurt timp şi Pandulf, biograful papilor. Nu s-a păstrat *vita* pe care acesta a dedicat-o lui Anaclet, deoarece după victoria lui Inocenţiu nu mai era nevoie de o asemenea amintire. Punctul de vedere al lui Pandulf cu privire la începuturile schismei pot fi aflate doar dintr-una dintre scrisorile propagandistice ale cardinalului-istoric.

Dar şi partea adversă a făcut uz masiv de propagandă. Deoarece Anaclet îşi datora formaţia ecleziastică mediului monahal de la Cluny, Inocenţiu a dobândit în mod natural sprijinul ordinului cistercian recent înfiinţat, datorită concurenţei dintre Cîteaux şi Cluny*, dar şi susţinerea celui mai important reprezentant din acel moment al noului ordin, abatele de Clairvaux, Bernard (1115-1153), care, în discursurile sale sonore, rostite în favoarea lui Inocenţiu, nu a neglijat să atragă atenţia că Pierleoni reprezintă o familie de bancheri evrei creştinaţi abia de un secol, ponegrindu-l pe Anaclet al II-lea cu apelativul „pui de evreu". Contradicţia dintre adepţii lui Anaclet şi cei ai lui Inocenţiu a atins apoi şi problema felului în care este realizată mai departe reforma în Biserică, acum, după epoca gregoriană. În jurul lui Anaclet s-au reunit forţele mai degrabă conservatoare ale colegiului cardinalilor marcaţi de idealuri cluniacense, în timp ce pe Inocenţiu au ales să-l urmeze cei mai tineri.

Felul în care în cele din urmă Inocenţiu a reuşit să se impună poate fi lecturat în *Liber pontificalis* în forma unei noi versiuni ieşită după câteva zeci de ani din pana cardinalului-trezorier Boso. Potrivit biografiei lui Inocenţiu, acesta a părăsit relativ repede Roma pentru a dobândi recunoaştere şi în afara Cetăţii Eterne. Era o nouă dovadă a imensei creşteri a prestigiului universal pe care epoca reformei îl adusese papalităţii: devenise, de fapt, decisiv nu pe cine anume aveau romanii drept episcop în teritoriul cuprins de zidurile oraşului, ci pe cine percepea creştinătatea ca pontif

* Cîteaux şi Cluny erau centre ale ordinelor cistercian, respectiv benedictin, aflate în acea perioadă într-o strânsă concurenţă pentru impunerea propriilor modele de organizare monahală (n.r.).

roman. De aceea, nu este atât de important dacă la începutul biografiei inocentiene se încearcă prezentarea nominală a cardinalilor susţinători ai papei Inocenţiu, în care trebuie văzuţi cei mai buni dintre electori, acea *melior et sanior pars** – ceea ce reprezenta mai mult decât o simplă majoritate, precum se argumenta în acele momente – în timp ce Petru Pierleoni nu se putea baza decât pe bani şi pe putere armată. Îl vedem pe Inocenţiu în Gallia dobândind supunerea regelui francez şi a celui englez, iar mai pe urmă, în cadrul unei întrevederi petrecute la Liege, şi pe cea a regelui german Lothar (1125-1137), prilej cu care acest din urmă suveran i-a şi prestat papei serviciul simbolic de mareşal. Nu este omisă nici vizitarea mănăstirii Saint-Gilles pe drumul de întoarcere, importantă nu din punctul de vedere al papei, ci din perspectiva istoriografiei pontificale. Într-o manieră expeditivă este tratată campania lui Lothar în Italia, pe care acesta o promisese ca sprijin papei la Liege, şi care a culminat cu încoronarea imperială a regelui la data de 4 iunie 1133. Deoarece la această dată nu se reuşise încă recucerirea locului obişnuit de încoronare, catedrala Sfântul Petru, Lothar a primit coroana din mâinile papei în biserica de la Lateran. *Liber pontificalis* afirmă că puterea lui Anaclet slăbise considerabil, ceea ce însă nu pare să corespundă adevărului, deoarece o dată ce arşiţa verii i-a gonit pe germani din Roma, Inocenţiu a fost nevoit să se întoarcă la Pisa. În ciuda recunoaşterii şi a simpatiei de care papa beneficia pretutindeni, la Roma era încă nevoie de împărat ca avocat şi protector al Bisericii. De această realitate erau în mod evident conştiente şi mediile curiale, deşi doctrina pontificală din acel moment nu dorea să vadă în împăratul Lothar decât un vasal aflat cu totul la dispoziţia papei. Cel puţin acesta este mesajul transmis de o pictură murală din palatul de la Lateran ce descrie încoronarea ca împărat a lui Lothar, spre necazul generaţiilor de mai târziu şi oricum fără a corespunde adevărului istoric.

Anaclet îl ridicase pe Roger de Sicilia la rangul de rege al posesiunilor normande din Italia meridională, reuşind în acest chip să-l facă pe acesta cel mai fidel susţinător al său. Pentru a-l învinge pe proaspătul rege, Lothar a fost nevoit să întreprindă o a doua campanie în Italia, campanie ce într-adevăr a fost încununată de succes, partizanul antipapei fiind alungat în Sicilia, iar domeniile sale continentale, reunite într-un ducat, fiind date spre administrare unui alt nobil. Actul de înfeudare a noului duce a fost îndeplinit deopotrivă de papă şi împărat, nu în semn de armonie, ci ca expresie a imposibilităţii punerii de acord asupra chestiunii cui îi aparţineau feudele din acele ţinuturi din vechime şi ale cui vor fi pe viitor, ale împăratului sau ale papei. La scurt timp după triumfala intrare în Roma, Lothar murea în Tirol în drum spre casă, ceea ce rămâne un amănunt necunoscut cronicarului papal.

Un alt deces era desigur mult mai semnificativ, şi anume cel al „ereticului Petru”, adică al antipapei Anaclet, la începutul anului 1138. Moartea acestuia nu a atras după

* Grupul mai bun şi mai înţelept (lat.) (n.t.).

sine şi stingerea schismei, dar succesorul lui Anaclet, Victor al IV-lea (1138-1139), nu a avut o prea mare importanţă datorită perioadei scurte în care, teoretic, a ocupat tronul papal. Finalul pontificatului lui Inocenţiu al II-lea primeşte o strălucire aparte prin faptul că, în sfârşit, prin graţie divină, Biserica redevenise o singură turmă condusă de un singur păstor. *Liber pontificalis* trece totuşi sub tăcere, în ciuda celor mai sus afirmate, o serie de evenimente. Dintre acestea, trebuie amintită înfrângerea pe care Roger de Sicilia o administrează papei ; ba mai mult, Inocenţiu nu a putut să pună capăt ruşinoasei captivităţi în care căzuse decât prin recunoaşterea regatului normand sud-italian, ceea ce a însemnat la 1139 şi încheierea definitivă a păcii. Abia acum, după cum spunea biografia papei, vocea bucuriei putea fi auzită pretutindeni în lume. Pentru a celebra pacea, papa reunea la Lateran în 1139 un conciliu.

Apoi, chiar la finalul biografiei poate fi citită o frază care, retrospectiv privind lucrurile, s-a dovedit a fi corectă şi care pare să anunţe o nouă epocă din istoria Romei.

Barbarossa şi papii

Spre sfârşitul pontificatului lui Inocenţiu al II-lea biograful său scria că locuitorii Romei – mereu cu gândul la înnoiri – ar fi reedificat senatul pe Capitoliu, sub mantia protectoare a binelui public şi împotriva voinţei papei. S-a spus că această reconsiderare a republicii romane din Antichitate ar fi iniţiat Renaşterea la Roma, ceea ce cu certitudine nu este fals. Cronicarul papal se afla fără doar şi poate sub impresia unor transformări nemaiauzite. Acestuia ar fi putut să-i fie cunoscută vechea instituţie republicană, deoarece nici nu trebuia să caute prea departe în istorie rădăcinile evenimentelor contemporane lui. În principiu, acum era vorba doar de forma concretă a unei năzuinţe de a participa la guvernarea oraşului, manifestată de-a dreptul violent în deceniile din urmă şi care îşi găsise justificarea prin apelul la o veche tradiţie. Se observă că nimeni altul decât fratele lui Anaclet, Giordano Pierleoni, a fost pus în fruntea noului senat şi că apoi, ca expresie a conştiinţei propriei puteri, i-a fost înaintată regelui german propunerea de a prelua coroana imperială şi Roma ca reşedinţă permanentă a imperiului. Ambele evenimente sunt tratate de *Liber pontificalis* cu indiferenţă şi, drept urmare, trecute sub tăcere, deoarece erau privite ca fiind nepotrivite conceptului de istorie a papalităţii. Tema „cui aparţine de fapt Roma ? " era un vechi motiv al istoriei romane, doar că acum istoricul nu mai avea dreptul să cuprindă în analiza sa doar rivalităţile ce îi opuneau pe papi împăraţilor, pentru că poporul roman solicita cu insistenţă să i se acorde o atenţie sporită. Următoarele biografii din *Liber pontificalis* mărturisesc câte puţin din aceste reflecţii, deşi se creează curând impresia că, după depăşirea unor anumite interese iniţiale, s-a preferat ca dificultăţile să fie trecute sub tăcere.

După scurtul pontificat al lui Celestin al II-lea (1143-1144), Lucius al II-lea (1144-1145) a încercat zadarnic să anuleze puterea senatului. Se pare că iniţiativa lui fusese încununată la început de succes, reuşind aproape să-i silească pe senatori să renunţe la toate prerogativele pe care le deţineau, când o boală i-a întrerupt cu brutalitate viaţa. A fost de fapt vorba de un asasinat în plină stradă care a făcut să reizbucnească flăcările unui foc al indignării ce fusese aproape stins. Eugeniu al III-lea (1145-1153), ales în cel mai mare secret, a reuşit să se sustragă solicitării de a recunoaşte legalitatea senatului fugind la Farfa, unde, de altfel, împotriva tuturor uzanţelor, a şi fost consacrat. *Liber pontificalis* relatează mai apoi episodul întoarcerii sale triumfale şi bucuria plebei ce a însoţit evenimentul, dar este imposibil de

precizat la care dintre intrările lui Eugeniu se face de fapt referinţă, fiindcă trebuie avut în vedere că acest papă a fost alungat în numeroase rânduri, locuind în afara oraşului mai multă vreme decât în interiorul acestuia. Una dintre aceste călătorii l-a purtat chiar în Franţa, prilej pentru papă de a-i oferi regelui francez Ludovic al VII-lea (1137-1180) însemnele de cruciat, episod de asemenea tratat doar tangenţial, pe când despre cea de-a doua cruciadă, iniţiată chiar de Eugeniu, nu se aminteşte nimic. Acesta este de fapt – în ciuda criticilor de cea mai diversă factură şi a succesului limitat – punctul culminant al pontificatului, în primul rând pentru motivul că a fost obţinută pentru prima oară participarea la cruciadă a unui rege, căruia de altfel i-a şi fost cedată comanda supremă a sfintei expediţii. Din păcate, cu privire la faptele de arme din Ţara Sfântă, la luptele împotriva maurilor din Peninsula Iberică sau la combaterea păgânilor din regiunile de frontieră cu slavii cronicarul papal nu deţine nici o informaţie şi nici nu dă dovada vreunei urme de interes.

Nici chiar situaţia din Cetatea Eternă, ce tindea să devină îngrijorătoare, nu pare să-l fi preocupat prea tare pe istoriograful pontifilor romani, spre deosebire de alte personalităţi din Apus, ale căror păreri sunt exprimate pe un ton deosebit de critic. Nimeni altul decât abatele Bernard de Clairvaux, după cum se ştie, a crezut de cuviinţă că trebuie să-i dea unele sfaturi pontifului care odinioară îi fusese învăţăcel în mănăstire. Şi cine ştie ce s-ar fi întâmplat dacă Eugeniu ar fi urmat poruncile misticului cistercian de a duce o viaţă potrivit modelelor apostolice ! Ce impresie ar fi produs asupra romanilor şi ce ar fi avut Boso de povestit dacă papa s-ar fi înfăţişat la Roma după o lungă călătorie potrivit exemplului lui Petru şi nu înconjurat de luxul cel mai exorbitant !

Între timp, la Roma, canonicul Arnold de Brescia fusese propulsat în ciuda pregătirii sale modeste, dintr-un simplu penitent pios în conducător spiritual al plebei romane. Meritul său este de a fi atras atenţia, în acele vremuri ce priveau tot mai des în istorie pentru a identifica modele şi răspunsuri, asupra diferenţelor dintre Biserica din acel moment şi creştinismul timpuriu, în sensul unei din ce în ce mai moderne reflecţii pe marginea sărăciei materiale. *Liber pontificalis* va manifesta un oarecare interes pentru Arnold abia două pontificate mai târziu, când s-a reuşit în cele din urmă alungarea sa din Roma, acuzat că ar fi amăgit masele şi le-ar fi condus la erezie. Atunci când un adept al acestuia a atacat un cardinal despre care se spunea că ar fi avut şanse de a ajunge papă, fără însă să fi lăsat impresia că ar fi un modest şi umil urmaş al apostolilor, virtuţi ce lipseau de altfel în întreaga Curie, papa a răspuns prin pronunţarea interdictului asupra întregului oraş chiar în săptămâna Patimilor Mântuitorului ; senatul roman a trebuit să cedeze. Arnold şi adepţii săi au părăsit Roma. Pentru scurtă vreme au găsit adăpost în Toscana, dar papa a obţinut predarea şi executarea lui Arnold, de îndată ce regele german Frederic Barbarossa sosea la Roma, în 1155, pentru a primi coroana imperială.

Aceste evenimente aveau loc în vremea lui Adrian al IV-lea (1154-1159), care, după scurtul pontificat al lui Anastasius al IV-lea (1153-1154), va beneficia în *Liber pontificalis* din nou de o biografie amănunţită. S-a considerat necesară prezentarea carierei noului papă, spre o mai bună caracterizare, amănunt ce se află desigur în strânsă legătură cu originea lui Adrian, atât de ciudată în ochii romanilor: un englez pe tronul lui Petru, aşa ceva nu se mai pomenise! Ajuns cu ani în urmă în Provence, studentul englez se îndreptase spre o mănăstire din apropiere de Arles, al cărei abate va deveni mai târziu, înainte ca Eugeniu, aflat pe drumul de întoarcere spre Roma, să îl ia cu sine şi să îl desemneze episcop-cardinal, încredinţându-i totodată şi dificila legaţie din regatele nordice.

Tema centrală a biografiei lui Adrian este raportul dintre papalitate şi imperiu. *Liber pontificalis* omite să ne spună ceva despre faptul că senatul roman îşi asumase dreptul de a participa activ la procesul de încoronare, motiv pentru care, aşa cum se întâmplase şi în trecut cu alţi regi, Frederic Barbarossa a fost invitat de senatori la Roma. Necunoscut rămâne pentru cronica pontificală şi tratatul încheiat la Konstanz, în 1153, de emisarii lui Eugeniu al III-lea cu monarhul din dinastia Staufer şi care punea bazele unui sprijin reciproc. Aşa cum papei trebuia să îi fie sfântă *honor imperii*, şi împăratul era dator să privească în acelaşi fel *honor papatus* – aşa spune textul înţelegerii, o formulare cu adevărat deosebită ce izvora din poziţia de egalitate a celor două autorităţi supreme.

Papa i-a trimis pe cardinali la Viterbo pentru a-l întâmpina pe rege, dar şi pentru a purta unele discuţii suplimentare cu privire la încoronare. Fără a se aventura în vreun fel, regele a răspuns prin trimiterea a doi arhiepiscopi, exprimându-şi dorinţa de a deschide negocierile doar după reîntoarcerea acestor emisari ai săi din tabăra papală aşezată în Civita Castellana, un oraş bine fortificat. La întâlnirea dintre papă şi rege, acesta din urmă nu a manifestat vreo intenţie de a respecta ceremonialul, adică de a-i presta pontifului serviciul simbolic de mareşal, ceea ce i-a îngrozit teribil pe cardinali, care, de teama unor alte acţiuni mai ostile, au şi fugit să se pună la adăpost în spatele zidurilor oraşului ce-l găzduia pe papă. Doar Adrian a rămas, curajos, dar a refuzat să îi răspundă, potrivit obiceiului, lui Frederic, după ce acesta i-a sărutat picioarele, cu aşa-numitul „sărut al păcii". Mustrarea părintească a papei nu i-a fost suficientă lui Frederic; el era convins că nu este dator să facă un asemenea gest ce putea fi uşor interpretat ca un act prin care se recunoştea drept vasal. A trebuit să fie instruit de acei principi din suita sa care îl însoţiseră şi pe împăratul Lothar şi care i-au explicat că este vorba de o formă de respect acordată apostolului Petru în persoana papei. Astfel, scena întâlnirii a fost repetată a doua zi la Nepi, ca şi cum cei doi nu s-ar mai fi văzut niciodată. Când Adrian s-a apropiat, Frederic a luat frâiele armăsarului papal şi l-a ajutat să descalece. Regele a fost răsplătit cu ceea ce i se refuzase mai devreme, adică „sărutul de pace". Au putut apoi porni împreună spre Roma, unde s-a desfăşurat încoronarea, în catedrala Sfântul

Petru, la data de 18 iunie 1155, după ce, în capela Santa Maria in Turri din apropiere, Frederic depusese papei inevitabilul jurământ de siguranţă, îngenuncheat în faţa acestuia şi cu mâinile împreunate în mâinile pontifului. Cu mare acurateţe – ca niciodată – cartea pontificală descrie toate etapele încoronării : o primă rugăciune în faţa porţii de argint a catedralei, o a doua în dreptul plăcii de porfir din spatele uşii, apoi o a treia şi mirungerea în faţa *Confessio Petri* ; în cele din urmă liturghia de încoronare, în timpul căreia, după citirea Epistolelor, regele primeşte din mâinile papei spada, sceptrul şi coroana aşezate pe altar. Asemenea unui tunet a sunat în urechea istoricului papal bucuria germanilor. Ziua s-a sfârşit însă tensionat, din cauza unei păruieli izbucnite între germani şi romani, ceea ce nu face decât să arate cât de şubredă era poziţia împăratului în oraşul care dădea numele imperiului său, dar şi voinţa de independenţă a romanilor. Papei nu i-a mai rămas altceva de făcut decât să intervină în favoarea celor arestaţi de trupele imperiale. Cu certitudine chestiunile de ceremonial aveau o importanţă aparte pentru oamenii din acea vreme, dar cronicarul curial nu ar fi risipit atât efort în a descrie toate procesiunile, dacă nu ar fi vrut ca în acest fel să arate că, în cele din urmă, împăratul a fost subordonat de papă. Era vorba de o problemă de principiu, iar nimeni nu dorea să cedeze ceva din propria poziţie. Cu ocazia sărbătorii apostolului Petru se stabilise ca atât papa, cât şi împăratul, ambii purtându-şi coroanele, să participe la liturghie, pentru că, în cele din urmă, ei sunt cei mai mari principi ai lumii, ceea ce arată încă o dată rivalitatea existentă. Un subiect îndelung tratat mai apoi de *Liber pontificalis*.

Voiajul de încoronare al lui Frederic ar fi trebuit continuat printr-o campanie îndreptată împotriva normanzilor. Noul împărat se obligase la Konstanz printr-un tratat să-l pedepsească pentru invaziile în statul papal pe noul rege al Siciliei, Wilhelm I, numit „cel Rău" (1154-1166), fiul de multă vreme excomunicat al regelui Roger. Frederic nu le-a putut impune această expediţie militară nobililor germani din suita sa, care doreau mai degrabă să se retragă spre casă din pricina caniculei verii. Deodată, în scenă intră basileul, care a trimis bani şi trupe în Italia, astfel încât ceea ce nu a reuşit să producă teama de germani a adus cu sine invazia bizantină, adică supunerea lui Wilhelm faţă de papă. Victoria iniţială a regelui normand beneficiază măcar de o scurtă însemnare, pe când pericolului în care se găsea în aceste condiţii papalitatea nu i se acordă de către istoriografia curială nici o frază. Pentru cronicarul papal, pacea încheiată între Wilhelm şi papă nu era altceva decât expresia remuşcărilor şi a gândurilor de pocăinţă pe care Dumnezeu i le trimisese regelui normand, prilejuindu-i astfel mai departe o relatare plină de satisfacţie a felului în care suveranul s-a umilit în faţa pontifului roman în momentul încheierii păcii din 1156 de la Benevent. Wilhelm a jurat Bisericii, în genunchi, credinţă vasalică, fiind pentru aceasta răsplătit cu „sărutul de pace". Papa şi membrii Curiei au revenit la Roma încărcaţi de bogate daruri în aur, argint şi mătase.

Cronicarul dedică o întreagă pagină preocupării lui Adrian pentru bisericile romane şi pentru îmbogăţirea proprietăţilor ecleziastice, apoi încheie biografia papei,

mort în 1159 la Anagni, scriind câteva rânduri şi despre sine. Acest scurt „autoportret" urmărea pe de o parte să oglindească gratitudinea autorului faţă de mărinimia pontificală, exprimată nu în ultimă instanţă prin acordarea funcţiei de cardinal, dar totodată, pe de altă parte, să se constituie într-un argument al temeiniciei operei sale biografico-istorice, întrucât autorul fusese un permanent însoţitor al papei, prezentând deci toate cele petrecute din perspectiva martorului ocular. Ceea ce însă nu îl împiedică să omită evenimente importante. Orice cunoscător al istoriei papale are informaţii despre momentul tensionat, dar extrem de semnificativ, ce a apărut în relaţiile dintre papalitate şi imperiu în cadrul dietei de la Besançon din 1157, declanşat sub forma unei dispute a legatului papal şi deopotrivă cancelar al Curiei romane Roland Bandinelli cu Rainald de Dassel, cancelar imperial († 1167), pe marginea traducerii în germană a unei scrisori papale aduse de la Roma, în care imperiul pe care Frederic îl primea simbolic din mâinile papei prin actul încoronării era definit prin cuvântul *beneficium*, termen pe care Rainald nu avea cum să îl traducă altfel decât prin „feudă", ceea ce evident a declanşat un val de indignare cu reverberaţii până la Roma. Probabil din acest motiv cu substrat diplomatic a şi ales cronicarul Boso să evite menţionarea episodului.

Conflictul a fost un preludiu, pe care Boso nici nu putea, nici nu vroia să îl omită, al următoarei perioade din istoria papalităţii, marcată tocmai de asemenea evenimente când după Adrian devenea papă, datorită serviciilor sale în calitate de cancelar al Curiei şi probabil şi mulţumită erudiţiei sale ca fost profesor de drept al universităţii din Bologna, nimeni altul decât cardinalul Roland. Nu a fost totuşi o alegere unanimă. De aceea, întregul pontificat al lui Alexandru al III-lea (1159-1181) a fost o nouă perioadă de schismă. Nu mai puţin decât patru antipapi sunt amintiţi de cataloagele papale în această epocă: Victor (al IV-lea) (1159-1164), urmat de Pascal (al III-lea) (1164-1168), apoi Calixt (al III-lea) (1168-1178) şi Inocenţiu (al III-lea) (1179-1180). Elementul particular al acestei schisme, spre deosebire de alte conflicte papale anterioare, este faptul că nici una dintre părţi, nici Alexandru al III-lea, nici oponenţii acestuia, nu au reuşit să stea prea mult timp în Cetatea Eternă, ci au fost siliţi să-şi găsească o reşedinţă în afara Romei, unde se impusese voinţa de autoguvernare. Franţa sau Italia de Sud, Campagna sau Toscana, Segni şi Anagni, Terracina sau Tusculo, Viterbo, Ferentino şi Veroli, Velletri, Monte Albano şi Palombara au marcat itinerariile celor ce-şi disputau tronul petrin.

Boso prezintă izbucnirea schismei mai degrabă într-o manieră intuitivă, fără o expunere limpede a contextelor, prin scena hilară a păruielii pentru mantia papei: cardinalul Roland, ales de majoritatea membrilor colegiului cardinalilor, tocmai îşi aşezase mantia pe umeri, când un contracandidat dezamăgit de rezultatul alegerii i-a smuls-o cu brutalitate, fiind la rândul său imediat deposedat de un senator furios, ceea ce l-a determinat să facă uz în mare grabă de o altă mantie de purpură pregătită din vreme; precipitarea a fost atât de mare, se pare, încât mantia a fost îmbrăcată pe dos, prilej de ironie din partea tuturor celor prezenţi, iar pentru Boso motiv de a

sublinia cât de absurd şi condamnabil era acest opozant al lui Alexandru al III-lea, numit Victor (al IV-lea) (1159-1164). Victor îşi datora ascensiunea susţinerii din partea facţiunii pro-imperiale din colegiul cardinalilor. Declanşarea schismei însă nu poate fi explicată doar prin contradicţiile de natură politică existente în sânul corpului care îl alegea pe pontiful roman sau în Roma în general; motivele discordiei trebuie identificate în caracterul incomplet al regulamentului electiv în uz la acel moment. Abia douăzeci de ani mai târziu, după victoria lui Alexandru al III-lea, în cadrul alegerii papale s-a impus într-o formă lipsită de orice echivoc principiul majorităţii definite ca grupare ce reunea două treimi din voturile exprimate. Până atunci însă Roma va servi drept teren de luptă, nefiind vreme îndelungată reşedinţa vreunui papă, determinându-şi singură destinul.

Nici unul dintre cei doi aleşi nu a putut fi consacrat în Roma tulburată de ciocnirile dintre cele două grupări. Cel puţin în cazul lui Alexandru, la Nesta, o mică aşezare în părţile de sud ale statului papal, s-au întrunit episcopii-cardinali îndreptăţiţi să oficieze consacrarea, pe când Victor a trebuit să se declare mulţumit la Farfa, o abaţie imperială, cu un singur cardinal, asistat de câţiva episcopi. Dacă nu i-ar fi stat împăratul în ajutor, este limpede – spune Boso – că Victor, un precursor al anti-cristului, nu s-ar fi putut menţine.

Dar însuşi Alexandru a consolidat fără să vrea poziţia contracandidatului său. El îi scrisese din reşedinţa sa improvizată împăratului aflat în nordul Italiei, în campanie împotriva oraşelor lombarde. Frederic nu i-a primit pe emisarii papali decât după o îndelungată chibzuinţă şi în urma intervenţiei câtorva principi. Boso ne spune că împăratul ar fi afirmat că de fapt Biserica romană nu posedă dreptul de a-şi alege liber pontiful, împăratul fiind într-o mai mare măsură îndreptăţit să desemneze pe papă, în special în situaţii de schismă, când trebuie să acţioneze în calitate de protector al Bisericii. În acest sens trebuie percepută bula de aur prin care Barbarossa îl invita pe Alexandru să vină de la Anagni la conciliul convocat de împărat la Pavia, pentru a se lua o decizie asupra legitimităţii celor doi papi. Boso consemnează răspunsul lui Alexandru, prin care împăratului i se contestă convocarea unilaterală a unui conciliu fără acordul şi implicarea papei, atrăgând atenţia că umaşul lui Petru nu poate fi supus vreunei judecăţi pământeşti. Având în vedere această poziţie neconciliantă, se înţelege de ce conciliul reunit la Pavia, în februarie 1160, a decis în favoarea lui Victor, care luase parte la adunarea bisericească din fosta capitală longobardă. Cum a fost argumentată această hotărâre şi cum şi-a revendicat Frederic drepturile făcând apel la iluştrii săi înaintaşi până la Constantin cel Mare sunt aspecte desigur fără relevanţă pentru cronicarul din tabăra alexandriană, în opinia căruia decizia conciliară era oricum de la bun început o simplă farsă. Edictului prin care Victor cerea supunere, Alexandru îi răspundea cu promptitudine prin excomunicarea lui Barbarossa şi a pontifului acestuia, ca distrugători ai unităţii creştine, şi prin dezlegarea tuturor supuşilor acestora de jurămintele prestate.

Scena de desfăşurare a evenimentelor se mută apoi în Franţa. În 1161, Alexandru reuşise doar pentru o scurtă perioadă să revină la Roma, apoi a trebuit să plece din nou la Terracina, de unde a decis să călătorească mai departe, spre Franţa. Regele normand le-a pus la dispoziţie corăbii, avariate la scurt timp de o furtună. Au putut fi însă reparate, şi apoi, în miez de iarnă, a început călătoria, prin Genova, spre Montpellier. Papa a fost întâmpinat nu doar de poporul entuziasmat, ci şi de un emisar mahomedan, care a îngenuncheat în faţa sa, un semn pentru Boso al prestigiului de care se bucura Alexandru pretutindeni. Regele francez Ludovic al VII-lea (1137-1180) trebuie să fi fost înştiinţat doar cu puţin timp înainte de sosirea papei, deoarece nu a organizat o primire deosebită. Asupra regelui au avut efect sugestiile cumnatului său, situat de partea împăratului, cum că schisma ar putea fi înlăturată printr-o întâlnire a celor doi suverani, german şi francez, şi a ambilor pontifi. Fuseseră deja stabilite data şi locul tratativelor, când totul a căzut din cauza refuzului lui Alexandru de a se înfăţişa. Regele francez a fost nevoit să plece însoţit de câţiva cardinali care primiseră însărcinarea de a susţine legitimitatea alegerii superiorului lor. Întâlnirea celor doi dinaşti din vara anului 1162, care a avut loc la hotarul stăpânirilor celor doi, pe un pod peste râul Saône, a rămas fără rezultat, cu atât mai mult cu cât împăratul l-a lăsat pe rege să înţeleagă lipsa de consideraţie pe care o avea faţă de potenţialul acestuia. Frederic a reunit cu de la sine putere şi în pripă un sinod în apropiere de locul în care se întâlnise cu regele Ludovic, la mănăstirea Saint-Jean de Losne, Franţei fiindu-i solicitată pur şi simplu recunoaşterea sentinţelor sinodale. Dacă Victor se temuse iniţial că vor fi date la iveală împrejurările în care fusese ales în 1159, se pare că problema principală devenise mobilizarea trupelor imperiale care i-au speriat rău pe francezi şi pe trimişii papei. În acest moment îşi face apariţia, după cum scria Boso, asemenea unui mesager al lui Dumnezeu, regele Angliei care aducea cu sine ajutorul atât de necesar.

Se înţelege ce însemna pentru prestigiul papei vizita regelui Angliei Henric al II-lea (1154-1189), în cadrul căreia a fost inclus desigur, în mănăstirea Déols, şi ceremonialul sărutatului picioarelor papei. După ce a dispărut pericolul german, Alexandru a putut să îşi facă intrarea triumfală în capitala franceză Paris, acolo unde regele Ludovic l-a primit cu toate onorurile, papei fiindu-i din nou sărutate picioarele, după cum subliniază Boso. Papa servise şi ca mediator al păcii între Franţa şi Anglia. Astfel, în primăvara anului 1163, la Tours se reunea un conciliu organizat sub egida ambelor regate şi prezidat de papă. Boso consemnează decretele conciliare; mai importantă este însă ştirea sa potrivit căreia, în acelaşi context, Alexandru a primit din partea ambilor monarhi invitaţia de a-şi stabili reşedinţa în regatele lor, unde va voi şi cât timp va găsi de cuviinţă. Alegerea papei a căzut asupra aşezării Sens. Desigur, Alexandru nu avea în vedere o şedere de durată prea lungă, dovedindu-se că nici nu era nevoie să ia în calcul o asemenea soluţie. Între timp murise la Lucca antipapa Victor (al IV-lea), care rătăcise de asemenea mai mult prin împrejurimile

Romei, şi căruia, deşi se pare că pe patul de moarte îşi exprimase dorinţa de a renunţa la schismă, i se găsise un succesor în persoana lui Pascal (al III-lea) (1164-1168); acesta nu numai că beneficia de confirmarea împăratului, dar, mai mult, Frederic a cerut ca întreg imperiul să-i jure supunere. În 1165, tabăra imperială se întărea prin aportul regelui Angliei, schimbare de poziţii pe care Boso nu o aminteşte, dar la Roma, spre sfârşitul anului 1164 se produsese o răsturnare politică favorabilă lui Alexandru graţie unui vrednic prefect al oraşului. Noul senat i-a cerut papei să revină acasă, acesta, după o abatere prin Sicilia, sosind la Roma în noiembrie 1165, unde a şi fost întâmpinat cu mare bucurie.

Există o serie de indicii ce susţin ipoteza că tocmai în aceste zile a început şi Boso redactarea biografiei alexandriene. Paginile ce urmează acestui moment cronologic sunt adăugiri târzii, concepute în manieră analitică, ce nu surprind cu aceeaşi acurateţe dramatismul desfăşurării evenimentelor.

Demn de amintit pentru aceeaşi perioadă este îndelungatul război pe care Barbarossa îl purta împotriva oraşelor italiene din regiunea lombardă, oraşe ce se revoltaseră împotriva guvernatorului imperial; sub conducerea oraşului Milano, ale cărui ziduri iniţial dărâmate de germani, fuseseră refăcute, au întemeiat o ligă, al cărei aliat era, în modul cel mai firesc, papa. În acelaşi tablou trebuie inserată şi vestea morţii regelui normand Wilhelm I, în anul 1166, căruia i-a urmat pe tron fiul încă minor, care la rândul său se arăta, după spusele lui Boso, pătruns de sentimentul loialităţii faţă de papă. Însă despre o altă nesperată oportunitate de alianţă, Boso pare să nu fi ştiut nimic, amănunt ce însă ar fi trezit fără îndoială atenţia cititorului. La Roma îşi făcuse apariţia un trimis al basileului Manuel cel Mare (1143-1180), înaintând oferta unei refaceri a unităţii între Biserica greacă şi cea romană, plus orice sprijin posibil împotriva dinastiei Staufer, dacă în schimb papa ar returna coroana, simbolic, imperiului roman răsăritean.

Se înţelege că în aceste condiţii Frederic Barbarossa a trebuit să se îndrepte spre Italia pentru a-şi apăra drepturile, însuşi cronicarului papal nerămânându-i altă soluţie decât să consemneze campania victorioasă a împăratului german. Contingentele imperiale au urmat traseul Brescia, Ferrara, Bologna, până la Ancona, unde se afla instalată o garnizoană bizantină ce a fost însă izgonită; Toscana a fost supusă antipapei; Tusculo, aflat în mare rivalitate cu Roma, a cerut ajutorul împăratului, sub zidurile sale romanii suferind o înfrângere nimicitoare, ce nu se mai pomenise din vremea lui Hannibal, aşa cum ne spune Boso, care, după cum se vede, avea o serioasă cultură istorică. La scurt timp, împăratul se găsea sub zidurile Romei, punând stăpânire, după lupte grele, pe Vatican şi pe „Cetatea leoniană”. Nici romanii nu au aşteptat prea mult apoi pentru a trece de partea învingătorului care le promisese să elibereze prizonierii luaţi din rândurile localnicilor şi să le cedeze prada de război. Schisma ar fi urmat să fie stinsă prin destituirea celor doi pontifi şi prin alegerea unui nou papă, fără amestecul împăratului. Cardinalii din tabăra alexandriană

au respins propunerea, motivând se pare prin apel inclusiv la principiul juridic al nesupunerii papalităţii vreunei autorităţi judecătoreşti, alta decât cea divină, timp în care lui Alexandru i s-a părut mai sigur să părăsească Roma, sustrăgându-se presiunilor exercitate de romani şi de Frederic. Papa părăsise de mult Lateranul în favoarea reşedinţei fortificate a familiei Frangipani, de unde apoi a luat drumul Italiei de sud, prin Terracina şi Gaeta, până la Benevento, în regatul normand. La Roma însă, în doar câteva zile, lucrurile au cunoscut o transformare radicală, printr-o epidemie de malarie ce a izbucnit în tabăra imperială din afara zidurilor oraşului din cauza climei foarte calde a acelui început de august. După moartea multor oameni de vază, principi şi cavaleri, dintre care şi Boso îi aminteşte pe cei mai de seamă, una dintre victime fiind chiar consilierul lui Frederic şi totodată cancelarul imperial Rainald de Dassel, arhiepiscop de Köln, supravieţuitorii s-au văzut obligaţi să se retragă repede peste Alpi. Abia în aceste momente se coagulează Liga Lombardă de care Boso amintea mai devreme. Această alianţă a ridicat din contribuţiilor tuturor membrilor o cetate fortificată ce a luat numele papei, Alessandria. Magistraţii acesteia s-au înfăţişat la Benevent pentru a-i preda papei noul „oraş”.

Portretul pe care Boso se străduieşte să-l schiţeze unui împărat, Frederic, aflat în momente de cumpănă, este contradictoriu. Pe de o parte, cardinalul-istoric afirmă că Barbarossa era conştient că fusese lovit de pedeapsa lui Dumnezeu, pe de altă parte, continuă cronicarul, suveranul german nu dădea nici un semn că şi-ar fi putut schimba convingerile, relatând totuşi la scurt timp eforturile de pace ale acestuia. În vara lui 1167 era întronizat la Roma antipapa Pascal (al III-lea), iar după moartea acestuia, un an mai târziu, survenită în urma unei grele şi îndelungate suferinţe, drept succesor al său a fost desemnat Calixt (al III-lea) (1168-1178). Nici acestuia nu-i va fi prea bine, după cum reiese din relatarea lui Boso despre negocierile de pace dintre reprezentantul împăratului, episcopul de Bamberg şi papă. Tratativele s-au desfăşurat la Veroli, în martie 1170, dar nu au condus la încheierea păcii, deoarece, după cum se pare, pe de o parte, Alexandru susţinea cu fermitate şi cauza aliaţilor săi lombarzi, iar pe de altă parte, oferta de pace a împăratului avea clauze destul de incerte.

Înainte ca biograful papal să se oprească în sfârşit asupra dezamorsării conflictului dintre papă şi împărat, acesta mai face două intercalări în biografia lui Alexandru. Una se referă la sângeroasa dispută dintre romani şi oraşul Tusculo, care se predase papei, ceea ce însă nu i-a scăpat pe locuitorii săi de răzbunarea rivalilor lor tradiţionali, romanii. Nici Boso nu putea consimţi un asemenea comportament şi lasă să îi scape vorbe dojenitoare la adresa locuitorilor Romei, care au păstrat porţile închise în faţa episcopului lor care venea cu gânduri de pace. Atenţia cronicarului a fost apoi atrasă pentru ceva vreme de evenimentele din Anglia, mai exact de asasinarea arhiepiscopului de Canterbury, Thomas Becket (1162-1170), şi de consecinţele acestui act. Boso se găseşte în faţa unui fapt împlinit, ale cărui explicaţii nu

le poate găsi. Câte aspecte interesante ar fi meritat să-şi găsească locul în cronica papală, cu privire la conflictul dintre regele englez şi arhiepiscopul său ori despre comportamentul duplicitar al lui Alexandru faţă de Becket, atunci când cei doi s-au întâlnit în Franţa, în exil ! După „crima din catedrală”, aflăm în faţa papei un emisar al regelui englez care încerca să-şi disculpe stăpânul şi aflăm fiecare cuvânt al sarcinilor pe care Henric al Angliei şi le asuma ca penitenţă. Sunt prezentate însă şi alte întâmplări, cum este canonizarea lui Becket de către papă, în anul 1173, dar şi revolta prinţilor englezi împotriva tatălui lor. Biograful lui Alexandru nu acordă însă o prea mare atenţie acestor mult prea îndepărtate evenimente, ci doar le atinge, le tratează mai degrabă superficial, în maniera oricărui istoric ancorat în tradiţie.

În schimb, pentru pacea de la Veneţia din anul 1177 şi pentru întreg şirul de evenimente ce au condus la aceasta, biografia alexandriană scrisă de Boso este o sursă de primă mână, cu atât mai mult cu cât autorul a fost martor ocular la aproape toate cele descrise. El îşi începe povestirea din momentul declanşării celei de-a cincea campanii italiene a împăratului Frederic, în toamna lui 1174, care după cum ne spune cronica a adus în peninsulă peste „Mont Cenis” o mulţime de briganzi. Fortăreaţa Alessandria ridicată de Liga Lombardă a fost supusă unui îndelungat şi anevoios asediu, dar, cu ajutorul lui Dumnezeu, nu a putut fi luată. În momentul apariţiei unei noi forţe armate a ligii, în ziua de Paşti a anului 1175, ambele părţi au considerat mai potrivit să încheie o pace provizorie şi să păstreze *status quo*-ul. Acest armistiţiu a oferit posibilitatea unor negocieri cu papa Alexandru, invitat să trimită la Pavia o serie de emisari care fuseseră ceruţi de Frederic. Boso trece în grabă peste această întâlnire, nu fără a-l face vinovat pe împărat de eşecul negocierilor. Spre sfârşitul anului au loc noi acţiuni militare, *Liber pontificalis* menţionând şi faptul că Alexandru a răsplătit viteazul oraş-cetate Alessandria prin conferirea rangului de episcopie, şi asta în timp ce Pavia, situată de partea împăratului, îşi pierdea privilegiile ecleziastice, deoarece, ne spune Boso, fusese mereu un punct de pornire al atacurilor asupra Bisericii romane, încă din vremea longobarzilor. Pentru anul 1176 se consemna nechibzuitul asalt asupra oraşului Milano, care a stârnit contraatacul locuitorilor oraşului atacat, culminând cu bătălia, foarte plastic descrisă, de la Legnano. Citind, se poate retrăi felul cum milanezii s-au grupat în jurul carelor lor împodobite cu flamuri, apoi, după ce au rostit o rugăciune, au luat cu asalt armata imperială, cum stegarul lui Fredric a fost doborât de o lance sub copitele cailor, însuşi împăratul căzând din şa, moment în care, pentru că strălucitoarea armură a împăratului nu se mai putea zări, armata a crezut că a rămas fără comandant, motiv pentru care s-a pus pe fugă, ceea ce a şi declanşat dezastrul : unii au murit de sabie, alţii înecaţi în râul din vecinătate, restul fiind împrăştiaţi şi capturaţi. Pricina acestei înfrângeri a fost faptul că, în anul precedent, după încheierea armistiţiului, Frederic fusese silit să-şi trimită cea mai mare parte din trupe acasă, neprimind între timp întăririle necesare ; aceste amănunte ne-au parvenit desigur din

alte surse, şi nu din *Liber pontificalis*. Dar Frederic nu mai conta nici pe sprijinul marilor magnaţi ai imperiului, care ţinuseră să-i spună la Pavia că nu-l vor urma mai departe şi că trebuie să facă pace cu papa.

Şi astfel, în locul „reporterului" de front, ia cuvântul din nou istoricul convins de superioritatea negocierilor paşnice. Boso reproduce extrem de amănunţit, până la redarea unor replici întregi, audienţa pe care papa a acordat-o delegaţiei imperiale la Anagni, fără însă a rezuma măcar consfătuirea secretă ce a urmat între părţi, după epuizarea unui număr mare de chestiuni mai puţin presante. Rezultatul acestei întrevederi a fost încheierea unei păci preliminare, în noiembrie 1176 la Anagni, după care câţiva cardinali s-au îndreptat spre curtea imperială pentru a-i asigura stăpânului lor cale liberă spre viitorul loc de întâlnire convenit de ambele grupări. Alexandru însă a luat calea Italiei de sud. Doar pentru un scurt moment atenţia se îndreaptă şi asupra antipapei de la Viterbo, care în noile condiţii trebuie să se fi simţit lăsat de izbelişte.

Boso este unul dintre cardinalii care l-au însoţit pe Alexandru al III-lea la Veneţia, după cum el însuşi o mărturiseşte. Itinerarul începea în martie 1177 de la Vieste spre Monte Gargano, traversându-se apoi Marea Adriatică până la cetatea Zadar, în Dalmaţia, unde în întâmpinarea înaltului oaspete sosise şi regele Ungariei. Papa, în compania notabilităţilor ecleziastice ale regiunii, a fost însoţit până în catedrală de cântări bisericeşti slave, după cum se subliniază. Apoi, mica flotă a navigat mai departe de-a lungul coastei dalmate până la Istria, şi de acolo la Veneţia. Dogele şi patriarhul de Aquileea l-au primit cu mare pompă pe pontif, care şi-a stabilit reşedinţa într-un palat la Rialto. Noi discuţii preliminare au fost iniţiate la Ferrara, pentru ca, în cele din urmă, la finele lui iulie, să se joace şi scena întâlnirii dintre împărat şi papă. Au fost rostite jurăminte, Frederic fiind dezlegat la Lido de către cardinalii speciali însărcinaţi de interdictul pronunţat asupra sa, însă doar după ce la rândul său declarase că renunţă la schismă, sosind apoi în Piaţa San Marco cu barca dogelui, unde îl aştepta Alexandru aşezat pe un tron în faţa bisericii. Împăratul, după cum cerea ceremonialul, a sărutat piciorul papei, primind în schimb „sărutul de pace". Apoi au păşi împreună, mână în mână, în biserică, în ovaţiile clerului şi ale mulţimii adunate în piaţă, iar după mesă, tot conform tradiţiei, Frederic l-a ajutat pe papă să încalece, adică i-a servit drept mareşal. Boso a descris toate aceste ceremonii, ca de altfel întreaga scenă, cu vizibil interes, fapt pentru care istoriografia de mai târziu îi va rămâne recunoscătoare, deoarece în acest fel părea că se demonstrase subordonarea celei mai mari autorităţi laice faţă de cea mai înaltă demnitate spirituală. Emoţiile stârnite în jurul acestui episod au fost mari, încă din Evul Mediu circulând povestea potrivit căreia papa şi-ar fi pus piciorul pe capul împăratului îngenuncheat şi prosternat în faţa sa, în timp ce Frederic i-ar fi spus lui Alexandru că nu se pleacă în faţa papei, ci reverenţa sa este adresată Apostolului Petru: *Non tibi, sed Petro!*, răspunsul papei fiind: *Et mihi et Petro!*. Acesta pare să fi fost schimbul de cuvinte rostit în şoaptă; dar cine putea într-adevăr să-l fi auzit?

Acordul încheiat la Veneţia îl interesează pe Boso cu precădere în acele prevederi ale sale ce aveau drept consecinţă directă stingerea schismei prin reconcilierea tuturor celor de faţă. Cronicarul nu mai spune nimic despre supunerea antipapei Calixt, care nu a putut fi obţinută fără o presiune serioasă din partea împăratului. Biografia papei Alexandru al III-lea ia sfârşit o dată cu decizia romanilor de a-şi reprimi episcopul în oraş, astfel încât pontiful revenea în triumf la Roma, în martie 1178. Se presupune că la scurt timp se stingea din viaţă şi Boso, nimeni nefiind în stare să ducă mai departe munca istoriografică a acestuia.

Cu privire la ultimele momente ale pontificatului lui Alexandru al III-lea ar mai fi de zis că pontiful victorios, după un exemplu deja intrat în tradiţie, a voit să celebreze pacea obţinută printr-un conciliu reunit la Lateran în primăvara anului 1179, adunare la care au ţinut să ia parte cele mai de seamă personalităţi ale Bisericii din Apus. Schisma a reizbucnit după retragerea lui Calixt al III-lea pentru aproximativ trei luni, atunci când opoziţia politică din Roma i l-a opus lui Alexandru pe unul dintre cardinalii ultimului antipapă, sub numele de Inocenţiu (al III-lea) (1179-1180). S-a arătat din nou cât de incertă era situaţia la Roma, cu toate că antipapa, trădat de susţinătorii săi, a fost capturat şi trimis să-şi petreacă restul zilelor într-o mănăstire. În vara lui 1179 Alexandru se găsea din nou în afara Romei, doi ani mai târziu murind fără ca statutul său de „exilat” să se fi schimbat.

Concomitent se poate intui criza de care era străbătută istoriografia pontificală. *Liber pontificalis* ia sfârşit o dată cu paginile redactate de Boso. Pentru anii care urmează ne stă la dispoziţie doar un fragment cu totul nesatisfăcător din *Annales Romani*. Din această lucrare se pot extrage cel mult scheme ale evoluţiilor istorice din acele vremuri. În afară de nume, despre Lucius al III-lea (1181-1185) nu ştim mare lucru, deşi noul pontif se întâlnea în 1184 la Verona cu Frederic pentru negocieri importante ce vizau punerea în aplicare a prevederilor tratatului de la Veneţia. La Verona a şi murit acest papă, atât de departe de Roma pe care nu o mai văzuse din momentul întronizării sale. Se ştie că disputa dintre împărat şi papalitatea reprezentată de Urban al III-lea (1185-1187) fusese din nou declanşată, ajungându-se chiar la izolarea lui Urban la Verona. Când acesta a primit în cele din urmă permisiunea de a părăsi oraşul, a murit la Ferrara, în drum spre Roma. Cel mai de seamă eveniment al pontificatului său a fost încoronarea în calitate de coregent al fiului împăratului Frederic, Henric al VI-lea (1169-1197), şi celebrarea căsătoriei acestuia cu Constance († 1198), moştenitoarea regatului normand din sudul Italiei. Acest mariaj venea să întărească pacea dintre cele două puteri. O altă chestiune care a constituit un serios temei de meditaţii a fost cea a coregenţei imperiale, îmbrăcată în forma desemnării unui *caesar*; problema era dificil de formulat din punct de vedere juridic, incomodă fiind şi din perspectiva dreptului canonic. Decizia a fost, după cum arată şi încoronarea lui Henric, pozitivă, la ea ajungându-se prin apel la modelul Antichităţii târzii. Ambele evenimente, căsătoria şi încoronarea, au avut loc

la Milano şi, deşi Urban fusese arhiepiscop al acestei dieceze, a fost silit să stea de-o parte. La scurt timp s-a şi produs de altfel ruptura dintre papă şi împărat.

Succesorul lui Urban a fost Grigore al VIII-lea (1187), fostul cancelar al Curiei, o fire conciliantă ce considera potrivit să acorde cezarului cele ce-i aparţin de drept. În faţa acestei atitudini, cezarul Henric a vrut la rândul său să se revanşeze faţă de papă, sprijinindu-l în încercarea acestuia de a se întoarce la Roma. Dar Grigore murea la Pisa, după doar opt săptămâni de pontificat.

Consemnarea rezumativă a analelor romane ia sfârşit o dată cu primirea entuziastă de care s-a bucurat următorul papă, Clement al III-lea (1187-1191), la Roma. De fapt, parcimonioasa relatare se încheie, într-un mod simptomatic pentru situaţia din Cetatea Eternă, cu o scurtă rememorare a rivalităţii dintre Roma şi Tusculo începând din zilele lui Lucius al III-lea, rivalitate ce-şi atinge punctul culminant în vremea papei Celestin al III-lea (1191-1198), atunci când Tusculo este definitiv distrus. Un sfârşit nu prea frumos nici pentru cronica romană, care însă nici măcar nu conţine relatarea completă a întâmplărilor amintite mai sus.

Evenimentul are totuşi valoare de simbol, deoarece se petrecea la scurtă vreme după încoronarea ca împărat a lui Henric al VI-lea la Roma, care lăsa oraşul Tusculo, fost aliat al împăraţilor, la voia întâmplării, pentru că acum avea în vedere noi ţeluri politice. Se ştie prea bine că atunci, ca şi mai târziu, împăratul a fost preocupat să reaşeze relaţiile dintre imperiu şi papalitate pe o bază cu totul nouă. Informaţiile păstrate se limitează din nefericire doar la câteva sugestii, tocmai de aceea resimţindu-se lipsa unei relatări ample despre pontificatul lui Celestin, fie în *Liber pontificalis*, fie în *Annales Romani*.

Cu imaginea victorioasă a Romei în faţa ochilor pătrundem într-o nouă epocă din istoria papilor. Cum se va vedea această a doua jumătate a veacului al XII-lea din perspectiva unor vremuri ulterioare ? Fusese depăşită epoca unei îndelungate schisme, cel puţin pentru două sute de ani, până aproape de Marea Schismă*. Este meritul celui de-al treilea conciliu de la Lateran din 1179, în cadrul căruia s-a ridicat o stavilă în calea alegerilor duble, deoarece a fost introdus principiul majorităţii de două treimi, singurul care conferea legitimitate desemnării pontificale. Succesul confirmă că în acest fel se făcuse un pas mare în sensul păcii şi înţelegerii în interiorul Bisericii apusene. Poate tocmai de aceea acesta nu era un moment prielnic pentru instaurarea unei păci de durată între Biserică şi împărat.

* În teologia şi istoriografia din Răsărit, prin expresia „Marea Schismă" se înţelege ruptura survenită în anul 1054 între Biserica de Răsărit şi cea de Apus. Aşa cum se va vedea mai departe în această lucrare, în istoriografia Occidentală, expresia desemnează tulburările produse în cadrul Bisericii romano-catolice, în secolul al XIV-lea, evenimentul din 1054 fiind tratat succint (n.r.).

Continuări ale cronicii *Liber pontificalis*

Momentul de față ar fi indicat pentru a ne opri puțin și a reflecta asupra traseului urmat, dar și asupra căii pe care o va urma scrisul istoric ce a avut drept temă papalitatea. Ne situăm din nou, spre finalul veacului al XII-lea, într-o fază deosebit de importantă, când, deși au existat o serie de strădanii de a duce mai departe lucrarea *Liber pontificalis*, ne vedem siliți să ne despărțim de această operă istoriografică oficială a papalității. Cum anume s-a putut petrece o asemenea întrerupere, este un fapt ce solicită o grabnică explicație.

Cu toate amănuntele mai puțin încărcate de relevanță, în care *Liber pontificalis* se pierdea uneori, în ciuda întregului colorit local roman care încorsetează nu rareori lucrarea, se poate spune cu destulă certitudine că, o dată cu epoca reformei ecleziastice, istoriografia papală pornise pe un nou drum. Una dintre consecințele faptului că papalitatea epocii reformiste a început să se prezinte tot mai limpede drept o instituție universală a Bisericii a fost interesul amplificat față de istoria papilor, manifestat aproape pretutindeni în Occident. Nu doar în Franța, prin Petrus Guillermus, s-a găsit de cuviință să se redacteze o continuare a lui *Liber pontificalis*, ci și în Anglia, la o dată anterioară, au existat strădanii în această direcție. Călugărul William de Malmesbury († 1143), cunoscut ca autor al mai multor lucrări privitoare la istoria Angliei, este primul dintre istoricii englezi ai papalității, al doilea englez cu preocupări similare fiind John de Salisbury († 1180), inițial secretar al arhiepiscopului de Canterbury, apoi episcop de Chartres. Acesta din urma a redactat în exilul din Franța o expunere istorică păstrată doar fragmentar ce poartă numele *Historia pontificalis*. Numele final al unei lucrări apare întotdeauna mai târziu decât ideea ce cuprinde subiectul, și astfel nu s-ar putea vorbi despre un început al unei istoriografii papale care exista deja de multă vreme, cu atât mai mult cu cât titlul este folosit în fragmentul păstrat doar *en passant*, ceea ce poate totuși să servească drept certificat de naștere al unei noi specii istoriografice. John de Salisbury nici nu a avut în mână *Liber pontificalis*, ci a continuat cu însemnări ale evenimentelor din vremea sa o cronică universală mai veche cam cu jumătate de veac decât cronica pontificală. În venerabila și prestigioasa mănăstire Malmesbury, William încearcă să rearanjeze materialul din *Liber pontificalis*, de o manieră asemănătoare cu acea *continuatio* ce ajunge până la pontificatul lui Calixt al II-lea, fiind ușor de surprins interesul său special pentru evoluția raporturilor dintre papalitate și Anglia, subiect pe care

călugărul englez l-a considerat insuficient de bine tratat în textul ce i-a servit drept fundament. Ambii istorici englezi ating doar în treacăt acele momente în care istoria papilor trebuie tratată dintr-un punct de vedere, să-i spunem, oficial.

Efortul epocii reformiste gregoriene nu recurge prea mult – în dimensiunea sa publicistică – la argumentul de ordin istoric, care ar fi putut oferi o justificare a noilor idei şi solicitări, pretenţiile papalităţii având o fundamentare de esenţă juridică. Este de presupus că papa Grigore al VII-lea a stimulat producerea de compendii canonice ce aveau menirea de a reuni din diverse surse dovezile necesare pentru proiecţiile sale asupra drepturilor papalităţii. În orice caz, în această epocă a disputei privind dreptul pentru învestitură au luat fiinţă numeroase asemenea colecţii de legislaţie canonică. Chiar şi pentru Bonizo de Sutri, episcopul exilat, „istoricul" din grupul de prieteni şi colaboratori ai marelui papă, istoria nu a servit decât ca formă de abstractizare a unor concepţii şi gânduri concrete. Desigur, lucrarea sa *Liber ad amicum* conţine mult material istoric din propria epocă, Boso exprimându-şi recunoştinţa la adresa sa atunci când cronicarul papal din veacul al XII-lea a trebuit să continue *Liber pontificalis* fără a avea habar de existenţa lui Pandulf sau a acelei *continuatio* franţuzeşti ce îi aparţinea lui Petrus Guillermus. Dar şi acolo unde Bonizo vrea să fie un istoric al papilor, adică în a patra carte a lucrării sale *Liber de vita christiana*, tot ceea ce îl interesează este să ofere dovezi pentru *excellentia Romane ecclesie**, şi astfel expunerea istorică devine o înşiruire nesfârşită de acte juridice reproduse întocmai. Probabil nu în mod accidental a găsit de cuviinţă să insereze în *vita* lui Ioan al XII-lea, un papă care cu certitudine nu putea servi drept model, acel jurământ de garanţie, atât de important pentru istoria relaţiilor dintre papă şi împărat, pe care Otto cel Mare a trebuit să-l rostească înainte de a primi permisiunea să intre în Roma pentru a fi încoronat. Ceea ce mai era de relatat sau ar mai fi trebuit să fie avut în vedere cu privire la acest pontificat apare drept prea puţin important în raport cu acest argument juridic. Cât de lacunare se dovedesc a fi cunoştinţele istorice ale autorului şi cât de mărginit era interesul său faţă de istoria propriu-zisă a papalităţii!

În acel ev al reformei era firesc ca epocile mai îndepărtate să nu ocupe un loc privilegiat. Până la Siricius, care nu era privit drept „primul papă", Bonizo oferă fiecăruia dintre episcopii Romei un scurt capitol încropit pe baza vechiului *Liber pontificalis*. Se succed apoi în mare viteză unele pasaje în care toată istoria papală netratată încă este rezumată dintr-o simplă trăsătură de condei. Motivul invocat de autor pentru scrierea acestei versiuni telegrafice, după cum el însuşi o spune, era faptul că mai rămăseseră câteva coli de pergament şi că oricum era vorba de lucruri asupra cărora nu era bine să se aştearnă tăcerea. Cititorul este astfel purtat de la Siricius şi din pragul Evului Mediu în vremea lui Grigore cel Mare, la Martin I şi

* Strălucirea Bisericii romane (lat.) (n. t.).

la epoca dinastiei carolingiene, moment din care trecerea în revistă omite o serie de papi şi pontificate punând punct o dată cu pontificatul lui Urban al II-lea. După toate probabilităţile, ceea ce-i lipsea lui Bonizo în exil era nu doar materialul de scris, ci în primul rând informaţia istorică. Nu este nevoie să ne punem întrebarea dacă unele fapte au fost trecute cu vederea înadins, dacă într-adevăr i s-a părut că au existat şi evenimente în istoria papilor care nu îşi au locul într-o carte despre viaţa creştină.

Aceeaşi întrebare se arată a fi şi mai interesantă în cazul continuatorilor de mai târziu ai istoriografiei oficiale a papilor, Pandulf, Petrus Guillermus şi Boso. În aceste cazuri, rolul esenţial îl joacă personalităţile celor ce şi-au asumat amintita sarcină, precum şi situaţiile particulare în care ei s-au străduit să-şi împlinească misiunea asumată. Elementele ce ne sunt cunoscute din biografiile istoricilor se reduc însă din păcate la câteva indicaţii găsite în propriile lor lucrări.

Pandulf se prea poate să fi intrat în mediul curial, ca nepot al unui cardinal, încă din vremea lui Urban al II-lea şi a servit iniţial de pe poziţia unui laic, înainte ca, probabil sub impresia evenimentelor generate de trecerea de la pontificatul lui Pascal al II-lea la cel al lui Gelasius al II-lea, să intre în rândul corpului clerical. La Gaeta survenea şi consacrarea sa ca lector şi exorcist, act oficiat de papa Gelasius, aflat într-un delicat moment, în exil. Tot ca urmare a propriilor însemnări în biografiile papilor pe care le-a alcătuit, ne este cunoscut că ascensiunea la demnitatea de subdiacon şi-a datorat-o papei Calixt al II-lea, probabil în 1120. În rest, trebuie extrase din propria relatare momentele în care a fost alături de pontifii pe care i-a slujit, la ce evenimente a fost de faţă şi unde nu şi-a însoţit stăpânii, aceste deducţii fiind posibile pe de o parte prin atenta observare a utilizării în naraţiune a persoanei întâi plural sau, pe de altă parte, pur şi simplu prin observarea evenimentelor omise. Câmpul principal al activităţii lui Pandulf trebuie însă să fi fost cancelaria papală. Întâmplarea a făcut ca el să devine un adversar politic al familiei Frangipani şi prieten al celor din casa Pierleoni, amănunt interesant ce ne este relevat în mai multe rânduri în lucrarea sa, dar şi prin numirea sa în funcţia de cardinal-diacon de către un membru al familiei Pierleoni, papa Anaclet al II-lea. În această nouă calitate bisericească, Pandulf îşi punea semnătura pe două documente emise în numele acestui din urmă papă, din nefericire ambele aproape imposibil de datat cu precizie, astfel încât momentul exact în care Pandulf a primit noua demnitate rămâne în continuare o necunoscută. Nu mult timp după ascensiunea sa, sau cel târziu o dată cu stingerea schismei în care fusese implicat protectorul său Anaclet, cardinalul Pandulf dispare de pe scena istoriei.

Cum anume a putut ajunge în Franţa acea variantă a lui *Liber pontificalis* care fusese prelucrată de Pandulf, rămâne deocamdată doar un teren al speculaţiilor. Este posibil ca ea să fi fost transportată de un participant la conciliul de la Lateran din 1139, cum ar fi abatele de Psalmodi, care la acea dată se afla într-adevăr la Roma.

În exemplarul manuscrisului ce relatează istoria papală prelucrată de Pandulf se găsesc unele însemnări marginale care atestă legăturile dintre mănăstirea din sudul Franţei şi papalitate, fiind practic imposibil ca asemenea însemnări să fi fost făcute în altă parte decât la Psalmodi. Dar la Acy, lângă Reims, unde fiinţa un priorat al abaţiei Saint-Gilles, situată nu departe de Psalmodi, a redactat Petrus Guillermus în anul 1142 propria variantă a cronicii papale. Locul unde a lucrat călugărul francez, precum şi anul în care acesta a scris sunt amănunte pe care le aflăm chiar din codex, rămânând de altfel şi singurele lucruri pe care le cunoaştem cu privire la bibliotecarul de la Saint-Gilles, dacă nu cumva şi alte lucrări ce prezintă aceleaşi semne particulare sunt tot produse ale hărniciei acestuia: o carte ce descrie minunile săvârşite de diverşi sfinţi şi un *matyrologium*, ambele executate pentru Saint-Gilles, un *obituarium* al mănăstirii şi o copie a regulii benedictine. Ce anume a prilejuit temporara şedere a lui Petrus la Acy este un amănunt asupra căruia izvoarele istorice păstrează tăcerea.

După cum spuneam, cardinalul Boso nu cunoştea nici corecturile călugărului francez, nici acea *continuatio* scrisă de cardinalul schismatic, atunci când, o generaţie mai târziu, îi era încredinţată refacerea cronicii papale. Pentru ducerea la bun sfârşit a acestei sarcini, Boso a făcut apel la cele scrise de gregorianul Bonizo de Sutri. Prima prezenţă în izvoarele istorice a acestui cronicar papal de origine probabil toscană este datorată mărturiilor despre o legaţie papală în Spania, în 1135, Boso fiind însoţitorul unui cardinal al lui Inocenţiu al II-lea. Mai târziu, el însuşi a slujit tronul petrin ca legat în Spania şi Portugalia. Dar principala activitate era legată de cancelaria papală, pe care a şi condus-o între anii 1149-1153. Adevărata ascensiune a lui Boso începea însă o dată cu pontiful de origine engleză Adrian al IV-lea, motiv pentru care şi despre el se crezuse într-o vreme că ar fi sosit din fosta provincie romană Britannia. Devenea în 1154 *camerarius* al Curiei, calitate în care coordona administrarea finanţelor papale, pentru serviciile sale fiind răsplătit la scurt timp, în 1157, cu rangul de cardinal şi cu veniturile bisericii Cosma şi Damian, poziţie deţinută mai înainte şi de Pandulf. Din anul 1165 devenea preot-cardinal, preocupându-se mai departe, desigur pe lângă îndeletnicirea sa istoriografică, de chestiuni financiare. Mulţimea de amănunte cu care este descrisă biografia papei Alexandru ne arată că Boso îşi însoţise stăpânul în multe călătorii. Iar atunci când papa a putut reveni la Roma după pacea cu Frederic Barbarossa din 1177 de la Veneţia, Boso apare pentru cea din urmă oară în calitate de cardinal semnatar al unui privilegiu pontifical. Opera sa se întrerupe, moartea autorului fiind cel mai plauzibil motiv.

Habent sua fata libelli! Acest proverb se potriveşte şi în contextul de faţă! Toate cele trei versiuni ale lui *Liber pontificalis* şi-au avut propriul destin deopotrivă de interesant, asupra căruia mai trebuie spuse unele lucruri. Dar mai întâi este de văzut cum anume şi-au tratat subiectul Pandulf, Petrus şi Boso, cum au modificat tradiţia istoriografică şi cum au remodelat cronica papilor pe care o moştenisera.

Se dovedeşte cu acest prilej că francezul Petrus Guillermus procedase cu mai multă acribie decât italianul Pandulf. În vreme ce lucrarea acestuia din urmă se distinge prin numeroase tăieturi şi ştersături, francezul, deşi mai puţin iniţiat în realităţile romane, a făcut o selecţie mai judicioasă şi se pare că s-a ferit să elimine ceva sau să reconstituie din alte surse episoadele pe care modelul său roman le lăsase cu bună ştiinţă deoparte. Completările pe care ambii autori le fac vechii istorii pontificale nu sunt totuşi prea semnificative şi prezintă de obicei anumite clarificări ce-i permiteau cititorului o înţelegere mai facilă a evenimentelor, deşi nu se poate nega o anumită tendinţă de a scoate şi mai mult în evidenţă prestigiul papalităţii. De acest context se leagă şi faptul că Petrus Guillermus a inclus în biografia lui Silvestru I şi falsa „donaţie a lui Constantin", care evident îi era necunoscută biografului anterior. În partea de mijloc a cronicii pontificale, cea care face referire la perioada dintre jumătatea secolului al VIII-lea până spre mijlocul secolului al IX-lea, intră în acţiune pana nimicitoare a lui Pandulf, în efortul vizibil de a reface *Liber pontificalis* în sens unitar. Astfel, pentru a realiza o uniformizare a dimensiunilor biografiilor deosebit de generoase din perioada amintită cu acele *Vieţi* ale pontifilor din vremurile mai de demult, au fost sacrificate multe întâmplări şi explicaţii. Au fost tăiate lungile liste de biserici şi mănăstiri ale Romei, ce se bucuraseră de donaţii sau de refaceri, şi care oricum păreau mai degrabă izvorâte din pana unui contabil, decât din cea a unui biograf. Cititorul se poate lipsi fără probleme de aceste pomelnice, putând totodată să observe cu un uşor zâmbet că acest cardinal al bisericii Sfinţii Cosma şi Damian nu este consecvent şi când vine vorba de biserica al cărui titlul îl purta el însuşi. Sunt eliminate şi carierele unor papi, fapt regretabil, aceeaşi soartă având-o şi pasajele apologetice de care aceştia au parte, ceea ce însă ne privează de cunoaşterea unor istorioare ilustrative din anumite puncte de vedere. Dispare astfel tabloul lui Pascal I prezentat drept „căpitan de pompieri", iar pontificatul de doar patruzeci de zile al lui Valentin este sintetizat într-o *vita* de doar câteva propoziţii. Cele ce ar fi putut leza prestigiul papalităţii sunt de asemenea şterse de Pandulf, ca de exemplu schisma lui Constantin al II-lea şi frământările de la începutul pontificatului lui Adrian I sau, mai târziu, întreaga afacere a lui Anastasius Bibliothecarius, a cărui schismă însă i se păruse interesantă din perspectiva sciziunilor bisericeşti din vremea sa, lui Petrus Guillermus, un susţinător al lui Inocenţiu al II-lea. Greu de explicat este opţiunea lui Pandulf de a lăsa la o parte disputa dintre Roma şi Bizanţ din vremea patriarhului Fotie, însă se înţelege de la sine de ce dintre cele două biografii ale lui Sergiu al II-lea ce se păstraseră a fost inclusă cea care îl surprindea pe papă în culori mai prielnice. Pentru deceniile întunecate ale istoriei papale de la sfârşitul secolului al IX-lea până în epoca reformei textul, oricum destul de subţiat, al cataloagelor papale nu mai avea nevoie de nici o diminuare. Mai degrabă ar fi fost nevoie de unele completări, dar o astfel de iniţiativă nu era posibilă din lipsă de izvoare istorice suplimentare. Asemenea surse există însă pentru continuările ce

vizau epoca ulterioară şi au şi fost cu recunoştinţă uzitate. Interesul deosebit faţă de unele aspecte şi elementele particulare ale cronicarului pot fi ici şi colo recunoscute, fără însă a rezulta modificări esenţiale ale istoriei papale existente atunci.

Cardinalul Boso era mânat de cele mai bune intenţii atunci când îşi lega efortul istoriografic de lucrările lui Bonizo de Sutri, mai degrabă decât de vechea tradiţie istoriografică papală. Merită să fie adus încă o dată în atenţie cât de sumar, cât de puţin potrivit pretenţiilor unei cronici pontificale cu caracter oficial este produsul astfel rezultat. Abia începând cu Leon al IX-lea se instituie o prezentare a pontificatelor lipsită de întreruperi, care însă ia sfârşit, o dată cu Bonizo, la moartea lui Grigore al VII-lea, pentru a fi reluată apoi o dată cu Pascal al II-lea, prin urmare după o mare întrerupere, de două pontificate, imposibil de acoperit cu alte materiale. Istoricul pontifical făcuse o selecţie a schiţelor alcătuite de cronişti contemporani lui, ceea ce i-a servit scopurilor sale şi, deşi a înţeles greşit pe alocuri cele scrise de alţi colegi de breaslă, în principiu a procedat cu multă inspiraţie. Dacă se compară biografia lui Grigore al VII-lea din continuarea adusă cronicii *Liber pontificalis*, încropită aproape fără nici o excepţie din excerpte şi citate din epistole, ceea ce mai degrabă aduce a muncă de documentare, cu expunerea lui Boso, bazată pe prelucrarea materialului extras de la Bonizo, nu rămâne nici o îndoială că portretul pe care Boso îl face acestui pontificat este mult mai plastic. Chiar şi desfăşurarea evenimentelor este mai judicios dispusă la cardinal, deoarece la el papa stă mai puţin în centrul expunerii, nefiind vorba doar de faptele şi suferinţele acestuia; alături apare şi Henric al IV-lea ca subiect al istoriei, chiar dacă el şi faptele sale sunt criticabile, Boso exprimându-şi părerea deschis în această privinţă. Părea desigur imposibil ca marele Grigore să fie lăsat să moară ca un biet exilat, şi astfel Salerno devine din întâmplare, datorită unei călătorii a papei, ţelul pelerinajului său terestru. După ce sare peste pontificatele lui Victor al III-lea şi Urban al II-lea, pentru alcătuirea biografiei lui Pascal al II-lea cardinalul recurge la alte metode, lăsând documentele oficiale să vorbească pe larg, motiv pentru care *vita* devine anormal de lungă, iar lectura mai degrabă plicticoasă. Pentru Gelasius al II-lea se oferă un tablou creionat în grabă, iar *vita* succesorului acestuia, Calixt al II-lea, este construită în jurul plasticei descrieri a depunerii nefericitului antipapă Grigore (al VIII-lea) şi, ceea ce este mai important, în jurul textului concordatului de la Worms, aşa cum acesta era păstrat în arhiva pontificală de la Roma. Într-o manieră lipsită de orice patimă este creionată imaginea clară a pontificatului lui Honoriu al II-lea, membru al familiei Frangipani. Apoi începe contribuţia propriu-zisă la cronica papală, adevăratul merit al lui Boso. Comparaţia dintre maniera sa de abordare şi cea a lui Bonizo pe care îl luase drept model este justificată în măsura în care ambii accentuează dimensiunea universală a papalităţii, în raport cu care Boso ignoră aproape complet puterea senatului ce guverna oraşul papal de reşedinţă, în vreme ce încleştarea cu imperiul, aşa cum de mult era obiceiul în istoriografia pontificală, rămâne tema centrală a istoriei papilor.

Cu asemenea tendințe, Boso avea șanse chiar mai mici decât Pandulf de a da un aspect unitar părților mai recente ale cronicii pontificale după modelul celor mai vechi, și astfel, ca să zicem așa, tabloului oficial al istoriei papale. La ce folosesc ștersăturile și tăieturile în niște pasaje ce descriu pe larg, ba chiar cu lux de amănunte, anumite perioade, dacă portretul propriei epoci scapă de sub orice control? Continuatorii lui *Liber pontificalis* nu au înțeles niciodată care este calea justă între o simplă schiță a unei figuri pontificale și prezentarea amănunțită, chiar analitică a întâmplărilor din cursul unui pontificat. Faptul că, în ciuda atâtor strădanii, la Roma, spre sfârșitul secolului al XII-lea, istoriografia papală se stingea, nu trebuie să ne surprindă. Era probabil mai puțin vorba de identificarea unui istoric capabil, după cum nu lipsea nici motivația necesară de a duce mai departe o lucrare despre *gesta pontificum Romanorum*, fie spre informarea membrilor Curiei, fie spre folosința unui public mai larg, lucrare a cărei lipsă se simțea din ce în ce mai acut, și anume în contextul unei evoluții cu totul favorabile papalității. La scurt timp după stingerea istoriografiei pontificale, papalitatea a urcat în vremea lui Inocențiu al III-lea (1198-1216) pe niște culmi ce erau evidente pentru oricine, chiar și pentru contemporani, un apogeu al impactului universal și al prestigiului general recunoscut al instituției. Ce e drept, marele pontif și-a găsit un biograf, un funcționar curial asemenea lui Boso, se pare, care, urmând un vechi și valoros exemplu, s-a folosit intens de arhiva papală pentru a prezenta pontificatul lui Inocențiu al III-lea, dar nimănui nu i-a trecut prin minte să anexeze la *Liber pontificalis* această lucrare, ce până la urmă a rămas neterminată. Același lucru se petrece și cu biografiile unor pontifi nu mai puțin importanți din cursul veacului al XIII-lea, despre care va fi vorba ceva mai încolo. Va mai fi vorba și despre imaginea pe care biografii papilor au schițat-o cu privire la pontificatele acestor episcopi și în ce măsură această imagine este una corectă.

Cu privire la istoria papilor în acea epocă se puteau obține informații și din lucrările generale de istorie. O dată cu disputa pentru învestitură, scrisul istoric dobândise o certă propensiune spre universal, care se face desigur simțită și în istoriografia ecleziastică. Drept exemplu poate servi călugărul normand Ordericus Vitalis († cca 1142), cel care din însărcinarea abatelui său începea să redacteze o prezentare istorică a mănăstirii sale, Saint-Evroul, în apropiere de Rouen. Pentru că nu prea erau foarte multe de povestit, istoricul s-a decis să se apropie de istoria regiunii și a provinciei făcând referire la soarta diecezei în care ființa mănăstirea și la faptele normanzilor, totul fiind apoi încoronat prin redactarea unui excurs de istorie universală cuprins în două cataloage, dintre care unul trata istoria împăraților începând cu Antichitatea, iar celălalt avea drept temă papii, de la apostoli înspre prezent. Toată opera a primit numele de *Historia ecclesiastica*. Un secol mai târziu, cronica lui Martinus Polonus – este vorba de dominicanul Martin de Troppau

(† 1278) care activa la Roma ca *poenitentiarius** apostolic şi capelan al papei – se prezintă drept o lucrare compusă din două părţi, *Catalogus pontificum Romanorum* şi *Catalogus imperatorum Romanorum*, care avea drept ţel să cuprindă întreaga istorie într-un singur compendiu, în care fiecărui papă sau împărat, în succesiune cronologică, să-i fie dedicat un capitol ce cuprindea esenţialul despre faptele personajului şi întâmplările din vremea acestuia. Deşi Martin nu a fost altceva decât un simplu compilator fără un simţ critic prea dezvoltat, ba chiar cu o oarecare înclinaţie spre fabule şi anecdote, catalogul său despre papi, în lipsa a ceva mai bun, a fost privit drept continuarea vechiului *Liber pontificalis* şi din el s-au şi completat biografiile care lipseau. Astfel, lucrarea arhiepiscopului de Gnesen devenea atât de importantă, încât nu numai că a fost larg răspândită prin numeroase copieri şi traduceri din latină, ci a fost dusă mai departe, în ceea ce priveşte istoria papilor, de către un francez, Bernardus Guidonis († 1331), membru al aceluiaşi ordin ca şi Martin, prin a sa *Flores cronicorum seu Catalogus pontificum Romanorum* şi continuarea acesteia care a ajuns până la mijlocul veacului al XIV-lea. Toate acestea se petreceau într-o epocă în care Curia papală avea cu certitudine cu totul alte griji decât cele de natură istoriografică, când papalitatea îşi mutase reşedinţa departe de Roma, la Avignon, în aşa-numitul „prizonierat avignonez", după un conflict dur cu regele Franţei. Cam în aceeaşi perioadă, la Avignon, un alt dominican, fost elev al lui Toma de Aquino, Tolomeo Fiadoni din Lucca († 1327), scria o carte de istorie pe care o numea *Historia ecclesiastica nova*, în amintirea „părintelui istoriografiei ecleziastice", Eusebiu de Cezareea († 339), dar fără a se apropia măcar de modelul urmat, lucrare care nu era altceva decât o istorie a papilor. Italianul a avut parte de cineva care să-i continue lucrarea, pe malurile Rhônului şi ale Rinului, la Avignon şi la Konstanz, în persoana germanului Heinrich von Diessenhofen († 1376), ba chiar sub acelaşi titlu, *Historia ecclesiastica*.

Prin urmare, istoria papilor devenise identică cu istoria Bisericii, fiind pur şi simplu privită drept istorie universală. Dar, întrucât majoritatea istoricilor erau pătrunşi de această imagine a istoriei pontifilor romani, transmiţând-o mai departe, în Germania, deopotrivă în Franţa şi Spania sau Italia, unde Bernard şi Tolomeo deveniseră episcopi, dar, desigur, şi în alte părţi, se înţelege de la sine că un asemenea interes general faţă de istoria papilor făcea ca istoriografia pontificală oficială, o continuare conform vechilor principii a lui *Liber pontificalis*, să fie privită ca o idee perimată şi prin urmare inutilă. Fără îndoială, moda vechilor *continuationes* se încheiase.

Din motive lesne de înţeles, asupra destinului prelucrării făcute de schismaticul Pandulf lui *Liber pontificalis* planează şi acum o umbră. Se cunoaşte de fapt doar că, la 1376, lucrarea sa era trecută în testamentul canonicului catalan Francisco Cristoval

* Cardinal care asculta spovedania şi acorda iertarea de păcate în locul papei (n. r.).

(† 1375), intrând împreună cu restul cărţilor acestuia în biblioteca episcopală de la Tortosa, unde a fost redescoperită abia în secolul XX. Lucrarea lui Boso a zăcut fără a fi băgată în seamă în arhiva papală până la 1254, când, împreună cu o altă carte din cancelaria papală, a fost copiată într-un codex, care, după cum se pare, servea mai degrabă necesităţilor cancelariei pontificale decât vreunui demers istoriografic. Un veac mai târziu este scoasă la lumină din arhiva organelor fiscale papale, aşa-numita „cameră apostolică", de către un cardinal de Aragon pe nume Nicolaus Roselli († 1362), care a rămas foarte mirat de datele istorice cuprinse în cronică. A poruncit ca textul acesteia să fie revizuit şi transcris, şi astfel s-a ajuns ca în locul lui Boso, drept autor al lui *Liber pontificalis* să fie creditat cardinalul de Aragon, atunci când în secolul al XVIII-lea cronica papală a fost pentru întâia oară editată potrivit unor norme ştiinţifice.

Nici demersul istoriografic al lui Petrus Guillermus nu a avut o soartă mai bună. O dată încheiată, se pare că lucrarea a ajuns din nou din Franţa în Italia, la Roma, iar apoi, fără a stârni cine ştie ce interes, s-a perindat din mână în mână, suferind tot felul de intervenţii sau fiind copiată pentru alte lucrări. Diferenţele morfologice ale diverselor scrisuri pot fi lesne observate, nu însă şi asociate exact cu nume şi persoane. Mai important era însă că acest codex intra în proprietatea unui abate din sudul Franţei, Pierre Bohier († 1388), la momentul în care, la 1364, era numit de către papă, stabilit pe vremea aceea la Avignon, ca episcop de Orvieto şi vicar papal la Roma. Bohier a comentat mai târziu întregul text al cronicii, adăugându-i o mulţime de glose; în cele din urmă i-a dedicat lucrarea astfel revizuită regelui Franţei, Carol al V-lea (1364-1380), pentru a-i reaminti, la 1378, îndatoririle speciale pe care acesta le avea faţă de papalitate. Acestea se petreceau într-un moment delicat, când izbucnea Marea Schismă occidentală, iar Biserica era ruptă între Avignon şi Roma. Bohier se declarase de partea reşedinţei franceze. Glosele episcopului de Orvieto erau în principal explicaţii cu substanţă juridică, cu numeroase trimiteri la corpusul canonic aflat în uz la acea dată, corpus a cărui redactare fusese iniţiată de călugărul camaldulens Graţian († cca 1150) cu mai bine de două veacuri în urmă, fără ca până la acea dată istoricii Bisericii să manifeste vreun interes faţă de *Decretum Gratiani* şi faţă de glosatorii şi succesorii acestuia care au produs în cele din urmă întregul *Corpus iuris canonici*. Lecturând glosele lui Bohier surprinde felul în care acesta atrage atenţia asupra întâmplărilor din istoria Bisericii şi a papalităţii care trebuiau să fie explicate „regelui preacreştin" şi bine intenţionat, gratulat şi cu apelativul de „cel Înţelept", într-o manieră ce aminteşte de orele de educaţie religioasă de mai târziu. Manuscrisul original redactat de Petrus Guillermus a rămas la Roma, unde, mai târziu, spre sfârşitul secolului, a fost dezvoltat cu ajutorul lui Martin şi Bernard.

Toate aceste încercări nu se ridicau la nivelul pretenţiilor existente, ajungându-se astfel în secolul al XV-lea, pe de o parte la o completă reprelucrare a vechii cronici

papale, pe de altă parte, la noi expuneri ale istoriei papilor într-o manieră modernă, umanistă, chiar în ambianţa Curiei pontificale. Tratarea acestor aspecte va fi lăsată însă pentru moment la o parte, fiind nevoie mai întâi să se cunoască drumul istoric parcurs de Roma şi de papalitate către apusul Evului Mediu.

Confruntarea finală cu imperiul

„Culme", „împlinire", „apogeu" etc. sunt cuvintele în jurul cărora autorii istoriilor moderne ale papalităţii îşi construiesc titlurile lucrărilor sau ale capitolelor atunci când deschid discuţia despre epoca ce începe o dată cu pontificatul lui Inocenţiu al III-lea (1198-1216), iar pentru cunoscătorii trecutului medieval al instituţiei pontificale este suficientă menţionarea numelui acestui papă pentru a se marca debutul unui alt ev. Această nouă epocă continuă, după cum în general se acceptă, până la mijlocul veacului al XIII-lea ; trebuie însă amintit că numele papilor următori, Honorius al III-lea (1216-1227) şi într-o mai mare măsură Grigore al IX-lea (1227-1241) şi Inocenţiu al IV-lea (1243-1254), se leagă din nou de aprige contradicţii cu imperiul. Despre „înfrângerea" acestuia, despre „finalul încleştării" se poate citi într-o lucrare care pe de altă parte priveşte chiar în această perioadă „încoronarea" istoriei papilor. Este bine surprinsă valoarea de simbol care i-a fost conferită distrugerii de către Roma în anul 1191 a oraşului Tusculo, bastion fidel al cauzei imperiale. Chiar dacă pe bună dreptate s-ar formula unele obiecţii cum că istoria papilor şi a Romei din acea epocă a „încoronării" şi a „împlinirii" este redusă doar la simplul triumf asupra rivalilor, cititorului oricum îi este asigurată astfel o povestire fascinantă. Promisiunea însă nu poate fi îndeplinită doar pe baza istoriografiei oficiale a papilor, dacă pot fi numite astfel completările ulterioare ale lui Martin de Troppau sau biografiile celor doi Inocenţiu, între care trebuie intercalată cea a lui Grigore al IX-lea, scrise cu aproximaţie în timpul vieţii papilor. Doar aceşti trei episcopi romani au beneficiat de lucrări de natură biografică, dar tablourile astfel rezultate nu au fost întotdeauna inspirat concepute! Pe de altă parte, Martin oferă chiar mai puţin, doar o schiţă nefinisată. Trebuie să ne resemnăm în faţa acestei realităţi.

Potrivit dominicanului de origine poloneză Martin de Troppau, trei au fost în principiu marile teme care au compus pontificatul lui Inocenţiu al III-lea, circumscrise noţiunilor de „imperiu", „Constantinopol" şi „conciliu". Puţine elemente se mai adaugă acestei scurte schiţe a personalităţii papei, în special în partea de început a textului, adică obişnuitele amănunte legate de originea personajului, din Campagna romană, formula stereotipă de introducere cu privire la cât de glorios a fost pontificatul şi o scurtă referire la activitatea pontifului ca edil şi scriitor. Fiul contelui de Segni a avut parte de o educaţie aleasă la Roma, precum şi la renumitele universităţi din Paris şi

Bologna, unde a urmat o pregătire axată pe teologie şi ştiinţe juridice. Martin notează că de la Inocenţiu se păstrează decretale şi predici, dar în primul rând un tratat pesimist cu tentă parenetică „despre dispreţul faţă de lume", care fusese scris la o vârstă relativ tânără, încă înainte de a fi fost ales papă, şi care atinge o tematică ce pare să anunţe puterea personalităţii pontifului de mai târziu. Biograful anonim din cadrul Curiei a urmat în alcătuirea acestei *vita* a papei, precum spuneam, registrele pontificale de scrisori şi documente existente în arhivele curiale. Dar, spre deosebire de biografiile papilor anteriori, noul cronicar s-a străduit să-şi conceapă materialul după principii tematice în locul unei banale expuneri cronologice după modelul analelor din primele secole ale Evului Mediu. Această ordonare a materialului corespunde întru câtva cu structura expunerii lui Martin, numai că biografia inocenţiană se încheie din motive necunoscute încă din anul 1208, prin urmare înainte de încoronarea imperială celebrată de papă la 1209 şi cu mult înaintea acelui atât de semnificativ conciliu, în cadrul căruia Inocenţiu a reunit în anul 1215 la Lateran reprezentanţi ai întregii creştinătăţi. Să ne lăsăm însă purtaţi prin viaţa papei de către biograful curial.

Primele capitole au rolul de a-l prezenta pe Lotario di Segni şi de a oferi o schiţă a evoluţiei carierei acestuia, pentru ca apoi să se relateze despre alegerea pontificală propriu-zisă, care căzuse asupra celui mai tânăr dintre cardinali, nu înainte de a fi anunţată de o serie de semne şi viziuni pline de semnificaţie. Îl regăsim apoi pe Inocenţiu al III-lea confruntându-se cu situaţia existentă la acel moment în Biserica romană, pe care cronicarul o apreciază ca fiind dintre cele mai rele. Tocmai de aceea, capitolele ce urmează tratează energica politică a lui Inocenţiu, mai exact, despre eforturile depuse de pontiful roman de a recupera proprietăţile ecleziastice acaparate de nobili, dar îndeosebi de împărat. Spre deosebire de istoricul din ziua de astăzi, biograful medieval nu pare să fi fost prea impresionat de asemenea fapte, nici chiar de succesul acestora, atribuindu-i papei dictonul : „Cine lucrează cu smoală, se murdăreşte". Să ne fi înşelat, să nu fi fost Inocenţiu un papă preocupat de politică ?

Cu certitudine cea mai mare problemă era regatul normand din Sicilia şi sudul Italiei, vasal papalităţii. În acest context, biograful lui Inocenţiu a găsit de cuviinţă să facă un excurs retrospectiv pentru a arăta cum a ajuns împăratul din dinastia Hohenstaufen moştenitor al normanzilor, puterea imperială desăvârşind blocada asupra Romei dinspre nord şi sud, acest lucru fiind un coşmar pentru Curie. Situaţia pe care a moştenit-o Inocenţiu al III-lea era încă una ameliorată, deoarece după moartea preaputernicului Henric al VI-lea, văduva acestuia, o descendentă a monarhilor normanzi, a cerut în numele fiului ei Frederic al II-lea (1197-1250) înfeudarea alături de Sicilia şi Italia meridională, pentru ca, doar un an mai târziu, pe patul de moarte, să-i încredinţeze papei tutela copilului, desemnându-l totodată drept protector şi apărător al imperiului. Cât de important este acest episod se arată şi prin faptul că

acestuia îi este dedicat nu mai puţin de un sfert din întreaga biografie a lui Inocenţiu. Chestiunea moştenirii normande a fost prilejul multor probleme pentru papă, create în special de vasalii împăratului în sudul Italiei, în fruntea cărora se găsea regentul, numit în această demnitate de către Henric al VI-lea, Markward de Annweiler († 1202). În comparaţie cu aceste tulburări, cele care concomitent aveau loc în Germania par să fie cu totul uitate. Alte izvoare ne relatează dubla alegere regală care scindase regatul Stauferilor. O parte a principilor germani l-au ales drept rege pe fratele mai tânăr al răposatului Henric, Filip de Suabia (1198-1208), căruia i-a fost opus de către o altă grupare aristocratică saxonul Otto al IV-lea (1198-1218), membru al casei Welf, duşmani ai dinastiei Staufer. Problema raportului de forţe este probabil limpezită de faptul că Filip nu a reuşit să îşi celebreze încoronarea decât la Mainz, pe când rivalul său, Otto, a primit coroana după cum cerea legea şi tradiţia, din mâinile arhiepiscopului de Köln, în capela imperială de la Aachen. Astfel, a luat naştere o ruptură de lungă durată în imperiu, menţionată şi în biografia lui Inocenţiu. Nu se scapă însă nici un cuvânt despre faptul că papa fusese solicitat să arbitreze disputa pentru tronul german, prilej pentru a se expune, în câteva memorabile decretale, principiul care stătea la baza dreptului papal de confirmare a viitorului împărat. Biograful lui Inocenţiu nu a mai ajuns să trăiască pentru a consemna asasinarea lui Filip, survenită în anul 1208, după care Inocenţiu a putut în 1209 să îl încoroneze ca împărat la Roma pe Otto, din casa Welf, pe care oricum îl favorizase şi până atunci. La scurtă vreme însă, papa îl deposeda pe Otto de demnitatea sa imperială, „deoarece acestea se făcuse vinovat de încălcarea angajamentului de fidelitate" faţă de Curie, formulă prin care de fapt se avea în vedere imixtiunea rebelă a împăratului în afacerile regatului sud-italian vasal papalităţii, act prin care se prefigura o refacere a cleştelui ce ameninţase Roma dinspre sud şi nord. Cursul evenimentelor poate fi citit la Martin de Troppau, care, însă, prin atenţia superficială pe care o acordă subiectului, scriind doar o scurtă propoziţie, rămâne dator în ceea ce priveşte clarificarea problemelor.

Dominicanul de origine poloneză s-a arătat interesat mai degrabă de cruciada îndreptată împotriva Constantinopolului, a cărui cucerire părea cu totul de nerealizat, nu atât din cauza trăiniciei zidurilor oraşului, cât prin faptul că, potrivit unei vechi profeţii, acestea doar îngerilor nu ar fi putut să le ţină piept; şi totuşi, duşmanii au străpuns apărarea oraşului tocmai acolo unde o figură de înger împodobea zidul. Totul se petrecea în vara anului 1203. Eforturile papei de a porni o cruciadă, care în cele din urmă a fost deturnată într-o direcţie cu totul greşită, împotriva Constantinopolului, fac obiectul celei de-a doua mari teme din biografia lui Inocenţiu, ocupând chiar un loc mai important şi mai mult spaţiu decât chestiunea siciliană descrisă mai devreme. Într-adevăr, nimic nu l-a preocupat pe papă atâta timp şi atât de intens de-a lungul pontificatului ca problema cruciadei, şi poate fi privit drept tragic faptul că nimic din tot acest efort nu s-a dovedit a fi în folosul Ţării Sfinte şi al Ierusalimului care căzuse

din nou în stăpânire mahomedană, ci dimpotrivă, tocmai în această vreme se anunţă acea degradare a ideii de cruciadă, prin îndreptarea acesteia chiar împotriva creştinilor: la început împotriva Costantinopolului (1202-1204), mai apoi, timp de două decenii începând cu anul 1209 fiind utilizată drept mijloc de combatere a ereticilor din sudul Franţei, prin urmare împotriva unor oameni care credeau că posedă şi păstrează învăţăturile creştine în forma lor nealterată; şi a mai existat în vremea lui Inocenţiu al III-lea, în anul 1212, o cruciadă a copiilor, declanşată dintr-un entuziasm religios şi sfârşită în mod îngrozitor. Doar cu privire la cea dintâi dintre amintitele „pelerinaje armate" pare să fi avut cunoştinţă *vita* fragmentară a lui Inocenţiu, relatarea fiind deschisă de eforturile papei de a instaura pacea şi de a restabili ordinea pretutindeni în Apus, pentru ca, în acest fel, să poată fi eliberate toate forţele atât de necesare unei cruciade. Se spune mai departe că trimişi ai basileului Alexios al III-lea (1195-1203) ar fi sosit la Inocenţiu încă din primele momente ale pontificatului acestuia, aducând şi promiţătoare oferte de refacere a unităţii celor două Biserici, desigur în schimbul unui ajutor militar împotriva necredincioşilor. Biograful inocenţian a putut astfel să îşi susţină expunerea cu pasaje din intensa corespondenţă schimbată între Roma şi Bizanţ, arătând astfel cât de mult s-a implicat papa în planul de refacere a unităţii creştine, plan care nu avea în vedere doar Biserica răsăriteană greacă, ci includea şi structurile ecleziastice ale ţaratului vlaho-bulgar. Apoi însă, situaţia a luat o neaşteptată întorsătură, în momentul în care nepotul basileului a evadat din temniţă, a găsit azil în Apus, implorând ajutorul papei, iar mai târziu şi pe cel al regelui Filip de Suabia împotriva unchiului uzurpator şi pentru a-şi elibera tatăl ce zăcea în temniţă. Însă nu acesta a fost singurul motiv pentru care cruciaţii reuniţi la Veneţia au navigat spre Bizanţ, în loc să meargă în Ţara Sfântă. Interesele de politică comercială ale veneţienilor s-au manifestat încă de la cucerirea cetăţii dalmatice Zadar, act pentru care responsabil era dogele veneţian, care-i determinase pe participanţii la cruciadă, dependenţi din punct de vedere financiar de republica lagunară, să ia cu asalt o cetate aflată în stăpânirea unui dinast creştin supus Romei, fapt prin care s-a abuzat de conceptul de cruciadă, totul petrecându-se contra voinţei papei. Inocenţiu trebuie să fi fost dezamăgit nu doar de nesupunerea cruciaţilor, ci şi de consecinţele campaniei asupra Bizanţului, care a provocat constituirea unui imperiu latin în locul celui bizantin. Structurile politice erau dublate de edificarea unor cadre ecleziastice intrate sub obedienţa Romei, în fruntea cărora se găsea un patriarh recunoscut totuşi de către papă, ba chiar şi ridicat la rangul de cardinal. Noul imperiu latin al Răsăritului a încheiat apoi o pace pripită cu musulmanii, ceea ce anula orice posibilitate de declanşare a unei cruciade în acea direcţie pentru mai mulţi ani, acolo unde de fapt ar fi trebuit să se îndrepte şi unde ar fi fost atât de necesară. Pentru a ilustra frământările pontifului roman, biograful său face din nou apel la fragmente din corespondenţa acestuia. Relatarea referitoare la cruciada constantinopolitană ia sfârşit prin rememorarea relaţiilor rămase la stadiul unui

schimb de scrisori iniţiat încă din 1199 între papă şi regele Armeniei, prin care acest dinast se încredinţa pe sine, precum şi propriul regat papei. Momentul nu are o semnificaţie ieşită din comun, fiind doar un semn al eforturilor, zadarnice în cele din urmă, ale politicii papale în Orient.

În acest fel vine şi rândul ultimei părţi a expunerii făcute de autorul biografiei lui Inocenţiu al III-lea. Acest ultim segment biografic nu este altceva decât o recapitulare a raporturilor Romei cu alte ţări, fiind probabil inserat în lipsa altor evenimente deosebite care ar fi meritat atenţia. Astfel, îl întâlnim la Roma, în anul 1204, pe regele Aragonului, sosit pentru a-şi primi coroana din mâinile papei, depunând în schimb în faţa pontifului omagiul de vasalitate; suntem de faţă şi atunci când papei îi parvin ştiri de la Lund despre misiunea de creştinare din ţinuturile baltice; aflăm mai apoi cum Inocenţiu a trimis legaţi în Ungaria pentru a stinge lupta pentru tron izbucnită între doi fraţi; tot despre o pace aflată mult timp în pericol de a fi ruptă este vorba şi în cazul Franţei şi al Angliei, între regele Filip August (1180-1223) şi regele Ioan, zis „Fără Ţară” (1199-1216), care după nefericitul curs al unui război soldat cu pierderea completă a posesiunilor coroanei engleze de pe continent, s-a văzut silit să devină vasal al papei, pentru a se putea pune astfel la adăpost de Franţa. Aceste evenimente aveau loc în 1213, prin urmare în afara perioadei aflate în atenţia biografiei inocenţiene, în paginile căreia se poate citi doar începutul acestui episod al relaţiilor anglo-franceze, început în care asupra regelui Ioan plana deja ameninţarea de peste Canalul Mânecii. În *vita* lui Inocenţiu se mai face referire şi la conflictul regelui englez cu Roma, declanşarea acestuia fiind prilejuită de felul în care se făcuse numirea arhiepiscopului de Canterbury, conflict ce de altfel a avut importante consecinţe politice, făcând din papalitate aliatul cel mai firesc al Franţei. Biografia se pierde apoi în evenimente de importanţă locală, care priveau Roma şi împrejurimile sale, dezvoltând tema generozităţii şi preocupării pe care papa o arătase faţă de biserici sau faţă de cei din suita, „familia” sa. Firul excursului istoric decurge în aceste pagini într-o manieră care parcă anunţă finalul lucrării, deşi, după 1208, punctul cronologic final al biografiei, pontificatul lui Inocenţiu al III-lea a mai durat câţiva ani.

În special al patrulea conciliu de la Lateran, din anul 1215, nu poate fi sub nici o formă trecut cu vederea din rândul evenimentelor cu adevărat memorabile din pontificatul lui Inocenţiu al III-lea. Această reuniune ecleziastică cu caracter ecumenic a relevat, ca nici un alt conciliu reunit vreodată, supremaţia papei în întreaga creştinătate, care a fost invitată să îşi trimită la Roma reprezentanţi, deopotrivă laici şi clerici, din toate regiunile, din Bizanţ până în Franţa. Desigur, sinoadele ecumenice ale Antichităţii târzii ori cele găzduite de Imperiul Bizantin fuseseră mai interesante datorită problemelor dogmatice dezbătute cu acele prilejuri; de asemenea, conciliile reformatoare de mai târziu vor atrage, printr-o pronunţată aplecare înspre o atitudine antipapală, o atenţie sporită asupra lor. Însă, în rândul conciliilor pontificale din

Evul Mediu, adunarea din 1215 a fost cu siguranţă cea mai importantă şi cea care a reunit cel mai mare număr de participanţi. Convocat pentru o reformare a Bisericii şi pentru începerea pregătirilor în vederea unei cruciade, despre activitatea conciliului ne stau drept mărturie doar canoanele, deciziile, redactate în timpul lucrărilor, întrucât protocoalele acestuia s-au pierdut. Se pare că două au fost subiectele dezbaterilor conciliare care i-au trezit lui Martin de Troppau în mod special interesul, având o mare pondere şi în epocă. Conciliul a condamnat învăţătura panteistă a amauricienilor, adepţii magistrului parizian Amaury de Bène († 1206), care ajunsese la concepţia sa, nocivă din punctul de vedere al Bisericii, prin filtrul redescoperitei filozofii aristotelice. A trebuit să mai treacă ceva vreme până când Biserica a fost capabilă să recepteze cum se cuvine marea filozofie greacă. Martin a avut mai departe bătăi de cap cu Ioachim de Fiore († 1202), deoarece acest abate, fondator de ordin monahal, originar din Italia meridională, se bucurase de cea mai mare trecere în rândul structurilor sociale inferioare prin profeţiile şi speculaţiile sale biblice privind începutul unei noi ere universale a Sfântului Duh, învăţături de altfel condamnate de conciliul de la Lateran, dar care s-au întins până spre mijlocul veacului al XIII-lea, când şi fusese prezis anul hotărâtor, şi chiar şi după aceea. În cadrul celui de-al patrulea conciliu de la Lateran au fost stabilite şi modalităţile de vot din cadrul alegerilor ecleziastice, fapt de mare relevanţă pentru istoricul de astăzi al Bisericii medievale, dar care, se pare, nu a trezit defel interesul lui Martin de Troppau.

Soarta tragică a făcut ca Inocenţiu al III-lea să moară la scurtă vreme după închiderea conciliului, fără a mai putea să vadă punându-se în mişcare cruciada decretată la Lateran în 1215, ţelul cel mai apropiat de inima papei după atâtea tentative puţin mulţumitoare. Aşa cum biografia sa scrisă s-a păstrat doar fragmentar sau cum completările din *Liber pontificalis* ieşite din mâna lui Martin se arată a fi cu totul insuficiente, tot aşa şi papei însuşi i-a fost refuzat să-şi vadă încununarea vieţii prin înfăptuirea unei cruciade. Privitorului de mai târziu îi vine greu să măsoare cu justeţe această personalitate ce şi-a ocupat locul pe culmile istoriei papilor într-o lumină crepusculară.

Portretul succesorului său este ceva mai simplu de creionat, cu toate că baza documentară este şi mai puţin propice. Honorius al III-lea (1216-1227) nu a avut parte de un biograf, iar completările realizate de Martin de Troppau în *Liber pontificalis* sunt din nou cu totul nesatisfăcătoare. Fostul *camerarius* curial fusese ales ca pontif roman, se pare ca o soluţie de mediere, la o vârsta înaintată şi a condus domol destinele Bisericii. Nu se face nici o nedreptate dacă se vede în Honorius nici mai mult, nici mai puţin decât un continuator al celor iniţiate de predecesorul său pe tronul lui Petru. Cel puţin asta afirmă, în puţine cuvinte, Martin despre urmaşul lui Inocenţiu al III-lea. Apoi este vorba de două încoronări imperiale săvârşite la Roma, cea dintâi, care a avut loc în anul 1217, pentru imperiul latin de Constantinopol, cea de-a doua, în 1220, avându-l drept beneficiar pe un descendent al Stauferilor,

Frederic al II-lea, care între timp adăugase moştenirii sale sud-italiene pe linie maternă şi coroana germană, fiind acum stăpânitor, asemenea tatălui său, al unui imperiu „roman" ce se întindea din Sicilia până la Marea Baltică. Ca într-o continuare a evenimentelor din vremea lui Inocenţiu al III-lea, Martin povesteşte cum papa l-a excomunicat pe Frederic pentru rebeliune împotriva Bisericii romane, dezlegându-i pe toţi supuşii suveranului german de fidelitatea datorată stăpânului lor. Nu i se poate atribui cu nici un chip un asemenea act blândului pontif, şi avem într-adevăr de-a face cu o informaţie eronată. Abia după moartea papei, conflictul ce deja mocnea a condus la spectaculoasa excomunicare a împăratului şi la şi mai spectaculoasele consecinţe ale acestei decizii. Pedepsele spirituale pe care papalitatea le-a aruncat asupra împăratului au fost consecinţa nerespectării de către Frederic a jurământului de a pleca în cruciadă, depus încă din 1215 în faţa lui Inocenţiu al III-lea, reînnoit apoi cu ocazia încoronării sale din 1220. Drept urmare, cruciada stabilită în cadrul celui de-al patrulea conciliu de la Lateran şi declanşată propriu-zis în 1217 a eşuat în 1221 în faţa oraşului egiptean Damietta, fără să fi primit nici un ajutor imperial. Doar pe scurt aminteşte Martin de cucerirea şi pierderea oraşului egiptean, pe când zadarnica ofensivă cruciată a ajuns până în faţa capitalei Cairo, reşedinţa sultanului, unde se dorea eliminarea sursei permanentei ameninţări la care era supusă Ţara Sfântă. În locul împăratului, cruciaţilor li s-a alăturat nimeni altul decât Francisc din Assisi († 1226), sosit în Egipt pentru a-l converti pe sultan nu cu arma, ci prin predică. Nici constituirea Ordinului Franciscan în vremea papei Inocenţiu al III-lea, câştigat de altfel de idealurile noului ordin monahal, nici aprobarea papală a regulii franciscane în 1223 de către Honorius al III-lea nu sunt amintite de Martin, fapt de care trebuie să luăm aminte cu stupoare. Dar, desigur, cronicarului dominican i se părea mult mai important să scrie despre propriul ordin, fondat de către spaniolul Dominic († 1221) în atmosfera şi din experienţele acumulate în cursul cruciadei de combatere a albigenzilor, cum erau numiţi ereticii din sudul Franţei. Confirmarea papală a acestui Ordin Dominican sau al Fraţilor Predicatori survenea la 1216, în vremea lui Honorius al III-lea. Într-o însemnare ulterioară la biografia succesorului lui Inocenţiu al III-lea, pe care Martin de Troppau o ataşează cronicii papale oficiale *Liber pontificalis*, stă scris, nu fără urmă de orgoliu, că de fapt însuşi Inocenţiu dorise să recunoască noul ordin, moartea împiedicându-l însă să o facă. Chiar şi aici, Honorius apare drept continuator al faptelor mai marelui său predecesor.

Dacă Inocenţiu al III-lea este privit ca un reprezentant de excepţie al papalităţii hierocratice din Evul Mediu, atunci cu siguranţă abia următorii papi au fost cei care au transpus în faptă voinţa sa şi i-au definitivat planurile, deoarece acum a început acea „confruntare finală cu imperiul" de care era vorba ceva mai devreme. Acest lucru poate fi remarcat şi în istoriografia pontificală, unde tema centrală este tocmai tranşarea conflictului dintre cele două forme de ideologii universaliste, imperiul şi papalitatea, desigur în acele *Vieţi* de care s-au bucurat papii Grigore al IX-lea şi

Inocenţiu al IV-lea, nu în puţinele propoziţii care se pot regăsi la Martin de Troppau în descrierile celor două pontificate. Grigore a avut un biograf rămas din păcate anonim, probabil un personaj din ambianţa Curiei pontificale, al cărui stil angajat dă măsura stării conflictuale ce domina acea perioadă. De asemenea, cele scrise de franciscanul Nicolaus de Calvi († 1273) despre Inocenţiu al IV-lea, al cărui însoţitor fidel a fost până în ceasul morţii, fiind recompensat cu catedra episcopală de la Assisi, sunt dominate de evenimentele politice ale acelui ev.

Grigore al IX-lea (1227-1241) era un văr al lui Inocenţiu al III-lea, fiind cardinal încă din vremea acestuia. Biografia sa laudă, în aceeaşi manieră în care fusese lăudat şi primul pontif al veacului al XIII-lea, erudiţia fiului contelui de Anagni, disciplina în care acesta îşi dădea pe deplin măsura capacităţii sale fiind dreptul. Grigore al IX-lea a rămas în memorie în primul rând prin munca sa de editare, cum ar fi ea în zilele noastre numită; de fapt, este vorba de adunarea şi prelucrarea sistematică a tuturor decretalelor pontificale din ultimul secol spre completarea normelor de drept canonic aflate la acea dată în uz, aşa-numitul *Decretum Gratiani*. În această muncă, papa a fost ajutat de juristul dominican de origine spaniolă Raimondo de Peñaforte († 1275), care a alcătuit în 1234 colecţia *Liber extra*. Mai departe, biografia subliniază aşa cum se cuvine, chiar din primele pagini, grija arătată de viitorul papă faţă de ordinele mendicante*. Probabil influenţei sale în calitate de cardinal se datora faptul că noile ordine religioase au început să se bucure de o receptare mai profundă în cadrul Curiei, că acum în sfârşit ideile propagate de acestea privind moştenirea spirituală a lui Cristos prin sărăcia apostolică au fost cu adevărat luate în serios. În orice caz, cardinalul a fost impresionat de aceste principii, preluând cu toată convingerea rolul de protector al franciscanilor. De asemenea, nu trebuie să stârnească mirare faptul că în vremea pontificatului lui Grigore al IX-lea survenea şi canonizarea ambilor fondatori ai ordinelor mendicante, Francisc şi Dominic, în 1228 şi respectiv 1234. La scurt timp avea loc şi sanctificarea fratelui minorit Anton de Padova († 1231), renumit pentru predicile sale, şi nu în cele din urmă, în 1235, a Elizabetei († 1231), fiica regelui Ungariei, tânăra văduvă a landgrafului de Thuringia, care şi-a pus viaţa în întregime în slujba celor bolnavi şi săraci, un alt indiciu al forţei extraordinare a idealului mendicant din acele vremuri. Toate acestea pot fi citite în descrierea vieţii papei, care începe cu prezentarea tuturor serbărilor pompoase prilejuite de întronizarea lui Grigore, prezentare care a avut un cu totul alt efect; dar nici măcar un prieten al lui Francisc de Assisi nu putea întâmpina altfel oficiul pontifical. Ţelul lui Grigore al IX-lea era să urmeze exemplul lui Grigore cel Mare, deoarece fusese ales într-un aşezământ monastic fondat de îndepărtatul său predecesor, la scurtă vreme după ziua destinată pomenirii sfântului, şi într-adevăr, pe

* Ordinele mendicante sau „cerşetoare" au rămas cunoscute prin practica adepţilor lor de a cere milostenie creştinilor, ca formă de smerenie (în lat.: *mendicans* = cerşetor) (n.r.).

ambii Grigore îi leagă unele asemănări de concepţie. Şi Grigore al IX-lea a trebuit să devină, împotriva propriei voinţe, un papă-politician.

Din momentul în care, de Sfântul Mihail în anul 1227, după o predică profetică, papa, de la Anagni, oraşul său natal şi totodată reşedinţă de vară pontificală, anunţa excomunicarea împăratului Frederic al II-lea pentru încălcarea jurământului de a pleca în cruciadă, acesta devine în biografia papală pur şi simplu cel mai mare duşman, rar amintit fără cuvinte grele, atribuindu-i-se toate ticăloşiile pe care papa şi Biserica trebuiseră să le îndure. Mai multe revolte izbucniseră la Roma şi în alte părţi, în spatele cărora se presupunea că se află influenţa malefică a împăratului. Cea mai mare parte a timpului papa s-a văzut silit să locuiască în afara Cetăţii Eterne, deoarece perioadele de pace durau rareori ceva mai multă vreme. Faptul că împăratul a trebuit să părăsească, bolnav fiind, armata cruciată reunită în Apulia lovită de molimele provocate de căldura verii, a constituit un motiv de excomunicare deoarece în cadrul Curiei totul a fost perceput drept o simulare şi o înşelăciune; ba chiar se credea că Frederic ar fi fost în stare pur şi simplu să urmărească mari acumulări de avere de pe urma victimelor cruciadei, deci a celor răpuşi de boli sau în lupte, în timp ce el se găsea undeva la adăpost. Cruciada întreprinsă totuşi de excomunicat un an mai târziu, împotriva oricărei aşteptări, nu a reuşit să convingă Curia de intenţiile onorabile ale comandantului ei. Biograful papal îl numeşte pe dinastul german „pirat", neoprindu-se prea mult asupra evenimentelor ce au avut loc în Ţara Sfântă în timpul cruciadei lui Frederic al II-lea, care de altfel, la scurt timp şi fără vreo ciocnire armată, mulţumită doar unor inspirate manevre diplomatice, a reuşit să încheie la Iaffa cu sultanul un tratat ce prevedea un armistiţiu pe zece ani. Condiţiile încetării conflictului erau atât de favorabile, încât din punctul de vedere al Romei ele erau văzute ca o abandonare a tuturor speranţelor de cruciadă. Templul din Ierusalim rămânea în stăpânirea mahomedanilor, ceea ce cântărea mai mult decât preluarea în oraş sau în întregul areal cruciat a celorlalte locuri importante pentru creştini. *Vita* lui Grigore al IX-le trece desigur sub tăcere scandaloasa, dar deopotrivă spectaculoasa proclamare a împăratului excomunicat ca rege al Ierusalimului, act pronunţat în preajma Paştilor din anul 1229, în biserica Sfântului Mormânt, chiar sub coroana de spini.

Mult mai bine informat se dovedeşte biograful în ceea ce priveşte întâmplările ce avuseseră loc între timp în Italia, unde se pare că Frederic îi dăduse porunci limpezi vicarului şi locţiitorului său să întreprindă acţiuni militare împotriva stăpânirilor pontificale. Este descrisă pe larg insuportabila presiune la care fusese supusă Biserica, dar şi mai amănunţit sunt prezentate succesele taberei papale aflate sub conducerea fostului rege al Ierusalimului, Jean de Brienne (1210-1237), cel pe care împăratul îl alungase într-un mod umilitor de la Locurile Sfinte. Lui Frederic, care se întorsese în grabă de la Ierusalim, nu-i mai rămânea decât să ceară îndurare. Aceasta este cel puţin versiunea biografului papal, care pare să nu fi ştiut nimic despre victoriile

împăratului şi nici despre negocierile ce au condus în cele din urmă la tratatul din vara anului 1230, încheiat la San Germano prin mijlocirea principilor germani. Cronicarul are însă cunoştinţă de vizita pe care Frederic, dezlegat de interdict, o făcea papei la Anagni, prilej cu care este descris în mod expres salutul plin de supunere al suveranului laic. Timp de o clipă, totul părea să se aşeze pe un traiect paşnic, doar că „perfidia vechiului duşman” a găsit imediat noi prilejuri de discordie.

Din acest moment, biografia gregoriană abundă de reproşuri la adresa împăratului, cel bănuit că ar fi aţâţat focul revoltei ici şi colo în statul papal şi ar fi zădărnicit împlinirea atâtor planuri strălucitoare şi promiţătoare ale Bisericii romane. Se întrevedea o uniune cu grecii, ba mai mult, la Perugia, în faţa papei, sosea de la Konya chiar o solie a sultanului selgiucizilor din Asia Mică, iar când fratele suveranului de la Tunis şi-a manifestat intenţia de a se boteza creştin la Roma, Frederic l-a capturat în timpul călătoriei. În acele momente, Curia s-a simţit în aşa măsură ameninţată, încât cardinalii au căutat din nou scăparea printr-o fugă precipitată, pe când papa, asemenea unui vrednic urmaş al lui Cristos, a ales să rămână, fiind pregătit să se jertfească pentru toţi. Biograful ne asigură că Grigore s-a arătat în permanenţă binevoitor faţă de Frederic, aşa cum se întâmpla de exemplu în 1234, atunci când împăratul a apărut pe neaşteptate la Rieti pentru a-i solicita papei ajutorul împotriva fiului său Henric (al VII-lea) († 1242), care se răsculase în Germania împotriva sa, sau cu ocazia medierii privind căsătoria cu prinţesa engleză Isabella († 1241), mariaj de altfel încheiat în anul 1235. În ceea ce priveşte conflictul ce mocnea de mult timp între împărat şi oraşele lombarde care se sustrăgeau de la îndatoririle faţă de imperiu, biograful papal îl prezintă pe Grigore drept un arbitru permanent preocupat de mijlocirea păcii, ceea ce desigur partea imperială contestă.

Cele din urmă capitole ale acestei *vita* sunt dedicate prezentării războiului declarat de Frederic, împotriva sfatului papei, în anul 1237 ligii oraşelor lombarde. Se cunoaşte prea bine că acest conflict nu a fost purtat doar cu armele, ci şi cu mijloacele propagandei, îndeosebi după ce papa se declarase împotriva atacatorilor, prin urmare de partea lombarzilor, pentru ca, în 1239, Fredric să fie din nou excomunicat. Această luare de poziţie din partea papalităţii survenea după ce milanezii suferiseră o îngrijorătoare înfrângere la Cortenuova în 1237, deşi, pe de altă parte, în faţa zidurilor altor oraşe, acea *furor teutonica* fusese zadarnică. Împăratul apare în biografia gregoriană drept un nou faraon, drept un urmaş al lui Pilat din Pont şi precursor al anticristului, un loc de seamă fiind acordat şi acelui zvon potrivit căruia liber-cugetătorul Frederic i-ar fi numit pe Moise, Cristos şi Mahomed cei mai mari şarlatani din istoria lumii.

Printr-o descriere impresionantă a pericolului ce plana asupra Bisericii din partea brutalei stăpâniri imperiale se încheie şi biografia lui Grigore al IX-lea, înainte de moartea papei. Ultimele momente ale pontificatului au fost ulterior rezumate de biograful lui Inocenţiu al IV-lea, în timpul căruia încleştarea cu imperiul avea să se sfârşească în mod tragic. Şi în viziunea acestui nou biograf, Frederic nu era altceva

decât un tiran care se dovedise profund nerecunoscător faţă de papă pentru înălţarea pe tronul imperial, devenind nu protector, ci prigonitor al Bisericii. Acestea sunt chiar rândurile primului capitol al biografiei lui Inocenţiu al IV-lea.

Papa Grigore al IX-lea convocase la Roma, cu prilejul sărbătorilor pascale ale anului 1241, un conciliu, pe care împăratul se străduise din răsputeri să-l împiedice. Precum un balaur furios, aşa ni se spune, a vegheat asupra tuturor căilor de acces în Cetatea Eternă, iar pe cei sosiţi pentru sinod i-a pus sub arest. În vara aceluiaşi an, chiar în toiul asediului Romei, murea şi papa. În locul său a fost pus un bătrân care şi-a luat numele de Celestin al IV-lea, murind însă înainte de a fi consacrat. Alegerea s-a desfăşurat pentru prima dată într-un conclav*, deoarece doar aşa a reuşit senatul oraşului să-i determine pe cardinali să îşi îndeplinească obligaţia. După moartea prematură a lui Celestin al IV-lea, cardinalii s-au sustras în grabă unei noi sechestrări, fugind din Roma, asfel încât tronul petrin a rămas vacant timp de aproape doi ani. Genovezul Sinibaldo Fiesco, ales la Anagni sub numele de *Inocenţiu al IV-lea* (1243-1254), era la momentul desemnării sale pontificale deja de multă vreme candidat, *papabilis*, la succesiunea lui Petru, şi i s-ar fi atribuit această demnitate încă din 1241, subliniază biografia sa, dacă la acea dată nu ar fi fost bolnav. Faptul că pe acest papă îl recomandase în primul rând formaţia sa juridică nu se regăseşte niciunde în biografie, însă spiritul de justiţie al acestuia pare să fi fost salutat cu bucurie şi de împărat; şi într-adevăr, la început negocierile de pace păreau să fie foarte promiţătoare, mergând chiar până la plănuirea unei uniuni matrimoniale între familiile imperială şi papală. Ce anume a generat în cele din urmă eşecul acestor planuri rămâne în afara sferei de cunoaştere a biografului papal. A fost vorba de fapt de vechea problemă a oraşelor lombarde. Tot ceea ce se spune în biografia lui Inocenţiu este că de la o anumită dată şi din diverse motive s-au născut suspiciuni în ceea ce priveşte onestitatea intenţiilor lui Frederic, papa alegând în cele din urmă să părăsească Roma pentru a evita presiunea din ce în ce mai ameninţătoare.

Papa a călătorit pe corăbii genoveze până în oraşul său de baştină, de unde, după o lungă şedere pricinuită de boală, a trecut Alpii, îndreptându-se spre cea mai îndepărtată frontieră a imperiului, oraşul Lyon, acolo unde puterea malefică era anulată, cum observă companionul şi biograful papei, Nicolaus de Calvi. Noua locaţie fusese aleasă şi datorită apropierii de Franţa, pentru ca, în cazul vreunei primejdii, să se poată părăsi cu totul cuprinsul puterii lui Frederic, Curia putându-se pune sub protecţia „regelui preacreştin". Cu certitudine se avea în vedere o şedere de lungă durată, deoarece în Lyon se întemeiase chiar şi o înaltă şcoală pontificală de studii teologice şi juridice. Curtea papală rămânea, chiar în exil fiind, centrul Bisericii, realitate subliniată în paginile a două capitole ale lucrării lui de Calvi, pe de o parte prin numărul mare de vizitatori sosiţi la Lyon, pe de altă parte prin impozantele ambasade care au ajuns în toate colţurile lumii, în Norvegia şi Lituania,

* *Cum clavis* – (închişi) cu cheia (lat.) (n.t.).

în ambele cazuri pentru a asista la încoronări regale, în Ucraina şi la basileul grec de la Niceea, din dorinţa de a purta negocieri privind o unire ecleziastică, la sultanul din Konya şi la Babilon, la calif, ba chiar în Mongolia, pentru a-i aduce pe păgâni pe calea cea dreaptă a credinţei creştine. Cea mai mare realizare a fost considerată misiunea temerarului franciscan Giovanni da Pian del Carpine († 1252), care şi-a croit drum până la hanul tătarilor, ceea ce nu mai reuşise nimeni până atunci, după o călătorie fără sfârşit prin pustietăţi şi prin ţinuturi necălcate, după multe lipsuri, foame, sete şi geruri. Se observă în cuvintele biografului papal şi se poate imagina cam cum trebuie să fi sunat la Lyon povestirile solului reîntors după doi ani de absenţă, cu atât mai mult cu cât neamul, aproape necunoscut la acea vreme, al mongolilor stârnea occidentalilor, din cauza expansiunii tătare spre Apus, atât teamă, cât şi speranţe. În Orient exista speranţa ca un eventual ajutor tătar să fie folosit împotriva musulmanilor spre salvarea statelor cruciate din Ţara Sfântă, în timp ce Europa răsăriteană, adică Rusia, Polonia şi Ungaria, fusese îngrozită de hoardele sălbatice ale călăreţilor tătari. Faptul că mesajul adus din îndepărtatul Karakorum suna mai degrabă nefavorabil nu a fost consemnat de biograf, poate nici măcar nu a fost înţeles. Adevărul a continuat să fie ocolit, false speranţe fiind fără întrerupere construite pe semne promiţătoare ale unei eventuale, dar totuşi posibile atrageri a tătarilor de partea cauzei creştine, un exemplu în acest sens fiind acel moment în care un cleric armean s-a ivit în faţa papei drept trimis al unei căpetenii mongole dispuse să se convertească, episod ce stă în atenţia biografiei inocenţiene, însă într-un alt context.

Sejurul lyonez al papei devine cu adevărat demn de a fi reţinut o dată cu acel conciliu ecumenic reunit în anul 1245. Acesta a adus cu sine la data de 17 iulie spectaculoasa depunere a împăratului, care de altfel fusese invitat să se justifice, dar care, mânat de mândrie şi aroganţă, s-a lăsat doar reprezentat de o delegaţie, condusă totuşi de un înalt demnitar al Bisericii, arhiepiscopul de Palermo, şi de marele jude al curţii imperiale, asta în vreme ce Frederic, se pare, se străduia din răsputeri în Italia de nord să împiedice buna desfăşurare a conciliului. Ne este oferită încă o dată spre lectură întreaga pleiadă de reproşuri grele şi acuze la adresa maleficului Frederic, pe care biograful, după toate probabilităţile, le preia chiar din sentinţa de excomunicare, deopotrivă cu justificarea istorică ce amintea câţi împăraţi au fost pedepsiţi, încă din zorii Evului Mediu, de către pontifii romani. Această ultimă idee constituia un răspuns la protestele fundamentate juridic de către reprezentanţii împăratului, proteste ce atacau viciul de procedură al acestui proces în care judecătorul şi acuzatorul erau una şi aceeaşi persoană. Cât de mare a fost vâlva stârnită în întreaga creştinătate de această sentinţă este un amănunt care nu se poate extrage din biografia lui Inocenţiu al IV-lea, în cadrul căreia se reţine totuşi că toţi participanţii la conciliu şi-au dat prin semnătură acordul. Că acest conciliu a confirmat şi depunerea regelui portughez Sancho al II-lea (1223-1245), datorită politicii sale duşmănoase faţă de Biserică, nu a fost un eveniment care putea să

deturneze atenţia de la procesul împăratului, evenimentul ce alterase textura sacră a creştinătăţii.

Lupta lui Frederic pentru păstrarea imperiului reţine şi mai departe atenţia autorului biografiei papale, aproape în exclusivitate. După ce papa, încă de la Lyon, le ceruse principilor electori germani să-şi desemneze un nou rege, ar fi trebuit ca Nicolaus de Calvi să-l amintească pe contra-regele Henric Raspe (1246-1247), landgraful de Thuringia ; biograful însă îl trece cu totul cu vederea pe acest personaj lipsit de orice importanţă, a cărui situaţie precară nu putuse fi ameliorată nici măcar de ajutoarele băneşti venite dinspre papalitate. Acestuia i-a urmat ca pretendent la tronul german, cu mai mult succes, Wilhelm de Olanda (1248-1256), care a reuşit ca la 1251 să primească confirmarea demnităţii sale la Lyon chiar din mâinile papei. Chiar şi în Germania s-a putut impune în mare măsură, în primul rând deoarece rivalul său, regele Conrad al IV-lea (1237-1254), fiul împăratului Frederic al II-lea, a trebuit la scurtă vreme după moartea tatălui său să ia drumul Italiei pentru a-şi putea asigura şi acea parte de moştenire. De o scurtă însemnare în biografia lui Inocenţiu are parte şi acel plan, nematerializat, al lui Frederic de a lua cu asalt Lyonul, în timp ce asedierea zadarnică la care oraşul Parma fusese supusă de armata imperială este povestită pe larg şi cu deosebită satisfacţie, în special în ceea ce priveşte episodul final al confruntării, atunci când vitejii asediaţi au luat cu asalt tabăra agresorilor, care fusese numită cam cu prea multă încredere în sine „Victoria", au pus stăpânire şi au jefuit tezaurul de război şi însemnele demnităţii imperiale, nelipsind mult să îl prindă şi pe împărat. Capitolul referitor la înfricoşătoarea moarte a împăratului, survenită la 13 decembrie 1250 după o boală grea, este de asemenea încărcat de reproşuri şi acuze la adresa stăpânirii nelegiuite a tiranului, evident urmărindu-se justificarea sentinţei pronunţate la Lyon. Ultimul mare reprezentant al dinastiei imperiale a Stauferilor a fost urmărit şi dincolo de moarte de ura pontifului roman, nefiind amintit actul de pocăinţă la care suveranul german s-a supus pe patul de moarte, când a îmbrăcat cu pioşenie rasa monahală şi a primit dezlegarea de păcate, deşi era excomunicat, din partea unui preot milos, în timp ce la Lyon vestea a fost privită şi sărbătorită ca o rază de lumină.

Raţiunile profunde ale conflictului dintre împărat şi papă rămân însă ascunse cititorului biografiei pontificale, acestea fiindu-i poate nu întru totul clare nici măcar autorului lucrării. Se lasă impresia, deloc eronată, că Biserica se apărase de un suveran violent înclinat spre erezie, neconştientizându-se faptul că acesta a fost un ultim prilej de exprimare a autorităţii papale asupra imperiului. Tărăgănarea declanşării cruciadei de către Frederic sau atacurile acestuia asupra aliaţilor lombarzi ai papalităţii au constituit după toate probabilităţile doar un bine venit pretext de declanşare a unei lupte care era privită ca necesară şi dintr-un sentiment de ameninţare ce plana asupra Romei dinspre puterea Stauferilor. O eventuală soluţionare paşnică a conflictului nu părea posibilă. Desigur, Frederic al II-lea nu a fost cel din

urmă împărat medieval, dar nici un altul nu a mai constituit un pericol semnificativ la adresa papalităţii. Fără doar şi poate în acele momente nimeni nu realiza adevărata măsură a evenimentelor ; tocmai de aceea demersul istoriografic pontifical contemporan faptelor lasă în urmă imaginea unei lupte mai degrabă mărunte, locale, în nici un caz ancorată în cadre universale.

Moartea împăratului Frederic i-a oferit lui Inocenţiu posibilitatea de a se întoarce la Roma. Despărţirea de Lyon avea loc deja în 1251, dar intrarea în Roma se va produce abia doi ani mai târziu, în 1253, un semn al dificultăţilor care nu fuseseră cu totul date la o parte. Drept cel mai de seamă eveniment al acestei călătorii pontificale adeseori întrerupte, Nicolaus de Calvi aminteşte sfinţirea bisericii din Assisi, dedicată desigur Sfântului Francisc, a cărei splendoare nu răspundea sub nici o formă idealurilor Ordinului Fraţilor Minoriţi şi ale fondatorului acestuia, numit în popor, semnificativ, „Sărăcuţul".

Ceea ce urma să se întâmple cu regatul sud-italian, vasal papalităţii, astfel încât acesta să nu mai constituie pe viitor o ameninţare pentru Roma, rămânea să decidă Inocenţiu al IV-lea, care deschisese tratative în acest sens cu nobili de cea mai aleasă spiţă din Anglia şi Franţa. Dimpotrivă, toate eforturile fiilor lui Frederic, Conrad şi Manfred, de a ajunge la o înţelegere cu papa, au fost zadarnice. Primul dintre moştenitorii de drept ai împăratului a avut parte de o moarte îngrozitoare, asemenea celei ce-l răpusese pe părintelui lui, după ce fusese, ca şi Frederic, pedepsit cu excomunicarea. În schimb, lupta cu regele Manfred (1254-1266) s-a prelungit încă vreme îndelungată, de-a lungul pontificatelor următoare.

Relatarea tuturor acestor fapte se poate de fapt sintetiza, aşa cum de altfel procedează şi Martin de Troppau în cronica sa care continua vechiul *Liber pontificalis*. Pentru Martin, interesante nu sunt toate fluctuaţiile evenimentelor istorice, ci doar rezultatul final al acestora. Inocenţiu al IV-lea murea la Napoli în timpul campaniei ce viza cucerirea regatului sud-italian, pe care ţinuse să o conducă personal. Succesorul său, ales imediat în acelaşi oraş, Alexandru al IV-lea (1254-1261), şi-a legat iniţial speranţele de un sprijin englez, zadarnic însă, fapt pentru care Martin nici măcar nu găseşte de cuviinţă să aducă aminte de titlul regal purtat de măruntul prinţ Edmund (1255-1263). Dimpotrivă, se consemnează cu o vizibilă dezaprobare încoronarea regală a lui Manfred la Palermo şi asupra acestui al doilea fiu al fostului împărat Frederic fiind pronunţat interdictul ; de asemenea, mai este notat faptul că o parte a principilor electori germani au recunoscut drept suzeran al lor pe Richard de Cornwall (1257-1272), fratele regelui Angliei, în timp ce o altă parte şi-au manifestat sprijinul faţă de regele Castiliei, al cărui nume nu îi mai era cunoscut cronicarului Martin. Era vorba de Alfonso al X-lea (1252-1284). Astfel izbucnea în imperiu o schismă care a sfârtecat regatul german, cel căruia dinastia Stauferilor îi dăduse atâta strălucire. Se făcea simţită în acele vremuri o anumită atmosferă apocaliptică, nu întâmplător tocmai acum începând să se răspândească şi să fie predicate în rândul

poporului unele profeţii ce proveneau de la Gioacchino da Fiore sau doar se pretindea că ar fi fost emise de acesta. Aceste profeţii anunţau instituirea unui nou regat, mai bun, care să substituie autoritatea apostolico-pontificală, cunoscut în rândul maselor sub numele „eterna Evanghelie".

Faptul că cei doi papi care i-au urmat lui Alexandru al IV-lea au fost de origine franceză a făcut ca acea parte a moştenirii Stauferilor ce se găsea în sudul Italiei şi în Sicilia să revină mai întâi Franţei. Regele francez Ludovic cel Sfânt (1226-1270) declinase anterior solicitarea lui Inocenţiu al IV-lea de a se implica în această delicată chestiune succesorală, preferând să-şi canalizeze eforturile pentru binele cauzei cruciate şi al Ţării Sfinte. În schimb, fratele său, Carol de Anjou, marchiz de Provence, s-a dovedit mult mai receptiv, astfel încât după refuzul Angliei, papa Urban al IV-lea (1261-1264) s-a înţeles cu prinţul francez asupra unei cruciade îndreptate împotriva lui Manfred, iar provensalul Clement al IV-lea (1265-1268) – fost avocat, devenit cleric abia după moartea soţiei sale – l-a făcut pe Carol rege (1265-1285) al regatului întemeiat şi stăpânit odinioară de normanzi. Pentru cronicarul Martin de Troppau era cu totul lipsit de interes faptul că la 1266 Manfred pierdea în favoarea lui Carol de Anjou o bătălie, şi o dată cu aceasta şi propria viaţă, însă nu omite să consemneze tragicul sfârşit al tânărului Conradin, nepot al lui Frederic al II-lea şi cel din urmă Staufer, care, după moartea lui Manfred s-a îndreptat în grabă din Germania spre a recuceri patrimoniul italian ce-i revenea, dar care după ce a pierdut confruntarea de pe câmpul de luptă, acuzat fiind de încălcarea păcii, şi-a dat viaţa pe eşafod la Napoli, deşi avea doar şaisprezece ani. Toată lumea a fost cutremurată de acest eveniment, dar Martin se foloseşte de prilejul astfel ivit doar pentru a aminti o afirmaţie cu valoare profetică ce i-a fost atribuită papei. Astfel, papa ar fi răspuns indirect, se pare printr-o predică publică, temerii lui Carol faţă de Conradin şi a ofensivei armatei acestuia: „Ca o ceaţă trecătoare se va risipi ameninţarea acestui Staufer de mult sortit morţii!". Privind retrospectiv, istoricului de astăzi îi este uşor să constate câtă dreptate avea pontiful roman, o dată cu acele evenimente anunţându-se o nouă epocă şi în istoria papilor. Cine însă să cuteze să prezică încotro se vor îndrepta episcopii Romei?

Papalitatea în epoca franceză

Este cu siguranţă doar o coincidenţă cu adevărat semnificativă că tocmai în aceste momente poate fi surprinsă o cenzură şi în istoriografia pontificală. O însemnare în acest sens se găseşte la Martin de Troppau, ca anexă la descrierea pontificatului lui Clement al IV-lea. Autorul nostru nu mai era acum nevoit să scrie despre vremuri de mult apuse, ci despre întâmplări aproape contemporane. De aceea relatarea sa nu va mai servi drept sursă istorică decât pentru încă un deceniu, timp în care s-au succedat cu repeziciune patru pontificate, care au urmat unei vacanţe pe tronul lui Petru de aproape trei ani (1268-1271), declanşată de moartea lui Clement al IV-lea. Acesta este un semn ilustrativ al situaţiei în care se găsea la acea vreme papalitatea. Atunci când noi însărcinări ecleziastice mult mai importante şi în cele din urmă moartea i-au luat cronicarului pontifical pana din mână – Martinus Polonus îşi găsea sfârşitul în drum spre Polonia, având funcţia de arhiepiscop de Gnesen – au apărut alţii care şi-au asumat ducerea mai departe a lucrării sale, unul dintre aceşti continuatori preluând misiunea de redactare a cărţii papale până la 1281. Mai trebuie apoi amintit doar că aceeaşi tematică istoriografică a fost acoperită de un membru al aceluiaşi ordin religios, cel al fraţilor predicatori, ca şi Martin; este vorba de Bernardus Guidonis şi de lucrarea sa *Flores cronicorum*, care a atins prin evenimentele relatate anul 1328 şi a avut parte de asemenea de o continuare până dincolo de mijlocul veacului al XIV-lea, mai exact până la 1357, prin pana unui membru al Curiei de la Avignon. Cel ce urmăreşte expunerea oficială a istoriei papilor este nevoit să privească evenimentele din perspectiva cronicarilor din Evul Mediu târziu care au redactat *Liber pontificalis*, dar poate folosi cu succes drept sursă suplimentară de informaţie mult mai semnificativa analiză realizată de Tolomeo de Lucca sub titlul *Historia ecclesiastica nova*, cu atât mai mult cu cât cronica a fost întocmită la Avignon, oraşul în care la acea dată papa şi Curia îşi găsiseră o nouă reşedinţă. Şi astfel am adus în atenţia cititorului şi tema următorului capitol din istoria papilor, capitol care-şi asumă sarcina de a răspunde întrebării cum s-a putut ajunge la o asemenea schimbare, cum au luat pontifii romani calea Avignonului şi cum s-au petrecut evenimentele acolo. La momentul în care Tolomeo de Lucca şi Bernardus Guidonis îşi redactau cronicile în cursul celui de-al doilea deceniu al secolului al XIV-lea, această întrebare îşi avea deja pregătite aproape toate răspunsurile.

Cel mai de seamă papă din deceniul ce încă mai face parte din firul relatării lui Martin de Troppau a fost fără doar şi poate Grigore al X-lea (1271-1276), nu

întâmplător fiindu-i acestuia dedicată o amplă biografie de către un autor contemporan lui, care a rămas, din păcate, anonim. Această *vita* nu era destinată, aşa cum se afirmă retoric în primele sale pagini, doar pentru a împiedica uitarea în care se topesc gândurile şi faptele oamenilor, ci îndeosebi sanctificării papei; din acest motiv, întâmplărilor miraculoase de după moartea lui Grigore le-a fost acordată o atenţie aproape la fel de mare cu cea de care se bucură faptele papei însuşi. În vreme ce Martin trece sub tăcere prelungita vacanţă pontificală amintită mai devreme, tratând astfel cu multă indulgenţă condamnabila lipsă de unitate şi egoismul ce guvernau în cadrul colegiului cardinalilor, cu toate că asupra ambelor aspecte ar fi putut cu siguranţă spune unele lucruri, biograful anonim al lui Grigore al X-lea se foloseşte tocmai de aceste împrejurări particulare pentru a scoate în evidenţă caracterul special al acestei alegeri pronunţate în cele din urmă prin inspiraţie divină, alegere ce cade asupra arhidiaconului de Liege, Tebaldo Visconti, născut la Piacenza, aflat în momentul deciziei cardinalilor în plin pelerinaj în Ţara Sfântă. Se zice că şi-ar fi luat rămas bun de la Locurile Sfinte, promiţând, precum în psalmi (136,5), că nu va uita nicicând Ierusalimul, grija sa principală devenind de altfel organizarea unei noi cruciade. Chiar în primul său consistoriu de după consacrarea sa la Roma – întârziată din cauza situaţiei din Cetatea Eternă – a pus în discuţie acest lucru şi a convocat la Lyon un conciliu general.

Ceea ce istoricul din acele vremuri a considerat ca fiind demn de a fi păstrat în amintire cu privire la pontificatul lui Grigore al X-lea se limitează aproape exclusiv la acest conciliu reunit în anul 1274 şi la cele decretate în cadrul acestuia. Trebuie să fi fost cu adevărat spectaculoasă apariţia la Lyon a solilor tătari ai hanului din Persia, care au şi primit botezul creştin, ceea ce desigur este consemnat cu mare grijă, în schimb obiectul misiunii pe care aceştia o îndeplineau şi negocierile pe care le-au purtat par a nu-i fi fost cunoscute cronicarului. Un aliat în coasta inamicului mahomedan din Ţara Sfântă, asta era ceea ce căuta papa, ceremonia botezului exoticilor soli neputând fi altfel înţeleasă decât ca, probabil, un act de întărire a unei viitoare alianţe. La fel de multă vâlvă a stârnit şi încheierea unirii cu Biserica greacă, ce a culminat cu depunerea de către emisarii răsăriteni a mărturisirii romane de credinţă în faţa întregului sinod. Ce raţiuni politice l-au determinat pe basileul Mihail al VIII-lea Paleologul (1259-1282) ca după recucerirea Bizanţului, deci a vechii reşedinţe imperiale, şi după anihilarea imperiului latin cruciat, să încheie o alianţă cu cea mai înaltă autoritate spirituală a Apusului, în schimbul căreia s-a oferit, greu de crezut că în modul cel mai sincer, să schimbe unele aspecte confesionale ale credinţei răsăritene, toate acestea deci par să-i fost cu totul străine biografului lui Grigore sau măcar învăluite într-un entuziasm lesne de înţeles.

Tolomeo de Lucca nu putea cu siguranţă omite să amintească cu multă veneraţie stingerea din viaţă a dascălului său, Toma de Aquino († 1274). Acesta din urmă fusese invitat la Lyon să ia parte la lucrările conciliare în calitate de teolog oficial,

murind însă pe drum. Tolomeo se foloseşte de prilej pentru a rememora semnificaţia operei lăsate în urmă de, în mod cert, cel mai de seamă reprezentant al gândirii scolastice, neuitând să facă loc şi minunilor săvârşite de acest sfânt. În biografia anonimă a lui Grigore al X-lea, unirea pronunţată între Roma şi Bizanţ chiar şi fără participarea lui Toma trece în mod evident drept apogeul întregului pontificat şi, de aceea, a fost uitat motivul pentru care fusese convocat conciliul lyonez. Martin de Troppau trece în doar câteva cuvinte peste intenţiile cruciate, plănuite de a veni în ajutorul Locurilor Sfinte, dar mult prea dificil de transpus în faptă. Mai semnificativ decât iscusita impunere la Lyon a unei taxe în folosul cruciadei (echivalentă cu decima ecleziastică obişnuită), i se părea cronicarului faptul că nou alesul rege german Rudolf de Habsburg (1273-1291) s-a declarat pregătit să preia cauza crucii şi să conducă o nouă campanie creştină în Palestina. Desigur, şi aceste declaraţii erau mânate de motivaţii politice.

Papa însuşi a fost cel care a urgentat alegerea germană, fapt pentru care l-a şi convins pe Alfonso, regele Castiliei, să renunţe la titlul de rege german. Grigore îşi punea mari speranţe că, o dată sfârşit *interregnum*-ul şi restaurat imperiul în Apus, toate aceste forţe se vor pune în serviciul planului său de cruciadă. Negocierile pe care papa le-a purtat cu inteligentul Alfonso, care nu degeaba a primit mai apoi supranumele de „cel Înţelept", au pus în lumină faptul că omului Grigore nu i-ar fi fost de folos nici de-ar fi câştigat întreaga lume. Faptul că pontiful roman se întâlnea cu regele Rudolf pe drumul de întoarcere dinspre Franţa părea să reaşeze istoria papilor pe vechile căi ale colaborării cu imperiul, ceea ce era în contradicţie cu „prognozele" privind mersul istoriei şi cu chiar cu propriile experienţe ale papei, pe care biograful său le urmăreşte în timp până în vremea presiunilor pe care le suferise Biserica în vremea pontificatului lui Grigore al IX-lea. Aceste eforturi au fost, după cum spuneam, zadarnice, pentru că la scurt timp papa murea, înainte de a fi ajuns la Roma. Totul s-a schimbat din nou.

Au urmat trei pontificate scurte. Francezul Inocenţiu al V-lea murea chiar în anul alegerii, 1276, după doar cinci luni în care condusese destinele Bisericii apusene, astfel încât toate planurile sale generoase pe care i le atribuie Martin, poate din solidaritate faţă de un membru al aceluiaşi ordin al predicatorilor, au fost zădărnicite. Adrian al V-lea, un nepot al lui Inocenţiu al IV-lea, nu a mai apucat să trăiască nici măcar atât cât să fie consacrat. Pe portughezul Ioan al XXI-lea (1276-1277), care şi-a pierdut viaţa în odaia sa de studiu, înconjurat de cărţi, din cauza prăbuşirii unui corp recent construit al palatului papal de la Viterbo, atât Martin, cât şi alţi istorici l-au considerat, în ciuda erudiţiei sale incontestabile, ca fiind un suveran pontif nu tocmai inspirat. În cursul a doar câţiva ani cardinalii s-au reunit de numeroase ori pentru a-l alege pe episcopul Romei, motiv pentru care se înţelege de la sine, cu acest prilej au fost puse din nou în discuţie reglementările privind desemnarea papei. În acest context, a fost impusă şi decizia, hotărâtă în cadrul conciliului lyonez,

privitoare la conclav, decizie ce urmărea să împiedice tergiversările elective care ar fi generat lungi vacanţe pontificale. În baza acesteia cardinalii erau puşi sub un fel de arest, până la pronunţarea alegerii urmând ca ei să mai sufere şi alte privaţiuni. După neplăcutele experienţe din vremea ultimelor conclave, Adrian al V-lea a suspendat aceste prevederi la scurtă vreme după alegerea sa, fără ca mai apoi să găsească timp pentru a proceda la vreo revizuire, într-un mod asemănător pronunţându-se şi Ioan al XXI-lea.

Chestiunea imperială dispărea din istoriografia pontificală până la moartea lui Rudolf de Habsburg, când, se pare, s-a considerat important şi demn de a fi consemnat că acest suveran nu a putut obţine niciodată coroana imperială. Faptul că negocierile privind o eventuală încoronare imperială erau mai degrabă sortite eşecului ţine de noul curs al politicii curiale, dar şi de interesele personale ale papilor. În vremea lui Nicolae al III-lea (1277-1280), după cum afirmă Tolomeo de Lucca, se pare că se urzise un plan de împărţire a imperiului, în urma căruia cele două regate italiene rezultate ar fi revenit, dacă este să dăm crezare zvonurilor, unor nepoţi ai papei, membri ai familiei aristocratice Orsini, în vreme ce Germania urma să devină o monarhie ereditară a casei de Habsburg. Desigur, a-i atribui franciscanului de pe tronul petrin o asemenea vehementă politică de familie, implică anumite riscuri. Dar în cele din urmă Nicolae al III-lea era edificatorul unui măreţ palat pontifical situat lângă biserica Sfântul Petru, fiind deopotrivă iniţiatorul unei ample şi luxoase renovări a palatului de la Lateran. Totodată, acelaşi pontif a emis şi neinspirata bulă *Exiit* din 1279, prin care se decidea că bunurile ordinului minorit erau în fapt proprietăţi ale papei, pe care le cedase fraţilor, săraci şi lipsiţi de orice posesiuni personale, spre folosinţă. În acest fel se răspundea acelei dispute iscate de multă vreme în rândurile franciscanilor pe marginea sărăciei. Era o soluţie ce pare mai degrabă a fi emanaţia şireteniei laice decât a pietăţii mendicante. Cât de mult era Nicolae al III-lea ataşat de putere se vede şi din faptul că a aranjat lucrurile de o asemenea manieră încât a fost ales senator al Romei pe viaţă.

În timpul succesorului său, Martin al IV-lea (1281-1285), din nou un francez, care fusese ales după o altă vacanţă pontificală îndelungată şi marcată de tulburări care durase exact o jumătate de an, nici nu putea fi vorba ca la Roma să sosească vreun rege german pentru a primi coroana imperială, deoarece în Cetatea Eternă se făcea politică franceză, ce-l favoriza în primul rând pe regele Neapolelui şi al Siciliei, Carol de Anjou. Papa îl numise pe acesta, fiindcă deţinea şi calitatea de senator roman, locţiitor al său în fosta capitală imperială, iar în anul 1281, sub influenţa ambiţiei sale aducătoare de rele, a fost distrusă şi opera unionistă de la Lyon printr-o nouă excomunicare a împăratului bizantin, întrucât se pare că basileul nu se arătase prea aspru faţă de schismaticii din cuprinsul stăpânirii sale şi nu impusese cu fermitate o unire ecleziastică, de altfel atât de nepopulară în Răsărit. Istoricii Bisericii din acea vreme însă nu îşi puteau lua liberatatea de a rosti critici la adresa politicii

papei. Dar cu certitudine, descrierea acestui pontificat este dominată de falimentul dominaţiei angevine în Italia meridională şi de îndelungatul război care a urmat „vecerniilor siciliene" din 1282. Atunci când în reşedinţa papală de la Orvieto a fost adus un peşte cu cap de leu prins în Marea Tireniană, monstrul a fost privit drept un semn rău, pentru ca într-adevăr la scurtă vreme să se ajungă la acea revoltă ce a avut loc la Palermo în vremea sărbătorilor pascale, care în decursul a doar câteva zile a gonit de pe insulă atât de detestata garnizoană franceză şi l-a făcut pe regele Petru al III-lea de Aragon (1276-1285), ginerele stauferului Manfred, şi rege al Siciliei. Desigur, pontiful francez a luat atitudine împotriva lui Petru, afurisind încoronarea acestuia de la Palermo, iar dacă biograful papal se apleacă cu mai mare atenţie asupra acelui memorabil turnir de la 1 iunie 1283 ce ar fi urmat, în mod ciudat, să decidă disputa privind coroana siciliană fără vreun război de anvergură, doar prin duelul direct al celor doi regi, nu este altceva decât un prilej de a pune în lumină vitejia lui Carol, deoarece la data stabilită pentru desfăşurarea luptei, însoţit de un legat papal, francezul a apărut pe câmpul de bătaie, unde zadarnic şi-a aşteptat potrivnicul, până când acesta i-a dat de ştire că de fapt sosise mult mai devreme, în cursul nopţii, fără să-l găsească, desigur, pe Carol, motiv pentru care se retrăsese, dar şi pentru că suita franceză ce-şi apăra regele era mult prea mare şi îl făcuse să se teamă pentru propria siguranţă. A fost astfel pierdută o oportunitate favorabilă de soluţionare a conflictului sau măcar demnă de toată atenţia, dacă într-adevăr părţile au fost bine intenţionate, astfel încât nimic nu a mai stat în calea războiului. S-au succedat o serie de fapte ce ar fi trebuit să fie consemnate, invazia francezilor în Aragon, bătălia navală din largul portului Napoli, prizonieratul moştenitorului coroanei siciliene sau revolta romanilor împotriva lui Carol. Însă războiul s-a prelungit şi dincolo de pontificatul lui Martin al IV-lea, acest conflict cerându-şi victimele şi după anul 1285 care a fost nu doar anul morţii papei. Încă înaintea acestei date regele Carol fusese răpus de o boală, cronica pontificală relatează apoi cruciada regelui francez Filip al III-lea (1270-1285) asupra Aragonului, campanie ce avea loc în vremea papei Honoriu al IV-lea (1285-1287) şi care urmărea să cucerească stăpânirea regelui excomunicat în beneficiul moştenitorului coroanei franceze. Filip murea în această expediţie din pricina unei epidemii, oponentul său împărtăşindu-i soarta, însă ca urmare a unei răni căpătate în luptă. Un ciudat interes pentru istoria militară se arăta în cronica papală cu prilejul descrierii evenimentelor de mai sus.

O mai mare atenţie ar fi meritat cele ce se întâmplau în Ţara Sfântă, însă doar în vremea lui Nicolae al IV-lea (1288-1292) se consemnează cu zgârcenie dispariţia celor din urmă rămăşiţe ale statelor cruciate, cucerirea de către sultan a oraşului Tripoli din Siria la 1289 şi a ultimei capitale a regatului Ierusalimului, Akkra, în anul 1291. Motivul acestui eşec era văzut în lipsa de unitate a creştinilor din Europa apuseană şi de sud, lipsiţi de idealuri înalte, ceea ce nu era cu totul neadevărat, dar vremurile sfântului zel ce pusese cruciada în mişcare apuseseră de mult, prin urmare

nefiind de mirare că un istoric al Bisericii a putut să treacă în grabă peste sfârşitul, deloc lipsit de dramatism, al coloniilor din Orient, care nici din punct de vedere comercial nu prea mai atrăgeau interesul.

Trecerea dintre veacurile al XIII-lea şi al XIV-lea a marcat o transfomare semnificativă şi în istoria pontifilor romani. Pentru un cunoscător este suficient să se amintească numele lui Bonifaciu al VIII-lea pentru a înţelege pe deplin despre ce este vorba, un nume care alături de cele ale lui Grigore al VII-lea şi Inocenţiu al III-lea este spus dintr-o suflare atunci când sunt enumeraţi cei mai de seamă ierarhi ai Evului Mediu. Energica figură a lui Bonifaciu apare în istorie pe fundalul evenimentelor petrecute în jurul remarcabilului său predecesor, acel „pontif angelic", cum a fost privit Celestin al V-lea (1294), faptele lui Bonifaciu prilejuind totodată şi strămutarea Curiei la Avignon, fapt ce se va petrece însă doar în vremea succesorului său, Clement al V-lea (1305-1314). Cronicarul pontifical Bernardus Guidonis, aproape contemporan cu evenimentele, ne permite prin lucrarea sa istoriografică, redactată după modelul analelor din primele secole medievale, să retrăim cele întâmplate.

Alegerea lui Celestin al V-lea a fost din nou precedată de o sedi-vacanţă de mai bine de doi ani, pe care de această dată cronica papală nu o mai trece cu ruşine sub tăcere. Cel ales nu era însă privit de către colegiul cardinalilor decât ca o soluţie de compromis, ca un candidat de moment. Acesta era vârstnicul Petru, eremit de pe muntele Morrone, în apropiere de Sulmona, care, datorită prestigiului său asemănător cu cel al unui sfânt, apărea în ochii poporului, care dădea deja semne de nelinişte în privinţa alegerii pontificale, drept un papă cu totul potrivit, cu atât mai mult cu cât cel ales s-a înfăţişat la locul consacrării sale călare pe un măgar. Nu mai puţin de cinci lucrări de factură biografică dau de ştire ce impresie a lăsat contemporanilor şi generaţiilor ulterioare trista soartă a acestui papă, al cărui renume a ajuns atât de mare, că pentru sfârşitul veacurilor era aşteptat din ceruri un papă-înger asemenea lui Celestin. Istoricul este dator să arate mai mult discernământ, şi astfel Bernardus Guidonis, imediat după ce descrisese alegerea şi consacrarea, povesteşte deja despre abdicarea lui Celestin, care, în opinia istoricului, se prea poate să fi fost un om al lui Dumnezeu, dar în materie de chestiuni seculare nu fusese defel un expert, fiind prin urmare potrivit pentru oficiul pontifical doar teoretic, nu însă şi din punct de vedere practic. Desigur, regelui napolitan Carol al II-lea de Anjou (1285-1309) i-a convenit de minune că acest papă pios, dar naiv, un adevărat magnet pentru pelerini, şi-a stabilit reşedinţa nu la Roma, ci la Napoli, ceea ce însă nu era deloc pe placul cardinalilor, întrucât în acest fel Curia era supusă unei presiuni permanente în tot ceea ce întreprindea. De asemenea, nu tocmai fără exercitarea unor presiuni, bătrânul de 87 de ani, lipsit de orice sprijin şi conştient de propriile limite lua decizia renunţării la înalta demnitate după ce se străduise să guverneze Biserica vreme doar de o jumătate de an, un exemplu de smerenie demn de toată admiraţia. Dorinţa sa era

să poată reveni la chilia pe care o lăsase pentru tronul petrin. Urmaşul său însă, Bonifaciu al VIII-lea, s-a opus şi a preferat să pună ca bătrânul să fie prins şi izolat, deoarece se pare că exista temerea, prezentată drept scuză şi în cronica papală, ca o asemenea abdicare, până nu demult privită ca imposibilă, să nu fie recunoscută, apărând astfel pericolul declanşării unei schisme. Dar iată că tocmai ce fusese gândit ca măsură menită să prevină eventuale certuri a provocat în cele din urmă tocmai un asemenea scandal, atunci când în anul 1296 Celestin murea în azilul impus de Bonifaciu, în imaginaţia oamenilor protecţia papală devenind cea mai înfiorătoare temniţă, iar temnicerul, ucigaş. Despre faptele miraculoase ale martirului începuse să se vorbească deschis încă din vremea lui Bonifaciu, pentru ca mai apoi, în 1313, Clement al V-lea să-l ridice pe Celestin în rândul sfinţilor, eveniment consemnat în două rânduri, atât în dreptul papei Clement, cât şi în rândurile ce descriau pontificatul viitorului sfânt, de către Bernardus Guidonis în a sa *Flores cronicorum seu Catalogus pontificum Romanorum*, lucrare redactată tocmai în această perioadă de început al veacului al XIV-lea.

Cu privire la *Bonifaciu al VIII-lea* (1294-1303) Bernard ne dă doar o imagine destul de incompletă, el furnizând în lucrarea sa concepută, după cum spunea, potrivit principiilor lacunare ale analelor mănăstireşti, mai degrabă material brut, neprelucrat pentru o biografie. Dar poate această atitudine de reţinere este asumată conştient, fiind motivată de partizanatul deloc nefiresc al unui istoric francez care tratează evenimente legate de un papă ce se aflase în conflict tocmai cu Franţa. Cititorul se vede astfel silit să încerce să combine diverse afirmaţii şi să „vâneze" aluzii pentru a putea reface cele asupra cărora s-a preferat să se aştearnă tăcerea. Oricum, se anunţau întâmplări pline de dramatism.

Cu acest prilej aflăm despre reizbucnirea luptei dintre Anglia şi Franţa, desigur în jurul chestiunii posesiunilor continentale ale regilor englezi, dar nicăieri nu se spune că un asemenea pericol l-a silit pe regele francez să impună clerului aflat în cuprinsul regatului său plata unor impozite, şi asta în ciuda unor interdicţii de natură ecleziastică în acest sens, act ce l-a determinat pe Bonifaciu să emită o *constitutio* conţinută de faimoasa bulă *Clericis laicos* din 1296. Despre existenţa acestei contra-măsuri pontificale aflăm doar după moartea papei, atunci când succesorul său, din dorinţa de a obţine pacea cu Franţa, o anulează. Tot în altă parte se poate citi şi despre răspunsul, de data aceasta al regelui francez, care contrapunea interdicţiei de impozitare a clerului interzicerea oricărei plăţi către Roma. Mai apoi, Bernard relatează despre fondarea unei noi episcopii la Pamiers, în Franţa meridională, şi despre desemnarea ca episcop a abatelui Bernard Saisset († 1308), dar cronicarul nu scapă nici o vorbă despre faptul că mândria înaltului prelat francez l-a înfuriat pe rege, astfel încât, în ciuda tuturor imunităţilor de care beneficia, episcopul s-a văzut târât sub acuzaţia de trădare în faţa unui tribunal regal, fapt pentru care raporturile dintre Franţa şi papalitate au fost din nou tulburate. Totul părea să se desfăşoare în cadre

optime atunci când, în anul 1297, Bonifaciu dispunea canonizarea lui Ludovic al IX-lea, bunicul suveranului francez, mort în 1270 în cruciadă.

Şi într-adevăr, Bonifaciu nu avea nici un motiv pentru a-şi vedea la acel moment poziţia periclitată în vreun fel. Cu puţin timp înainte, acest papă ce îşi avea originea în nobila familie Caetani intrase într-o dispută privind anumite posesiuni cu nu mai puţin prestigioasa casă Colonna, ajungându-se chiar la judecată. Motivul direct al unei asemenea acţiuni judecătoreşti a fost oferit de către un jaf reuşit al oamenilor familiei Colonna asupra unui transport de bani ce aparţineau papalităţii. Doi cardinali ce descindeau din familia potrivnică papei au răspuns măsurilor pe care Bonifaciu le luase împotriva jefuitorilor prin trimiterea pretutindeni a unor epistole în care episcopul roman era înfierat ca pseudo-papă, care îl jefuise pe pontiful legiuit, Celestin, de tronul şi demnitatea ce i se cuveneau. Se prefigura în acest fel o schismă, întrucât era de aşteptat că cei doi cardinali nu-şi vor accepta depunerea cu seninătate, iar întreaga familie nu-şi va ceda de bună voie bunurile confiscate.

Roma redevenea încă o dată centrul Bisericii catolice cu prilejul primului an jubiliar din istoria papalităţii, organizat de Bonifaciu în 1300. Papa le promisese tuturor pelerinilor ce vor voi să vină la Roma o absolvire totală de păcate, concesie spirituală majoră, pe care papalitatea o mai folosise până la acea dată doar în cazul celor ce alegeau să lupte pentru cruce. Consecinţa a fost că, într-adevăr, la Roma au sosit mânaţi de gândurile penitenţei pelerini din întreaga lume, ţelul principal fiind mormintele sfinţilor Petru şi Pavel. Nici avantajele economice ale locuitorilor Romei nu au fost tocmai neglijabile. Nici nu s-a scurs bine anul şi jubileul, că îl regăsim, în cronica lui Bernard, fără nici o prezentare prealabilă a evoluţiei evenimentelor, pe regele Franţei Filip cel Frumos (1285-1314) pe poziţii ostile papei. Un congres reunit la Paris îl declara pe Bonifaciu în primăvara lui 1302, în baza a diverse acuzaţii ce ajungeau până la erezie, drept papă nelegitim, uzurpator al papalităţii încă din vremea în care încă mai trăia pontiful legiuit, şi cerea ca el să fie judecat de către un conciliu general. Un asemenea conciliu se străduise mai înainte Bonifaciu să convoace la Roma, ne spune şi Bernard, în cadrul căruia urma să se dezbată situaţia ecleziastică din Franţa, totodată fiind judecată şi atitudinea regelui francez. Tocmai aceste iniţiative papale le contracarase Filip prin mijloace publice, dar şi prin apelul la autoritatea aflată mai presus de papă, cea a unui conciliu cu adevărat general, fapt care constituia o inovaţie demnă de remarcat. Conciliul papal de la Roma din noiembrie 1302 a întrunit un număr foarte redus de participanţi şi a fost, potrivit expresiei lui Bernard, ca un cer întunecat din care răzbate zgomotul tunetului, dar din care nu cade nici un strop de ploaie. Conflictul a căpătat proporţii alarmante abia în anul următor, prin excomunicarea regelui Filip.

Bonifaciu îşi asigurase alianţa regelui german Albrecht I (1298-1308), căruia i-a acordat în sfârşit recunoaşterea de mult solicitată. O asemenea confirmare îi fusese anterior refuzată, deoarece – cât de mult se aseamănă situaţiile – habsburgul i-ar fi

luat cu brutalitate, prin luptă, tronul şi viaţa lui Adolf de Nassau (1292-1298), cel ce se bucura la acel moment de recunoaşterea ca rege din partea Romei. Era însă prea târziu pentru a mai spera în sprijinul unui viitor împărat, fie el chiar şi descendent din casa de Habsburg, precum acest Albrecht, al cărui părinte depusese atâtea strădanii zadarnice pentru obţinerea coroanei imperiale.

În septembrie 1303 era transpusă în faptă, prin faimosul şi deopotrivă tulburătorul atentat petrecut la Anagni tocmai în palatul pontifical, porunca regelui francez de arestare a papei. Executant a fost consilierul regal Guillaume de Nogaret, prezent în Italia la acea dată, dar care a beneficiat şi de sprijinul celor din familia Colonna. Cronicarul francez nu scapă însă nici un cuvânt despre felul cum Bonifaciu a fost apoi eliberat la scurtă vreme de populaţia oraşului, în vreme ce atentatorii se certau cu privire la ceea ce urmau să facă mai departe. În lucrarea lui Bernard, papa reapare direct la Roma, unde îşi va şi găsi sfârşitul, părăsit în aceste momente de cumpănă de aproape toţi cardinalii. Istoricul se fereşte de asemenea să tragă unele concluzii asupra semnificaţiilor majore ale acestor evenimente. Singura lui reflecţie pe marginea sfârşitului papei Bonifaciu este formulată ca o morală, cum că nu este bine să se râvnească la comori care într-o bună zi pot fi din nou pierdute, aşa cum s-a petrecut la Anagni prin jefuirea palatului papal. Iar prelaţii sunt sfătuiţi să se comporte ca nişte buni păstori ai turmelor pe care le au sub oblăduire spirituală, deoarece, deşi Bonifaciu i-a făcut să tremure pe regi, clerici şi vulg, spaima şi teama s-au risipit grabnic când s-a ivit prilejul. Nici măcar un cuvânt despre faimoasa bulă *Unam sanctam* din anul 1302, prin intermediul căreia Bonifaciu al VIII-lea dădea întregii lumi de ştire, ca pe o dogmă, că papa se află mai presus de toţi oamenii, deasupra neamurilor şi regatelor, este deţinătorul ambelor spade, şi a celei spirituale şi a celei seculare, cu care conduce pământul în numele lui Dumnezeu. Tăcerea este însă plină de înţeles, dacă se are în vedere că bula a fost făcută cunoscută cu puţină vreme înainte de atentat, prin urmare între cele două evenimente existând o legătură directă. Chiar dacă se poate argumenta că în această bulă nu se regăseşte nimic din ceea ce nu conţinea deja întreaga literatură ecleziastică şi canonică de la acea dată, Bonifaciu al VIII-lea, care pusese să se adauge la 1298 dreptului bisericesc un nou colaj de decretale pontificale, fusese foarte clar în ceea ce priveşte felul în care trebuia să acţioneze încărcătura de pretenţii papale plasată în faimosul act. Tocmai de aceea, semnificaţia bulei *Unam sanctam* şi a atentatului de la Anagni continuă să fie prezentă ca un punct de referinţă în istoria ecleziastică în ciuda tăcerii istoricilor din acea vreme, adeseori făcându-se paralela cu *Dictatus papae* a lui Grigore al VII-lea şi cu întâmplările de la Canossa în care fusese implicat şi Henric al IV-lea.

Se pare că iniţial Tolomeu de Lucca avusese intenţia să îşi încheie lucrarea de istorie a papilor cu „pontiful angelic" Celestin al V-lea, iar pe Bonifaciu al VIII-lea să-l treacă sub tăcere. Abia mai târziu, când spiritele se mai liniştiseră, au fost anexate şi următoarele trei pontificate. De la Anagni, drumul papalităţii conduce mai întâi la Avignon.

Din scurtul pontificat al lui Benedict al XI-lea (1303-1304) cronica papală oficială a reţinut doar o serie de acte împăciuitoare. Astfel, atentatorii de la Anagni, şi în primul rând Nogaret, fuseseră pedepsiţi cu excomunicarea, dar cardinalii din familia Colonna, depuşi anterior, au beneficiat de clemenţă, iar prevederile lui Bonifaciu al VIII-lea ce lezau în vreun fel Franţa au fost anulate. Toate acestea trebuie însă să se fi petrecut sub o oarecare presiune, care poate fi intuită dacă se are în vedere că drept papă a fost ales un francez, arhiepiscop de Bordeaux, care nici măcar nu era cardinal, şi căruia, pentru a i se putea comunica vestea cea bună, a fost nevoie să fie scotocită toată provincia sa, deoarece prelatul se găsea în plină vizită canonică. Atitudinea prevăzătoare şi plină de scrupule faţă de Franţa este evidentă şi în alegerea numelui noului pontif, Clement al V-lea (1305-1314).

Acesta şi-a dorit să fie un model de blândeţe şi a rămas un papă francez. Consacrarea şi încoronarea sa au avut loc la Lyon în prezenţa regelui Filip şi s-a desfăşurat sub cele mai neprielnice auspicii, întrucât în timpul procesiunii, chiar lângă papă, s-a prăbuşit un zid, accident ce a provocat morţi şi răniţi în rândurile oaspeţilor de seamă, dar şi a poporului care se strânsese pentru a-l vedea pe Solomon în toată splendoarea sa. Clement a rămas nevătămat ca prin minune, prăbuşindu-se doar de pe cal. Coroana i s-a rostogolit de pe cap, din ea desprinzându-se o nestemată care nu a mai putut fi regăsită. Papa nu a venit niciodată la Roma, nici măcar în Italia, rămânând cea mai mare parte a timpului în Franţa, iar în 1309 şi-a stabilit reşedinţa la Avignon, în inima unui teritoriu ce aparţinea papalităţii de pe vremea cruciadei împotriva ereticilor de la Albi. Prin faptul că mai mulţi francezi au fost promovaţi cardinali de către Clement, şi Curia a preferat Franţa în locul Italiei. Această alegere a fost influenţată din nou de presiunea regelui francez, care însă, doar pe baza istoriografiei pontificale, poate fi cel mult intuită, atunci când este vorba de întâlnirea dintre papă şi Filip la Poitiers în anul 1307 sau de diverse solii, trimise de ambele părţi, pentru ca în cele din urmă să se consemneze în dreptul anului 1309 că papa anunţase în cadrul consistoriului că împotriva lui Bonifaciu al VIII-lea se va deschide un proces postum. O strămutare de scurtă durată a Curiei la Roma era cu totul lipsită de sens, deoarece asta ar fi însemnat apoi o reîntoarcere în Franţa, la Vienne, unde fusese convocat un conciliu general.

Cea mai mare parte a descrierii analitice pe care Bernardus Guidonis o face pontificatului clementin este dedicată afacerii Ordinului Templierilor, o chestiune de mare amploare şi demnă de a stârni mirarea, după părerea istoricului francez. Se ştie că evenimentele privitoare la templieri au fost în strânsă legătură şi cu procesul intentat răposatului papă Bonifaciu. Încă din perioada şederii papei Clement la Poitiers, din porunca regelui Filip toţi cavalerii Templului care se aflau pe teritoriul Franţei au fost arestaţi. Li s-a reproşat renegarea şi întinarea credinţei creştine, precum şi cele mai felurite obiceiuri şi practici oculte, fiindu-le apoi smulse prin tortură mărturisiri în acest sens, care apoi au fost repetate chiar şi în faţa papei şi a

cardinalilor de către membri ai ordinului supuşi la diverse intimidări. În faţa acestor „dovezi” nu mai era nimic de făcut decât să se stabilească o anchetă generală ce viza o eventuală reformare a ordinului şi desigur nimic altceva. Aceste cercetări trebuiau făcute, potrivit dorinţei papei, de către episcopii diecezani, ceea ce în cazul Franţei, ca urmare a supremaţiei coroanei şi a caracterului dependent al clerului, nu a avut efectul scontat, şi anume acela de a împiedica apariţia unor abuzuri. Încă în 1310 s-a ajuns, după pronunţarea sentinţelor în cadrul unui sinod parizian, la primele arderi pe rug ale templierilor. Conciliul de la Vienne a hotărât apoi, în prezenţa regelui Franţei, desfiinţarea ordinului, la aproximativ 184 de ani de la constituire după socoteala lui Bernardus Guidonis, însă fără a se irosi prea multe vorbe cu privire la faima vajnicilor apărători ai Templului din vremurile cruciate nu de mult stinse. Bunurile ordinului urmau să revină ioaniţilor, cei ce tocmai în această vreme îşi găsiseră un nou centru în Rhodos, după pierderea Ţării Sfinte. Adevărul este însă că toate bunurile din Franţa au fost acaparate de coroana franceză, după ce şi cel din urmă mare maestru al ordinului, în ciuda retractării declaraţiilor anterioare smulse prin cazne, a fost executat pe rug în anul 1313, la Paris, din poruncă regală şi în prezenţa blamabilă a doi cardinali.

Încă de la bun început miza principală a întregii afaceri fusese avuţia ordinului. Mulţumit, regele a renunţat apoi la procesul împotriva lui Bonifaciu, proces prin care urma să se justifice atentatul de la Anagni. Prin acuzaţii de mare impact precum cele de erezie, şi în nici un caz doar de uzurpare a tronului petrin, fostul papă urma să fie denigrat pentru totdeauna şi este probabil că inteligentei publicistici şi propagande regale i-ar fi reuşit acest lucru. Bernard însă nu mai spune nimic legat de acest proces. Consfătuirile conciliare par a fi fost axate mai departe doar pe două probleme, şi anume reforma în Biserică şi o nouă cruciadă, netrecând neobservat nici faptul că Filip împreună cu fratele şi fiii săi au îmbrăcat mantia cruciată, deşi există unele rezerve cu privire la felul în care asemenea promisiuni cruciate, poate nu tocmai sincere, ar fi putut înlocui angajamentul combativ al oropsiţilor templieri. Filip cel Frumos a murit în 1314, frapând atenţia pe care istoricul francez al papilor o acordă complicatei succesiuni la tronul Franţei, atenţie exprimată printr-o descriere deosebit de amănunţită a chestiunii.

În Germania, regele Albrecht era ucis în anul 1308 de către propriul său nepot, principii germani oferindu-i coroana în aceste condiţii lui Henric al VII-lea de Luxemburg (1308-1313), trimişii acestuia din urmă ajungând până la Avignon pentru a adresa papei rugămintea de confirmare a noii alegeri, dar şi pentru a purta negocieri în vederea unei viitoare încoronări imperiale. Toate acestea stârnesc prea puţin interesul cronicarului francez, care totuşi consemnează acapararea Boemiei de către casa de Luxemburg, interesul pentru o regiune atât de îndepărtată fiind totuşi uimitor, mai ales că apoi campania pe care Henric o întreprindea în Italia este urmărită doar până în Lombardia şi doar până în momentul încoronării acestuia cu

străvechea coroană de fier a regilor longobarzi, pe când încoronarea imperială săvârşită în vara anului 1312 de către câţiva cardinali-legaţi este omisă pe de-a-ntregul. Intenţia poate fi ghicită. Energica ofensivă a lui Henric în Italia a condus nu doar la o serie de complicaţii, ci la punerea în discuţie a utilităţii existenţei pe mai departe a imperiului. Roma şi imperiul nu mai erau, după cum lesne se poate observa, teme semnificative din perspectiva istoriografiei avignoneze.

Cât de puţin se preocupa istoricul de atunci al papalităţii de faptul că atât Curia, cât şi *Cathedra Petri* fuseseră strămutate atât de departe de Roma, în Franţa, se observă şi din expunerea în manieră analitică pe care Bernardus Guidonis o face pontificatului următor, pe baza a ceea ce auzise şi a ceea ce i se păruse mai interesant. Este vorba desigur de un francez, fostul episcop de Avignon, ales la Lyon la insistenţele curţii franceze după o sedi-vacanţă de aproape doi ani şi jumătate. Acest papă şi-a luat numele de Ioan al XXII-lea (1316-1334) şi a fost considerat adevăratul fondator al papalităţii avignoneze. Faptul că nou-alesul pontif şi-a stabilit întreaga curte la Avignon este amintit de Bernard doar în treacăt, ca pe un lucru de la sine înţeles. Acest transfer de rezidenţă, definitivat în cursul acestui pontificat, este tratat ca şi cum Avignon ar fi în imediata apropiere a Romei, ca şi Anagni, de exemplu, sau o altă localitate unde pontifii obişnuiau să îşi stabilească reşedinţa pe durata verii sau unde se vedeau siliţi să-şi caute refugiu pe perioade mai îndelungate din pricina revoltelor romanilor.

Urmează apoi coloane întregi de evenimente din spaţiul francez, mai exact din sudul Franţei, care fac de exemplu referire la organizarea episcopală, atenţia autorului nefiind atrasă de evenimente politice şi ecleziastice de mai mare semnificaţie, cum ar fi negocierile de pace dintre Flandra şi Franţa, confirmarea Ordinului lui Cristos, constituit din portughezi ca înlocuitor al templierilor sau punerea în circulaţie a *Clementinelor*, decretalele lui Clement al V-lea emise îndeosebi în cadrul conciliului de la Vienne. Acestui efort legislativ i se adaugă unele constituţii ale lui Ioan al XXII-lea, emise în contextul stabilirii la Avignon şi a nevoii crescute de bani din partea Curiei, aflată atât de departe de patrimoniile romane. Nu pare să fie un produs al hazardului faptul că tocmai în cursul acestui pontificat, mai exact în anul 1320, în Franţa se reaprindea acea mişcare social-revoluţionară numită a „păstoraşilor", care, cum pe larg povesteşte Bernard, dintr-un elan de tip cruciat s-a îndreptat nu doar împotriva evreilor, ci şi împotriva clerului îmbogăţit; nu e întâmplător nici faptul că leproşii s-au răzvrătit pentru felul în care erau trataţi şi cu siguranţă nu a fost nici o coincidenţă că exact în asemenea momente au reizbucnit cu violenţă disputele privind sărăcia în rândul ordinului minoriţilor. Pontifului, preocupat de siguranţa Curiei, nu i-a rămas ca alternativă decât să abroge bula lui Nicolae al III-lea din 1279, să-l excomunice pe răposatul Petrus Johannis Olivi († 1298), spiritul dirigent al riguroşilor franciscani spirituali, împreună cu toţi adepţii săi şi să condamne ca eronate şi eretice învăţăturile acestuia care afirmau deplina sărăcie a

lui Cristos şi a apostolilor. Aceste evenimente aveau loc în anii 1322, 1323 şi 1325. La scurt timp după aceea, prezentarea pontificatului se întrerupe tocmai în mijlocul unei fraze deosebit de interesante ce reţine că franciscanul Petrus de Corbara era pus antipapă la Roma sub numele de Nicolae (al V-lea) (1328-1330) de către împăratul Ludovic de Bavaria (1314-1347).

Pe fundalul acestei schisme se află acutele divergenţe dintre papalitatea avignoneză şi regalitatea germană, evenimente ce ar fi meritat cu siguranţă ceva mai mult de câteva cuvinte, întrucât papa fusese silit să poarte mai multe procese de-a lungul anilor împotriva ducelui Bavariei, Ludovic, care îşi arogase titlul imperial. Italianul Tolomeo de Lucca este ceva mai generos în afirmaţii în comparaţie cu francezul Bernard. Cel dintâi dezbate acea schismă germană ce a urmat dublei alegeri din 1314, schismă care, în loc să determine o luare de poziţie a Curiei în favoarea unuia dintre candidaţi, fie pentru Ludovic de Wittelsbach, fie pentru Frederic de Habsburg (1314-1330), i-a permis papei să îşi aroge dreptul de acţiona ca vicar imperial. Ulterior, atunci când pe câmpul de luptă se decisese victoria bavarezului, iar acesta a început să emită pretenţii asupra drepturilor imperiale din Italia, pontiful a refuzat să-l recunoască pe Ludovic, ba mai mult decât atât, l-a poftit să se dezvinovăţească în faţa unui tribunal curial, sfârşind în cele din urmă prin a pronunţa interdictul asupra sa. Ludovic a pornit spre Roma în ciuda pedepselor spirituale ale Sfântului Scaun, iar la începutul lui 1328 primea coroana imperială, în numele poporului roman, tocmai din mâinile lui Sciarra Colonna († 1329), cel ce jucase un rol atât de important în atentatul de la Anagni. Mai apoi, împăratul a repetat ceremonia încoronării, de data aceasta rolul de „coronator" fiind îndeplinit de către antipapa Nicolae, aceste două momente festive constituind de altfel punctul culminant şi totodată cel mai spectaculos al disputei din acea vreme dintre imperiu şi papalitate. Acest episod însă nu şi-a găsit loc în cronistica pontificală de natură oficială datorită situaţiei istoriografice de la acea dată. Atunci când, câteva decenii mai târziu, s-a decis realizarea unei continuări a lucrării lui Bernardus Guidonis, încoronările imperiale au fost omise, aceeaşi soartă revenindu-i şi unui alt episod, de asemenea nu tocmai lipsit de semnificaţie. Este vorba de depunerea papei Ioan al XXII-lea, pronunţată în mod solemn de către împărat la Roma. Istoricului papilor îi pare a fi un fapt demn de toată cinstea să relateze despre soarta acelui antipapă pus de împărat, identificat cu Anticrist. Se spune că ajunsese în rândurile franciscanilor căutând să scape de soţia sa, care, pentru că fusese părăsită, nu s-a sfiit să-şi reclame fostul bărbat chiar şi după ce acesta ajunsese pseudo-papă. Nicolae (al V-lea) nu a jucat decât un rol ridicol, în ciuda sprijinului de care a beneficiat din partea franciscanilor prin intermediul împăratului, sfârşind prin a se supune oponentului său de la Avignon, se pare rostind cuvintele : „Am căzut în greşeală asemenea unei oi ! ". Primit iniţial de către Ioan al XXII-lea ca un prieten, după mărturisirea erorilor sale, Petrus de Corbara a fost pus sub pază asemenea unui duşman. Cronica papală consemnează

moartea celor doi, a antipapei în 1333 şi a lui Ioan în 1334, una după cealaltă, neomiţând desigur să sublinieze că fostul protejat al împăratului se găsea în prizonierat, trecând însă cu totul sub tăcere bănuiala de erezie ce a umbrit ultimele clipe de viaţă ale pontifului legiuit.

Ioan al XXII-lea a fost urmat de către Benedict al XII-lea (1334-1342), cel căruia nu i s-a întocmit decât o foarte scurtă biografie. Acesta este pontiful care a edificat fastuosul palat papal de la Avignon, devenind în acest fel, după Clement al V-lea şi Ioan al XXII-lea, al treilea fondator al papalităţii avignoneze. Tot ceea ce l-a mai păstrat pe Benedict în memorie se reduce la continuarea procesului canonic purtat împotriva împăratului Ludovic, care nu a fost niciodată recunoscut ca atare, şi izbucnirea războiului de o sută de ani între Franţa şi Anglia. Se spune că acest papă a adunat numeroase comori, din care însă nu a dat nimic rudelor sale, ceea ce sună deopotrivă şi bine şi rău cu referire la un papă, căruia i s-a atribuit şi un spirit de dreptate, dar şi severitate.

Următoarea biografie papală aminteşte, prin calităţile sale stilistice şi istorice, de vremurile bune ale scrisului istoric din ambianţa pontificală. Iniţiată probabil la scurtă vreme după moartea lui Clement al VI-lea (1342-1352), aceasta îl descrie pe papă după vechiul model, începând cu originea, cariera şi virtuţile; tratează apoi direct perioada pontificală, relatarea faptelor demne de a fi reţinute desfăşurându-se nu fără un sâmbure de spirit critic. Astfel, prima temă atinsă, cea a desemnării cardinalilor, scoate în evidenţă că în rândurile acestora au fost promovaţi de către pontif propriul frate, trei nepoţi şi încă o altă rudă. Fost consilier al regelui Franţei, Clement a făcut din colegiul cardinalilor un for exclusiv francez. Nimeni nu se mai gândea la o eventuală întoarcere a curiei la Roma, fapt de la sine înţeles dacă se are în vedere numeroasele rebeliuni şi războaie declanşate pretutindeni în statul papal şi în Italia, în urma cărora patrimoniile pontificale încăpuseră pe mâini străine. Biograful papal vorbeşte despre o guvernare a tiranilor, în rândul cărora enumeră de exemplu numele de Visconti la Milano şi Este la Ferrara, care îşi edificaseră principatele pe seama proprietăţilor ecleziastice. Tocmai de aceea capul familiei Visconti a fost excomunicat, deşi acesta era totodată arhiepiscop de Milano, reuşind în acest fel să concentreze în mâna sa atât guvernarea spirituală, cât şi cea seculară. Biograful papal povesteşte mai departe cu o dezaprobare camuflată, însă lucid şi fără emoţie, cum familia Visconti a reuşit să răscumpere de la Avignon ridicarea excomunicării, iar din acel moment atât casa Visconti, cât şi Este au primit permisiunea, contra unor plăţi semnificative, să păstreze în continuare teritoriile ecleziastice pe care le ocupaseră. Papa a încercat o reconciliere cu romanii, fără însă a pune vreodată piciorul în fosta capitală imperială din Antichitate, prin organizarea unui jubileu înainte de vreme, în anul 1350, adică înainte de împlinirea unui secol de la ultima iniţiativă de acest gen, cea a lui Bonifaciu al VIII-lea din 1300. La Roma se ajunsese însă la o revoltă în anul 1347, fiind încă o dată proclamată republica. Capul acestei

mişcări era un notar, auto-intitulat tribun al poporului, pe nume Cola di Rienzo, un idealist visător la splendoarea Antichităţii. Fantastica istorie a acestuia ocupă pe larg, din perspectivă retrospectivă, ultimele părţi din biografia clementină : lupta sa cu familia Colonna şi cu alte clici nobiliare, fuga sa de la Roma la curtea germană de la Praga, pentru a aduce Cetăţii Eterne şi în numele poporului roman un împărat, drumul spre Avignon, inteligenta întoarcere la Roma a visătorului cu împuternicire papală şi, în cele din urmă, dramatica sa asasinare din anul 1354, pe Capitoliu, săvârşită de către romanii dezamăgiţi. Visul renascentist al republicii romane lua sfârşit tocmai în momentul în care aproape că îşi atinsese maturitatea.

În fapt, o trăsătură fundamentală a biografiei lui Clement al VI-lea este pierderea în tot felul de divagaţii cu privire la evenimente ce se petrecuseră departe de Avignon, rătăcindu-se în păienjenişul afacerilor din întreaga lume. Adeseori este vorba de mari conflicte armate, pe care papa, într-un mod demn de laudă, s-a străduit să le aplaneze, prin iniţiative de mediere nu întotdeauna reuşite. Cei căzuţi pe câmpurile de bătaie au fost pe departe depăşiţi numeric de victimele epidemiei de ciumă care a bântuit Europa începând cu anul 1346. Biograful papal povesteşte plin de groază că în anumite regiuni doar o cincime din populaţie a reuşit să supravieţuiască ciumei, murind bărbaţi şi femei, tineri şi bătrâni. De mare interes pentru Avignon se pare că era şi războiul anglo-francez, la acea dată de curând izbucnit, doar astfel explicându-se excursurile destul de generoase în istoria desfăşurării acestei teribile încleştări. Sângeroasa înfrângere suferită de francezi la Crécy în 1346 şi eroica rezistenţă de la Calais împotriva unei forţe engleze superioare, timp de mai multe luni în 1347, nu aveau de fapt ce să caute într-o istorie a papilor. Iar atunci când se aduce în atenţia cititorului prizonieratul regelui Scoţiei, aliat cu Franţa, sau întemniţarea în Turnul Londrei a ducelui breton, intenţia acestui demers istoriografic devine clară, şi anume de a-i acuza pe englezi, în acest fel fiind trădate simpatiile nutrite de curie. Faptul că tocmai Avignon a fost ales drept loc de întâlnire de către ducii de Burgundia şi respectiv de Lancaster, în calitate de conducători ai delegaţiilor franceză şi respectiv engleză, a amplificat prestigiul internaţional al noii rezidenţe pontificale, cu toate că negocierile dintre părţile beligerante nu au avut ca urmare şi încheierea păcii. Doar în trecere se aruncă o privire asupra unui câmp de luptă mult mai îndepărtat atunci când într-o propoziţie se povesteşte despre cruciada pe care a întreprins-o în anul 1345 idealistul Delfin, cum era numit în mod obişnuit prinţul ce urma să moştenească tronul Franţei, după ce renunţase la drepturile sale succesorale. Deşi a avut aprobarea papei, expediţia s-a soldat cu un succes mai degrabă modest, precum constată în mod obiectiv biograful papal. În cele din urmă atenţia se îndreaptă şi asupra Italiei şi a Romei, fosta reşedinţă papală. Prilejul l-a constituit campania întreprinsă de regele Ungariei Ludovic cel Mare (1342-1382) în Apulia angevină, expediţie declanşată de asasinarea în anul 1345 a prinţului ungar Andrei, stabilit la Napoli ca urmare a unei căsătorii. Se pare că asasinatul a fost opera soţiei victimei,

care-i era totodată şi verişoară, regina cu faimă proastă, Ioana (1343-1382). Papa a intervenit prin delegaţii de pace trimise în Italia şi în Ungaria, pentru ca în cele din urmă să-i ofere coroana feudei pontificale din sudul Italiei tot reginei Ioana, care oricum se adăpostise la Avignon, desigur un act nu tocmai lăudabil. Dar Ioana era şi marchiză de Provence, deci stăpână de drept a oraşului în care rezidau papii încă de la începutul veacului al XIV-lea, calitate ce i-a permis să vândă Avignonul lui Clement al VI-lea, care astfel devenea şi stăpânitor secular al urbei în care rezida în calitate de cap al Bisericii latine. Palatul papal din Avignon a văzut însă în cursul acelui pontificat şi feţele altor oaspeţi iluştri, diverşi petiţionari ce-şi încercau norocul, nu însă întotdeauna cu succes. Cel mai bine primit a fost cu certitudine regele francez Ioan (1350-1364). Ajutor a căutat la Avignon şi regele alungat al Insulelor Baleare, împotriva rudei sale, regele Aragonului, din a cărui poruncă, după o încercare eşuată de recuperare a stăpânirii sale, a şi fost decapitat. Un spaniol şi-a ridicat în anul 1345 de la Avignon coroana de rege al Insulelor Canare care abia fuseseră descoperite. Papalitatea acorda asemenea favoruri desigur în schimbul unor importante avantaje băneşti, după cum bine se ştie, deşi cronica pontificală nu face nici o afirmaţie în acest sens. Şi chiar dacă noul rege a fost până la urmă silit să cedeze regatul unui alt concurent, adierea ce venea dinspre Lumea Nouă s-a făcut simţită în zorii epocii marilor descoperiri geografice şi în reşedinţa papilor.

Pe fondul acestei ample panorame a cărei imagine se întindea de la Atlantic până în Asia, de la angevinii din provincia Apulia la scoţienii din Albany, imperiul, al cărui nume era calchiat după cel al oraşului Roma, reprezenta foarte puţin. Nu trebuie făcută o prea mare risipă de imaginaţie pentru a intui că şi Clement adoptase o atitudine ostilă faţă de bavarezul care se considera împărat. Felul în care principii electori l-au ales, încă în timp ce trăia Ludovic, dar potrivit voinţei papei, ca rege romano-german şi viitor împărat pe prinţul boemian Carol al IV-lea (1346-1378), nepotul împăratului Henric de Luxemburg, este concentrat într-o singură propoziţie. Papa a confirmat alegerea ; nici nu era chip să procedeze în alt fel, deoarece tânărul Luxemburg de la Praga îi fusese odinioară discipol la Paris, devenind apoi de multă vreme candidatul său declarat pentru tronul imperial. De dragul lui a înălţat Clement Praga la rangul arhiepiscopal, aceasta fiind de altfel singura faptă din istoria regatului german, pe lângă alegerea regală, pe care biograful german s-a învrednicit să o noteze.

Încoronarea imperială a lui Carol survenea abia în 1355, în vremea următorului papă, Inocenţiu al VI-lea (1352-1362), fiind săvârşită la Roma. A fost un eveniment pe care cronica papală nu avea cum să îl omită, deşi coroana a fost aşezată pe capul regelui german de către un legat pontifical. Papa nu voise să se obosească cu drumul până la Roma doar pentru atâta lucru, ceea ce pare că fusese perceput ca ceva de la sine înţeles. În altă ordine de idei, mai sunt expuse în paginile biografiei duse doar până în anul 1357, unele strădanii ale Curiei pentru redobândirea Romei şi a patrimoniului italian, creându-se chiar impresia că aceasta a şi fost tema centrală a

acestui pontificat, programul unui papă descris ca fiind deosebit de energic. Cronica pontificală rămâne însă datoare cititorului, deoarece acel membru anonim al Curiei avignoneze care dusese mai departe „catalogul" lui Bernard abandonează mult prea devreme scrisul în favoarea unui biograf pontifical roman din epoca schismelor occidentale.

Asupra perioadei petrecute de papalitate la Avignon se păstreză o amintire ambivalentă. Un membru al Curiei scria mânat de un spirit critic poate uşor exagerat despre cloaca Bisericii alcătuită din cardinali şi curtezane. Faptul că pe malurile Rhônului se putea trăi „precum Dumnezeu în Franţa" a devenit însă o bârfă ce a circulat în epocă şi tocmai aceasta a şi prilejuit Marea Schismă.

Marea Schismă

A fost parcursă aşadar epoca aşa-numitului „prizonierat avignonez” al papilor, perioadă care a discreditat papalitatea în diverse feluri şi a generat nenumărate critici, tocmai pentru că nici nu era vorba de un prizonierat. Cu deosebire la Roma şi în Italia erau acuzaţi papii francezi de abandonarea obligaţiilor şi îndatoririlor lor sau cel puţin de neglijarea acestora. Perioada ce se anunţă, cea a „Marii schisme papale”, marchează cu siguranţă punctul cel mai jalnic din întreaga istorie medievală a papalităţii. Deşi creştinătatea avusese de mai multe ori prilejul de a fi martora luptelor dintre doi candidaţi la tronul petrin, niciodată însă aceste dispute nu au durat atât de mult ca în perioada ce se anunţă, adică mai bine de o jumătate de veac, şi nicicând până la acea dată nu a fost mai dificil de precizat cine este cu adevărat îndreptăţit să se numească succesor al apostolilor. Astfel, Biserica latină a ajuns să fie scindată în funcţie de obedienţa faţă de Roma sau faţă de Avignon, ura şi zâzania fiind împrăştiate din cele două reşedinţe pontificale în toate provinciile, de la cele două Curii, în toate bisericile. În paginile istoriografiei pontificale oficiale nu transpare defel o imagine atât de sumbră şi catastrofală, ceea ce se poate lesne explica prin faptul că mai recenta continuare a lui *Liber pontificalis* a fost scrisă abia după stingerea schismei. Prin urmare, la acea dată se ştia deja cui îi dăduse dreptate istoria şi se putea constata fără greşeală care dintre papi ieşise învingător. Tocmai acest aspect trebuie avut în vedere atunci când se citeşte istoria papilor începând cu a doua jumătate a veacului al XIV-lea. Dar din acelaşi motiv este cu atât mai mare mirarea cititorului care constată tonul critic adoptat uneori de istoric atunci când scrie despre gruparea căreia îi aparţine sau aprecierile pozitive cu care se referă ocazional la partea adversă. Cu siguranţă, la Roma existau premisele unei asemenea atitudine obiective, dar trebuie totuşi subliniate calităţile istoricului şi îndeosebi profesionalismul ce i-a condus pana. Din păcate nu i se cunoaşte numele, acesta, spre deosebire de confraţii săi umanişti care au prelucrat cronica pontificală ceva mai târziu, rămânând anonim.

Pentru istoricul care priveşte retrospectiv evenimentele, întoarcerea Curiei la Roma pare să fie iniţiată prin decizia papei Inocenţiu al VI-lea din 1353, prin urmare din chiar primul an de pontificat, de a-l trimite în Italia pe cardinalul spaniol Aegidius Albornoz († 1367) ca legat al său, cu misiunea expresă de recuperare a tuturor proprietăţilor şi drepturilor Bisericii ce fuseseră până la acea dată înstrăinate. Albornoz avea să devină reorganizatorul dimensiunii statale a Bisericii romane.

Desigur, în *vita* inocenţiană nu se conştientiza acest fapt, cu atât mai mult cu cât biografia pontificală se întrerupe la 1357, nu înainte de a consemna rechemarea înainte de vreme la Avignon a mult prea zelosului cardinal-legat şi înlocuirea sa printr-un alt reprezentant. Nou numitul legat era abatele de Cluny, un francez, care însă avea să dea greş în curând în încercarea de îndeplinire a sarcinilor ce-i fuseseră încredinţate, astfel încât Albornoz a preluat încă o dată delicata misiune italiană. Renumele cardinalului spaniol se leagă în principal de acele *constitutiones* cărora le-a dat citire în faţa parlamentului roman reunit la Fano în mai 1357. Istoricul avignonez al papalităţii nu aminteşte nicăieri acest eveniment, neavând de unde să ştie că amintita operă legislativă avea să rămână în vigoare timp de mai multe veacuri.

Atunci când, aproape opt decenii mai târziu, *Liber pontificalis* avea din nou parte de un continuator, de această dată din ambianţa curiei romane, amintirea pontificatului lui Inocenţiu al VI-lea pare să fi fost destul de estompată. Tocmai de aceea biografia inocenţiană, rămasă nedesăvârşită, nu a mai fost completată, iar din viaţa următorului papă, Urban al V-lea (1362-1370), nu s-a considerat demn de a fi consemnat decât faptul că succesorul lui Inocenţiu s-a reîntors în Italia, locuitorii Romei revăzându-şi episcopul, ceea ce nu se mai întâmplase de multe decenii. Toate acestea se petreceau în anul 1367. Însă la Avignon tocmai fusese terminat fastuosul palat pontifical. Fostului abate de Saint-Victor din Marsilia, care continua şi ca papă să trăiască potrivit principiilor vieţii monastice, nu i-a venit probabil prea greu să se simtă mulţumit cu situaţia mult mai modestă din Roma, comparativ cu Avignon, şi totuşi în acea vreme Lateranul a fost generos împodobit, iar la Montefiascone, cu vedere spre lacul Bolsena, precum şi la Viterbo, au fost ridicate sau renovate palate papale. Aceste ştiri încurajatoare sunt urmate în mod aproape abrupt de ştirea întoarcerii papei de la Roma la Avignon şi de neaşteptata sa moarte. Se ştie că papei îi fusese prevestit că va părăsi dieceza romană şi Italia de către mai multe personalităţi cu vocaţie profetică, cum ar fi, spre exemplu, Catarina de Siena († 1380), o membră a ramurii feminine a ordinului dominican, care se bucura de un mare prestigiu ca vizionară; se înţelege că decesul timpuriu al pontifului a fost interpretat ca o pedeapsă divină. Totodată, în *Liber pontificalis* a fost oferită şi o scuză, cum că răposatul papă nu ar fi avut de gând să rămână prea mult la Avignon şi că în orice caz voia să se reîntoarcă la Roma. Grigore al XI-lea (1370-1378), următorul papă, atrage atenţia istoricului pontifical doar pentru motivul că a transpus în faptă intenţia predecesorului său, spre deosebire de care a ales să îşi sfârşească viaţa la Roma. Noul papă, de altfel un nepot al lui Clement al VI-lea, este prea puţin prezentat, printre altele în calitate de jurist erudit, adeseori menţionat pentru capacităţile sale, însă este oferită spre lectură acea anecdotă, potrivit căreia Grigore l-ar fi întrebat odată pe un episcop, care de multă vreme se tot învârtea pe la Curia papală, de ce totuşi nu se întoarce în episcopia sa, la care replica a venit prompt: „Şi

Domnia-Voastră, Sfinte Părinte, de ce nu vă întoarceţi ? ”. Se spune că acesta ar fi fost elementul catalizator al strămutării Curiei la Roma. De fapt, o asemenea variantă se afla deja de ceva vreme în discuţie, fiind analizată şi anunţată în diverse feluri înainte ca la 17 ianuarie 1377 Roma să îşi poată ovaţiona episcopul revenit acasă, strigând : „Lăudat fie cel ce vine în numele Domnului ! ”.

Această manieră anecdotică de redare a unor evenimente istorice se transformă într-o mult mai precisă expunere a faptelor în următoarea biografie pontificală, şi anume cea a lui Urban al VI-lea (1378-1389), atunci când era în fapt vorba despre limpezirea evenimentelor ce au determinat apariţia schismei. Această *vita* amănunţită care însumează aproape o duzină de pagini tipărite se consumă de fapt prin redarea faptelor petrecute în anul 1378. Ce anume s-a petrecut atunci – dacă alegerea lui Urban al VI-lea a fost legitimă sau nu, aşa cum au afirmat mai târziu cardinalii după ce l-au ales pe Clement (al VII-lea) (1378-1394) şi s-au întors din nou la Avignon – a fost de maximă importanţă pentru papalitate şi pentru acel cronicar al schismei. Cunoscătorii lucrărilor moderne de istorie a papalităţii ştiu cât de mult au profitat acestea, cu toată critică aplicată izvoarelor, însă cu recunoştinţă, de pe urma preciziei cu care a fost redactată cronica pontificală.

Biografia pontifului Urban al VI-lea debutează altfel decât de obicei, nu prin prezentarea stereotipică a papei după nume, provenienţă familială şi etnică, treptele ierarhice parcurse anterior şi, în avans, anii în care a ocupat tronul papal. Rândurile parcă urmăresc să scoată în evidenţă că nimic nu fusese decis, şi în special dacă Urban era cu adevărat papă. Într-adevăr, biografia este plină de critici. Pentru început sunt înşiruiţi nominal cei şaisprezece cardinali care se adunaseră la Roma după moartea lui Grigore al XI-lea pentru alegere. În rândul acestora se găseau doar patru italieni, în vreme ce alţi şase cardinali rămăseseră la Avignon, iar un al şaptelea se afla în misiune ca legat papal. De la bun început corpul electiv s-a confruntat cu doleanţele locuitorilor Romei, care cereau nu doar alegerea ca papă a unei personalităţi potrivite pentru a ocupa înalta demnitate, ci în mod expres a unui italian, iar pentru aceasta au fost apoi rezumate motivele fără menţionarea tuturor amănuntelor, în definitiv totul fiind formulat cu privire la trista situaţie în care se găsea Roma. Desigur că celor care au adus cererea romanilor cardinalii le-au pus în vedere că va fi ales un vrednic păstor al întregii Biserici a lui Dumnezeu, fără a se acorda vreo importanţă persoanei sau etniei acestuia, după ştiinţa şi conştiinţa lor, după cum îi va îndruma Dumnezeu, şi altfel nu va fi. Apoi, cronicarul dezvăluie câteva dintre secretele conclavului, şi anume cât de scindaţi erau francezii, şi cum „galii” au făcut o înţelegere cu italienii pentru a nu mai fi siliţi să aleagă din nou un francez din sud, şi cum în cele din urmă şi cardinalii din Franţa meridională s-au arătat pregătiţi să aleagă un italian, în orice caz însă doar pe cineva din afara colegiului cardinalilor, atunci când a devenit limpede că un *papabilis* din propriile rânduri, un originar din Limousin, nu ar fi putut fi impus cu nici un chip. Candidatul era Bartolomeo

Prignano, la acea dată conducătorul cancelariei papale de la Roma, înlocuitorul cardinalului vice-cancelar ce rămăsese la Avignon – care era bineînţeles originar din provincia franceză Limousin – şi colaborator apropiat de mulţi ani al acestuia şi pe care francezul îl introdusese în propria facţiune tocmai datorită îndelungatei şederi la Avignon, deşi era napolitan, ba mai mult, de scurtă vreme primise păstorirea arhidiecezei de Bari, în Apulia. Cel puţin doi dintre cardinalii italieni au fost câştigaţi de partea lui Prignano imediat după începutul conclavului, pe data de 7 aprilie 1378, în vreme ce ambiţiosul cardinal Orsini, un roman, se străduise să tergiverseze alegerea în speranţa propriei ascensiuni pe tronul petrin. Afară, în piaţa Sf. Petru din faţa palatului de la Vatican, poporul cerea în cor un papă roman: *Romano lo volemo !* („Vrem să fie roman ! "). În dimineaţa zilei de joi, 8 aprilie, Prignano a fost ales în unanimitate de către toţi cardinalii prezenţi, care apoi au vrut să îşi savureze în tihnă masa de prânz.

Anunţul public al rezultatului alegerii a fost însă amânat deoarece alesul, care nu era cardinal, a trebuit să fie adus în conclav şi întrebat potrivit uzanţelor dacă are de gând să primească demnitatea pontificală. Biograful papal atrage însă atenţia şi asupra faptului că o grijă primordială a fost adăpostirea tuturor obiectelor de preţ de obişnuitele jafuri ale poporului roman. Dar această intenţie nu a putut fi dusă la îndeplinire. Romanii erau deja pe punctul de a jefui, datorită unui zvon sau a unei neînţelegeri, reşedinţa romană a unuia dintre cardinali, doar pentru a nu ieşi în pagubă dacă noul papă, aşa cum era datina, îşi va împărţi vechea agoniseală. Tensiunea şi starea de nelinişte erau deja la cote maxime în momentul în care a fost luat cu asalt însuşi conclavul, iar cardinalii au fost împrăştiaţi. Pentru a linişti poporul, s-a decis în pripă ca bătrânul cardinal al bisericii Sfântul Petru, originar din Roma, să fie ales şi înveşmântat cu mantia de purpură, după cum dintr-un viclean calcul propusese Orsini. Bătrânul cardinal a dat îngrozit asigurări că nu este şi nu îşi doreşte să fie papă, în vreme ce Prignano era ţinut ascuns într-o „încăpere tainică" a palatului, iar cardinalii se puneau la adăpost în fortăreaţa de la Sant'Angelo.

Abia în ziua următoare li s-a adus romanilor la cunoştinţă adevărata alegere, cu care în cele din urmă ei s-au declarat mulţumiţi. Cronicarul însă ţine să sublinieze că înainte se obţinuse acordul viitorului papă ce fusese înfăţişat poporului şi că toţi cardinalii, atât cei ascunşi la Sant'Angelo, cât şi cei ce se adăpostiseră în propriile palate din Roma, au luat cunoştinţă de alegerea sa şi că, se pare, cel ales, mai puţin modest, cât prevăzător, nu s-a lăsat numit papă înainte ca toţi să-l asigure că într-adevăr pe el şi pe nimeni altul îl aleseseră. Este limpede efortul depus de a-l prezenta pe Urban al VI-lea drept papă legitim dincolo de orice obiecţie. Aceeaşi impresie se dobândeşte şi după lecturarea pasajelor dedicate descrierii festivităţilor ce au fost organizate până la încoronarea papei de Paşti, şi chiar şi după aceea, fiind în mod repetat scoase în evidenţă prezenţa şi participarea activă a cardinalilor. Locuitorilor Cetăţii Eterne li s-a demonstrat ceea ce s-a dat întregii lumi de ştire prin

scrisori, şi anume că Urban fusese ales potrivit legilor. Facţiunea sud-franceză din cadrul colegiului cardinalilor şi-a cerut răsplata pentru sprijinul acordat, imediat şi fără vreo urmă de ruşine, sub forma unor diverse solicitări. Timp de trei luni, ne asigură istoricul papal, cardinalii, prin comportamentul lor, nu au dat nimănui vreun motiv să se îndoiască de legitimitatea alegerii lui Urban.

Apoi situaţia s-a schimbat. Papa a găsit potrivit să îi îndemne pe unii cardinali să ducă o viaţă demnă de oficiile ecleziastice pe care le deţineau, reproşuri care se pare că unora dintre cei mustraţi le-au căzut foarte greu. S-au declanşat conflicte cu unul sau cu altul dintre cardinali, conflicte pe care *Liber pontificalis* le tratează în mod deschis. Pare aproape de neimaginat că Urban nu şi-a dat seama care ar putea fi consecinţele acestor tensiuni, chiar şi luând în calcul că expunerea faptelor este oarecum eronată. Ceea ce ar putea explica comportamentul conştient al lui Urban este convingerea de nezdruncinat în justeţea poziţiei sale care nu putea fi atacată în nici un chip, dar şi o conştientizare exagerată a misiunii proprii înaltului său oficiu, fapt surprins în scurt timp nu doar de către cardinali. În momentul în care unii dintre cardinalii cu viziuni ultramontaniste cereau la sfârşitul lunii iunie permisiunea de a se pune la adăpost de arşiţa verii romane la Anagni, le-a fost acordat dreptul de a pleca în semn de reconciliere, deşi ar fi trebuit să dea de gândit că mai devreme tiara luase acelaşi drum. La Anagni, cardinalii au declarat apoi că Urban nu ar fi pontiful legitim, deoarece alegerea sa a survenit în urma unor presiuni.

Biograful papal nu se opreşte asupra analizării evenimentelor şi încheie în pripă *vita* lui Urban. Tot în grabă consemnează şi alegerea cardinalului Robert de Geneva (Genf) pe tronul aparent vacant sub numele de Clement (al VII-lea), act înfăptuit la Fondi în septembrie 1378. Abia în primăvara anului următor va surveni şi strămutarea acestuia la Avignon, după lupte zadarnice purtate pentru recuperarea Romei. Situaţia astfel iscată în sânul Bisericii este schiţată doar prin câteva trăsături de condei, reprezentativă fiind nu atât circumscrierea celor două obedienţe, ci mai degrabă daunele provocate creştinătăţii de combaterea reciprocă a părţilor, dacă se are în vedere că excomunicările erau azvârlite în toate direcţiile, ceea ce afurisea un papă, anulând celălalt, şi invers, totul conducând la pierderea respectului faţă de papalitate şi spre paguba Bisericii, care se vedea astfel ruptă în două. Tot în acest capitol se înscrie şi soarta cardinalilor care rămăseseră de partea lui Urban sau fuseseră numiţi de acesta şi care au ajuns să cunoască furia papei. Patru dintre ei au sfârşit prin a fi condamnaţi şi executaţi, după ce conspiraţia avignoneză în care se lăsaseră atraşi din dorinţa de a restabili unitatea Bisericii a fost demascată. Acest episod însă se derula abia spre sfârşitul pontificatului lui Urban, după o campanie nereuşită prin care se încercase dobândirea regatului napolitan pentru un nepot al papei. Acţiunea militară se sfârşea printr-o catastrofă totală, cu atât mai mult cu cât papa însuşi abia s-a putut salva din faţa duşmanului, dintr-un oraş asediat, doar prin mari eforturi. Se înţelege prin urmare de ce cardinalii voiseră să anihileze puterea papei. Biograful lui Urban

aminteşte în termeni eufemistici unele acte represive la care se dedase acest papă, care, potrivit biografiei, imediat după întoarcerea la Roma îşi găseşte sfârşitul, cronicarul pontifical ţinând totuşi să se scuze pentru faptul că a trebuit să relateze atât de mult cu privire la primele momente ale schismei şi atât de puţin referitor la restul pontificatului.

Însă istoricului papei Urban al VI-lea nu i se poate reproşa nimic, deoarece fără îndoială a reuşit să redea cele mai importante evenimente, nici chiar lucrările moderne de istorie a papalităţii nefiind capabile de mai mult. Aşa cum în vremea lui Urban al VI-lea interesul istoricului este stârnit de împrejurările care au generat schisma, atenţia autorului medieval se îndreaptă în vremea următoarelor pontificate din vremea schismei asupra eforturilor de refacere a unităţii bisericeşti. Se înţelege de la sine că pentru autorul cronicii papale, care scria la Roma, succesiunea romană a pontifilor deţine o poziţie preeminentă. Transformările care aveau loc la Avignon sunt amintite doar *en passant* în biografiile papilor romani, cum ar fi de exemplu alegerea spaniolului Pedro de Luña sub numele de Benedict (al XIII-lea) (1394-1423), după moartea lui Clement (al VII-lea) în timpul pontificatului papei roman Bonifaciu al IX-lea (1389-1404). Prea mari eforturi de obiectivitate nu s-au făcut, dacă pretendentului de pe tărâm francez i se acordă unele cuvinte de laudă, îndeosebi pentru erudiţia sa, cu toate că poziţia sa schismatică era condamnată, deoarece de laude are parte şi Bonifaciu al IX-lea, cel care nu se bucură deloc de un renume prea bun în istoria papalităţii. Biograful său afirmă că rudele sale au fost cele care i-au întinat imaginea atât faţă de contemporani, cât şi în ochii posterităţii, deoarece în vremea sa la Roma domina simonia, totul fiind scos la mezat. Alesul cardinalilor de la Roma, încă tânăr, şi-ar fi schimbat apoi viaţa în întregime ca papă, cedând din nefericire prea mult influenţei familiei sale.

Tema unităţii Bisericii latine devine de maximă importanţă abia după moartea lui Bonifaciu al IX-lea, atunci când cardinalii reuniţi în conclav s-au obligat prin jurământ ca fiecare, dacă ar fi ales, să facă tot ce i-ar sta în puteri pentru înlăturarea schismei. Mari speranţe în acest sens s-au pus în nou alesul Inocenţiu al VII-lea (1404-1406), nu în ultimul rând datorită vârstei sale, însă acesta, cum mustrător se spune în cronică, a mers pe urmele predecesorului său, luând în nume de rău până şi folosirea cuvântului „uniune”. Potrivit expunerii din *Liber pontificalis*, care neglijează adevăratul context al afacerii, romanii au fost cei care au încercat să-l pună în dificultate pe papă, întâmplându-se apoi ca, după cum în mod liber se recunoaşte, nepotul papei să-i invite în palatul său pe membrii unei delegaţii care tocmai se întorcea de la reşedinţa papală, după care a poruncit ca toţi cei căzuţi în capcană să fie ucişi, iar trupurile să le fie azvârlite pe fereastră, ca şi cum ar fi nişte uneltitori împotriva stăpânirii papale. Se înţelege de ce apoi papa şi rudele sale au fost siliţi să fugă în cea mai mare grabă din calea furiei romanilor la Viterbo, de unde au primit permisiunea de se întoarce în Cetatea Eternă abia după mai multe luni pline

de evenimente foarte asemănătoare cu cele specifice unui război civil. Nepotul papei a rămas însă mai departe închis, sfârşindu-şi viaţa – nicidecum corectată în vreun fel, ca principe de Ancona şi Fermo prin numirea unchiului său – în urma unui atac de apoplexie, se pare.

Cronica papală constată nu fără o anumită satisfacţie că nici lui Benedict (al XIII-lea) nu îi mergea mai bine decât colegului său roman, fiind la rândul lui silit să ia calea exilului. Benedict se vedea confruntat cu principii francezi care asigurau regenţa datorită incapacităţii de guvernare a regelui şi care au ridicat obiecţii la Avignon, aducându-i papei aminte de jurămintele prestate în momentul alegerii. În momentul în care principii au realizat că se află în faţa unui partener de dialog convins profund de legitimitatea sa şi total refractar la ideea propriei abdicări, au renunţat la orice supunere şi au pus la 1403 reşedinţa papală sub asediu, Benedict (al XIII-lea) fiind obligat să se adăpostească în patria sa catalană.

Cardinalii de la Roma, reuniţi încă o dată în conclav, şi-au reconfirmat promisiunile reciproce rostite în cadrul ultimei adunări elective şi l-au desemnat apoi pe Grigore al XII-lea (1406-1415), care după alegere a declarat în scris că este gata să abdice dacă şi antipapa ar face acelaşi lucru. Imediat au fost demarate negocieri, care însă au fost tergiversate de climatul de neîncredere care domina raporturile dintre cei doi pretendenţi la tronul papal, neputându-se pune de acord nici măcar în privinţa locului în care urmau să se întâlnească. În aceste condiţii, nerăbdătorii cardinali ai ambelor părţi s-au simţit trădaţi, motiv pentru care au decis să se reunească în 1409 la Pisa în cadrul unui conciliu, prilej cu care ambii pontifi, atât Benedict (al XIII-lea), cât şi Grigore al XII-lea au fost declaraţi demişi, fiind ales un nou papă, Alexandru al V-lea (1409-1410). Această decizie nu a fost acceptată de ceilalţi doi pontifi, după cum era şi firesc, răspunzând fiecare în parte prin convocarea propriilor concilii la Cividale şi la Perpignan. Pentru biograful pontifical însă papa „de la Pisa" era singurul legitim şi astfel următorul capitol al lucrării sale este dedicat prezentării carierei fostului minorit originar din Creta, descriere bogată în amănunte, probabil pentru că de altminteri nu era practic nimic de relatat despre scurtul pontificat al lui Alexandru până la moartea acestuia survenită la Bologna, la mai puţin de un an de la alegere. În altă parte însă se vorbeşte despre blestemata sciziune în trei, care luase locul infamei împărţiri în două a Bisericii latine.

Vremea schismei a fost deopotrivă şi o epocă a conciliilor, un timp în care mişcarea conciliaristă a atins punctul culminant şi în care concepţiei monarhice a papalităţii i-a fost opusă ideea unei conduceri a Bisericii în formă colegială, reprezentată în cadrul conciliului. Ar fi fost mai multe de spus cu privire la aceste noi concepte, cel puţin în raport cu cele pe care dorea istoriografia papală să le afirme din motive lesne de înţeles în *Liber pontificalis*. Încă de la începutul marii schisme occidentale apăruse sub diverse forme chiar în cadrul colegiului cardinalilor propunerea potrivit căreia ruptura din Biserică putea fi împiedicată sau grabnic înlăturată printr-un

conciliu, iar problemele întregii creştinătăţi, devenite între timp nesoluţionabile, să fie încredinţate Curiei, acesteia urmând să-i revină decizia în spinoasele chestiuni ale procedurii elective şi ale pontifilor aleşi. Consecinţa modului în care s-a procedat în cele din urmă la Pisa a fost o înrăutăţire a schismei prin constituirea unui al treilea pol de obedienţă, consemnând totodată şi prăbuşirea concepţiei conciliariste. Desigur, aceste fenomene ar fi putut fi mai bine puse în lumină, ceea ce ar fi conferit cronicii pontificale un alt prestigiu. S-a rămas însă în cadrele schemei obişnuite.

Astfel începe şi biografia lui Ioan (al XXIII-lea) (1410-1415), prin obişnuita prezentare a noului papă, după origine şi carieră. Acest nobil din Napoli, ridicat la rangul de cardinal de către Bonifaciu al IX-lea, adunase o mare avere din diverse acţiuni războinice purtate pe mare – pe care unii le numesc piraterie –, îşi atrăsese unele merite ca legat papal la Bologna şi, fapt care nu este trecut sub tăcere, suportase din propriile sale venituri, de altfel suficient de mari, o parte a costurilor conciliului de la Pisa. Nu este deci de mirare că piratul a fost înveşmântat în purpură şi desemnat succesor al papei ales în urma conciliului pisan! Organizarea unui nou conciliu menit să rezolve o problemă amânată până la acea dată, şi anume o profundă reformă a Bisericii, a fost fixată prin deciziile de la Pisa, devenind astfel o temă de dezbatere şi pentru cronica papală. De fapt, încercarea de coagulare a unui sinod roman a fost dejucată de regele Ladislau (1386-1414) din Italia de sud, un partizan al lui Grigore al XII-lea, condiţii în care a prins însă contur conciliul convocat la Konstanz (1414-1418), istoricul papal încercând să sugereze că meritul de a fi înfăptuit această adunare ecleziastică îi revenea în primul rând papei. În mod făţiş este diminuat rolul, de altfel determinant, jucat de regele romano-german Sigismund de Luxemburg (1410-1437), atitudine exprimată prin observaţia că de fapt regele îşi datora alegerea papei, îndemnurilor şi intervenţiei acestuia pe lângă principii-electori. Conciliul de la Konstanz nu s-a angajat pe o traiectorie reformistă, aşa cum s-ar fi dorit, ceea ce era evident prea dificil. Îndeplinirea unei asemenea sarcini ar fi necesitat cu siguranţă cu totul alte premise decât cele existente în acele clipe. Din perspectiva istoriei pontificale, conciliul de la Konstanz rămâne desigur memorabil pentru depunerea celor trei papi rivali, act urmat de alegerea lui Martin al V-lea (1417-1431), alegere prin care se credea că se refăcuse şi unitatea Bisericii apusene. Faptul că în cadrul conciliului au fost dezbătute şi chestiuni confesionale şi că, după condamnarea învăţăturilor pre-reformiste ale lui John Wyclif († 1384), adepţii cehi ai acestuia, Jan Hus şi Hieronymus din Praga au trebuit să moară pe rug în 1415 şi respectiv 1416 ca nişte eretici încăpăţânaţi, se aminteşte doar în treacăt. Depunerea papilor era cu certitudine mai spectaculoasă, dar, după cum era de aşteptat, istoricul papal rămâne dator în ceea ce priveşte interesantele amănunte ale procesului. Sunt rezumate doar evenimentele mai puţin jenante, cele de natură publică, remarcabil fiind că acest biograf al papilor din epoca schismei nu trece cu vederea pe de-a-ntregul, în ciuda unor rezerve evidente, acel faimos decret de superioritate din 6 aprilie

1415, prin care până şi papa era subordonat autorităţii instituţiei conciliare. Astfel, se spune că pentru întărirea sentinţelor conciliare s-a decretat contra voinţei papilor că izvorul nemediat al autorităţii unui conciliu este însuşi Dumnezeu.

Ioan al XXIII-lea se sustrăsese obligaţiei de a răspunde reproşurilor ce i se adresau pe un ton ridicat şi solicitărilor de a fi depus fugind la Schaffhausen, în speranţa de a dinamita în acest fel conciliul. S-a reuşit totuşi capturarea papei la Freiburg im Breisgau înainte ca acesta să treacă frontiera în Franţa, fiind adus înapoi la Konstanz, de această dată sub pază. La sfârşitul lunii mai 1415 era depus din cauza mulţimii de scandaluri pe care le iscase în Biserică. În biografia sa se subliniază că fostul papă nu numai că s-a plecat în faţa sentinţei, dar şi că ar fi acceptat-o în toate amănuntele ei, ceea ce pune totuşi întreg episodul într-o lumină ceva mai bună. Cu o oarecare nostalgie se produce despărţirea de acest papă care a trebuit să-şi trăiască următorii trei ani din viaţă în captivitate la Heidelberg, între germani get-beget, cu care nu se putea înţelege decât prin semne, deoarece nici unul dintre barbari nu pricepea italieneşte.

Depunerii lui Ioan (al XXIII-lea) i-a urmat abdicarea lui Grigore al XII-lea. Se poate presupune că aceasta survenea sub impresia evenimentelor de la Konstanz, dar oricum se poate spune că acest papă a scăpat ceva mai uşor, ba chiar i s-a permis din iniţiativa regelui Sigismund să convoace la rândul său conciliul, înainte ca un trimis papal să prezinte retragerea stăpânului său. Fostul pontif roman murea în 1417 ca legat papal, înainte de alegerea lui Martin al V-lea, fapt nu lipsit de semnificaţie din perspectiva dreptului la succesiunea catedrei romane şi, tocmai de aceea, menţionat în mod expres. În primul rând, Sigismud a depus eforturi prin mai multe călătorii pentru dobândirea supunerii lui Benedict (al XIII-lea). Dar acest papă ce-şi găsise adăpost la Peñiscola, în apropiere de Valencia, a rămas neschimbat în convingerea sa, cum că el singur este adevăratul vicar al lui Cristos. A fost lăsat în pace, iar opera unionistă a fost privită ca încheiată după ce spaniolii au refuzat să-i mai dea ascultare lui Benedict şi o delegaţie iberică s-a prezentat la Konstanz, în a cărei prezenţă mai apoi şi pontiful spaniol a fost declarat ca fiind depus.

Cronica papală schiţează noua alegere pontificală într-o manieră nu cu mult mai concisă faţă de modul în care prezentase procesele papilor. Este evidentă preocuparea de a imprima o tentă supranaturală, miraculoasă acestei întâmplări, pentru ca în acest fel asupra pontifului unionist să se arunce lumina deplinei legitimităţi, întrucât totuşi noul papă se urcase pe un tron devenit vacant abia în urma unor depuneri. Alegerea de la Konstanz survenea nu doar ca urmare a voturilor colegiului cardinalilor, dar şi prin participarea delegaţilor naţiunilor reprezentate la conciliu, imprimându-se astfel alegerii o forţă de impunere mai mare. Se pare că o asemenea compoziţie a forului elector generase unele temeri privind un conclav deosebit de dificil, însă chiar în a treia zi a fost ales cardinalul Odo Colonna, de asemenea prin har divin. Alesul şi-a luat numele sfântului din acea zi, devenind Martin al V-lea (1417-1431).

Se înţelege ce anume l-a determinat pe cronicarul pontifical să descrie atât de amănunţit viaţa acestui ultim papă. Chiar şi prezentarea persoanei şi a virtuţilor sale este mai lungă ca de obicei. Martin al V-lea apare drept un adevărat papă unionist, deoarece în vreme lui schisma a luat cu adevărat sfârşit. Fostul papă Ioan (al XXIII-lea) reuşise să îşi răscumpere libertatea cu ajutorul unor bogaţi amici florentini, dar teama iscată după fuga papei de la Heidelberg, cum că s-ar putea produce o nouă uzurpare a titlului pontifical, s-a dovedit a fi neîntemeiată. Balthasar Cossa s-a supus lui Martin al V-lea şi a murit în acelaşi an 1419 în funcţia de cardinal. Benedict (al XIII-lea) murea în anul 1423 la Peñiscola şi era urmat de un alt antipapă spaniol pe nume Clement (al VIII-lea) (1423-1429), care însă a fost convins de către un legat pontifical sosit de la Roma să se retragă, deoarece oricum situaţia sa politică devenise total lipsită de perspective. Cronica papală nu are nici un indiciu legat de existenţa altor succesori ai lui Benedict (al XIII-lea) şi de perpetuarea schismei şi dincolo de moartea lui Martin al V-lea şi poate astfel, spre deosebire de cercetările istorice moderne, să-l sărbătorească pe alesul de la Konstanz cu conştiinţa împăcată ca pe primul pontif al nou-refăcutei unităţi creştine. Această portretizare pozitivă a pontifului unionist este consolidată şi de alte două veşti. Biograful nu uită că la Martin al V-lea sosise şi o solie din Constantinopolul ameninţat de turci care oferise refacerea unităţii celor două Biserici în schimbul unui ajutor dinspre Apus. Papa se arătase un apărător al cauzei unităţii de credinţă în Apus, prin combaterea ereziei husiţilor din Boemia, şi într-un mod asemănător încerca să se folosească şi de prielnica ocazie ivită în raporturile cu Biserica răsăriteană. Legaţii papali care au călătorit în capitala imperială răsăriteană s-au comportat de parcă se aflau în toiul unei cruciade împotriva ereticilor. După părerea biografului lui Martin nu a fost vina papei că în principiu negocierile cu Biserica răsăriteană nu au înregistrat nici un succes.

Poate fi lesne demonstrat că Martin acţiona în baza deciziilor convenite la Konstanz. Conciliul hotărâse încă din anul 1417, înainte de alegerea papei, prin renumitul decret *Frequens*, potrivit ideilor conciliariste, întrunirea periodică a conciliilor. Acest act însă este amintit doar în biografia lui Martin, cu atât mai mult cu cât papa aprobase decretul, iar apoi la închiderea conciliului de la Konstanz convocase un altul care urma se întrunească după cinci ani la Pavia. Despre acesta nu era foarte mult de povestit, întrucât a trebuit la scurtă vreme după deschidere să fie mutat la Siena, atât din pricina slabei reprezentări, dar şi a epidemiei ce izbucnise în acele părţi. O iniţiativă a regelui Aragonului în favoarea antipapei care la acea vreme încă se găsea în cuprinsul stăpânirii sale a reclamat, pentru binele unităţii creştine, suspendarea urgentă şi a sinodului sienez chiar la începutul anului 1424 sau mai degrabă amânarea acestuia cu şapte ani, după cum cereau decretele sinodului de la Konstanz. Următoarea reuniune bisericească avea să aibă loc la Basel. Cu toate că Martin al V-lea nu îşi făcuse apariţia nici la Pavia, nici la Siena, a dat de fiecare dată măsura bunelor sale intenţii. După părerea papei, reforma în Biserică mai putea aştepta.

Istoricul papal trebuie să fi simţit o deosebită satisfacţie consemnând că papa a respins ofertele germane şi franceze de a-şi stabili reşedinţa pe teritoriul regatelor amintite, Martin luând decizia de a reveni de la Konstanz la Roma. Cetatea Eternă avea din nou un papă ; este adevărat însă că pontiful nu a putut intra în oraş decât în septembrie 1421, călătoria sa de întoarcere desfăşurându-se anevoios din pricina adversităţii unui tiran din Spoleto şi a regelui napolitan. În firul naraţiunii istorice a fost redată cu destul de mult calm şi o catastrofală revărsare a apelor Tibrului, deoarece acum Roma avea parte de un episcop care să ia măsuri împotriva degradării caselor, palatelor şi bisericilor.

Biografia ia sfârşit cu o privire aruncată în atmosfera familiei lui Martin şi care îl arată pe papă alături de fratele său mai mare aflat pe patul morţii, fără a se teme de pericolul contaminării şi ţinând să îşi îndeplinească îndatoririle preoţeşti într-un moment în care îi fusese adusă şi vestea că fratele mai tânăr al pontifului, nu mai puţin îndrăgit, murise în castelul său răpus în chip îngrozitor de flăcări. Înduioşătoarea istorisire se suprapune peste un fapt ştiut şi criticat de alte izvoare istorice, cum că Martin nu a fost deloc ferit de tentaţia de a folosi posibilităţile oferite de oficiul său în beneficiul familiei sale, perpetuând prin urmare un anumit nepotism. Dar pentru biograful pontifical el nu era altceva decât o personalitate cu totul integră, care după o viaţă demnă de laudă a fost chemat la Dumnezeu. În urma sa Biserica rămânea eliberată de schismă ; astfel îl slăveşte încă o dată la final cronicarul schismei.

Platina şi papii din Roma Renaşterii

Decizia luată la Roma de a continua vechea istorie a papilor şi dincolo de epoca Marii Schisme care tocmai fusese depăşită cu bine trebuie să fi survenit la scurtă vreme după moartea pontifului Martin al V-lea, dar din felurite motive înainte de 1435. Pe tronul papal şedea deja Eugen al IV-lea (1431-1447), nepotul papei Grigore al XII-lea, cel care la Pisa fusese depus, iar la Konstanz se retrăsese de bună voie, astfel încât biograful pontifical a avut ocazia de face unele referinţe la viitorul papă încă din *vita* gregoriană. Schiţarea pontificatului lui Eugen nu a mai fost însă sarcina lui, fiind nevoie ca abia un alt istoric al papilor să încerce să desluşească disputele furtunoase dintre papă şi conciliul de la Basel (1431-1449), dar şi să redea felul în care concepţiile revigorate ale conciliarismului, în faţa cărora desigur Eugen nu se arăta dispus să-şi plece capul, au condus la o nouă schismă papală (1439-1449).

După cum se pare, istoricul pontifical care tratase perioada schismei sau poate un alt coleg al său avusese şi misiunea nu doar de a duce mai departe *Liber pontificalis*, ci şi de a face o revizie a textului acestui convolut istoriografic. Probabil o sarcină nu atât de captivantă în comparaţie cu prezentarea epocii mai recente din istoria papalităţii, o epocă fără îndoială mult mai incitantă. Din acest motiv opera de revizuire nici nu a beneficiat de un angajament prea mare. De altfel, tot ce s-a făcut au fost o serie de întregiri, ici şi colo, în locurile în care se părea că lectura reclama acest lucru sau unde se dorea ca evenimentele să fie cunoscute cu mai mare acurateţe. Faptul cel mai deranjant rămâne fără îndoială că tocmai împotriva anemiei scrisului istoric pontifical din perioada cuprinsă între stingerea vechii cronici papale către finalul veacului al IX-lea şi prelucrările din secolul al XII-lea nu s-a întreprins nimic consistent în sensul completării schematicelor consemnări ale evenimentelor, probabil pentru că implicarea istoricilor de la sfârşitul Evului Mediu nu era foarte mare, ca de altfel nici dorinţa de a se cufunda în cercetarea surselor. Cele găsite în special la Martin de Troppau în compendiul său privit drept un model au fost considerate ca fiind cu totul suficiente pentru a întregi cronica pontificală oficială, nu doar pe acele întunecate segmente din preajma anului 1000. Pentru concepţia ce se găsea la acea dată în spatele istoriografiei pontificale deosebit de concludente sunt tocmai completările care au fost privite ca necesare.

Faptul că în vechea istorie a papilor au fost introduşi şi o serie de pontifi a căror existenţă ţinea mai degrabă de legendă decât de realitate, fără a se acorda însă o

importanţă prea mare unei realităţi, şi anume că aceste personaje nu îşi găseau defel locul în succesiunea episcopilor romani, pledează oarecum pentru acribia istorică, în sensul în care nimeni şi nimic nu trebuia să fie omis. Iar dacă cititorului nu i-a fost refuzat accesul la unele subiecte atât de efervescente cum este acel „story" al papesei Ioana sau înfiorătoarea dispută care l-a avut în centru pe papa Formosus ori pactul cu diavolul încheiat de către Gerbert d'Aurillac, această deschidere arată prin urmare cât de mică era reţinerea faţă de scandaluri. Şi în alte părţi ale cronicii pontificale pot fi întâlnite episoade care abundă în superstiţii, dar a căror repovestire, după cum se pare, continua să fie profitabilă. Ar trebui pus în valoare, într-un sens pozitiv de această dată, faptul că, spre deosebire de vechiul compendiu istoric al papilor, în această nouă fază de redactare de la sfârşitul Evului Mediu nu este trecut cu vederea Odo de Cluny († 942), abatele cu concepţii reformiste, atât de important şi în câmpul istoriei pontificale, dacă însemnarea datei morţii acestuia nu ar fi stat într-un loc complet greşit. Şi în alte părţi trebuie îndreptate o serie de erori. Poate fi însă observată o anumită tendinţă dacă se constată că în contextul normelor în baza cărora se făcea alegerea pontifilor romani, emise de Leon al VIII-lea în 964 şi de către Nicolae al II-lea în anul 1059 şi trecute cu vederea de către cronicarii papali anteriori, papii germani impuşi de împărat la Roma nu erau altceva decât uzurpatori.

Prin interpretare şi eroare, prin apelul la superstiţii şi la scandaluri s-a căutat să se completeze lipsurile din istoria papilor, totodată în încercarea de a adapta cronica pontificală la noile vremuri. Această refacere de care a avut parte *Liber pontificalis* în vremea lui Eugen al IV-lea cu siguranţă nu a fost o muncă strălucită. La acea dată în atmosfera Curiei existau deja o serie de reprezentanţi cu nume consacrat ai noilor tendinţe intelectuale care au fost mai târziu reunite sub numele de umanism, din partea căruia şi preocupările istoriografice au primit o serie de impulsuri nu tocmai lipsite de importanţă. Unuia dintre aceşti umanişti, este vorba de secretarul papal Poggio Bracciolini, i-a fost încredinţată sarcina redactării unei istorii a papalităţii începând cu izbucnirea schismei apusene, lucrare ce, după toate aparenţele, nu era gândită a fi o continuare a cronicii papale tradiţionale, ci mai degrabă compunerea liberă a unei relatări bazate pe evenimentele trăite, întrucât autorul făcuse parte din cancelaria pontificală încă de la o vârstă foarte tânără, din vremea papei Bonifaciu al IX-lea, fusese şi la Konstanz, de unde, după cum se ştie, întreprindea acele faimoase călătorii de cercetare a unor manuscrise vechi. S-ar fi aşteptat o istorie a papilor mult mai bună din partea unui umanist al cărui principiu de lucru era să meargă *ad fontes*, decât cea care într-adevăr a fost întocmită atunci, în vremea lui Eugen al IV-lea.

Totodată trebuie să ne abţinem să comparăm continuarea lui *Liber pontificalis* cu lucrarea lui Poggio Bracciolini, aceasta din urmă fiind terminată cu puţină vreme înainte de moartea autorului, în anul 1459, pe când era cancelar la Florenţa. Un alt

umanist şi-a asumat descrierea pontificatelor de dată recentă, acest autor fiind şi cel din urmă istoric însărcinat în Evul Mediu cu refacerea cronicii papale. Este vorba de Bartolomeo Sacchi, numit Platina († 1481). Acest erudit provenit din medii modeste încercase iniţial, ca mulţi alţi contemporani, să facă o carieră militară, după care s-a lăsat prins în mrejele muzelor, devenind, după o pregătire în domeniile umaniste, profesor la Mantua, la curtea principilor Gonzaga. La 1461, în zilele pontifului umanist Pius al II-lea, ajungea la Roma, după ce trecuse şi pe la Florenţa, centrul studiilor umaniste din acea vreme. Prezenţa sa la Roma era datorată faptului că princiarul său învăţăcel Francesco Gonzaga († 1483) devenise cardinal. Începând cu anul 1475, prin urmare în vremea papei Sixtus al IV-lea, Platina va activa ca prefect al Bibliotecii Vaticanului. Acestui papă îi va fi dedicată şi înmânată sub forma unui exemplar bogat împodobit şi noua versiune a istoriei pontificale, pe care Platina o definitivase în acelaşi an, 1475, sub numele *Liber de vita Christi et omnium pontificum*.

Concepţia exprimată chiar din titlu, şi anume că istoria pontifilor romani ca *vicarii Christi* se lega de istoria vieţii Mântuitorului, nu mai era la acel moment de mult o noutate, ci avea deja în spate o tradiţie istoriografică. Decizia autorului de a redacta o expunere completă a istoriei pontificale izvora din sentimentul de nemulţumire pe care umanistul trebuie să îl fi resimţit faţă de *Liber pontificalis* în vechile sale forme sau faţă de continuările şi prelucrările de care avuse parte cronica papală de-a lungul veacurilor. Platina s-a străduit să îşi aşeze opera istorică pe o bază documentară mai amplă, consultând pe lângă cea mai recentă versiune a cronicii papale şi *Historia ecclesiastica nova* a lui Tolomeo de Lucca, precum şi mai recentul şi deosebit de preţuitul compendiu istoric ce ieşise din pana lui Flavio Biondo († 1463) şi care purta numele *Historiarum decades*, nu însă în forma originală, ci într-o versiune prelucrată de nimeni altul decât papa Pius al II-lea. Mai departe, ar fi de amintit o lungă serie de alte izvoare utilizate pentru diverse pasaje punctuale din istoria papilor, începând din secolul al IV-lea, traversând întreg Evul Mediu, până la lucrările contemporanilor, aşa cum de altfel şi era de aşteptat de la un istoric umanist, care cunoaşte valoarea izvoarelor istorice şi care dispune de o bună bibliotecă. Autorul nostru însă nu s-a putut desprinde în întregime de vechea metodă de a transcrie cu fidelitate pasaje întregi din surse care se bucurau de mare autoritate. Unele roade ale lecturii sunt rezumate cu propriile cuvinte, procedeu care pare să nu fi fost considerat rentabil şi în cazul pasajelor de mai mică întindere, iar în cazul altor relatări, de importanţă fundamentală, era probabil o operaţiune prea delicată, de exemplu, corectarea scrierilor unui coleg umanist precum Biondo, scrieri revizuite chiar de către un papă. Aşa ceva ar fi fost cu totul deplasat. De regulă, expunerea se face pe baza unui singur izvor, utilizat atâta vreme cât este tratat un anumit fenomen istoric, ceea ce înseamnă că fără cooptarea metodei comparării izvoarelor şi criticii istorice i se impuneau desigur anumite limite. În ciuda unei îmbogăţiri a istoriei

papale cu întâmplări din istoria generală, fapt pentru care trebuie să ne arătăm recunoscători, în çiuda unui lăudabil apel la surse cât mai apropiate de evenimentele discutate, în ciuda anumitor tentative de formulări independente, această expunere istorică a papalităţii pe care Platina o realizează la sfârşitul Evului Mediu nu este încă o lucrare cu un tipar propriu, autorul nereuşind să se ridice în principiu deasupra predecesorilor săi. Dimpotrivă, era creată o compilaţie de tip compendiu formată din juxtapunerea unor citate transcrise sau adaptate ca sens. Contemporanii s-au arătat recunoscători pentru acest aport de informaţie, ceea ce poate fi apreciat datorită faptului că în primul deceniu ce a urmat definitivării lucrării au urmat nu mai puţin de zece ediţii tipărite, ediţii ce urmau modelul primei tipărituri apărute la Veneţia în anul 1479 chiar sub îngrijirea lui Platina. Tot în 1479 istoria papilor era retipărită la Roma şi în Germania, o reeditare veneţiană avea loc deja în 1480, iar un an mai târziu, în 1481, prin urmare chiar în anul morţii autorului, lucrarea vedea lumina tiparului şi la Paris.

Consultarea vechii cronici papale devenise astfel de prisos, la rândul nostru cruţându-ne de efortul unei comparaţii între vechea şi noua formă a istoriei pontificale pentru a vedea în amănunt cât de mult, mai bine zis, cât de puţin se modificase viziunea istoriografică din mediile curiale din vremea lui Platina. Ne vom ocupa mai degrabă de evoluţiile mai recente din istoria pontifilor romani.

Pentru pontificatul lui Eugen al IV-lea (1431-1447) Platina nu avusese la dispoziţie decât o scurtă biografie contemporană, făcând însă uz şi de unele fapte păstrate până la el pe cale orală. La fel stau lucrurile şi pentru epoca lui Nicolae al V-lea (1447-1455), epocă descrisă amplu de către unul dintre apropiaţii papei, pe nume Gianozzo Manetti († 1459). Amintirea pontifului umanist Pius al II-lea (1458-1464) este reţinută de însuşi Platina într-o biografie ce servise drept fază preliminară de lucru pentru marea sa istorie a papilor. Această *vita* fusese concepută pe baza paginilor scrise chiar de papă şi reunite sub titlul *Commentarii rerum memorabilium*. Retrăirea suferinţelor îndurate în vremea lui Paul al II-lea (1464-1471) face din această parte a cronicii papale, de-a lungul a mai multor pasaje, o adevărată autobiografie a lui Platina. Însă întreaga panoramă a scenei politice italiene este preluată de către prefectul Bibliotecii Vaticanului din cea de-a doua lucrare importantă a sa, o lucrarea scrisă între anii 1466-1469 şi dedicată principilor de Gonzaga, *Historia urbis Mantuae*. Faptul că istoria papalităţii a fost întocmită într-un timp relativ scurt oferă o scuză pentru această inter-textualitate, nediminuând în nici un fel prestaţia istoricului, care oricum a trebuit să parcurgă un volum imens de materiale. Lucrarea se punea în acord şi cu faptul că Roma şi statul papal nu erau altceva decât o parte a universului strâmt al Renaşterii italiene, un principat alături de altele, cufundat în certurile dintre acestea. Un anumit condotier îşi dispută de aceea faima istorică, în expunerea lui Platina, cu personalităţile ecleziastice şi, într-o măsură şi mai mare, cu reprezentanţii umanismului, adeseori uitaţi. Biografiile

pontificale redactate de Platina au toate cam acelaşi aspect. La început sunt conturate, mai generos decât în epocile precedente, personalităţile papale înainte de alegere, fiind prezentate aspecte legate de originea, viaţa şi cariera acestora, dar la fel de extinsă este şi partea finală, concluzivă, în care sunt preţuite pontificatul şi activitatea papei, pasaj prezent după consemnarea morţii pontifului. Între aceste părţi introductive şi finale sunt expuse în succesiune cronologică evenimentele marcante ale unei perioade analizate. Atunci când este vorba doar de un episod din istoria Bisericii şi nu în primul rând de portretizarea vreunui papă renascentist şi cu atât mai puţin de angrenajul politico-militar din Italia acelor vremuri, naraţiunea se reduce în mod considerabil, interesul istoricului modern ce studiază papalitatea situându-se pe poziţii opuse cu intenţiile lui Platina.

Veneţianul Eugen al IV-lea, nepot al nefericitului Grigore al XII-lea, preluase de la predecesorul său, Martin al V-lea, pontiful conciliarist provenit din familia Colonna, o grea moştenire. Această afirmaţie are două aspecte, vizând atât situaţia de la Roma, cât şi cea de la nivelul întregii Biserici latine.

Cel mai important eveniment de istorie bisericească din vremea lui Eugen al IV-lea a fost fără îndoială disputa cu acel conciliu pe care Martin al V-lea îl convocase la Basel, conflict ce a culminat în 1439 cu depunerea papei şi alegerea fostului duce Amadeo al VIII-lea de Savoia, devenit un eremit recunoscut pentru pietatea sa, ca antipapă, sub numele de Felix (al V-lea) (1439-1449). Nici de la Platina nu se poate obţine mai mult decât cele spuse în fraza anterioară, iscându-se astfel bănuiala că tăcerea sa nu se explică doar prin interesul faţă de alte probleme, ci prin faptul că Platina a refuzat în mod conştient să răspândească o asemenea afacere condamnabilă. Cum ar fi fost ca un istoric loial al papalităţii să dea semne de bucurie pentru motivul că un conciliu ocupase o poziţie superioară papalităţii, aşa cum se întâmplase la Basel ? Autorul se mulţumeşte să constate cu regret că tabăra creştină fusese scindată în trei, şi anume între adepţii lui Felix, ai lui Eugen şi gruparea celor ce se declaraseră neutri. Nu se spune nimic despre faptul că în anul 1431 papa dizolvase conciliul de la Basel, care tocmai se reunise şi îl strămutase din motive mai mult decât evidente la Bologna, în cuprinsul stăpânirii seculare a pontifilor romani. Această manevră nu a fost însă încununată de succes, astfel încât doi ani mai târziu papa trebuia să recunoască legalitatea conciliului de la Basel, succesiune a evenimentelor care însă cu greu poate fi reconstituită pe baza celor scrise de Platina. De asemenea, nepermis de scurtă este şi relatarea cu privire la contra-conciliul reunit mai întâi la Ferrara, apoi la Florenţa şi în cele din urmă la Lateran (1438-1445), al cărui punct culminant a fost acordul de unire convenit în 1439 dintre Bisericile greco-ortodoxă şi romano-catolică. În acest scop, în Apus sosise o delegaţie condusă de însuşi împăratul bizantin Ioan al VIII-lea Paleologul (1425-1448) în persoană, Eugen primindu-l cu onoruri cu adevărat imperiale, deşi basileul venise în calitate de petiţionar. Unul dintre motivele invocate pentru transferul conciliului în Italia a fost tocmai ideea de

a-i scuti pe greci de drumul suplimentar până la Basel. În ceea ce priveşte îndelungatele şi anevoioasele negocieri, Platina comunică direct rezultatul acestora, şi anume că grecii au acceptat „Crezul" apusean, precum şi acordarea sacramentelor după obiceiul latin şi, nu în cele din urmă, primatul papal. Pentru Platina, modul în care se concluzionaseră tratativele cu grecii nu era altceva decât un triumf al raţiunii care îi adusese pe schismatici pe calea cea dreaptă. Faptul că ameninţarea acută a capitalei Constantinopol de către turci stătea în spatele speranţelor de care se lega „convertirea" grecilor, prin care aceştia trăgeau nădejdea că ar putea primi un ajutor dinspre Apus, este cu totul trecut sub tăcere.

Pentru istoricul nostru întreg comportamentul lui Eugen se explică prin situaţia politică din Roma şi din Italia, ceea ce nu este pe de-a-ntregul eronat. În opinia lui Platina, mult mai interesante decât disputele cu conciliul de la Basel au fost conflictele, amplu prezentate, cu locuitorii Romei. Aceste conflicte îşi aveau punctul de pornire imediat după alegerea papei, în sângerosul război purtat împotriva celor din familia Colonna, cărora li se reproşase pe drept că acumulaseră mari avuţii în dauna patrimoniului bisericesc în vremea lui Martin al V-lea, papă ce provenea din familia acuzaţilor. Încă din acea vreme situaţia lui Eugen se arăta a fi delicată, fiindu-i ameninţate viaţa şi libertatea, papa temându-se că va sfârşi fie otrăvit, fie alungat din Roma sau poate chiar depus într-un mod umilitor. Speranţele pe care şi le pusese într-un sprijin din partea regelui german Sigismund de Luxemburg, care luase drumul Romei încă din 1431, s-au dovedit în cele din urmă deşarte, deoarece, pe de o parte, viitorul împărat romano-german era un energic susţinător al conciliului de la Basel, pe de altă parte, prezenţa sa în Italia nu a făcut decât să producă alte sciziuni între principii italieni care s-au declarat de partea sau împotriva venerabilelor principii imperiale. Efectul a fost o amplificare a stării de nemulţumire din peninsulă, motiv pentru care Sigismund, după ce şi-a primit în sfârşit coroana imperială la Roma, în anul 1433, a părăsit Cetatea Eternă fără să fi dobândit cine ştie ce faimă, îndreptându-se spre Germania şi spre Basel. Italia fusese astfel abandonată războaielor. După ce a iniţiat unele negocieri de pace, papei i-a fost dat să trăiască însă o experienţă tristă, şi anume faptul că propriii adversari, care găsiseră o cale de împăciuire între ei, au făcut front comun împotriva lui. Cei din familia Colonna nu au aşteptat prea mult pentru a specula ocazia ivită de dificultăţile prin care trecea papa, cu care totuşi încheiaseră pacea nu demult, în aceste condiţii, în iunie 1434, lui Eugen nerămânându-i altceva de făcut decât să fugă din Roma care se ridicase împotriva lui. Chiar şi această fugă a reuşit doar cu mari eforturi, deoarece identitatea fugarului înveşmântat în rasă monahală a fost descoperită. Barca în care pontiful încerca să scape urmând cursul Tibrului a trebuit să suporte tirul de pietre şi săgeţi al romanilor, iar Eugen însuşi s-a văzut silit să înghită blestemele ce-i erau aruncate de la înălţimea zidurilor. S-a îndreptat spre Florenţa unde a şi rămas, beneficiind de ospitalitatea oraşului patronat de bogata familie Medici, chiar şi după ce Roma se supusese, mai repede

decât lasă să se înţeleagă ampla relatare a lui Platina, sub ameninţarea unui condotier aflat în serviciul papei. În Cetatea Eternă se impusese, în numele papei, guvernământul despotic al unui cardinal, căruia în veci nu ar fi trebuit să i se permită să intre în rândul clerului, tiranie ce a durat până când acest condotier înveşmântat în purpura de cardinal, Giovanni Vitelleschi, de tristă amintire, a fost acuzat în 1440 de conspiraţie şi omorât. Abia în anul 1443, adică după mai bine de nouă ani de exil, Eugen revenea acasă, fiind întâmpinat desigur cu ovaţii.

Prin urmare, deoarece Florenţa fusese vreme îndelungată reşedinţa papei, se explică de ce conciliul pontifical fusese găzduit de capitala toscană sau mai degrabă fusese mutat de la Ferrara din cauza unei epidemii, dar şi prin faptul că orgolioşii Medici se arătaseră pregătiţi să preia costurile întreţinerii conciliului. Convocarea acestui „contra-sinod" le-a oferit celor reuniţi la Basel ultimul motiv pentru a-l depune pe Eugen. Platina însă presupune că în spatele întregii acţiuni se afla ostilitatea dintre Milano, pe de o parte, şi Florenţa şi Veneţia, pe de alta, şi astfel acest episod de istorie ecleziastică este transferat cu totul în câmpul istoriei Italiei. Până şi finalul pontificatului este după părerea lui plin de afaceri italiene, din mijlocul cărora numele papei nu prea lipseşte. În acea *laudatio* care încheia biografia, lui Eugen îi era atribuită o anumită predilecţie pentru războaie, ceea ce l-a şi făcut poate să se gândească pur şi simplu să împrăştie conciliul de la Basel cu forţa armatelor Delfinului francez. Platina afirmă că papa se aflase sub influenţa unor consilieri rău intenţionaţi, cu certitudine şi atunci, nu doar în debutul pontificatului său. Faptul că totuşi i-a reuşit ca prin negocieri iscusite să-l îndepărteze pe noul rege german, habsburgul Frederic al III-lea (1440-1493), din tabăra conciliului de la Basel, trebuie citit în alte lucrări de istorie şi nu în *vita* lui Eugen al IV-lea, care, se pare din motive personale, nu se bucura de întreaga simpatie a istoricului pontifilor romani.

Succesorul lui Eugen, Nicolae al V-lea, se evidenţiase ca legat pontifical în serviciul Romei şi contra conciliului de la Basel tocmai la curtea regală şi pe lângă principii germani, misiune pentru a cărei îndeplinire a găsit şi un aliat de nădejde în persoana secretarului lui Frederic, Enea Silvio Piccolomini, viitorul papă Pius al II-lea. Noua versiune a cronicii pontificale, atât în biografia lui Nicolae, cât şi în cea a lui Pius ne pune la dispoziţie o consemnare cu totul nesatisfăcătoare cu privire la concordatul asupra căruia se căzuse atunci de acord. În cazul celui dintâi se spune, spre evidenţierea meritelor sale deosebite, că, pe de o parte, a fost destul de dificilă scoaterea germanilor din, *nota bene*, convingerea lor greşită, pe de altă parte, legaţilor le-a fost cu adevărat greu să satisfacă toate solicitările germanilor. A fost o târguială în toată legea care i-a anihilat pe cei de la Basel, deoarece mai mult decât grija faţă de prejudiciile pe care le suferea creştinătatea au prevalat la curţile regelui şi ale principilor avantajele ce erau aşteptate de pe urma alianţei cu Roma. Dar istoricul umanist nu dorea să-şi obosească cititorul cu pasaje prea stufoase. De îndată ce antipapa Felix, la presiunile regelui Frederic, lua decizia de a se retrage, Nicolae,

ajuns între timp papă, s-a arătat deosebit de îndurător faţă de fostul adversar şi faţă de adepţii acestuia. Ultimul antipapă avea să se stingă din viaţă în anul 1451 la Geneva, ocupând demnitatea atât de înaltă, dar totodată atât de lipsită de o semnificaţie concretă de cardinal-legat şi vicar pontifical. La Roma însă, norocoasa stingere a schismei a fost sărbătorită cu mare pompă, printr-o procesiune cu făclii. Nimănui nu-i trecea prin minte în acel moment că de fapt tocmai se depăşise ultima schismă din istoria papalităţii. Faptul că aceasta se stinsese printr-o farsă conciliaristă, şi anume prin realegerea pontifului roman pe tronul petrin, considerat cu adevărat vacant doar după retragerea antipapei, abdicare petrecută în anul 1449 tot în cadrul sinodului de pe teritoriul Confederaţiei elveţiene, care nu se mai întrunea la Basel, ci la Lausanne, toate acestea, prin urmare, sunt omise în istoria redactată de Platina.

Şi în prezentarea acestui pontificat autorul a fost evident mai mult preocupat de transformările politice decât de cele ecleziastice, un exemplu în acest sens fiind ascensiunea spectaculoasă, după stingerea familiei Visconti, ca duce de Milano a fostului condotier Francesco Sforza (1450-1466), care fusese şi în serviciul papei. Acest eveniment a fost însoţit de un cortegiu de conflicte militare pe care oraşul Milano le-a purtat în special cu Napoli şi cu Veneţia, conflicte în care s-a amestecat în continuu şi papa în calitate de intermediar al păcii. În vreme ce cu privire la aceste evenimente relatarea este de-a dreptul generoasă, în privinţa jubileului organizat pentru anul 1450, după încheierea păcii, nu ni se povesteşte de fapt decât despre tragica moarte a aproximativ două sute de oameni la confluenţa dintre două procesiuni ale pelerinilor pe îngustul pod de la fortăreaţa Sant'Angelo.

Una dintre urmările păcii încheiate între Roma şi regatul german a fost încoronarea imperială a lui Frederic al III-lea, eveniment ce a avut loc în anul 1452, fiind şi cea din urmă încoronare imperială săvârşită la Roma. Nicolae întâmpinase cortegiul regelui german cu suspiciune şi teamă, dând chiar porunci de fortificare a Cetăţii Eterne în anumite locuri, pe motiv că era din fire foarte temător, după cum îl scuză Platina. Se naşte firesc întrebarea de ce anume s-ar fi temut un pontif roman de un rege care sosise la Roma să ridice un titlu golit de orice conţinut şi pentru a celebra căsătoria cu mireasa ce-i sosise din Portugalia? De fapt, Platina nu a avut practic nimic de consemnat cu privire la festivităţile de încoronare, cel mai de seamă eveniment fiind faptul că, timp de mai multe ore, proaspătul împărat a ridicat la rangul de cavaler, pe podul din dreptul cetăţuii Sant'Angelo, prin atingerea ceremonială pe umăr cu spada, un numeros grup de tineri. A dat apoi o fugă la Napoli, îndreptându-se apoi în mare grabă spre ţinuturile sale, unde stăpânirea îi era ameninţată chiar în cuprinsul teritoriilor patrimoniale ale casei de Habsburg. De ce să se fi irosit prea multe vorbe cu privire la acest împărat care de abia se putea proteja pe sine, fără a mai pomeni de obligaţia sa de a-l proteja pe papă?

Cu adevărat periculoasă ar fi putut deveni la Roma conspiraţia, cu greu înăbuşită înainte de a atinge cote cu adevărat alarmante, iniţiată de cavalerul Stefano Porcaro,

cel care la începutul anului 1453 încercase eliberarea oraşului de apăsarea guvernării papale şi reintroducerea libertăţilor antice. În cele din urmă a fost găsit în locul în care se ascunsese, în casa surorii sale, într-un dulap, a fost arestat şi dus la Sant'Angelo, unde a şi fost executat. Vestea că oraşul imperial Constantinopol căzuse în mai 1453 victimă turcilor, la ceva mai mult de un an de la încoronarea imperială de la Roma, l-a supărat se pare atât de tare pe pontiful aflat de multă vreme la pat, bolnav, fiindu-i chiar fatală. De un succes mai mare decât tardiva încercare de combatere a turcilor s-a bucurat efortul de salvare a moştenirii greceşti prin transplantarea acesteia în cultura latină, ceea ce de altfel îl face pe Platina să sublinieze pe drept, în concluzia sa laudativă la biografia lui Nicolae al V-lea, cu câtă generozitate fusese sprijinită în acele vremuri studierea sub diverse forme a Antichităţii, dar în special prin traduceri din greacă, peste tot scormonindu-se în căutare de manuscrise ce depozitau scrieri ale anticilor. Poggio este amintit în acest context, dar faptul că tot atunci au fost făcuţi şi cei dintâi paşi ai operei, nefinalizate decât mai târziu, de constituire a Bibliotecii Vaticanului nu ar fi trebuit să fie trecut sub tăcere tocmai de Platina, care va deveni mai târziu prefect al viitoarei biblioteci.

Însă lumea nu era condusă de muze, ci de Marte, zeul războiului. Scurtul pontificat al bătrânului papă din familia Borgia, Calixt al III-lea (1455-1458), a fost caracterizat tocmai de asemenea acţiuni militare, iar Platina este în primul rând convins de asta, deoarece despre acest papă de origine spaniolă care îşi începuse cariera încă în vremea compatriotului său Benedict al XIII-lea, se spune că la preluarea oficiului pontifical ar fi jurat să lupte împotriva turcilor, duşmanii lui Cristos, cu orice mijloace. Şi astfel, chemările sale la cruciadă s-au răspândit pretutindeni, căutându-se alianţe chiar şi în spatele turcilor, în rândurile tătarilor şi ale turcmenilor. Rugăciunea a devenit parte componentă a arsenalului armelor diplomaţiei, aşa cum a fost cazul atunci când apariţia unei comete a făcut loc unor prevestiri neprielnice. Procesiuni petiţionare şi cortegii de rugăciuni au avut atunci menirea de a abate asupra turcilor răul ce părea că ameninţă creştinătatea. În cele din urmă, o armată cruciată comandată de fostul guvernator al Ungariei Ioan de Hunedoara († 1456) şi aflată sub steagul lui Ioan de Capestrano († 1456), un minorit care predicase campania creştină în calitate de legat pontifical, a obţinut o frumoasă victorie la Belgrad în vara anului 1456, silindu-l pe duşman să se retragă până spre Constantinopol. Situaţia politico-militară nu s-a modificat esenţial, deoarece succesul nu a putut fi speculat în totalitate din cauza lipsei de unitate din apusul continentului, fapt remarcat şi de Platina. Astfel, papa Calixt lăsa moştenire viitorului pontif roman, împreună cu mai mult de o sută de mii de piese de aur adunate şi economisite pentru războiul împotriva necredincioşilor, şi rezolvarea chestiunii cruciadei.

Cu siguranţă că pontiful umanist Pius al II-lea (1458-1464) s-ar fi îndeletnicit mai degrabă cu alte chestiuni, însă expunerea lui Platina în ceea ce priveşte pontificatul fostului secretar imperial, din nou unul foarte scurt, este construită în jurul singurei

acţiuni politice de seamă din acea vreme: congresul pe care Pius l-a ţinut în iarna ce a legat anul 1459 de următorul, chiar la Mantua. Congresul viza organizarea unei cruciade împotriva turcilor, nu înainte însă de a se fi instituit pacea într-o Europă măcinată de luptele dintre francezi şi spanioli, dintre germani şi unguri sau de războiul civil, al celor două roze, din Anglia. Cel mai pe larg sunt povestite desigur eforturile papale pentru obţinerea păcii în cuprinsul Peninsulei Italice, atât de dezbinată de tot felul de dispute, *caput Europae*, cum nu fără o anumită mândrie îşi denumeşte Platina patria, atât din punct de vedere cultural, cât şi politic. Istoricul omitea să amintească faptul că în anul 1460, la Mantua, papa Pius al II-lea interzicea prin renumita bulă *Execrabilis* apelul la autoritatea vreunui conciliu, ca instanţă mai înaltă decât cea reprezentată de papă, tocmai pentru a nu-şi periclita opera de instaurare a păcii şi eforturile cruciate. Textul acestei bule marca sfârşitul epocii conciliariste, judecată care probabil trecea dincolo de puterea de înţelegere a contemporanilor actului, importanţa sa nefiind sesizată nici de către Platina. Când în cele din urmă, după atâtea eforturi, la Ancona se puneau bazele unei armate cruciate dezamăgitor de mici, Pius murea în apropierea portului din amintita localitate, în aşteptarea flotei veneţiene ce urma să asigure transportul trupelor.

Dacă, pe de o parte, Platina nu a putut să scrie decât prea puţin despre politica acestui pontif umanist, pe de altă parte, personalitatea papei este amplu descrisă, deoarece aceasta trebuie să fi stârnit interes, ba chiar fascinaţie, chiar în rândul contemporanilor. Acestei personalităţi îi este acordată de trei ori mai mult spaţiu în debutul şi în încheierea unei biografii ce nu a putut fi însă cu totul scutită de anumite conuri de umbră aruncate asupra imaginii papei. Enea Silvio Piccolomini, originar din Siena, îşi datora cariera aplecării înspre artele umaniste, aflate la mare preţ în acea vreme, şi care îl recomandau pe viitorul papă ca pe un strălucit scriitor şi orator plin de talent. Intra în atmosfera conciliului de la Basel în calitate de secretar al unui cardinal, se îndrepta apoi spre Eugen al IV-lea aflat la Florenţa, devenind însă mai târziu secretar al antipapei Felix (al V-lea), trecând apoi, oarecum din întâmplare, de la misiuni de factură diplomatică la munca în cancelaria imperială. O asemenea reorientare „profesională” i-a fost înlesnită umanistului de ambiţie şi conjunctură. Încoronarea sa ca poet de seamă făcută chiar de regele Frederic al III-lea în cadrul dietei de la Frankfurt din anul 1442 trebuie să fi fost un spectacol memorabil pentru privitorii germani care nu mai văzuseră un asemenea ceremonial adus din Italia. În calitate de consilier apropiat al regelui german, care va deveni apoi în scurtă vreme împărat, Piccolomini a contribuit decisiv la retragerea Germaniei din rândul susţinătorilor conciliului de la Basel şi recunoaşterea obedienţei romane. Rolul jucat în aceste tratative finalizate prin concordatul vienez dintre Roma şi Frederic al III-lea i-a adus însă şi mari beneficii personale, deschizându-i calea unei cariere în continuă ascensiune, *cursus honorum* ce a culminat, după demnităţi episcopale şi purpura de cardinal, cu tronul petrin. Platina îi adresează papei cuvinte de laudă, scriind că

acesta obişnuia să citească sau să dicteze secretarilor săi până târziu în noapte, el însuşi rareori dormind mai mult de cinci sau şase ore pentru a putea acorda puţin timp nu doar altor probleme, ci şi înclinaţiilor sale literare. Aşa au şi luat fiinţă acele *Comentarii* ale papei. Nici un pontif roman nu se mai gândise până atunci să redacteze o autobiografie, nici un papă nu mai privise propriile experienţe ca fiind atât de importante încât să merite să fie transmise posterităţii. Istoricul renascentist al pontifilor romani îşi încheie enumerarea virtuţilor papei cu o întreagă listă de lucrări ale acestuia, majoritatea scrierilor având un pronunţat caracter laic ce atingea toate domeniile ştiinţei din acea vreme, nu în ultimul rând istoria. Primele lucrări se evidenţiază prin puternicul angajament faţă de ideile conciliariste, dar, fapt de asemenea greu de atribuit unui viitor papă, prin mii de versuri frivole cu care adusese omagii poeziei. Platina însă nu a ţinut cont de cele afirmate de papă după alegerea sa, atunci când le-a cerut romanilor să-l accepte pe Pius, iar pe Enea mai bine să-l uite. Chiar la finalul biografiei sunt rememorate câteva dintre vorbele de duh şi judecăţile de valoare rostite de papă, făcându-i-se lui Pius al II-lea un monument pe gustul vremurilor. Printre aceste maxime atribuite papei se găseşte şi cea potrivit căreia un episcop fără educaţie, un *indoctus episcopus*, ar fi comparabil cu un măgar. Desigur, această cugetare nu era nici nouă, nici tocmai originală, dar în epoca umanismului noţiuni precum „educaţie" şi „erudiţie" aveau totuşi un sens diferit faţă de cel al veacurilor anterioare. Cu certitudine, în această privinţă părerile lui Pius şi ale lui Platina coincideau în totalitate.

Ar fi fost poate mai bine ca istoricul nostru să-şi încheie istoria papilor cu acest pontificat. Cele povestite cu privire la Paul al II-lea (1464-1471), din nou într-o *vita* foarte amănunţită, constituie într-o mai mică măsură istoria papei, şi mai degrabă propria sa istorie, iar acea parte ce se referă la Sixtus al IV-lea (1471-1484), încheiată o dată cu anul 1475, se prezintă, cum şi era de aşteptat, ca o simplă juxtapunere provizorie de evenimente. Sultanul păgân al turcilor îşi stabilise reşedinţa la Constantinopol, în oraşul sfântului împărat Constantin, ceea ce i-a făcut pe contemporani să perceapă momentul ca pe unul de turnură în istoria continentului, cu mult înainte ca istoricii să se fi gândit la Columb şi să fi privit marile descoperiri geografice drept un fapt epocal. Încă nu începuse să se discute despre o „a treia Romă" la momentul în care Platina nota, în dreptul anului 1472, prin urmare în vremea lui Sixtus al IV-lea, cum principesa bizantină Sofia († 1503), o descendentă a casei imperiale a Paleologilor ce-şi găsiseră adăpost în Italia, primea la Roma binecuvântarea papei înainte de a lua calea Răsăritului unde urma să ia în căsătorie pe ţarul Rusiei. Cea de-a doua vizită la Roma a împăratului Frederic al III-lea, la trecerea dintre anii 1468-1469, îl găsea pe Platina întemniţat de Paul al II-lea, istoricul nefiind în stare să consemneze mai târziu decât ceea ce putuse să vadă din închisoarea de la Sant'Angelo, adică cum papa şi împăratul treceau într-un baldachin în cea mai bună înţelegere pe lângă fortăreaţă şi cum Frederic, în prima zi a noului

an, în prezenţa răbdătorului pontif, investea potrivit tradiţiei noi cavaleri pe podul de la Sant'Angelo. Rămâne deschisă întrebarea dacă istoricul papilor, liber fiind, ar fi considerat ca demne de a fi relatate şi alte evenimente decât nesemnificativele amănunte de mai sus cu privire la dezamăgitoarea, chiar şi pentru el, şedere imperială la Roma, dacă şi el ar fi privit imperiul, şi nu doar ceremonia consemnată, drept o rămăşiţă a unor timpuri trecute.

Platina nu îl putea descrie pe papa Paul decât în culori sumbre. Acesta din urmă, un nepot al lui Eugen al IV-lea, îmbrăţişase cariera clericală doar pentru că îndrăgea mai mult odihna decât munca, primind din partea unchiului său purpura de cardinal la o vârstă cu adevărat foarte tânără, oricum mult prea coborâtă pentru o asemenea înaltă demnitate, situaţie care nu a făcut decât să-i sporească şi mai mult vanitatea. Dorea să fie văzut şi admirat de toată lumea. Se considera deosebit de chipeş şi tare şi-ar fi dorit, de aceea, după ce s-a urcat pe tronul papal, să fie numit Formosus, renunţând la această idee doar datorită proastei faime de care avea parte înaintaşul său ce purtase într-adevăr acest nume, după cum din alte surse ne este cunoscut. Era celebră colecţia sa de nestemate. În dreptul palatului cardinalilor de la San Marco, restaurat într-un chip foarte fastuos, obişnuia să organizeze tot felul de jocuri şi întreceri ciudate şi dădea cu generozitate ospeţe care aveau menirea de a atrage poporul de partea sa. Ura şi dispreţuia însă studiile umanistice, pe adepţii acestora nenumindu-i altfel decât eretici. Simţindu-se defavorizat în vremea lui Pius al II-lea, pontiful umanist, tocmai din pricina lipsei cunoştinţelor de latină, Paul a crezut că o dată cu alegerea sa ca papă a sosit şi ceasul revanşei. Platina ne spune că una dintre primele măsuri luate de noul pontif roman a fost diminuarea numărului, desigur foarte mare, de scribi şi secretari care alcătuiau colegiul cancelariei papale, măsură prin care numeroşi poeţi şi literaţi, meşteri în mânuirea limbii latine, au rămas fără pâine. Pe aceşti umanişti oricum papa nu îi considera decât ca fiind nişte paraziţi inutili. Poziţia de apărător al drepturilor acestor oameni de cultură a fost luată chiar de Platina, care fusese de asemenea eliberat din funcţiile sale din cadrul Curiei romane. Istoricul solicitase ca decizia papei să fie analizată pe calea legii, propunere respinsă prin trimitere la puterea supremă a papalităţii ; apelul pe care Platina s-a hotărât totuşi să-l redacteze după scurgerea celor douăzeci de zile în cursul cărora, potrivit uzanţelor, ar fi trebuit să-i fie oferit un răspuns petiţiei sale, nu a făcut decât să îl ducă în temniţă sub acuzaţia de lezmaiestate. Nu a fost repus în libertate decât patru luni mai târziu, atunci când pentru el a putut să intervină fostul său învăţăcel, cardinalul Gonzaga. Trei ani mai târziu avea să se reîntoarcă după gratii, deoarece cercul umanist din Roma din rândurile căruia făcea parte şi care se reunise într-o academie fusese bănuit nici mai mult, nici mai puţin decât că ar urmări răsturnarea papei. În vreme ce alţi umanişti au reuşit să se salveze prin fugă, Platina a fost arestat în timp ce lua cina în casa protectorului său după ce fusese zadarnic căutat în propria locuinţă. A fost dus în faţa papei, iar în momentul în care a refuzat să mărturisească

vina ce-i fusese atribuită, din îndărătnicie sau pur şi simplu pentru că nu exista nici o conspiraţie, a fost supus torturilor, ceea ce cu siguranţă nu pune într-o lumină prea plăcută personalitatea lui Paul. Deoarece fusese găsită o scrisoare în care visătorul Iulius Pomponius Laetus († 1497), fondatorul şi conducătorul academiei romane – arestat la rândul său la Veneţia –, îl numea pe Platina *pater sanctissimus*, viitorul prefect al bibliotecii papale a fost considerat drept cel ce plănuia să devină papă, precum Platina însuşi va povesti mai târziu, nu fără o umbră de vanitate. Nu este, prin urmare, de mirare că ucenicii călăului aproape că l-au omorât prin cazne, întreg castelul răsunând de strigătele de durere ale celui torturat. Faptul că în cadrul curiei se credea cu adevărat în pericolul politic reprezentat de umanism poate fi înţeles doar dacă se ţine seama de numeroasele tulburări ce fuseseră prilejuite la Roma tocmai de idealurile Antichităţii. Întemniţaţii au fost învinuiţi chiar şi de conspiraţie cu împăratul. Cea mai periculoasă acuză ce li se aducea umaniştilor ce se lăsaseră seduşi de literatura şi cultura Antichităţii era cu siguranţă cea de necredinţă păgână sau de erezie. Platina descrie interogatoriile la care fusese supus şi care fuseseră conduse chiar de papă, încă un prilej de a-l ridiculiza pe Paul. Se pare că de această dată şi cardinalului Gonzaga i-a fost greu să-l convingă pe papă de faptul că umaniştii erau de fapt inofensivi şi să obţină în cele din urmă eliberarea dascălului său după mai multe luni de închisoare. Şi alţi cardinali au intervenit în favoarea eliberării învăţatului. Platina avea să rămână sub o formă de arest la domiciliu, la Vatican, având totodată interdicţia de a părăsi Roma fără vreo încuviinţare specială în acest sens, până la neaşteptat de timpuriul sfârşit al pontificatului lui Paul. Se înţelege, prin urmare, de ce Platina nu i-a păstrat papei o amintire prea bună, neîncredinţând memoriei scrisului alte întâmplări decât cele ce făceau în mod direct referire la persoana sa sau pe cele ce-l puneau pe papă într-o lumină îndoielnică. Şi în acest fel a şi fost înregistrată imaginea lui Paul al II-lea în istorie. Exceptând incontestabilele sale succese pe scena politică a Italiei, care nu sunt menţionate de Platina, Paul al II-lea ar fi fost demn de toată admiraţia, în ciuda vanităţii sale, şi ca Mecena al Romei, cu toată obtuzitatea sa, ca reformator al Curiei şi al statului papal şi, deşi dăduse anumite dovezi de ipocrizie, chiar ca paznic al credinţei. Cu siguranţă, Platina, ca istoric umanist, nu putea să-l elogieze pe pontiful ce se arătase atât de potrivnic spiritului renascentist, iar dacă totuşi se îndură să aducă o mică laudă faptului că papa îi ţinea pe toţi cei aflaţi în preajma sa din scurt pentru ca aceşti *familiares* şi *domestici* să nu devină o povară pentru locuitorii Romei, o face doar pentru că o asemenea afirmaţie avea oricum un înţeles dublu.

De altfel, Platina falsificase chiar şi propria imagine, deoarece el nu se arătase a fi defel atât de viteaz şi de neclintit aşa cum s-ar putea desprinde din biografia paulină, nici în perioada petrecută în temniţă, nici mai apoi. Scrisorile redactate de el în închisoare nu sunt altceva decât cereri de ajutor adresate printre lacrimi, pline de garanţii ale propriei nevinovăţii, dar fără scrupule în a-i incrimina pe alţii. Chiar

cu preţul abandonării propriilor convingeri, epistolele erau împănate cu tot felul de linguşiri la adresa „preabunului" papă. Pentru a merita clemenţa papei, Platina i-a dedicat acestuia o scriere apologetică concepută sub forma unui dialog. Prin urmare, dragostea faţă de înţelepciune nu i-a servit umanistului drept consolare în perioada cât a zăcut după gratii, aşa cum de-a lungul istoriei s-a întâmplat în cazul altor minţi luminate. Abia Sixtus al IV-lea a acceptat această lucrare elogioasă, răsplătindu-l pe autor după cum se cuvenea.

Una dintre prevederile lui Paul al II-lea, valabilă până astăzi, stabilea în anul 1470 periodicitatea organizării jubileelor romane la 25 de ani, motivaţia reducerii termenului fiind găsită în ideea vieţii scurte pe care omul o are de trăit. Astfel, Sixtus al IV-lea a putut deja sărbători un nou an jubiliar în 1475. Cu acest pontif de altfel se şi încheie istoria papilor scrisă de Platina.

Cele transmise de autorul nostru cu privire la cel din urmă papă menţionat de *Liber pontificalis*, mai exact, despre începuturile pontificatului acestuia, nu aduce a analiză istorică – după cum spuneam –, materialul fiind oricum insuficient. Istoricului îi este totuşi necesară o oarecare distanţare în timp faţă de obiectul studiului său. O dată ajuns papă sub numele de Sixtus al IV-lea, fostul general al minoriţilor a dat uitării idealurile sfântului din Assisi, devenind modelul papilor din epoca Renaşterii, iar pontificatul său, punctul de pornire al Renaşterii clasice. Faimoasa frescă vaticană a lui Melozzo da Forli († 1494) care transpune în imagine numirea lui Platina ca prefect al Bibliotecii Vaticanului în anul 1475 îl arată pe umanist îngenuncheat în faţa papei aflat pe tron, înconjuraţi de nepoţi ai papei din familiile della Rovere şi Riario. Platina aminteşte de altfel în biografia dedicată lui Sixtus, fără vreo nuanţă critică la adresa nepotismului practicat de papă, începuturile carierelor ecleziastice sau lumeşti ale acestor nepoţi, aflaţi sub oblăduirea unui unchi deosebit de preocupat de binele familiei sale. Pe istoric nu l-a deranjat ideea de a fi portretizat în mijlocul familiei pontifului, din contra, acceptând cu mândrie acest lucru, deoarece şi cariera sa se găsea la apogeu. Astfel, fresca reda cu fidelitate atmosfera epocii, iar expunerile lui Platina din *vita* lui Sixtus realizau pe deplin caracterizarea acestui pontificat şi a epocii ce începea o dată cu acesta.

Cele din urmă fraze ale biografiei şi ale întregii cronici pontificale nu sunt altceva decât o enumerare a măsurilor edilice ale lui Sixtus al IV-lea la Roma, operă constructivă premergătoare festivităţilor din anul jubiliar. În acest fel este definită o altă trăsătură esenţială a fazei mature a Renaşterii, pe cale de a se naşte. La momentul în care Platina îşi încheia lucrarea, faimoasa *Capelă Sixtină* din palatul de la Vatican încă nu era finalizată. Faptul că numele lui Sixtus al IV-lea putea fi pus în legătură şi cu alte evenimente, nu doar cu iniţiative arhitectonice şi cu acte de nepotism, parţial redate chiar de către Platina în paginile ce trasează conturul debutului pontificatului sixtinian, poate fi trecut cu vederea, deoarece ele nu atrag cu sine modificări ale tabloului papei şi al epocii sale.

Încheiere

Rămâne în continuare o enigmă de ce ultimul istoriograf medieval al pontifilor romani nu şi-a dus mai departe opera şi dincolo de anul 1475. Acest moment nu constituie un punct de turnură în istorie, deşi în acel an Roma sărbătorea jubileul alături de mulţimea de pelerini ce dădeau năvală în Cetatea Eternă. Cu certitudine Platina nu era conştient de paralela care ar fi putut să îi atragă atenţia unui cunoscător atât al vechiului *Liber pontificalis*, cât şi a propriei sale cronici papale, în special în ultimele pasaje ale acesteia, prin urmare între biografiile lui Silvestru I şi Sixtus al IV-lea, între catalogul construcţiilor monumentale edificate de pontiful renascentist şi bilanţul plin de mândrie al bogatelor donaţii făcute în beneficiul Bisericii romane la scurtă vreme după „schimbarea" datorată lui Constantin cel Mare, descriere ce pare să fi avut un mare efect chiar şi asupra lui Platina. Este vorba deopotrivă de istoria Romei şi a splendorii sale, povestită de un istoric al pontifilor romani. Dar altminteri, există şi tentaţia privirii retrospective în istorie, fapt ce promite unele observaţii interesante.

Istoriografia pontificală din Evul Mediu nu este, după cum bine se ştie, o construcţie unitară, prezentând portrete ale episcopilor Romei, în ciuda încorsetării în formule şi şabloane, potrivit gusturilor fiecărui biograf şi ale epocii în care acesta scrisese. De aceea, formularea unei concluzii este condiţionată de o serie de factori restrictivi. Evident, o pondere deosebită o are, din perspectiva istoricului, ierarhul în dimensiunea sa politică, un interes mult diminuat fiind manifestat faţă de pietatea personală a papilor, în măsura în care omul medieval vedea în asta cu adevărat o chestiune personală. Continuatorii lui *Liber pontificalis* nu se diferenţiază în modul în care îşi concep expunerea mai deloc de autorii anonimi ai vechii cronici papale, rezultând astfel un tablou unitar al papalităţii medievale şi al istoriei acesteia.

Platina a fost singurul istoric al papalităţii din Roma renascentistă. Comparabilă cu lucrarea bibliotecarului de la Vatican este opera *Cronica pontificum Romanorum*, întocmită de Thomas Ebendorfer de Haselbach († 1464), istoric şi teolog care preda la Universitatea din Viena. Această cronică izvorâse dintr-un tratat despre toate schismele din istoria papalităţii şi a cuprins doar perioada de până la Pius al II-lea. Compendiul profesorului vienez se bazează în mare măsură pe *Liber pontificalis* şi pe continuările acesteia, însă nu se sfieşte să-i critice aspru pe papii din vremea Marii Schisme occidentale. În ciuda unei evidente poziţii conservatoare a autorului,

lucrarea exprimă, în special în părţile ei mai recente, anumite principii pro-conciliatoriste, ba chiar unele de-a dreptul reformiste. Astfel îşi ia istoriografia rămas-bun de la Evul Mediu, deopotrivă critică şi plină de speranţă. Informaţii cu referire la pontificatele din perioada de trecere de la Evul Mediu la epoca modernă pot fi extrase doar din jurnalele funcţionarilor curiali. Avem la îndemână exemplul însemnărilor care-l privesc pe debilul papă Inocenţiu al VIII-lea (1484-1492), precum şi pe pontiful cu faimă proastă Alexandru al VI-lea (1492-1503), ambele cuprinse în jurnalul alsacianului Johann Burckhard de Strassburg († 1506), maestrul de ceremonii al curţii papale. Acest jurnal este, precum bine se ştie, un izvor istoric tendenţios, foarte asemănător cu o *chronique scandaleuse*. Toate aceste însemnări nu au condus însă la o continuare a lui *Liber pontificalis*, lucru de înţeles, dar deloc regretabil, chiar dacă săgeţile critice îndreptate împotriva papalităţii pot fi privite ca fiind justificate. Cronistica papală din ambianţa curială se va cufunda în curând tot mai mult în istoriografia confesională a epocii Reformei şi Contrareformei, dobândind prin aceasta un aspect cu totul diferit.

Dar la acea dată istoria papilor scrisă de Platina îşi ocupase de mult locul în Biblioteca Vaticanului alături de *Liber pontificalis*. Noţiunea de „Ev Mediu" fusese definită de precursorul lui Platina în funcţia de prefect al bibliotecii papale, bibliofilul umanist Gianandrea Bussi († 1475), episcop de Aleria, care o folosise pentru prima oară în anul 1469 pentru vremurile de dinaintea pontifului umanist Pius al II-lea. Şi istoria medievală a papalităţii oglindită de istoriografia Curiei romane poate fi prin urmare considerată drept încheiată, din motive întemeiate, în jurul acestei date.

* * *

Imboldul scrierii acestei cărţi a fost dat de munca de editare a unei cronici papale din Evul Mediu târziu. Ideea a fost transpusă şi s-a maturizat în forma unui curs special ţinut în semestrul de vară al anului 1972 la Universitatea din Saarbrücken, fiind mai apoi prezentată studenţilor de la Tübingen în anul universitar 1980-1981, împreună cu un grup de texte ilustrative. Cititorul va sesiza poate întretăierea în paginile cărţii a mai multor impulsuri care au rezultat din aceste iniţiative didactice. Pentru completarea celor deja propuse se face trimitere, în concordanţă cu practicile academice, la o listă bibliografică, care, desigur, este departe de a-şi propune să reunească toate lucrările ce au tratat istoria papalităţii şi a istoriografiei pontificale.

Autorul ar dori totodată să adauge un cuvânt de mulţumire faţă de cei ce i-au venit în ajutor, asistenţi şi studenţi, celor ce i-au audiat conferinţele susţinute pe această temă şi de asemenea cititorilor săi.

Catalogul papilor

314 (31 ian.) – 335 (31 dec.)	Silvestru I
336 (18 ian.) – 336 (7 oct.)	Marcus
337 (6 nov.) – 352 (12 apr.)	Iulius I
352 (17 mai) – 366 (24 sept.)	Liberius (diacon roman)
355 – 358 (19 iul.)	Felix al II-lea (arhidiacon roman, † 365 în Porto)
366 (1 oct.) – 384 (11 dec.)	Damasus I (diacon roman)
366 (1 oct.) – 367 (16 nov.)	Ursinus (diacon roman, † după 384)
384 (dec.) – 399 (26 nov.)	Siricius (diacon roman)
399 (27 nov.) – 401 (19 dec.)	Anastasius I
401 (21 dec.) – 417 (12 mart.)	Inocenţiu I (din Albano)
417 (19 mart.) – 418 (26 dec.)	Zosimus (grec)
418 (27 dec.) – 419 (3 apr.)	Eulalius (arhidiacon roman, † 423 ca episc. de Nepi)
418 (29 dec.) – 422 (4 sept.)	Bonifaciu I (preot roman)
422 (10 sept.) – 432 (27 iun.)	Celestin I
432 (31 iul.) – 440 (19 aug.)	Sixtus al III-lea (preot roman)
440 (29 sept.) – 461 (10 nov.)	Leon I Magnus (din Tuscia, diacon roman)
461 (19 nov.) – 468 (29 feb.)	Hilarus (din Sardinia, arhidiacon roman)
468 (3 mart.) – 483 (10 mart.)	Simplicius (din Tivoli)
483 (13 mart.) – 492 (25 feb.)	Felix al III-lea (diacon roman)
492 (1 mart.) – 496 (19 nov.)	Gelasius I (din Africa, diacon roman)
496 (24 nov.) – 498 (17 nov.)	Anastasius al II-lea (diacon roman)
498 (22 nov.) – 514 (19 iul.)	Symmachus (din Sardinia, diacon roman)
498 (22 nov.) – 506)	Laurentius (arhipresbiter roman † ?)
514 (20 iul.) – 523 (6 aug.)	Hormisdas (din Frosinone, diacon roman)
523 (13 aug.) – 526 (18 mai)	Ioan I (din Tuscia)
526 (12 iul.) – 530 (20 sept.)	Felix al IV-lea (din Sabina, diacon roman)
530 (22 sept.) – 532 (17 oct.)	Bonifaciu al II-lea (got, arhidiacon roman)
530 (sept.) – 530 (14 oct.)	Dioscur (din Alexandria, diacon roman)
533 (2 ian.) – 535 (8 mai)	Ioan al II-lea (Mercurius, preot roman)
535 (13 mai) – 536 (22 apr.)	Agapit I (arhidiacon roman)
536 (8 iun.) – 537 (1 mart.)	Silverius (subdiacon roman, † 537 la Ponza)
537 (29 mart.) – 555 (7 iun.)	Vigilius (diacon roman)
556 (16 apr.) – 561 (3 mart.)	Pelagius I (apocrisiar)

561 (17 iul.) – 574 (13 iul.)	Ioan al III-lea
575 (3 iun.) – 579 (30 iul.)	Benedict I
579 (26 nov.) – 590 (7 feb.)	Pelagius al II-lea (got)
590 (3 sept.) – 604 (11 mart.)	Grigore I Magnus (cel Mare) (diacon roman)
604 (13 sept.) – 606 (22 feb.)	Sabinian (din Tuscia, diacon roman)
607 (19 feb.) – 607 (12 nov.)	Bonifaciu al III-lea (diacon roman)
608 (15 sept) – 615 (25 aug.)	Bonifaciu al IV-lea (din Marsi, diacon roman)
615 (19 oct.) – 618 (8 nov.)	Deusdedit (preot roman)
619 (23 dec.) – 625 (25 oct.)	Bonifaciu al V-lea (din Napoli)
625 (27 oct.) – 638 (12 oct.)	Honorius I (din Campania)
640 (28 mai) – 640 (2 aug.)	Severinus
640 (24 dec.) – 642 (12 oct.)	Ioan al IV-lea (din Dalmaţia, arhidiacon roman)
642 (24 nov.) – 649 (15mai)	Teodor I (din Ierusalim)
649 (iul.) – 653 (17 iun.)	Martin I (din Todi, diacon roman, † 655 în Cherson)
654 (10 aug.) – 657 (2 iun.)	Eugeniu I
657 (30 iul.) – 672 (27 ian.)	Vitalian (din Segni)
672 (11apr.) – 676 (17iun.)	Adeodat (monah roman)
676 (2 nov) – 678 (11 apr.)	Donus
678 (27 iun.) – 681 (10 ian.)	Agatho (din Sicilia)
682 (17 aug.) – 683 (3 iul.)	Leon al II-lea (din Sicilia)
684 (26 iun.) – 685 (8 mai)	Benedict al II-lea (preot roman)
685 (23 iul.) – 686 (2 aug.)	Ioan al V-lea (din Siria, diacon roman)
686 (21 oct.) – 687 (21 sept.)	Konon (preot roman)
687 (22 sept.) – 687 (oct.)	Teodor (preot roman, † ?)
687 (22 sept.) – 687 (dec.)	Pascal (arhidiacon roman, † 692)
687 (15 dec.) – 701 (8 sept.)	Sergiu I (din Palermo, preot roman)
701 (30 oct.) – 705 (11 ian.)	Ioan al VI-lea (grec)
705 (1 mart.) – 707 (18 oct.)	Ioan al VII-lea (grec)
708 (15 ian.) – 708 (4 feb.)	Sisinnius (din Siria)
708 (25 mart.) – 715 (9 apr.)	Constantin I (din Siria)
715 (19 mai) – 731 (11 feb.)	Grigore al II-lea (diacon roman)
731 (18 mart.) – 741 (28 nov.)	Grigore al III-lea (din Siria, preot roman)
741 (3 dec.) – 752 (15 mart.)	Zaharia (grec, diacon roman)
752 (22 mart.) – 752 (26 mart.)	Ştefan (al II-lea) (preot roman)
752 (26 mart.) – 757 (26 apr.)	Ştefan al II-lea (diacon roman)
757 (29 mai) – 767 (28 iun.)	Paul I (diacon roman)
767 (5 iul.) – 768 (31 iul.)	Constantin al II-lea (din Nepi, † ?)
768 (31 iul.) – 768 (6 aug.)	Filip (monah roman, † ?)
768 (7 aug.) – 772 (24 ian.)	Ştefan al III-lea (din Sicilia, preot roman)
772 (1 feb.) – 795 (25 dec.)	Adrian I (diacon roman)
795 (26 dec.) – 816 (12 iun.)	Leon al III-lea (preot roman)

816 (22 iun.) – 817 (24 ian.)	Ştefan al IV-lea (diacon roman)
817 (25 ian.) – 824 (11 feb.)	Pascal I (abate roman)
824 (3 iun.) – 827 (27 aug.)	Eugen al II-lea (arhiprezbiter roman)
827 (aug.) – 827 (sept.)	Valentin (arhidiacon roman)
827 (sfârşitul) – 844 (25 ian.)	Grigore al IV-lea (preot roman)
844 (ian.) – 844 (ian.)	Ioan (diacon roman, † ?)
844 (ian.) – 847 (27 ian.)	Sergiu al II-lea (preot roman)
847 (10 apr.) – 855 (17 iul.)	Leon al IV-lea (preot roman)
855 (aug.) – 855 (26 sept.)	Anastasius (preot roman, † 879 ca bibliotecar)
855 (29 sept.) – 858 (17 apr.)	Benedict al III-lea (preot roman)
858 (24 apr.) – 867 (13 nov.)	Nicolae I (diacon roman)
867 (14 dec.) – 872 (dec.)	Adrian al II-lea (preot roman)
872 (14 dec.) – 882 (15 dec.)	Ioan al VIII-lea (arhidiacon roman)
882 (16 dec.) – 884 (15 mai)	Marinus I (din Galese, episc. de Cere, arhipresbiter roman)
884 (17 mai) – 885 (sept.)	Adrian al III-lea
885 (sept.) – 891 (14 sept.)	Ştefan al V-lea (preot roman)
891 (6 oct.) – 896 (4 apr.)	Formosus (episc. de Porto)
896 (11 apr.) – 896 (26 apr.)	Bonifaciu al VI-lea (preot roman)
896 (mai) – 897 (aug.)	Ştefan al VI-lea (episc. de Anagni)
897 (aug.) – 897 (nov.)	Romanus (preot roman)
897 (dec.) – 898 (ian.)	Teodor al II-lea
898 (ian.) – 900 (26 mart.)	Ioan al IX-lea (abate de Tivoli)
900 (mai) – 903 (iul.)	Benedict al IV-lea
903 (iul.) – 903 (sept.)	Leon al V-lea (preot în Ardea, † 903 în temniţă)
903 (sept.) – 904 (ian.)	Cristofor (preot roman, † ? în mănăstire ?)
904 (29 ian.) – 911 (sept.)	Sergiu al III-lea (episc. de Cere)
911 (sept.) – 913 (oct.)	Anastasius al III-lea
913 (nov.) – 914 (mart.)	Lando (din provincia Sabina)
914 (apr.) – 928 (iun.)	Ioan al X-lea (episc. de Ravenna, † 929 în temniţă)
928 (apr.) – 929 (ian.)	Leon al VI-lea (preot roman)
929 (ian.) – 931 (mart.)	Ştefan al VII-lea (preot roman)
931 (mart.) – 936 (ian.)	Ioan al XI-lea (preot roman)
936 (ian.) – 939 (17 iul.)	Leon al VII-lea (preot roman)
939 (iul.) – 942 (oct.)	Ştefan al VIII-lea (preot roman)
942 (oct.) – 946 (mai)	Marinus al II-lea
946 (mai) – 955 (dec.)	Agapit al II-lea
955 (16 dec.) – 964 (14 mai)	Ioan al XII-lea (Octavianus, „Princeps” roman)
963 (4 dec.) – 965 (mart.)	Leon al VIII-lea (protoscriniar)
964 (mai) – 964 (iun.)	Benedict al V-lea (numit „Grammaticus”, diacon roman, † 965 în Hamburg)
965 (1 oct.) – 972 (6 sept.)	Ioan al XIII-lea (episc. de Narni)

973 (19 ian.) – 974 (iun.)	Benedict al VI-lea (diacon roman, † 974 în temniţă)
974 (iun.) – 985 (iul.)	Bonifaciu al VII-lea (Franco Ferrucci, diacon roman)
974 (oct.) – 983 (10 sept.)	Benedict al VII-lea (episc. de Sutri)
974 (sept.) – 984 (apr.)	Ioan al XIV-lea (Petrus, episc. de Pavia, cancelar imperial, † 984 în temniţă)
985 (aug.) – 996 (mart.)	Ioan al XV-lea (preot roman)
996 (mai) – 999 (feb.)	Grigore al V-lea (Brun de Kärnten, capelan regal)
997 (feb.) – 998 (feb.)	Ioan al XVI-lea Philagathos (din Calabria, abate de Nonantola, episc. de Piacenza, † 1001 în temniţă)
999 (9 apr.) – 1003 (12 mai)	Silvestru al II-lea (Gerbert d'Aurillac, episc. de Ravenna)
1003 (16 mai) – 1003 (6 nov.)	Ioan al XVII-lea (Sicco)
1003 (15 dec.) – 1009 (iun.)	Ioan al XVII-lea Fasanus (preot roman)
1009 (31 iul.) – 1012 (12 mai)	Sergiu al IV-lea (Petrus Os Porci, episc. de Albano)
1012 (21 mai) – 1024 (9 apr.)	Benedict al VIII-lea (Teofilact de Tusculum)
1012 (mai) – 1012 (dec.)	Grigore (al VI-lea) († după 1013)
1024 (apr.) – 1032 (20 oct.)	Ioan al XIX-lea (Romanus de Tusculum, consul roman)
1032 (oct.) – 1045(1 mai)	Benedict al IX-lea (Teofilact de Tusculum, † 1056 în Grottaferrata)
1045(21 ian.) – 1045 (mart.)	Silvestru al III-lea (Ioan, episc. de Sabina, † 1063 ca episc. de Sabina)
1045(1 mai) – 1046 (20 dec.)	Grigore al VI-lea (Ioan Gratianus, arhipresbiter roman, † 1047 în Köln)
1046 (24 dec.) – 1047 (9 oct.)	Clement al II-lea (Suidger, episc. de Bamberg)
1047 (17 iul.) – 1048 (9 aug.)	Damasus al II-lea (Poppo, episc. de Brixen)
1049 (21 feb.) – 1054 (19 apr.)	Leon al IX-lea (Brun de Dagsburg-Egisheim, episc. de Toul)
1055 (16 apr.) – 1057 (28 iul.)	Victor al II-lea (Gebhard de Hirschberg, episc. de Eichstätt)
1057(2 aug.) – 1058 (29 mart.)	Ştefan al IX-lea (Friedrich de Lothringen, abate de Monte Cassino)
1058(5 apr.) – 1059 (24 ian.)	Benedict al X-lea (Ioan Mincio, episc. de Velletri, † după 1073)
1058 (dec.) – 1061 (20 iul.)	Nicolae al II-lea (Gerhard, episc. de Florenţa)
1061(1 oct.) – 1073 (21 apr.)	Alexandru al II-lea (Anselm de Baggio, episc. de Lucca)
1061 (28 oct.) – 1064 (31 mart.)	Honorius (al II-lea) (Cadalus, episc. de Parma, † 1072 în Parma)

1073 (22 apr.) – 1085 (25 mai)	Grigore al VII-lea (Hildebrand din Soana, arhidiacon roman)
1080 (25 iun.) – 1100 (8 sept.)	Clement (al III-lea) (Wibert, episc. de Ravenna)
1086 (24 mai) – 1087 (16 sept.)	Victor al III-lea (Daufer-Desiderius de Benevent, abate de Monte Cassino)
1088 (12 mart.) – 1099 (29 iul.)	Urban al II-lea (Odo de Langery, card. episc. de Ostia)
1099 (12 aug.) – 1118 (21 ian.)	Pascal al II-lea (Rainer din Bieda, card.)
1100 (sept.) – 1101 (ian.)	Teoderic (card. episc. de Albano, † 1102 în mănăstire La Cava)
1102 (febr.) – 1102	Albert (card. episc. de Silva Candida, † ? în mănăstire în Aversa)
1105 (18 nov.) – 1111 (apr.)	Silvestru al IV-lea (Maginulf, arhipresbiter roman, † ? în Ancona)
1118 (24 ian.) – 1121 (29 ian.)	Gelasius al II-lea (Ioan Coniulo din Gaeta, card. cancelar)
1118 (8 mart.) – 1121 (apr.)	Grigore (al VIII-lea) (Mauritius Burdinus, episc. de Braga, † după 1137 în mănăstirea La Cava)
1119 (2 febr.) – 1124 (13 dec.)	Calixt al II-lea (Guido de Burgund, episc. de Vienne)
1124 (15 dec.) – 1124 (16 dec.)	Celestin (al II-lea) (Teobald Buccapecus, card., † 1126 ? card.)
1124 (16 dec.) – 1130 (13 febr.)	Honorius al II-lea (Lamberto di Fiagnano, card. episc. de Ostia)
1130 (14 febr.) – 1143 (24 sept.)	Inocenţiu al II-lea (Gregorio Papareschi, card.)
1130 (14 febr.) – 1138 (25 ian.)	Anaclet al II-lea (Pietro Pierleoni, card.)
1138 (mart.) – 1138 (29mai)	Victor (al IV-lea) (Gregorio Conti, card.)
1143 (26 sept.) – 1144 (8 mart.)	Celestin al II-lea (Guido di Castello, card. episc. de Tivoli)
1144 (12 mart.) – 1145 (15 febr.)	Lucius al II-lea (Gerardo Caccianimici, card. cancelar)
1145 (15 febr.) – 1153 (8 iul.)	Eugeniu al III-lea (Bernardo Paganello din Pisa, abate cistercian în Roma)
1153 (12 iul.) – 1154 (3 dec.)	Anastasius al IV-lea (Corrado din Suburra, card. episc. de Sabina)
1154 (4 dec.) – 1159 (1 sept.)	Adrian al IV-lea (Nicholas Breakspeare, card. episc. de Albano)
1159 (7 sept.) – 1181 (30 aug.)	Alexandru al III-lea (Orlando Bandinelli din Siena, card. cancelar)
1159 (7 sept.) – 1164 (20 apr.)	Victor (al IV-lea) (Ottaviano Monticelli, card.)
1164 (22 apr.) – 1168 (20 sept.)	Pascal (al III-lea) (Guido de Crema, card.)

1168 (sept.) – 1178 (29 aug.)	Calixt (al III-lea) (Ioan, abate de Strumi, card. episc. de Albano, † ? ca guvernator de Benevent)
1179 (29 sept.) – 1180 (ian.)	Inocenţiu (al III-lea) (Lando de Sezze, card., † ? în mănăstirea La Cava)
1181 (1 sept.) – 1185 (25 nov.)	Lucius al III-lea (Ubaldo Allucingoli din Lucca, card. episc. de Ostia)
1185 (25 nov.) – 1187 (20 oct.)	Urban al III-lea (Umberto Crivelli, episc. de Milano)
1187 (21 oct.) – 1187 (17 dec.)	Grigore al VIII-lea (Alberto de Morra din Benevent, card. cancelar)
1187 (19 dec.) – 1191 (20 mart.)	Clement al III-lea (Paolo Scolari, card. episc. de Palestrina)
1191 (30 mart.) – 1198 (8 ian.)	Celestin al III-lea (Giacinto Bobo-Orsini, card.)
1198 (8 ian.) – 1216 (16 iul.)	Inocenţiu al III-lea (Lotario di Segni, card.)
1216 (18 iul.) – 1227 (18 mart.)	Honorius al III-lea (Cencio Savelli, card. *camerarius*)
1227 (19 mart.) – 1241 (22 aug.)	Grigore al IX-lea (Ugolino de Segni, card. episc. de Ostia)
1241 (25 oct.) – 1241 (10 nov.)	Celestin al IV-lea (Galfredo Castiglione din Milano, card. episc. de Sabina)
1243 (25 iun.) – 1254 (7 dec.)	Inocenţiu al IV-lea (Sinibaldo Fieschi din Genova, card.)
1254 (12 dec.) – 1261 (25 mai)	Alexandru al IV-lea (Rinaldo di Segni, card. episc. de Ostia)
1261 (29 aug.) – 1264 (2 oct.)	Urban al IV-lea (Jacques Pantaleon din Troyes, patriarh titular de Ierusalim)
1265 (5 febr.) – 1268 (29 nov.)	Clement al IV-lea (Guy Foulques din St-Gilles, episc. de Narbonne, card. episc. de Sabina)
1271 (1 sept.) – 1276 (10 ian.)	Grigore al X-lea (Tedaldo Visconti din Piacenza, arhidiacon de Liege)
1276 (21 ian.) – 1276 (22 iun.)	Inocenţiu al V-lea (Pierre de Tarantaise, din Champagny, OP, episc. de Lyon, card. episc. de Ostia)
1276 (11 iul.) – 1276 (18 aug.)	Adrian al V-lea (Ottobuono Fieschi din Genova, card.)
1276 (8 sept.) – 1277 (20 mai)	Ioan al XXI-lea (Petrus Iuliani, numit „Hispanus", din Lisabona, card. episc. de Tusculum)
1277 (25 nov.) – 1280 (22 aug.)	Nicolae al III-lea (Giovanni Gaetano Orsini, card.)
1281 (22 febr.) – 1285 (28 mart.)	Martin al IV-lea (Simon de Brie, card.)
1285 (2 apr.) – 1287 (3 apr.)	Honorius al IV-lea (Giacomo Savelli, card.)
1288 (22 febr.) – 1292 (4 apr.)	Nicolae al IV-lea (Girolamo Maschi din Ascoli, general al OM, card. episc. de Palestrina)

1294 (5 iul.) – 1294 (13 dec.)	Celestin al V-lea (Pietro din Limosano, eremit la Morrone, † 1296 în Fumone, în detenţie)
1294 (24 dec.) – 1303 (11 oct.)	Bonifaciu al VIII-lea (Benedetto Caetani din Anagni, card.)
1303 (22 oct.) – 1304 (7 iul.)	Benedict al XI-lea (Niccolo Boccasini din Treviso, general al OP, card. episc. de Ostia şi Velletri)
1305 (5 iun.) – 1314 (20 apr.)	Clement al V-lea (Bertrand de Got, episc. de Bordeaux)
1316 (7 aug.) – 1334 (4 dec.)	Ioan al XXII-lea (Jacques Dueze din Cahors, episc. de Avignon, card. episc. de Porto)
1328 (12 mai) – 1330 (25 aug.)	Nicolae (al V-lea) (Pietro Rainalducci din Corvara, OM, † 1333 în Avignon, în detenţie)
1334 (20 dec.) – 1342 (25 apr.)	Benedict al XII-lea (Jacques Fournier din Languedoc, O Cist., episc. de Mirepoix, card.)
1342 (7 mai) – 1352 (6 dec.)	Clement al VI-lea (Pierre Roger de Beaufort, OSB, card.)
1352 (18 dec.) – 1362 (12 sept.)	Inocenţiu al VI-lea (Etienne Aubert din Limousin, card.)
1362 (28 sept.) – 1370 (19 dec.)	Urban al V-lea (Guillaume Grimoard, abate de St-Victor în Marsilia)
1370 (30 dec.) – 1378 (27 mart.)	Grigore al XI-lea (Pierre Roger de Beaufort, card.)
1378 (8 apr.) – 1389 (15 oct.)	Urban al VI-lea (Bartolomeo Prignano din Napoli, cancelar al curiei şi episc. de Bari)
1378 (20 sept.) – 1394 (16 sept.)	Clement (al VII-lea) (Robert, conte de Geneva, card.)
1398 (2 nov.) – 1404 (1 oct.)	Bonifaciu al IX-lea (Pietro Tomacelli din Napoli, card.)
1394 (28 sept.) – 1423 (23 mai)	Benedict (al XIII-lea) (Pedro de Luña din Aragon, card.)
1404 (17 oct.) – 1406 (6 nov.)	Inocenţiu al VII-lea (Cosimo dei Migliorati din Sulmona, card.)
1406 (30 nov.) – 1415 (4 iul.)	Grigore al XII-lea (Angelo Correrio din Veneţia, card., † 1417 în calitate de card. episc. de Tusculum)
1409 (26 iun.) – 1410 (3 mai)	Alexandru al V-lea (Petros Philargis din Creta, OM, episc. de Milano, card.)
1410 (17 mai) – 1415 (29 mai)	Ioan (al XXIII-lea) (Baldassare Cossa din Napoli, card., † 1419 în calitate de card. episc. de Tusculum)
1417 (11 nov.) – 1431 (20 febr.)	Martin al V-lea (Odo Colonna, card.)
1423 (10 iun.) – 1429 (26 iul.)	Clement (al VIII-lea) (Gil Sánchez Moñoz Doncel, prepozit capitular de Valencia, † 1447 ca episc. de Mallorca)

1425 (12 nov.) - 1430	Benedict (al XIV-lea) (Bernard Garnier, curator al sacristiei în Rodez, † ?)
1430 - 1433	Benedict (al XV-lea) (Jean Carrier, card., † ? în temniţă la Foix)
1431 (3 mart.) - 1447 (23 febr.)	Eugeniu al IV-lea (Gabriele Condulmer din Veneţia, card.)
1439 (5 nov.) - 1449 (7 apr.)	Felix (al V-lea) (Amadeus al VIII-lea, conte şi duce de Savoya, eremit la Ripaille, † 1451 în calitatea de card. episc. de Sabina şi episc. de Geneva)
1447 (6 mart.) - 1455 (24 mart.)	Nicolae al V-lea (Tommaso Parentucelli din Sarzana, episc. de Bologna, card.)
1455 (8 apr.) - 1458 (6 aug.)	Calixt al III-lea (Alonso de Borja, episc. de Valencia, card.)
1458 (19 aug.) - 1464 (15 aug.)	Pius al II-lea (Enea Silvio dei Piccolomini, episc. de Siena, card.)
1464 (30 aug.) - 1471 (26 iul.)	Paul al II-lea (Pietro Barbo din Veneţia, card.)
1471 (9 aug.) - 1484 (12 aug.)	Sixtus al IV-lea (Francesco della Rovere din Celle, lângă Savona, general al OM, card.)
1484 (19 aug.) - 1492 (25 iul.)	Inocenţiu al VIII-lea (Giovanni Battista Cibo din Genova, card. şi episc. de Molfetta)
1492 (11 aug.) - 1502 (18 aug.)	Alexandru al VI-lea (Rodrigo de Borja din Játiva, lângă Valencia, card. episc. de Porto, card. vicecancelar)

Lista abrevierilor

AHP	Archivum Historiae Pontificiae
DA	Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters
EHR	English Historical Review
GWU	Geschichte in Wissenschaft und Unterricht
HJb	Historisches Jahrbuch der Görres-Gesellschaft
hrsg., Hrsg.	herausgegeben, Herausgeber (editat, editor)
HZ	Historische Zeitschrift
Jg.	Jahrgang (an de apariţie)
MGH	Monumenta Germaniae Historica
MIÖG	Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung
OCist.	Ordo Cisterciensium
OM	Ordo fratrum minorum
OP	Ordo praedicatorum
OSB	Ordo sancti Benedicti
QFIAB	Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken
RQ	Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und Kirchengeschichte
ZKG	Zeitschrift für Kirchengeschichte
ZRG	Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte

Bibliografie

Izvoare

Andrieu, Michel, *Le Pontifical Romain au Moyen-âge*, 4 vol. (Studi e testi 86-88 şi 99), Vatican, 1938-1941.

Baluze, Etienne/Mollat, Guillaume, *Vitae paparum Avenionensium*, 4 vol., Paris, 1914-1922[2].

Bonizo von Sutri, *Liber de vita christiana* (ed. E. Perels, *Texte zur Geschichte des römischen und kanonischen Rechts im Mittelalter I*), Berlin, 1930.

Brackmann, Albert/Jakobs, Hermann, *Regesta pontificum Romanorum*, *Germania pontificia*, 4 vol., Berlin-Göttingen, 1910-1978.

Chibnall, Marjorie, *Joannis Saresberiensis Historia Pontificalis*, London, 1956.

Duchesne, Louis, *Le Liber pontificalis. Texte, introduction et commentaire*, 3 vol., Paris, 1886, 1892 şi 1957.

Foerster, Hans, *Liber Diurnus Romanorum Pontificum*, Bern, 1958.

Jaffé, Philipp, *Regesta pontificum Romanorum ad a.p. Chr. n. MCXCVIII, editionem secundam correctam et auspiciis G. Wattenbach curaverunt S. Loewenfeld, F. Kaltenbrunner*, *P. Ewald*, 2 vol., Leipzig, 1881-1888.

Kehr, Paul Fridolin/Holtzmann, Walther, Girgensohn, Dieter, *Regesta pontificum Romanorum*, *Italia pontificia*, 10 vol., Berlin-Zürich, 1906-1975.

March, José Marie, *Liber pontificalis prout extat in codice manuscripto Dertusensi*, Barcelona, 1925.

Mirbt, Carl/Aland, Kurt, *Quellen zur Geschichte des Papsttums und des römischen Katholizismus*, Tübingen, 1967[6].

Mommsen, Theodor, *Libri pontificalis pars prior* (MGH, Gesta pontificum Romanorum, vol. 1), Berlin, 1898.

Munz, Peter/Ellis, G.M., *Boso's Life of Alexander III*, Oxford, 1973.

Muratori, Lodovico Antonio, *Vitae Romanorum pontificum (Rerum Italicarum Scriptores 3)*, Milano, 1733-1734.

Pagnotti, F., „Nicolo da Calvi e la sua Vita d'Innocenzo IV. papa con una breve introduzione sulla storiografia pontificia nei secoli XIII e XIV", în *Archivio della R. Società Romana di Storia Patria 21*, (1898), pp. 7-120.

Platina, Bartolomeo, *Liber de vita Christi ac omnium pontificum* (ed. G. Gaida, *Rerum Italicarum Scriptores III/1*), Città di Castello, 1913.

Potthast, August, *Regesta pontificum Romanorum inde ab a. post Christum natum MCXCVIII ad a. MCCCIV*, 2 vol., Berlin, 1874-1875.

Přerovský, Ulderico, *Liber pontificalis nella recensione di Pietro Guglielmo e del cardinalo Pandolfo, glossato da Pietro Bohier, vescovo di Orvieto*, 3 vol. (Studia Gratiana 21-23), Roma, 1978.
Santifaller, Leo, *Liber Diurnus. Studien und Forschungen*, hrsg. v. Harald Zimmermann, Stuttgart, 1976.
Schimmelpfennig, Bernhard, *Die Zeremonienbücher der römischen Kurie im Mittelalter*, Tübingen, 1973.
Tholomeus von Lucca, *Historia ecclesiastica nova* (ed. L.A. Muratori, *Rerum Italicarum Scriptores XI*, Mailand 1727, Coll. 743-1242).
Watterich, Johann Matthias, *Pontificum Romanorum, qui fuerunt inde ab exeunt spaculo IX. usque ad finem saeculi XIII, vitae ab aequalibus conscriptae*, 2 vol., Leipzig, 1862.
Zimmermann, Harald, „Thomas Ebendorfers Schismentraktat", în *Archiv für österreichische Geschichte*, 120 (1954), pp. 45-147.
– *Papstregesten 911-1024* (Böhmer, *Regesta Imperii, II 5*), Wien-Köln-Graz, 1969.

Istoriografie

Arnaldi, Girolamo, „Come nacque la attribuzione ad Anastasio del Liber pontificalis", în *Bollettino dell'Istituto storico italiano*, 75 (1963), pp. 321-343.
Berschin, Walter, „Der Liber pontificalis", în *Liber ad magistrum*, Festgabe Herrn Universitätsprofessor Dr. Johannes Spörl zu seinem 60, Geburtstag dargebracht von seinen Schülern, München, 1964, pp. 33-39.
– *Bonizo von Sutri. Leben und Werk*, Berlin-New York, 1972.
Bertolini, Ottorino, „II Liber pontificalis", în *La storiografia altomedievale* (Settimane di studio del Centro italiano di studi sull'alto medioevo 17, Spoleto, 1970), pp. 387-455.
Billanovich, Giuseppe, „Gli umanisti e le cronache medioevali", în *Italia medioevale e umanistica*, Padua, 1958, pp. 103-137.
Brackmann, Albert, „Der Liber pontificalis", în A. Brackmann *Gesammelte Aufsätze*, Darmstadt, 1967², pp. 382-396.
Brincken, Anna Dorothee v. den, *Studien zur lateinischen Weltchronistik bis in das Zeitalter Ottos von Freising*, Düsseldorf, 1957.
Buchner, Max, „Zur Überlieferungsgeschichte des Liber pontificalis und zu seiner Verbreitung in Frankreich im 9. Jahrhundert", în RQ, 34 (1926), pp. 141-165.
Capodimonte, Carlo da, „Poggio Bracciolini, autore delle anonime Vitae quorundam pontificum", în *Rivista di storia della chiesa in Italia*, 14 (1960), pp. 27-47.
Caspar, Erich, *Die ältesten römischen Bischofslisten*, Berlin, 1926.
Devos, Paul, „Anastase le Bibliothécaire", în *Byzantium*, 32 (1962), pp. 97-116.
Engels, Odilo, „Papst Gelasius II. als Hagiograph", în QFIAB, 35 (1955), pp. 1-45.
– „Kardinal Boso als Geschichtsschreiber", în *Konzil und Papst. Historische Beiträge zur Frage der höchsten Gewalt in der Kirche. Festgabe für Hermann Tüchle*, München, 1975, pp. 147-168.

Fuhrmann, Horst, „Zur Benutzung des Registers Gregors VII. durch Paul von Bernried", în *Studi Gregoriani*, 5 (1956), pp. 299-312.

Geertmann, Herman, *More veterum. Il Liber pontificalis e gli edifici ecclesiastici di Roma nella tarda antichità e nell'alto medioevo*, Groningen, 1975.

Geisthardt, Fritz, *Der Kämmerer Boso*, Berlin, 1936.

Glasschröder, Franz Xaver, „Zur Quellenkunde der Papstgeschichte des 14. Jahrhunderts", în HJb., 11 (1890), pp. 240-266.

Grundmann, Herbert, *Geschichtsschreibung im Mittelalter, Gattungen-Epochen-Eigenart*, Göttingen, 1978[3].

Harnack, Adolf von, „Über die Ordinationen im Papstbuch", în *Sitzungsberichte der königlich-preußischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin*, Jg. 1897, pp. 761-778.

Huelsen, Christian, „Osservazioni sulla biografia di Leone III nel Liber pontificalis", în *Atti della Pontificia Accademia Romana di Archeologia*, Serie III, Rendiconti 1 (1923), pp. 108-119.

Jacobsen, Peter Christian, *Flodoard von Reims. Sein Leben und seine Dichtung „De triumphis Christi"*, Leiden-Köln, 1978.

Jasper, Detlev, „Die Papstgeschichte des Pseudo-Liudprand", în DA, 31 (1975), pp. 17-107.

Krause, Hans-Georg, „Über den Verfasser der Vita Leonis IX. Papae", în DA, 32 (1976), pp. 49-85.

Lhotsky, Alphons, *Thomas Ebendorfer. Ein österreichischer Geschichtsschreiber, Theologe und Diplomat des 15. Jahrhunderts*, Stuttgart, 1957.

Lindner, Theodor, „Über einige Quellen der Papstgeschichte im 14. Jahrhundert", în *Forschungen zur deutschen Geschichte*, 12 (1872), pp. 233-259.

Löwe, Heinz, „Zur Vita Hadriani", în DA, 12 (1956), pp. 493-497.

Marino, Eugenio, „Eugenio IV. e la storiografia di Flavio Biondo", în *Memorie Dominicane*, 4 (1973), pp. 241-287.

Meinhold, Peter, *Geschichte der kirchlichen Historiographie*, 2 vol., Freiburg-München, 1967.

Melville, Gert, „De gestis sive statutis Romanorum pontificum. Rechtssätze in Papstgeschichtswerken", în AHP, 9 (1971), pp. 378-400.

Miglio, Massimo, *Storiographia pontificia del quattrocentro*, Bologna, 1975.

Mohr, Walter, „Ein weiteres Wort zur Vita Hadriani", în *Archivum Latinitatis Medii Aevi*, 26 (1956), pp. 249-262.

Paravicini Bagliani, Agostino, „La storiografia pontificia del secolo XIII", în *Römische Historische Mitteilungen*, 18 (1976), pp. 45-54.

Přerovský, Ulderico, „Pietro Bohier, vescovo riformatore all'inizio dello Scisma d'occidente", în *Salesianum*, 28 (1966), pp. 495-517.

Schild, Hertha, *Der Liber Pontificalis und die fränkisch-deutschen Beziehungen der Päpste von Gregor III. bis auf Calixt II*, München, 1934.

Schmidinger, Heinrich, „Das Papstbild in der Geschichtsschreibung des späteren Mittelalters", în *Römische Historische Mitteilungen*, 1 (1958), pp. 106-130.

Schmugge, Ludwig, „Zur Überlieferung der Historia Ecclesiastica Nova des Tholomeus von Lucca", în DA, 32 (1976), pp. 495-545.

Thomson, Rodney M., „William Malmesbury's Edition of the «Liber pontificalis»", în AHP, 16 (1978), pp. 93-112.

Vincke, Johannes, „Nikolaus Roselli, O.P., Kardinal von Aragón", în *Archivum Fratrum Praedicatorum*, 14 (1944), pp. 116-197.

Vogel, Peter, *Nikolaus von Calvi und seine Lebensbeschreibung des Papstes Innozenz IV.*, Münster, 1939.

Wolter, Hans, *Ordericus Vitalis. Ein Beitrag zur kluniazensischen Geschichtsschreibung*, Wiesbaden, 1955.

Zimmermann, Harald, „Ecclesia als Objekt der Historiographie. Studien zur Kirchengeschichtsschreibung im Mittelalter und in der frühen Neuzeit" (Österreichische Akademie der Wissenschaften, philosophisch-historische Klasse, Sitzungsberichte, 235 vol. 4. Abhandlung), Wien, 1960.

– „Der Kirchenbegriff in der neueren katholischen Kirchengeschichtsschreibung", în *Materialdienst des konfessionskundlichen Instituts*, 11 (1960), pp. 61-69.

– „Das Problem des Mittelalters in der Kirchengeschichtsschreibung des deutschen Protestantismus", în *Geschichtswirklichkeit und Glaubensbewährung*, Festschrift für Bischof D.Dr.h.c.Friedrich Müller, Stuttgart 1967, pp. 108-129.

– „Von der Faszination der Papstgeschichte besonders bei Protestanten oder Gregor VII. und J.F. Gaab", în *Jahrbuch für die Geschichte des Protestantismus in Österreich*, 96 (1980), pp. 53-73.

Lucrări generale

Barraclough, Geoffrey, *The Medieval Papacy*, London, 1968.

Bäumer, Remigius/Franzen, August, *Papstgeschichte. Das Petrusamt in seiner Idee und seiner geschichtlichen Verwirklichung in der Kirche*, Freiburg/Schweiz, 1974.

Beck, Hans-Georg, *Geschichte der orthodoxen Kirche im byzantinischen Reich (Die Kirche in ihrer Geschichte*, vol. 1, Lieferung D 1), Göttingen, 1980.

Benzinger, Josef, *Invectiva in Romam. Romkritik im Mittelalter*, Lübeck-Hamburg, 1968.

Caspar, Erich, *Geschichte des Papsttums von den Anfängen bis zur Höhe der Weltherrschaft*, 2 vol., Tübingen, 1930-1933.

Döllinger, Ignaz v., *Papstfabeln des Mittelalters*, München, 1890[2].

Feine, Hans Erich, *Kirchliche Rechtsgeschichte. Die katholische Kirche*, Köln-Graz 1972[5].

Fink, Karl August, *Papsttum und Kirche im abendländischen Mittelalter*, München, 1981.

Fuhrmann, Horst, *Von Petrus zu Johannes Paul II. Das Papsttum : Gestalt und Gestalten*, München, 1980.

Gregorovius, Ferdinand, *Geschichte der Stadt Rom im Mittelalter*, hrsg. von Waldemar Kampf, 4 vol., München, 1978.

Haidacher, Anton, *Geschichte der Päpste in Bildern*, Heidelberg, 1965.

Haller, Johannes, *Das Papsttum. Idee und Wirklichkeit*, 5 vol., Urach-Stuttgart, 1950-1953[2] (Nachdruck, Hamburg, 1965).

Hergemöller, Bernd-Ulrich, *Die Geschichte der Papstnamen*, Münster, 1980.

Jedin, Hubert (Hrsg.), *Handbuch der Kirchengeschichte*, vol. 2 şi 3, Freiburg-Basel-Wien, 1973[2].

Kottje, Raymund/Moeller, Bernd (Hrsg.), *Ökumenische Kirchengeschichte*, vol. 1-2, Mainz-München, 1977-1978.

Ladner, Gerhard B., *Die Papstbildnisse des Altertums und des Mittelalters*, 2 vol., Città del Vaticano, 1941 şi 1970.

Mann, Horace Kinder, *The Lives of the Popes in the Early Middle Ages*, 18 vol., London, 1902-1932.

Pacaut, Marcel, *La Papauté, des origines au concile de Trente*, Paris, 1976.

Pastor, Ludwig, *Geschichte der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalters*, vol. 1-3, Freiburg im Breisgau, 1955[12].

Plöchl, Willibald Maria, *Geschichte des Kirchenrechts*, vol. 1-2, Wien-München, 1960-1962[2].

Richards, Jeffrey, *The Popes and the Papacy in the Early Middle Ages (467-752)*, London-Boston, 1979.

Schneider, Fedor, *Rom und Romgedanke im Mittelalter*, München, 1926.

Seppelt, Franz Xaver, *Geschichte der Päpste*, vol. 1-4, München, 1954-1957[2].

Seppelt, Franz Xaver/Schwaiger, Georg, *Geschichte der Päpste von den Anfängen bis zur Gegenwart*, München, 1964.

Ullmann, Walter, *Kurze Geschichte des Papsttums im Mittelalter*, Berlin-New York, 1958.

Zimmermann, Harald, *Das Mittelalter*, 2 vol., Braunschweig, 1975-1979.

Periodic

Archivum Historiae Pontificiae, editum a Facultate Historiae Ecclesiasticae in Pontificia Universitate Gregoriana, Roma (seit 1963) (= AHP).

Concilii

Bäumer, Remigius (Hrsg.), *Die Entwicklung des Konziliarismus* (Wege der Forschung 279), Darmstadt, 1976.

- *Das Konstanzer Konzil* (Wege der Forschung 415), Darmstadt, 1977.

Brandmüller, Walter, *Das Konzil von Pavia-Siena (1423-1424)*, 2 vol., Münster, 1968-1974.

De Vooght, Paul, *Les pouvoirs du concile et l'autorité du pape au concile de Constance*, Paris, 1965.

Dumeige, Gervais/Bacht, Heinrich (Hrsg.), *Histoire des conciles oecuméniques (Geschichte der ökumenischen Konzilien)*

- vol. I: Ortiz De Urbina, Ignazio, *Nizäa und Konstantinopel*, Mainz, 1964.
- vol. II: Camelot, Pierre-Thomas, *Ephesus und Calcedon*, Mainz, 1963.
- vol. III: Murphy, F.-X./Sherwood, P., *Constantinople II et Constantinople III*, Paris, 1973.
- vol. V: Stiernon, Daniel, *Konstantinopel IV*, Mainz, 1975.
- vol. VI: Foreville, Raymonde, *Lateran I—IV*, Mainz, 1970.
- vol. VII: Wolter, Hans/Holstein, Henri, *Lyon I/Lyon II*, Mainz, 1972.
- vol. VIII: Lecler, Joseph, *Vienne*, Mainz, 1965.
- vol. IX: Gill, Joseph, *Konstanz und Basel-Florenz*, Mainz, 1967.

Franzen, August/Müller, Wolfgang (Hrsg.), *Das Konzil von Konstanz. Beiträge zu seiner Geschichte und Theologie*, Freiburg-Basel-Wien, 1964.

Hefele, Charles Joseph/Leclercq, Henri, *Histoire des conciles*, vol. 1-8, Paris, 1907-1917.

Hess, Hamilton, *The Canons of the Council of Sardica a.D. 343. A Landmark in the Early Development of Canon Law*, Oxford, 1958.

Mayer, Theodor (Hrsg.), *Die Welt zur Zeit des Konstanzer Konzils* (Vorträge und Forschungen 9), Sigmaringen, 1965.

Tierney, Brian, *Foundations of the Conciliar Theory*, Cambridge, 1968[3].

Autoritatea pontificală

Baethgen, Friedrich, „Der Anspruch des Papsttums auf das Reichsvikariat", în *ZRG kanonistische Abteilung*, 10 (1920), pp. 168-268 (reeditat în F. Baethgen, Mediaevalia, Stuttgart, 1960, pp. 110-185).

Buisson, Ludwig, *Potestas und Caritas. Die päpstliche Gewalt im Spätmittelalter*, Köln-Graz, 1958.

Conte, Pietro, *Chiesa e primato nelle lettere dei papa del secolo VII*, Milano, 1971.

Gramer, Winfrid, „Zur Entwicklung der Zweigewaltenlehre", în RQ 72 (1977), pp. 43-56.

Ensslin, Wilhelm, „Auctoritas und Potestas. Zur Zweigewaltenlehre des Papstes Gelasius I", în HJb, 74 (1955), pp. 661-668.

Fried, Johannes, *Der päpstliche Schutz für Laienfürsten*, Heidelberg, 1980.

Fuhrmann, Horst, *Einfluß und Verbreitung der pseudoisidorischen Fälschungen*, 3 vol., Stuttgart, 1972-1974.

Ganzer, Klaus, *Papsttum und Bistumsbesetzung in der Zeit von Gregor IX. bis Bonifaz VIII. Ein Beitrag zur Geschichte der päpstlichen Reservationen*, Köln-Graz, 1969.

Goez, Werner, *Translatio Imperii, ein Beitrag zur Geschichte des Geschichtsdenkens und der politischen Theorie im Mittelalter und in der frühen Neuzeit*, Tübingen, 1958.

Hageneder, Othmar, „Das Sonne-Mond-Gleichnis bei Innozenz III.", în MIÖG, 65 (1957), pp. 340-368.

- „Das päpstliche Recht der Fürstenabsetzung. Seine kanonistische Grundlegung", în AHP, 1 (1963), pp. 53-95.

Haller, Johannes, *Papsttum und Kirchenreform*, Berlin, 1966[2].

Hof, Alfred, „Plenitudo potestatis und Imitatio Imperii zur Zeit Innozenz III.", în ZKG, 66 (1954-1955), pp. 39-71.

Hoffmann, Hartmut, *„Die beiden Schwerter im hohen Mittelalter"*, în DA, 20 (1965), pp. 78-114.

Holtzmann, Robert, *Der Kaiser als Marschall des Papstes*, Berlin-Leipzig, 1928.

– „Zum Strator- und Marschalldienst", în HZ, 145 (1932), pp. 301-350.

Kempf, Friedrich, „Die päpstliche Gewalt in der mittelalterlichen Welt", în *Miscellanea Historiae Pontificiae*, 21 (1959), pp. 117-169.

– „Der favor apostolicus bei der Wahl Friedrich Barbarossas und im Deutschen Thronstreit", în *Festschrift Johannes Spörl*, Freiburg-München, 1965, pp. 469-478.

Knabe, Lotte, *Die gelasianische Zweigewaltentheorie bis zum Ende des Investiturstreites*, Berlin, 1936.

Lindner, Dominikus, „Die sogenannte Erbheiligkeit des Papstes in der Kanonistik der Mittelalters", în *ZRG kanonistische Abteilung*, 53 (1967), pp. 15-26.

Maccarrone, Michele, *Vicarius Christi. Storia del titolo papale*, Roma, 1952.

Moynihan, James M., *Papal Immunity and Liability in the Writings of the Medieval Canonists*, Roma, 1961.

Schieffer, Rudolf, „Der Papst als Pontifex Maximus", în *ZRG kanonistische Abteilung*, 57 (1971), pp. 300-309.

Stickler, Alphons, „Imperator vicarius papae", în MIÖG, 62 (1954), pp. 165-212.

Tierney, Brian, *Origins of Papal Infallibility, Sovereignty and Tradition in the Middle Ages*, Leiden, 1972.

Traeger, Jörg, *Der reitende Papst. Ein Beitrag zur Ikonographie des Papsttums*, Münster-Zürich, 1970.

Ullmann, Walter, *The Growth of Papal Government in the Middle Ages*, London, 1970 (germ. : Die Machtstellung des Papsttums im Mittelalter, Graz-Wien-Köln, 1960).

– „Über die rechtliche Bedeutung der spätrömischen Kaisertitulatur für das Papsttum", în *Ex aequo et bono*, Willibald M. Plöchl zum Geburtstag, Innsbruck, 1977, S. 23-43.

– „Der Grundsatz der Arbeitsteilung bei Gelasius I", în HJb, 97-98 (1978), pp. 41-70.

Watt, John A., *The Theory of Papal Monarchy in the XIII Century. The Contribution of the Canonists*, New York, 1966.

Weber, Wolfgang, „Das Sonne-Mond-Gleichnis in der mittelalterlichen Auseinandersetzung zwischen Sacerdotium und Regnum", în *Rechtsgeschichte als Kulturgeschichte*, Festschrift für Adalbert Erler, Aalen, 1976, pp. 147-175.

Wirth, Karl August, „Imperator pedes papae deosculatur. Ein Beitrag zur Bildkunst des 16. Jahrhunderts", în *Festschrift für Harald Keller zum sechzigsten Geburtstag*, Darmstadt, 1963, pp. 175-221.

Roma în raport cu alte Biserici şi confesiuni

Borgolte, Michael, „Papst Leo III., Karl der Große und der Filioque-Streit von Jerusalem", în *Byzantina*, 10 (1980), pp. 401-427.

Brincken, Anna Dorothee v. den, *Die Nationes Christianorum Orientalium im Verständnis der lateinischen Historiographie*, Köln-Wien, 1973.

Dvornik, Francis, *Les Slaves, Byzance et Rome au IXe siècle*, Paris, 1926.

– *The Photian Schism. History and Legend*, Cambridge, 1948.

– *The Idea of Apostolicity in Byzantium and the Legend of the Apostle Andrew*, Cambridge/Mass, 1958.

– *Byzanz und der römische Primat*, Stuttgart, 1966.

Heiler, Friedrich, *Altkirchliche Autonomie und päpstlicher Zentralismus*, München, 1941.

Herde, Peter, „Das Papsttum und die griechische Kirche in Süditalien vom 11. bis 13. Jahrhundert", în DA, 26 (1970), pp. 1-46.

Joannou, Perikles Petros, *Pape, concile et patriarches dans la tradition canonique de l'église orientale jusqu'au IXe siècle*, Grottaferrata, 1962.

– *Die Ostkirche und die Cathedra Petri im 4. Jahrhundert*, Stuttgart, 1972.

Marschall, Werner, *Karthago und Rom. Die Stellung der nordafrikanischen Kirche zum apostolischen Stuhl in Rom*, Stuttgart, 1971.

Purcell, Maureen, *Papal Crusading Policy 1244-1291*, Leiden, 1975.

Richard, Jean, *La Papauté et les missions d'Orient au Moyen âge*, Roma, 1977.

Roberg, Burkhard, *Die Union zwischen der griechischen und lateinischen Kirche auf dem 2. Konzil von Lyon 1274*, Bonn, 1964.

– „Die Tataren auf dem 2. Konzil von Lyon 1274", în *Annuarium Historiae Conciliorum*, 5 (1973), pp. 241-302.

Runciman, Steven, *The Eastern Schism. A Study of the Papacy and the Eastern Churches During the XIth and XIIth Centuries*, London, 1970.

Setton, Kenneth M., *The Papacy and the Levant*, 2 vol., Philadelphia, 1976-1978.

Wermelinger, Otto, *Rom und Pelagius. Die theologische Position der römischen Bischöfe im pelagianischen Streit in den Jahren 411-432*, Stuttgart, 1975.

Alegerea şi depunerea papei, sfârşitul pontificatului

Andrieu, Michel, „La carrière ecclésiastique des papes et les documents liturgiques du moyen âge", în *Revue des sciences réligieuses*, 21 (1947), pp. 89-120.

Atti del Convegno di Studio VII. Centenario del 1° Conclave (1268-1271), Viterbo, 1975.

Bertolini, Ottorino, „Osservazioni sulla Constitutio romana e sul Sacramentum cleri et populi romani dell' 824", în *Studi medioevali in onore di A. de Stefano*, Palermo, 1956, pp. 44-78 (reeditat în O. Bertolini, *Scritti scelti di storia medioevale*, Livorno, 1968, pp. 705-738).

Eichmann, Eduard, *Weihe und Krönung des Papstes im Mittelalter*, München, 1951.

Elze, Reinhard, „Sic transit gloria mundi. Zum Tode des Papstes im Mittelalter", în DA, 34 (1968), pp. 1-18.

Fuhrmann, Horst, „Die Wahl des Papstes", în GWU, 9 (1958), pp. 762-780.

Fürst, Carl Gerold, „Statim ordinetur episcopus oder Die Papsturkunden sub bulla dimidia, Innozenz III. und der Beginn der päpstlichen Gewalt", în *Ex aequo et bono*, Willibald M. Plöchl zum 70. Geburtstag, Innsbruck, 1977, pp. 45-64.

Gussone, Nikolaus, *Thron und Inthronisation des Papstes, von den Anfängen bis zum 12. Jahrhundert*, Bonn, 1976.

Gutmann, Felix, *Die Wahlanzeigen der Päpste bis zum Ende der avignonesischen Zeit*, Marburg, 1931.

Herrmann, Horst, „Fragen zu einem päpstlichen Amtsverzicht", în *ZRG kanonistische Abteilung*, 87 (1970), pp. 102-123.

Holder, Karl, *Die Designation der Nachfolger durch die Päpste*, Freiburg/Schweiz, 1892.

Koeniger, Albert Michael, „Prima sedes a nemine iudicatur", în *Beiträge zur Geschichte des christlichen Altertums und der byzantinischen Literatur*, Festgabe Albert Ehrhard, Bonn, 1922, pp. 273-300.

Krämer, Friedrich, „Über Ursprung und Ursachen der Papstnamenänderungen im Mittelalter", în RQ, 51 (1956), pp. 148-188.

Krause, Hans-Georg, *Das Papstwahldekret von 1059 und seine Rolle im Investiturstreit (Studi Gregoriani 7)*, Roma, 1960.

Rabikauskas, Paul, „Papstname und Ordnungszahl", în RQ, 51 (1956), pp. 1-56.

Roberg, Burkhard, „Der konziliare Wortlaut des Konklave-Dekrets «Ubi periculum» von 1274", în *Annuarium Historiae Conciliorum*, 2 (1970), pp. 231-262.

Schimmelpfennig, Bernhard, „Die Krönung des Papstes im Mittelalter, dargestellt am Beispiel der Krönung Pius II., 3.9. 1458", în QFIAB, 54 (1974), pp. 192-270.

Schramm, Percy Ernst, „Zur Geschichte der päpstlichen Tiara", în HZ 152 (1935), pp. 307-312 (reeditat şi în P.E. Schramm, *Kaiser, Könige und Päpste, Beiträge zur allgemeinen Geschichte*, vol. IV, 1, Stuttgart, 1970, pp. 107-112).

Stürner, Wolfgang, „Salvo debito honore et reverentia. Der Königsparagraph im Papstwahldekret von 1059", în *ZRG kanonistische Abteilung*, 54 (1968), pp. 1-56.

– „Der Königsparagraph im Papstwahldekret von 1059", în *Studi Gregoriani*, 9 (1972), pp. 37-53.

Wenck, Karl, „Das erste Konklave", în QFIAB, 18 (1926), pp. 101-170.

Zimmermann, Harald, *Papstabsetzungen des Mittelalters*, Graz-Wien-Köln, 1968.

Curia şi cardinalii

Frenz, Thomas, „Die Gründung des Abbreviatorenkollegs durch Pius II. und Sixtus IV.", în *Miscellanea in onore di M. Martino Giusti*, Vatican, 1978, pp. 297-329.

Fürst, Carl Gerold, *Cardinalis. Prolegomena zu einer Rechtsgeschichte des römischen Kardinalskollegiums*, München, 1967.

Girgensohn, Dieter, „Wie wird man Kardinal? Kuriale und außerkuriale Karriere an der Wende des 14. zum 15. Jahrhunderts", în QFIAB, 57 (1977), pp. 138-162.
Herde, Peter, *Audientia litterarum contradictarum*, 2 vol., Tübingen, 1970.
Hüls, Rudolf, *Kardinäle. Klerus und Kirchen Roms 1049-1130*, Tübingen, 1977.
Jordan, Karl, *Die Entstehung der römischen Kurie*, Darmstadt, 1962.
Klewitz, Hans Walter, *Reformpapsttum und Kardinalkolleg,* Darmstadt, 1957.
Kuttner, Stephan, „Cardinalis. The History of a Canonical Concept", în *Traditio*, 3 (1945), pp. 129-214.
Paravicini Bagliani, Agostino, *Cardinali di Curia e „familiae" cardinalizie dal 1227 al 1254*, 2 vol., Padua, 1972.
Pásztor, Edith, „Riforma della chiesa nel secolo XI e l'origine del collegio dei cardinali", în *Studi sull' medio evo cristiano offerti a R. Morghen*, Roma, 1974, pp. 609-625.
Schwarz, Brigide, „Die Organisation kurialer Schreiberkollegien von ihrer Entstehung bis zur Mitte des 15. Jahrhunderts", Tübingen, 1972.
Sydow, Jürgen, „II Consistorium dopo lo scisma del 1130", în *Rivista di storia della chiesa in Italia*, 9 (1955), pp. 165-176.
Tillmann, Helene, „Ricerche sull'origine dei membri del collegio cardinalizio nel XII secolo", în *Rivista di storia della chiesa in Italia*, 29 (1975), pp. 363-402.

Patrimoniul teritorial al papalităţii

Boese, Helmut, „Die Konstantinische Schenkung in den Verhandlungen des Florentiner Konzils", în DA, 21 (1965), pp. 576-592.
Colliva, Paolo, *Il cardinale Albornoz, lo Stato della Chiesa, le „Constitutiones Aegidianae" (1353-1357)*, Bologna, 1977.
Drabek, Anna M., *Die Verträge der fränkischen und deutschen Herrscher mit dem Papsttum von 754 bis 1020*, Wien-Köln-Graz, 1976.
Duchesne, Louis/Micconi, Giovanni, *I primi tempi dello Stato pontificio*, Torino, 1967[2].
Erler, Adalbert, *Aegidius Albornoz als Gesetzgeber des Kirchenstaates*, Berlin, 1970.
Fuhrmann, Horst, „Konstantinische Schenkung und Silvesterlegende in neuer Sicht", în DA, 15 (1959), pp. 523-540.
– „Quellen zur Entstehung des Kirchenstaates" (Historische Texte, Mittelalter 7), Göttingen 1968.
– „Das Constitutum Constantini *(Fontes iuris Germanici in usum scholarum ex Monumentis Germaniae Historicis separatim editi 10)*, Hannover, 1968.
– „Konstantinische Schenkung und abendländisches Kaisertum. Ein Beitrag zur Überlieferungsgeschichte des Constitutum Constantini", în DA, 22 (1966), pp. 63-178 (reeditare revizuită în H. Fuhrmann, *Einfluß und Verbreitung der pseudoisidorischen Fälschungen*, vol. 2, Stuttgart, 1973, pp. 354-407).
– „Das frühmittelalterliche Papsttum und die Konstantinische Schenkung", (*Settimane di Studio del Centro italiano di studi sull'alto medioevo* 20, Spoleto, 1973), pp. 257-292.

Gericke, Wolfgang, „Wann entstand die Konstantinische Schenkung?", în *ZRG kanonistische Abteilung*, 43 (1957), pp. 1-88.

Hahn, Adelheid, „Das Hludowicianum. Die Urkunde Ludwigs d. Fr. für die römische Kirche von 817", în *Archiv für Diplomatik*, 21 (1975), pp. 15-135.

Jordan, Karl, *Das Eindringen des Lehnswesens in das Rechtsleben der römischen Kurie*, Darmstadt, 1971.

Laehr, Gerhard, *Die Konstantinische Schenkung in der abendländischen Literatur des Mittelalters bis zur Mitte des 14. Jahrhunderts*, Berlin, 1926.

Maffei, Domenico, *La Donazione di Costantino nei giuristi medievali*, Mailand, 1964.

Partner, Peter, *The Lands of St. Peter. The Papal State in the Middle Ages and the Early Renaissance*, London-Berkeley-Los Angeles, 1972.

Setz, Wolfram, *Lorenzo Vallas Schrift gegen die Konstantinische Schenkung,* Tübingen 1975.

Stengel, Edmund E., „Die Entwicklung des Kaiserprivilegs für die Römische Kirche 817-962. Ein Beitrag zur ältesten Geschichte des Kirchenstaats", în HZ, 134 (1926), pp. 216-241 (reeditare revizuită în E.E. Stengel, *Abhandlungen und Untersuchungen zur mittelalterlichen Geschichte*, Köln-Graz, 1960, pp. 218-248).

Thomas, Hildegard, „Die rechtlichen Festsetzungen des Pactum Ludovicianum von 817. Ein Beitrag zur Echtheitsfrage", în *ZRG kanonistische Abteilung*, 11 (1921), pp. 124-174.

Ullmann, Walter, „Die Entstehung des Ottonianum", în *Wege der Forschung*, 450 (1976), pp. 296-324.

Waley, David, *The Papal State in the Thirteenth Century*, London, 1961.

Zimmermann, Harald, „Das Privilegium Ottonianum von 962 und seine Problemgeschichte", în MIÖG, Ergänzungsband, 20 (1962), pp. 147-190.

Epoca bizantină

Alessandrini, A., „Theoderico e papa Simmaco durante lo scisma laurenziano", în *Archivio della R. deputazione romana di storia patria*, 67 (1944), pp. 153-207.

Bertolini, Ottorino, „La fine del pontificato di papa Silverio", în *Archivio della R. Società Romana di Storia Patria*, 47 (1924), pp. 325-343.

– „I rapporti di Zaccaria con Constantino V. e con Artavasdo nel racconto del biografo del papa e nella probabile realtà storica", în *Archivio della Società Romana di Storia Patria*, 78 (1955), pp. 1-21 (reeditat în O. Bertolini, *Scritti scelti di storia mediovale*, vol. 2, Livorno, 1968, pp. 463-484).

Breckenridge, J. D., „Evidence for the Nature of Relations between Pope John VII. and the Byzantine Emperor Justinian II.", în *Byzantinische Zeitschrift*, 65 (1972), pp. 364-374.

Caspar, Erich, „Der Prozeß des Papstes Damasus und die römisch-bischöfliche Gerichtsbarkeit", în ZKG, 47 (1928), pp. 178-202.

– *„Die Lateransynode von 649"*, în ZKG, 51 (1932), pp. 75-137.

- „*Papst Gregor II. und der Bilderstreit*", în ZKG, 52 (1933), pp. 29-89.

Cessi, Roberto, „Lo scisma laurenziano e le origini della dottrina politica della chiesa di Roma", în *Archivio della R. Societá Romana di Storia Patria*, 42 (1919), pp. 5-229.

Dagens, Claude, *Saint Grégoire le Grand. Culture et experience chrétiennes*, Paris, 1977.

Dvornik, Francis, „Pope Gelasius and Emperor Anastasius I", în *Byzantinische Zeitschrift*, 44 (1951), pp. 111-116.

Ensslin, Wilhelm, „Papst Agapet I. und Kaiser Justinian", în HJb, 77 (1950), pp. 459-466.

- „Papst Johannes I. als Gesandter Theoderichs d. Gr. bei Kaiser Justinos I", în *Byzantinische Zeitschrift*, 44 (1951), pp. 127-134.

Fischer, Eugen Heinrich, „Gregor der Große und Byzanz", în *ZRG kanonistische Abteilung*, 36 (1950), pp. 15-144.

Giordano, Oronzo, *L'invasione longobarda e Gregorio Magno*, Bari, 1970.

Girardet, Klaus M., „Appellatio. Ein Kapitel kirchlicher Rechtsgeschichte in den Kanones des 4. Jahrhunderts", în *Historia*, 23 (1974), pp. 98-127.

Gouillard, Jean, „Aux origines de l'iconoclasme : Le témoignage de Grégoire II. ? ", în *Travaux et Mémoires*, 3 (1968), pp. 243-307.

Haacke, Walter, *Die Glaubensformel des Papstes Hormisdas im Acacianischen Schisma*, Roma, 1939.

Harnack, Adolf v., „Der erste deutsche Papst (Bonifaz II., 530-532) und die beiden letzten Dekrete des römischen Senats", în *Sitzungsberichte der preußischen Akademie der Wissenschaften*, Berlin, 1924, pp. 24-42.

Hildebrand, Paul, „Die Absetzung des Papstes Silverius 537", în HJb, 42 (1922), pp. 213-249.

Klinkenberg, Hans Martin, „Papsttum und Reichskirche bei Leo d. Gr.", în *ZRG kanonistische Abteilung*, 38 (1952), pp. 37-112.

Koch, Hugo, *Gelasius im kirchenpolitischen Dienst seiner Vorgänger*, München, 1935.

Kreuzer, Georg, *Die Honoriusfrage im Mittelalter und in der Neuzeit*, Stuttgart, 1975.

Löwe, Heinz, „Theoderich d. Gr. und Papst Johannes I.", în HJb, 72 (1953), pp. 83-100.

Magi, Luigi, „La Sede Romana nella correspondenza degli imperatori e patriarchi byzantini", Löwen-Roma, 1972.

Mainka, Rudolf M., „Papst Pelagius I. (556-561) und die Einheit der Kirche", în *Claretianum, Commentaria Theologica*, 4 (1964), pp. 81-145.

Michel, Anton, „Die griechischen Klostersiedlungen zu Rom bis zur Mitte des 11. Jahrhunderts", în *Ostkirchliche Studien*, 1 (1952), pp. 32-45.

Monachino, Vincenzo, „I tempi e la figura del papa Vitaliano (657-672)", în *Storiografia e storia, Studi in onore di Eugenio Duprè Theseider*, Roma, 1974, pp. 573-588.

Peitz, Wilhelm Maria, „Martin I, und Maximus Confessor", în HJb, 38 (1917), pp. 213-236 și 429-458.

Picotti, Giovanni Battista, „I sinodi romani nello scisma laurenziano", în *Studi storici in onore di Gioacchino Volpe 2*, Florenz, 1958, pp. 741-786.

Pietri, Charles, „Le sénat, le peuple chrétien et les partis du cirque à Rome sous le pape Symmache”, în *Mélanges d'archéologie et d'histoire*, 78 (1966), pp. 122-139.

Richards, Jeffrey, *Consul of God. The Life and Times of Gregory the Great*, London, 1980.

Riedinger, Rudolf, „Aus den Akten der Lateransynode von 649”, în *Byzantinische Zeitschrift*, 69 (1976), pp. 17-38.

Stockmeier, Peter, *Leos I. d. Gr. Beurteilung der kaiserlichen Religionspolitik,* München, 1959.

Ullmann, Walter, „Leo I. and the Theme of Papal Primacy”, în *Journal of Theological Studies*, New Series, 11 (1960), pp. 25-51 (reeditat în W. Ullmann, *The Church and the Law in the Early Middle Ages*, London, 1975, pp. 25-50).

Westenburger, Gottfried, *Der Symmachusprozeß von 501. Kirchenkrise und Papstdoktrin*, Tübingen, 1939.

Papalitatea şi dinastia carolingiană

Angenendt, Arnold, „Das geistliche Bündnis der Päpste mit den Karolingern 754-796”, în HJb, 100 (1980), pp. 1-94.

Beck, Hans-Georg, „Die Herkunft des Papstes Leo III.”, în *Frühmittelalterliche Studien*, 3 (1969), pp. 131-137.

Bertolini, Ottorino, „La caduta del primicerio Christoforo (771) nelle versioni dei contemporanei e le correnti antilongobarde e filolongobarde in Roma alla fine del pontificato di Stefano III. (771-772)”, în *Rivista di storia della chiesa in Italia*, 1 (1947), pp. 227-262 şi 349-378 (reeditat în O. Bertolini, *Scritti scelti di storia medioevale*, Livorno, 1968, pp. 615-677).

Berza, Mihai, „Sur le voyage en France du pape Jean VIII. (878)”, în *Revue historique du Sud-est-européen*, 18 (1941), pp. 68-86.

Beumann, Helmut/Brunhölzl, Franz/Winkelmann, Wilhelm, *Karolus Magnus et Leo papa. Ein Paderborner Epos vom Jahre 799*, Paderborn, 1966.

Caspar, Erich, *Das Papsttum unter fränkischer Herrschaft*, Darmstadt, 1976.

Fried, Johannes, „Boso von Vienne oder Ludwig der Stammler. Der Kaiserkandidat Johannes VIII”, in DA 32 (1976), pp. 193-208.

Fritze, Wolfgang, *Papst und Frankenkönig. Studien zu den päpstlich-fränkischen Rechtsbeziehungen von 754 bis 824*, Sigmaringen 1973.

Grotz, Hans, *Erbe wider Willen. Hadrian II. (867-872) und seine Zeit*, Wien-Köln-Graz 1970.

Hallenbeck, Jan T., „The Election of Pope Hadrian I”, în *Church History* 37 (1968), pp. 261-270.

Hallenbeck, Jan T., „Paul Afiarta and the Papacy”, în AHP 12 (1974), pp. 33-54.

Hallenbeck, Jan T., „Pope Stephen III.: Why was he elected?”, în AHP 12 (1974), pp. 287-299.

Hallenbeck, Jan T., „Rome under Attack. An Estimation of King Aistulf's Motives for the Lombard Siege of 756", în *Medieval Studies* 40 (1978), pp. 190-222.

Hlawitschka, Eduard, „Karl Martell, das Römische Konsulat und der Römische Senat", în *Die Stadt in der europäischen Geschichte, Festschrift Edith Ennen*, Bonn 1972, pp. 74-90.

Kerner, Max, „Der Reinigungseid Leos III. vom Dezember 800. Die Frage seiner Echtheit und frühen kanonistischen Überlieferung. Eine Studie zum Problem der päpstlichen Immunität im früheren Mittelalter", în *Zeitschrift des Aachener Geschichtsvereins* 84-85 (1977-78), pp. 131-160.

Lapôtre, Arthur, *Etudes sur la papauté au XIe siècle*, 2 Bände, Turin 1978.

Lohrmann, Dietrich, „Eine Arbeitshandschrift des Anastasius Bibliothecarius und die Überlieferung der Akten des 8. ökumenischen Konzils", în QFIAB 50 (1971), pp. 420-431.

Miller, David Harry, „The Roman Revolution of the Eighth Century : A Study of the Ideological Background of the Papal Separation from Byzantium and Alliance with the Franks", în *Medieval Studies* 36 (1974), pp. 79-133.

Miller, David Harry, „Papal-Lombard Relations during the Pontificate of Pope Paul I", în EHR 55 (1969-70), pp. 358-376.

Mohr, Walter, „Karl der Große, Leo III. und der römische Aufstand von 799", în *Archivum Latinitatis Medii Aevi* 30 (1960), pp. 39-96.

Mordek, Hubert, Schmitz, Gerhard, „Papst Johannes VIII. und das Konzil von Troyes (878)", în *Geschichtsschreibung und geistiges Leben im Mittelalter, Festschrift für Heinz Löwe*, Köln-Wien, 1978, pp. 179-225.

Ohnsorge, Wener, „Zur Frage der griechischen Abstammung des Papstes Leo III", în DA 23 (1967), pp. 188-190.

Perels, Ernst, *Papst Nikolaus I. und Anastasius Bibliothecarius*, Berlin, 1920.

Wallach, Luitpold, *The Greek and Latin Versions of II Nicaea (787) and the synodica of Hadrian I (JE 2448)*, în L. Wallach, *Diplomatic Studies in Latin and Greek Documents from the Carolingian Age*, Ithaca-London, 1977, pp. 3-46.

Perioada întunecată şi epoca reformei

Beaufrère, Abel, *Gerbert, prêtre à Aurillac, pontife à Rome*, Aurillac, 1970.

Becker, Alfons, *Papst Urban II (1088-1099)*, Stuttgart, 1964.

Beumann, Helmut, „Reformpäpste als Reichsbischöfe in der Zeit Heinrichs III, Ein Beitrag zur Geschichte des ottonisch-salischen Reichskirchensystems", în *Festschrift Friedrich Hausmann*, Graz, 1977, pp. 21-37.

Chraska, Wilhelm, „Johannes XII, Eine Studie zu einem problematischen Pontifikat" (*Miscellanea aus dem kirchenhistorischen Institut der kath.-theologischen Fakultät Wien* 46), Aalen 1973.

Cowdrey, H.E.J., *The Cluniacs and the Gregorian Reform*, Oxford, 1970.

Deér, Josef, *Papsttum und Normannen*, Köln-Wien, 1972.

Eichengrün, Fritz, *Gerbert (Silvester II) als Persönlichkeit*, Leipzig, 1928.

Fuhrmann, Horst, „Quod catholicus non habeatur, qui non concordat Romanae ecclesiae, Randnotizen zum Dictatus Papae", în *Festschrift für Helmut Beumann*, Sigmaringen, 1977, pp. 263-287.

Fürst, Carl Gerold, „Kennen wir die Wähler Gelasius' II? Zur Glaubwürdigkeit des Kardinalverzeichnisses in Pandulfs Vita Gelasii", în *Festschrift Karl Pivec* (Innsbrucker Beiträge zur Kulturwissenschaft 12), Innsbruck, 1966, pp. 69-80.

Ghirardini, Lino Lionello, *Il papa fanciullo Benedetto IX (1032-1048)*, Parma, 1980.

Goez, Werner, „Zur Erhebung und ersten Absetzung Papst Gregors VII", în RQ 63 (1968), pp. 117-144.

Goez, Werner, „Papa qui et episcopus, Zum Selbstverständnis des Reformpapsttums im 11 Jahrhundert", în AHP 8 (1970), pp. 27-59.

Goez, Werner, „Zur Persönlichkeit Gregors VII", în RQ 73 (1978), pp. 193-216.

Herrmann, Klaus Jürgen, *Das Tuskulanerpapsttum (1012-1046), Benedickt VIII, Johannes XIX, Benedikt IX*, Stuttgard 1973.

Hoesch, Henning, *Die kanonischen Quellen im Werk Humberts von Moyenmoutier, Ein Beitrag zur Geschichte der vorgregorianischen Reform*, Köln-Wien, 1970.

Hübinger, Paul Egon, *Die letzten Worte papst Gregors VII* (Rheinisch-Westfälische Akademie der Wissenschaften, Geisteswissenschaften, Vorträge G 185), Opladen, 1973.

Kölmel, Wilhelm, *Rom und der Kirchenstaat im 10 und 11 Jahrhundert*, Berlin, 1935.

Leflon, Jean, *Gerbert, Humanisme et chrétienté au Xe siècle*, St.Wandrille, 1946.

Meulenberg, L.F.J., *Der Primat der Römischen Kirche im Denken und Handeln Gregors VII* (Mededelingen van het Nederlands Historisch Instituut te Rome 23/2), 's-Gravenhage, 1965.

Miccoli, Giovanni, *Chiesa gregoriana*, Firenze, 1966.

Moehs, Teta E., *Gregorius V (996-999), A Biographical Study*, Stuttgart, 1972.

Mordek, Hubert, „Proprie auctoritates apostolice sedis. Ein zweiter Dictatus Papae Gregors VII", în DA 28 (1972), pp. 105-132 (italienische Fassung : „Dictatus papae et Proprie auctoritates apostolice sedis. Intorno all'idea del primato pontificio di Gregorio VII", în *Rivista di storia della chiesa in Italia* 28, 1974, pp. 1-22).

Morghen, Raffaello, *Gregorio VII e la riforma della chiesa nel secolo XI*, Palermo, 1974².

Santifaller, Leo, *Zur Geschichte des ottonisch-salischen Reichskirchensystems* (Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Sitzungsberichte, 229 Band, 1 Abhandlung), Graz-Wien-Köln, 1964².

Schieffer, Rudolf, Gregor VII, „Ein Versuch über die Hostorische Größe", în HJb 97-98 (1978), pp. 87-107.

– *Die Entstehung des päpstlichen Investiturverbots für den deutschen König*, Stuttgart, 1981.

Schmale, Franz-Josef, „Die Absetzung Gregors VI. in Sutri und die synodalische Tradition", în *Annuarium Historiae Conciliorum*, 11 (1979), pp. 55-103.

Schmidt, Tilmann, *Alexander II. (1061-1073) und die römische Reformgruppe seiner Zeit*, Stuttgart, 1977.

Schneider, Christian, *Prophetisches Sacerdotium und heilsgeschichtliches Regnum im Dialog 1073-1077. Zur Geschichte Gregors VII. und Heinrichs IV*, München, 1972.

Servatius, Carlo, *Paschalis II. (1099-1118). Studien zu seiner Person und seiner Politik,* Stuttgart, 1979.

Studi Gregoriani, 11 vol., Roma, 1947-1978.

Wollasch, Joachim, „Die Wahl des Papstes Nikolaus II.", în *Adel und Kirche, Festschrift Gerd Tellenbach*, Freiburg, 1968, pp. 205-220.

Zimmermann, Harald, „Wurde Gregor VII. 1076 in Worms abgesetzt", în MIÖG, 78 (1970), pp. 121-131.

– *Das dunkle Jahrhundert. Ein historisches Porträt*, Graz-Wien-Köln, 1971.

– *Der Canossagang von 1077. Wirkungen und Wirklichkeit* (Akademie der Wissenschaften und der Literatur. Abhandlungen der Geistes- und Sozialwissenschaftlichen Klasse, Jahrgang, 1975, Nr. 5), Mainz-Wiesbaden, 1975 (traducerea italiană, *Canossa 1077, storia e attualitá*, Bologna, 1977).

– „Parteiungen und Papstwahlen in Rom zur Zeit Kaiser Ottos des Grossen", în Römische Historische Mitteilungen 8-9 (1966), pp. 29-88 (reeditat în *Wege der Forschung*, 450, 1976, pp. 325-414).

– „Von der Faszination der Papstgeschichte besonders bei Protestanten, oder Gregor VII. und J.F. Gaab", în *Jahrbuch für die Geschichte des Protestantismus in Österreich*, 96 (1980), pp. 53-73.

Epoca dinastiei Staufer

Baaken, Gerhard, „Die Verhandlungen zwischen Kaiser Heinrich VI. und Papst Coelestin III. in den Jahren 1195-1197", în DA, 27 (1971), pp. 457-513.

– „Unio regni ad imperium. Die Verhandlungen von Verona 1184 und die Eheabredung zwischen König Heinrich VI. und Konstanze von Sizilien", în QFIAB, 52 (1972), pp. 219-297.

Cheney, Christopher R., *Pope Innocent III. (1198-1216) and England*, Stuttgart, 1976.

Classen, Peter, „Zur Geschichte Papst Anastasius' IV.", în QFIAB, 48 (1968), pp. 36-63.

Fuhrmann, Horst, „Zur Bulle Venerabilem", în *Historische Forschungen für Walter Schlesinger*, Köln-Wien, 1974, pp. 514-517.

Gleber, Helmut, *Papst Eugen III. unter besonderer Berücksichtigung seiner politischen Tätigkeit,* Jena, 1936.

Haller, Johannes, „Innozenz III. und Otto IV.", în *Papsttum und Kaisertum, Paul Kehr zum 65. Geburtstag*, München, 1926, pp. 475-507.

Heinemeyer, Walter, „Die Verhandlungen an der Saône im Jahre 1162", în DA, 20 (1964), pp. 155-189.

– „Beneficium – non feudum, sed bonum factum. Der Streit auf dem Reichstag zu Besancon", în *Archiv für Diplomatik*, 15 (1969), pp. 155-236.

Jacqueline, Bernard, „Le Pape et les Romains d'après le De consideratione ad Eugenium papam de S. Bernard de Clairvaux", în *L'année canonique*, 17 (1973), pp. 603-614.

Kempf, Friedrich, *Papsttum und Kaisertum bei Innozenz III. Die geistigen und rechtlichen Grundlagen seiner Thronstreitpolitik*, Roma, 1954.
– „Die Absetzung Friedrichs II. im Lichte der Kanonistik", în *Vorträge und Forschungen*, 16 (1974), pp. 345-360.
Kennan, Elisabeth, „The De consideratione of St. Bernard of Clairvaux and the Papacy in the Mid-Twelfth Century", în *Traditio*, 23 (1967), pp. 73-115.
Laufs, Manfred, *Politik und Recht bei Innozenz III,* Köln-Wien, 1980.
Maccarrone, Michele, *Papato e impero, dalla elezione di Federico I. alla morte di Adriano IV (1152-1159)*, Roma, 1959.
– *Studi su Innocenzo III*, Roma, 1972.
Madertoner, Willibald, *Die zwiespältige Papstwahl des Jahres 1159*, Wien, 1978.
Petersohn, Jürgen, „Der Vertrag des Römischen Senats mit Papst Clemens III. 1188 und das Pactum Friedrich Barbarossas mit den Römern 1167", în MIÖG, 82 (1974), pp. 289-337.
Pfaff, Volker, „Papst Cölestin III.", în *ZRG kanonistische Abteilung*, 47 (1961), pp. 109-128.
– „Die innere Verwaltung der Kirche unter Papst Coelestin III", în Archiv für Diplomatik, 18 (1972), pp. 342-398.
– „Das Papsttum in der Weltpolitik des endenden 12. Jahrhunderts", în MIÖG, 82 (1974), pp. 338-376.
Rassow, Peter, *Honor Imperii*, München, 1940.
Roscher, Helmut, *Papst Innozenz III. und die Kreuzzüge*, Göttingen, 1969.
Schmale, Franz-Josef, *Studien zum Schisma des Jahres 1130*, Köln-Graz, 1961.
Schwarzmaier, Hansmartin, „Zur Familie Viktors IV. in der Sabina", în QFIAB, 48 (1968), pp. 64-79.
Selge, Kurt Viktor, „Franz von Assisi und die römische Kirche", în *Zeitschrift für Theologie und Kirche*, 67 (1970), pp. 129-161.
Somerville, Robert, *„Pope Honorius II., Conrad of Hohenstaufen and Lothar III."*, în AHP, 10 (1972), pp. 341-346.
Tillmann, Helene, *Papst Innozenz III,* Bonn, 1954.
Ullmann, Walter, „The Pontificate of Adrian IV", în *Cambridge Historical Journal*, 11 (1955), pp. 233-252.

Evul Mediu târziu

Baethgen, Friedrich, *Der Engelpapst*, Leipzig, 1943.
Beck, Henry G.J., „William Hundleby's Account of the Anagni Outrage", în *The Catholic Historical Review*, 32 (1946), pp. 190-220.
Boase, Thomas, *Boniface VIII*, London, 1933.
Boehm, Laetitia, „Papst Benedikt XII. als Förderer der Ordensstudien", în *Secundum regulam vivere*, *Festschrift für Norbert Backmund*, Würzburg, 1978, pp. 281-310.
Bowsky, William M., „Clement V. and the Emperor Elect", în *Mediaevalia et Humanistica*, 12 (1958), pp. 52-69.

Brandmüller, Walter, *„Zur Frage der Gültigkeit der Wahl Urbans VI."*, în *Annuarium Historiae Conciliorum* 6 (1974), pp. 78-120.

- *„Der Übergang vom Pontifikat Martins V. zu Eugen IV."*, în QFIAB, 47 (1967), pp. 596-629.

Caillet, Louis, *La papauté d'Avignon et l'église de France*, Paris, 1975.

Corvi, Antonio, *II processo di Bonifazio VIII*, Roma, 1948.

Diener, Hermann, „Enea Silvio Piccolominis Weg von Basel nach Rom", în *Adel und Kirche, Festschrift für Gerd Tellenbach*, Freiburg, 1968, pp. 516-533.

Digard, Georges, *Philippe le Bel et le Saint-Siège de 1285 à 1304*, Paris, 1936.

Dijol, Marcel, *Le procès de Bénoit XIII., dernier papa d'Avignon, devant l'histoire et le droit,* Paris, 1959.

Duprè Theseider, Eugenio, *I papi di Avignone e la questione romana*, Florenţa, 1939.

Dykmans, Marc, „D'Avignon à Rome. Martin V. et le cortège apostolique", în *Bulletin de l'institut belge de Rome*, 39 (1968), pp. 203-309.

- La troisième élection du pape Urbain VI, în AHP, 15 (1977), pp. 217-264.

Eckstein, Alexander, *Zur Finanzlage Felix V. und des Basler Konzils*, Berlin, 1912.

Esch, Arnold, „Bankiers der Kirche im Großen Schisma", în QFIAB, 46 (1966), pp. 277-394.

- *Bonifaz IX. und der Kirchenstaat*, Tübingen, 1969.
- „Das Papsttum unter der Herrschaft der Neapolitaner", în *Festschrift für Hermann Heimpel*, vol. 2, Göttingen, 1972, pp. 713-800.

Favier, Jean, *Les finances pontificales à l'époque du Grand Schisme d'Occident 1378-1409*, Paris, 1966.

Fink, Karl August, *Martin V. und Aragon*, Berlin, 1938.

Finke, Heinrich, *Aus den Tagen Bonifaz' VIII*, Münster, 1902.

Fodale, Salvatore, *La politica napoletana di Urbano VI*, Caltanisetta-Roma, 1973.

Frotscher, Gerhard, *Die Anschauungen Papst Johannes XXII. über Staat und Kirche,* Jena, 1933.

Frugoni, Arsenio, *Celestiniana*, Roma, 1954.

Gatto, Ludovico, *Il pontificato di Gregorio X (1271-1276)*, Roma, 1959.

Gill, Joseph, *Eugenius IV*, Westminster, 1961.

Glasfurd, Alec, *The Antipope Peter de Luna*, London, 1965.

Gregorio X., *Piacenza*, 1977.

Guillemain, Bernard, *La cour pontificale d'Avignon 1309-1376*, Paris, 1962.

Herde, Peter, *Cölestin V. (Peter vom Morrone). Der Engelpapst (1294)*, Stuttgart, 1980.

Hofmann, Georg, „Papst Kalixt III. und die Frage der Kircheneinheit im Osten", în *Miscellanea Giovanni Mercati 3*, Roma, 1946, pp. 209-237.

Lee, Egmont, *Sixtus IV. and Men of Letters*, Roma, 1978.

Lévis-Mirepoix, Antoine Pierre de, *L'Attentat d'Anagni*, Paris, 1969.

Logoz, Roger Ch., *Clement VII*, Lausanne, 1974.

Mollat, Guy, *Les papes d'Avignon*, Paris, 1965[10].

Morghen, Raffaello, *Bonifacio VIII e il Giubileo del 1300 nella storiografia moderna*, Roma, 1975.

Paladilhe, Dominique, *Les papes en Avignon*, Paris, 1973.

Pásztor, Edith, „La Guerra del Vespro e i suoi problemi, l'intervento di Martino IV", în *Quaderni Catanesi*, 1 (1979), pp. 135-158.

Pélissier, A., *Grégoire XI*, Tulle, 1962.

Pillement, Georges, *Pedro de Luna, le dernier pape d'Avignon*, Paris, 1955.

Přerovsky, Olderico, *L'elezione di Urbano VI e l'insorgere dello schisma d'occidente*, Roma, 1960.

Renouard, Yves, *La papauté à Avignon*, Paris, 1962².

Ruysschaert, Jose, *Sixte IV. fondateur de la Bibliothèque Vaticane*, în AHP, 7 (1969), pp. 513-524.

Schimmelpfennig, Bernhard, „Zisterzienserideal und Kirchenreform. Benedikt XII. (1334-1342) als Reformpapst", în *Zisterzienser-Studien*, 3 (1976), pp. 11-43.

Schipperges, Heinrich, „Arzt im Purpur. Leben und Werk des Petrus Hispanus", în *Materia Medica*, 13 (1961), pp. 561-600.

Schmidinger, Heinrich, „Ein vergessener Bericht über das Attentat von Anagni", în Mélanges Eugène Tisserant, vol. 5, Vatican, 1964, pp. 373-388.

Schmitt, Clement, *Un pape réformateur et un défenseur de l'unité de l'église. Benoît XII et l'ordre des Frères Mineurs*, Florenz, 1959.

Schüler-Piroli, Susanne, *Die Borgia-Päpste Kalixt III. und Alexander VI,* München, 1980.

Schwöbel, Hermann Otto, *Der diplomatische Kampf zwischen Ludwig dem Bayern und der römischen Kurie im Rahmen des kanonischen Absolutionsprozesses*, Weimar, 1968.

Seidlmayer, Michael, *Die Anfänge des Großen Abendländischen Schismas*, Münster, 1940.

Souchon, Martin, *Die Papstwahlen in der Zeit des Großen Schismas*, 2 vol., Braunschweig, 1898-1899.

Stickler, Alfons, *Il Giubileo di Bonifacio VIII. Aspetti giuridico-pastorali*, Roma, 1977.

Stieber, Joachim W., *Pope Eugenius IV, the Council of Basel and the Secular and Ecclesiastical Authorities in the Empire*, Leiden, 1978.

Tabacco, Giovanni, *La casa di Francia nell'azione politica di papa Giovanni XXII*, Roma, 1953.

Thier, Ludger, *Kreuzzugsbemühungen unter Papst Clemens V*, Werl, 1973.

Ullmann, Walter, *Origins of the Great Schism*, Hamden, 1967.

– „Die Bulle Unam sanctam", în *Römische Historische Mitteilungen*, 16 (1974), pp. 45-77.

Voigt, Georg, *Enea Silvio de' Piccolomini als Papst Pius II. und seine Zeit*, 3 vol., Berlin, 1856-1863.

Waldmüller, Lothar, „Materialien zur Geschichte Johannes XXIII. (1410-1414)", în *Annuarium Historiae Conciliorum*, 7 (1976), pp. 229-237.

Waley, Daniel, „Opinions of the Avignon Papacy", în *Storiografia e storia, Studi in onore di E. Duprè Theseider*, Roma, 1974, pp. 175-188.

Weakland, John Edgar, „John XXII before his Pontificate", în AHP, 10 (1972), pp. 161-185.

Index

A

C

D

E

F

G

H

J

K

L

M

N

O

P

Q

R

S

Ş

T

U

V

W

Z

POLIROM

HISTORIA

Mai mult decât o istorie de referință a papalității de-a lungul Evului Mediu, cartea profesorului H. Zimmermann este un adevărat „roman pontifical", la realizarea căruia precizia științifică a cercetătorului se completează în mod fericit cu talentul său literar remarcabil. *Sine ira et studio*, autorul investighează în primul rând izvoarele istorice, corespondența papală, decretele imperiale, cronicile de curte ale timpului, dar repovestește cu aceeași pasiune și legendele medievale țesute în jurul marilor pontifi romani. Cartea este un rar exemplu de cum un studiu academic însoțit de obișnuitele referințe critice (note, bibliografii detaliate etc.) se poate constitui în aceeași măsură într-o izbutită frescă literară a celei mai fascinante instituții medievale din Apus.

- **Începuturile papalității medievale și ale istoriografiei pontificale**
- **În vâltoarea migrațiilor barbare**
- **Bătălia pentru Roma**
- **Grigore cel Mare și epoca sa**
- **Alianța cu dinastia carolingiană**
- **Epoca reformei gregoriene**
- **Barbarossa și papii**
- **Confruntarea finală cu imperiul**
- **Marea Schismă**
- **Catalogul papilor**

ISBN 973-681-776-8

Editura POLIROM
www.polirom.ro